

2019/1–4.
XLIX. évfolyam 196–199. szám

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
– Anyanyelvi Konferencia –
negyedéves folyóirata

Nyelvünk és Kultúránk

Nyelvünk és Kultúránk

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) negyedéves folyóirata
XLIX. évfolyam 196–199. szám, 2019/1–4. szám

FŐSZERKESZTŐ:

Balázs Géza, Pomogáts Béla

SZERKESZTETTE:

Blankó Miklós

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Balázs Géza, Bodó Barna (Románia), Cservenka Judit, Dupka György (Ukrajna), Fazekas Tiborc (Németország), Hajnal Jenő (Szerbia), Péntek János (Románia), Pomogáts Béla

KORREKTÚRA:

Minya Éva

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS

Fancsek Krisztina

BORÍTÓ:

Csomos Attila (Dinnyés Attila terve alapján)

ELNÖKSÉGI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Bodó Barna (Románia), Dupka György (Ukrajna), Gyetvainé Szorcsik Angéla, Koncz Gábor, Ludányi András (Amerikai Egyesült Államok), Moritz László (Svédország), Nagy Zoltán, Pomogáts Béla

2013-tól a Nyelvünk és Kultúránk elektronikus (online) változata az E-Nyék. Folyamatosan frissülő hírekkel, tanulmányokkal elérhető a www.mnyknt.hu honlapon. A Nyelvünk és Kultúránk elektronikus változatát – E-Nyék – a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2013. október 30-én bejegyezte. A hagyományos Nyék az E-Nyék anyagából válogat, valamint friss írásokat is közöl.

A FOLYÓIRATBAN MEGJELENŐ KÉPEKET KÉSZÍTETTÉK:

BB – Bujtás Barbara

BG – Balázs Géza

BM – Blankó Miklós

BT – Baló Tímea

BZ – Balassa Zoltán

CsA – Csomos Attila

CSJ – Cservenka Judit

DGy – Dubka György

FA – Fuchs Andrea

JZA – Juhász Zoltán András

MZs – Molnár Zsolt

RGyL – Reiser György Lukács

SL – Soós Lajos

SzV – Szabó Viktor

valamint a képnél megjelöltek

TÁMOGATÓK:

Magyar Állam, Emberi Erőforrások Minisztériuma
Anyanyelvapolók Szövetsége

PROGRAMTÁMOGATÓ:

Nemzeti Kulturális Alap

EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREK:

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (2000–)
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (2006–)
Bolyai Műhely Alapítvány (2000–)

ISSN 0133-2066

Kiadja:

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia)

Felelős kiadó: a Társaság elnöke

1072 Bp., Rákóczi út 38. I. em. 2.

E-mail: anyanyelvi@mnyknt.hu, honlap: mnyknt.hu

Balázs Géza (elnök): balazs.geza@gmail.com

Pomogáts Béla (tiszteletbeli elnök): kpom@freemail.hu

Blankó Miklós (szervezési ügyek): iroda@e-nyelv.hu

Asszonyi Krisztina (gazdasági ügyek): krisztina@asszonyi.hu

A szerkesztőség címe: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I. em. 2.

A Nyelvünk és Kultúránk megrendelhető és előfizethető a fenti címeken.

Tartalom

Előszó és beszámoló a 2019. évről	3
Határtalan nyelv és irodalom	
Korzenszky Richárd:	Nevét is, virágát is tudom... 11
Klinghammer István:	A magyarság a Kárpát-medencében 14
Dupka György:	Határtalan magyar irodalom 17
Bodó Barna:	Honismeret – szórvány – stratégia 18
Balázs Géza:	Eltűnő tájneveink 29
Cseke Péter:	A többségi és kisebbségi viszonyrendszer a Korunk látókörében 31
Kolumbán Adrien:	Székely viccek pragmatikai elemzése 38
Wacha Balázs:	Szósztáyr 44
Minya Károly:	Mi van veled kortárs magyar dráma? 47
Fráter Zoltán:	Új szavak „a magyarságért” 48
Pusztay János:	Határtalan magyar irodalom 50
Pusztay János:	Badacsonyi fennforgások 52
Zágorec-Csuka Judit:	Nyelve(in)k világa konferencia Mariborban 54
Bartholos Márton:	Ünnepi gála a magyar nyelv napján a Pesti Vigadóban 56
H. Varga Gyula:	Egri nyelvművelők köre – magyar nyelv hete 60
Nick Ferenc:	A 3. Aranyosszigeti magyar anyanyelvi és olvasótáborról 63
Évfordulók	
Juhász Zoltán András:	„A béke az európai országok közös alkotása kell legyen...” 65
MNYKNT:	II. Rákóczi Ferenc-esszékonferencia 69
Balázs Géza:	Bánk bán szótár 70
Szűts-Novák Rita:	„Bánk bánom nem engedődött meg az előadásra, hanem csak a nyomtatásra” 72
H. Tóth István:	„Százszor földobnál, én visszaszállnék...” 74
Bincze Diána Ibolya:	Ady Endre (1877–1919) 74
Bincze Diána Ibolya:	Az álmodni merés, az alkotni vágyás mintaképe. Emlékezés Apáczai Csere Jánosra halálának 360. évfordulóján 80
Bincze Diána Ibolya:	240 éve jelent meg az első magyar újság, a Magyar Hírmondó 82
Málnási Ferenc:	Tenni vágyó lelkület – emlékezés Kisfaludy Sándorra 84
Nagy Gáspár:	Örömré és egyszerűsége születünk – 130 éve született Karácsony Benő 85
Máté László:	Anyáöl, anyaszentegyház... Hetven éve született Nagy Gáspár 89
Málnási Ferenc:	Czine Mihály közöttünk 91
	„A jó vers élőlény, akár az alma...” Emlékezés Weöres Sándorra (1913. június 22. – 1989. január 22.) 94
Bihar tájain	
Badar Ivett:	Az Érmellék története 101
Fazekas Mátyás Ferenc:	Az érmelléki szőlészet és borászat 104
Borsi Vivien:	Az én Nagyváradom: Európa legszebb szecessziós városai között 114
Fazekas Emese:	Nagyvárad vizei 118
Biriki Antal:	A nagyváradi vár rövid története 121
Oláh Karola:	Micske 125

Kökövics Anett Emese:	Margit városa: Margitta	129
Karmazsin István Benjámin:	A berettyóújfalui herpályi Csonkatorony	133
Présház.eu, Manyszi.hu:	Kölcsey Ferenc- emlékház Szödemenyeren	135
Dénes László:	Ki volt Színi Sebő Zoltán?	136
Manyszi-infó, Herpályi krónikás:	Biharország irodalma, nyelve és néprajza	137

Magyar iskola

Adamikné Jászó Anna:	A klasszikus magyar irodalom olvasásának szükséges voltáról	141
Blankó Miklós:	Nemzeti minimum	149
Szűts Zoltán:	Oldszkül	153
Pölcz Ádám:	Hagyományteremtő mesemondó program, meseünnepe és mesekonferencia az ELTE TÓK-on	156
Szilák Flóra:	„Boltot nyitni könnyű, nyitva tartani nehéz” – a 20. Kossuth-szónokversenyéről	158
H. Tóth István:	Nemzeti mitológiánk, az Egri csillagok taníthatóságáról	165
Zsigmond Győző:	35 éves a KAV	182

Magyar művészet

Deák Ferenc Loránd:	Plugor Sándor művészete	184
Blankó Miklós:	A Duna óriásmetaforája József Attila A Dunánál című versében	188
Dénes László:	A költészet világnapja, március 21.	194

Köszöntések, társalgó

Cservenka Judit:	A magyar irodalom utazó nagykövete: Pomogáts Béla	195
Kásler Miklós:	Balázs Géza professzor köszöntése	198
Lezsák Sándor:	A derűlátó, tudós nyelvművelő	199
Az alap az alkotásban rejlő öröm	Balázs Gézával Blankó Miklós beszélgetett születésnapja alkalmából	201
Nyelvi nyársak között	Farkas Árpád erdélyi költőt kérdezi Birtalan Andrea	204
Minden nagy közösségi kérdésben vesztettünk	Bodó Barnát Balázs Géza kérdezte	211
Színház csak erős közösség támogatásával létezik	Czajlik Józseffel Cservenka Judit beszélget	217

Szemle

Cservenka Judit:	Anyanyelv nélkül nincs nemzeti jövő. Nyelvünk és kultúránk	220
Juhász Zoltán András:	„Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét...”	222
Balázs Géza:	Pomogáts Béla. Egy irodalomtörténész portréja Pomogáts Béla életútinterjúja és Cseke Péter Pomogáts-kismonográfiája	224
Cservenka Judit:	Cseke Péter: Örtüzeink parazsa	229
Málnási Ferenc:	Magyaróra: az óra üveggarangja alatt	234
Balázs Géza:	Ághegy évkönyv	239
Grétsy László:	Megjelent a Nagy magyar tájszótár!	241
Blankó Miklós:	A magyarok kedvenc italáról – másképpen	243

BALÁZS GÉZA – BLANKÓ MIKLÓS

ELŐSZÓ ÉS BESZÁMOLÓ A 2019. ÉVRŐL ÉS KITEKINTÉS A 2020. ÉVRE

2019

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága részben az Anyanyelvápolók Szövetségével, részben más szervezetekkel, például a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoporttal számos, nagy érdeklődést keltő rendezvényt bonyolított le.

Anyanyelvek napja, 2019. február 21. 1952-ben Pakisztánban az urdu nyelvet nyilvánították az egyetlen hivatalos nyelvvé, és a bengáli nyelvet beszélők ez ellen léptek fel február 21-én. Öt diák meghalt az összetűzésekben. Ennek az emlékére, s a világban azóta is folyamatosan meglévő nyelvpolitikai elnyomásra való figyelemfelhívásként tűzte ki húsz éve, 1999-ben az ENSZ és kulturális szervezete, az UNESCO az anyanyelvek napját. „Mi, magyarok az anyanyelvek napján hangsúlyozottan a magyar nyelvre gondolunk, de együttérzünk a világ összes anyanyelven beszélőjével” – hangzott el az ASZ, az MNYKNT és a Manyszi anyanyelvek napi ünnepségének bevezetőjében 2019. február 21-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Az anyanyelvek napi eszékonferencia témája a magyar nyelv szimbolizációja volt. Korzenszky Richárd atya, tihanyi emeritus perjel a Nyelvében él a nemzet... címmel egy „álmot” vetített elénk egy meditációs ligetről. A Nagy-Britanniából érkező Peter Sherwood professzor folytatta a Nyelvében él a nemzet... szállóige kialakulásának nyomozásával. A nemzet metaforáiról végzett nyelvészeti kutatást Kövecses Zoltán, az ELTE professor emeritusa mutatta be, majd tanítványa, Putz Orsolya, az ELTE tanársegédje a „Trianonnal” kapcsolatos, nyelvben rögzült véleményeket tárta fel. Balázs Géza professzor Az anyanyelv képe a magyar irodalomban című előadá-

Grétsy László professzor emeritus, az ASZ tiszteletbeli elnöke; Balázs Géza professzor, az ASZ alelnöke; Blankó Miklós egyetemi hallgató, a Manyszi irodavezetője és Pölcz Ádám adjunktus

sában költők, írók, nyelvészek anyanyelvvel kapcsolatos szállóigéit igazolta a modern nyelvtudomány meglátásaival. A szép idézeteket Pölcz Ádám adjunktus olvasta fel. A magyar nyelv jelképpé, szimbólummá válásának egyik megnyilvánulása a modern magyar nyelv szülőföldjén megnyíló A Magyar Nyelv Múzeuma. A múzeumot Nyiri Péter igazgató mutatta be. A műsorvezető Gyarmathy Dorottya azzal búcsúzott, hogy anyanyelvünk, a magyar nyelv mellett ne feledkezzünk meg azokról a nyelvekről, amelyeknek nincs erős érdekképviselőjük, és gondoljunk azokra a nyelvi helyzetekre, amikor egy nyelv használata akadályokba ütközik.

2019. április 18-án az Ághegy skandináviai magyar irodalmi és művészeti folyóirat XI. antológiájának bemutatóját, egyben az Ághegy szerkesztőinek, támogatóinak, barátainak budapesti fórumát rendeztük meg a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának konferenciatermében. Közreműködött Tar Károly író, költő, műfordító, szerkesztő, az Ághegy skandináviai magyar nyelvű irodalmi és kulturális lapfolyam alapítója, Madarassy Enikő asztrofizikus, régész, történész, az Ághegy–Magyar Liget Baráti Társaság elnöke, Kovács Katáng Ferenc író, költő, műfordító, szerkesztő, dramaturg, az Ághegy oslói szerkesztője, az Ághegy–Magyar Liget Baráti Társaság alelnöke, Nagy Zoltán könyvkiadó, a Budapesti Székelyház alapítója, a MNYKNT elnökségi tagja.

Nyiri Péter, A Magyar Nyelv Múzeuma vezetője;
Korzenszky Richárd atya; Juhász Judit, az ASZ elnöke
és Putz Orsolya tanársegéd

Az 53. magyar nyelv hete országos megnyitója 2019. május 18-án volt a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a megnyitóbeszédet Klinghammer István volt rektor, professor emeritus (ELTE) mondta.

Bekapcsolódtunk a Gárdonyi-kultuszba: 2019. május 2-án részt vettünk a szőlősgyöröki Gárdonyi-konferencián. Előadók: Nagy János Ádám: Gárdonyi Géza recepciójának elemzése statisztikai módszerekkel, Cs. Varga István: Irodalmunk emberfogalma és Gárdonyi emberképe: „Agyagedénybe zárt Isten-sugár”, Adamikné Jászó Anna: A Gárdonyi-regények szerkezetéről, Balázs Géza: Gárdonyi Géza nyelvi öröksége, Széplaki György: Az én falum Magyarország, H.Tóth István: Az Egri csillagok taníthatósága, Holczmann Ágnes: A lámpás fényéből hamu lesz vagy fáklya?

2019. május 28-án az Egri Nyelvművelő Kör meghívására Balázs Géza: Mi mindenről árulkodik a nyelvhasználat? (A lélektantól az orvostudományig) címmel tartott előadást.

Moritz László és Pusztay János alelnökök kezdeményezésére Határtalan magyar irodalom címmel 2019. május 29–31. között rendezett konferenciát az MNYKNT és az Anyanyelvápolók Szövetsége a badacsonyi Gizella panzióban. Előadók: Cservenka Judit (összeállítás rádiós interjúkból), Zékány Krisztina (Kárpátalja): Kárpátaljai írók és költők vendégként a MOZAIK-ban, Muzsnay Árpád (Partium): Irodalmi kultuszteremtés lehetősége a mai romániai Szatmár megyében, Balázs Géza: A magyar nyelv és irodalom határai, Fűzfa Balázs: Határtalan posztmodern? (Tózsér Árpád, Tolnai Ottó, Markó Béla), Ludányi András (USA): Irodalmunk az Egyesült Államokban és Kanadában, Nagy Csilla (Felvidék): Tendenciák a kortárs szlovákiai magyar költészetben, Mizser Attila (Felvidék): Klímaváltozás (Viszonyok, rendszerek, anomáliák a szlovákiai magyar irodalomban), Dupka György (Kárpátalja): Magyar irodalmi élet Kárpátalján az ezredforduló után, Cseke Péter (Erdély): Hazatérő irodalom, Fenyvesi Ottó: Fragmentumok a délvidéki magyar irodalomból, Zékány Krisztina (Kárpátalja): A kárpátaljai magyar irodalom helye a középiskolai és egyetemi oktatási programban, Máté László (Felvidék): Czine Mihály és a határon túli irodalom, Pomogáts Béla: Borbándi Gyula munkássága, Moritz László (Svédország): A magyar irodalom Svédországban, az Ághegy tükrében, Kelemen Mária (Németország): Magyar irodalom a német nyelvterületen, Kovács (Katáng) Ferenc (Norvégia): Ménfőtől Ménfőcsanakig, Sulyok Vince történész, költő, műfordító életműve, Sárközy Péter: Két olasz költő magyar identitástudata. Ugyanekkor tartottuk az MNYKNT éves közgyűlését is.

Harmadik alkalommal, 2019. június 17–21. között rendeztük meg Aranyosapátiban az Aranyoszigeti magyar anyanyelvi és olvasótábort általános és középiskolásoknak A Falvak Kultúrájáért Alapítvány, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Az első Határtalan-konferencia résztvevőinek egy csoportja Badacsonyan

(Anyanyelvi Konferencia), a Magyar Olvasástársaság és a Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárakért Alapítvány szervezésében. Elsősorban határon túli magyar nyelvi versenyeken sikeresen szereplő általános és középiskolásoknak, de érkeztek venezuelai cserkészvezetők is. A táborot harmadik éve rendezte meg A Falvak Kultúrájáért Alapítvány, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (MNYKNT), a Magyar Olvasástársaság és a Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárakért Alapítvány – az Anya-

nyelvapolók Szövetsége anyagi támogatásával. Aranyosziget a neve a Vásárosnamény melletti Aranyosapáti ifjúsági táborának. Ízelítő a gazdag programból: Jusztus Mariska

A szabadegyetem résztvevői Hegyközszentimrén,
az új kápolna teraszán

A hallgatók egy csoportja Szabó Pál biharugrai
emlékmúzeumánál

néni (Tiszaszalka) történetei, Balázs Géza (Budapest): A magyar nyelv gazdagsága, Blankó Miklós (Budapest): Nyelvi illetan. Irodalmi zárándoklat, emlékezés Petőfi Sándorra, Kölcsey Ferencre és Móricz Zsigmondra. Hogyan mondok verset? (Pusztay János), Magyar nyelvünk fontossága és külföldi megítélése (Moritz László), A várépítészet története (Faragó György), Történelmi regények ihletői (Gáspár Ferenc).

Negyedik partiumi szabadegyetem (Berettyóújfalu–Hegyköz, 2019. július 22–27.). Fő témája: Biharország irodalma, nyelve, néprajza. És a program: az ELTE és a PKE oktatóinak és hallgatóinak nyitott előadásai, szakmai kirándulás a nagyváradi Hegyközbe, valamint Biharugrára, Szabó Pál szülőházához. 40 regisztrált résztvevő, érdeklődő a városból és a környékről. Főhadiszállás: Angéla panzió. Szervezők: Balázs Géza, Blankó Miklós, János Szabolcs, Vesszős Balázs.

A szabadegyetem minden napjáról az egyetemisták sajátos szövegű beszámolókat írtak a közösségi médiában. Elolvashatók a PKE

Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék Facebook-oldalán: 1. nap: „Miért Várad a világ közepe?” (sajátos napló mindenkinek, akit nem érdekel); 2. nap: Mókás pukkantás (egy négyéves gyermek szemszögéből); 3. nap: Hangulatjelentés a partiumi kiképzőtáborból (jelentés); 4. nap: Termékleírás (száraz tények, szakszöveg); 5. nap: A Bihar országa (operett hat felvonásban); 6. nap: Emlékszel, Biharban... (címszavak egy lexikonból).

2019. november 19-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban köszöntöttük Pomogáts Bélát 85. születésnapján. A Magyar Művészeti Akadémia, az MMA Kiadó és a Petőfi Irodalmi Múzeum rendezvényén bemutatták Cseke Péter Pomogáts Béláról írott könyvét.

2019-ben még részt vettünk rendezőként, előadóként a következő rendezvényeken (melyekre az MNYKNT tagjai meghívást kaptak):

2019. szept. 27–30. A gyermek szemiotikája, Eger

2019. október 25. Nyelv és etika. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada (Szerbia)

2019. november 6. Igazságügyi (kriminalisztikai) nyelvészet, ELTE BTK

2019. november 8–9. 20. Kárpát-medencei Kossuth-szónokverseny, ELTE TÓK, Budapest

2019. november 8. Történelmi konferencia II. Rákóczi Ferenc emlékére, Eszterházy Károly Egyetem Gyakorlóiskolája, Eger

2019. november 13. A magyar nyelv napja, gálaműsor, Pesti Vigadó

AK-Hírlevél

Valamennyi rendezvényünkről beszámolt az AK-hírlevél, amely a honlapon is olvasható. A 2019-ben megjelent számai:

AK-Hírlevél, 2019. október 30. (53. szám)

AK-Hírlevél, 2019. október 7. (52. szám)

AK-Hírlevél, 2019. szeptember 24. (51. szám)

AK-Hírlevél, 2019. június 14. (50. szám)

AK-Hírlevél, 2019. május 4. (49. szám)

AK-Hírlevél, 2019. április 8. (48. szám)

AK-Hírlevél, 2019. február 12. (47. szám)

AK-Hírlevél, 2019. január 10. (46. szám)

E-NYÉK

2019-ben 52 írás jelent meg az E-NYÉK-ben (mnyknt.hu). A címek után a letöltések száma olvasható a 2020. március 22-ei állapot szerint.

Balázs Géza: A nemzet legfőbb attribútuma az anyanyelv	1126
Nemes Gyula: „Az irodalom, illetve az anyanyelv és egyház egybefonódása foglalkoztat”	781
Adamikné Jászó Anna: A klasszikus magyar irodalom olvasásának szükséges voltáról	673

H. Tóth István: „Százszor földobnál, én visszaszállnék...”	
Ady Endre (1877–1919)	878
Cseke Péter: A többségi és kisebbségi viszonyrendszer a Korunk látókörében	638
Málnási Ferenc: Magyar–román, román–magyar összehasonlító keresztnévszótár–Dicționar comparativ maghiar–român, român–maghiar al numelor de botez	904
Málnási Ferenc: „A jó vers élőlény, akár az alma...”	756
Málnási Ferenc: Benkő Levente – Papp Annamária – Vig Emese könyve: Erdélyi srácok	615
Dénes László: A költészet világnapja, március 21.	565
Kommentelő	661
Czine Mihály közöttünk	1096
Máté László: Ki volt Színi Sebő Zoltán?	661
Nagy Gáspár: Anyaöl, anyaszentegyház...	574
Bodó Csanád: Honismeret – szórvány – stratégia	601
Balázs Géza: Ághegy évkönyv	968
Málnási Ferenc: Örömré és egyszerűségre születünk – 130 éve született Karácsony Benő	674
Korzenszky Richárd: Nevét is, virágát is tudom...	573
Málnási Ferenc: Magyartanárok a kolozsvári Unitárius Kollégiumban/Brassai Sámuel Líceumban	607
Présház.eu: Kölcsey Ferenc emlékház Sződemeteren	425
Dupka György: Határtalan magyar irodalom	452
Zsigmond Győző: 35 éves a KAV	452
H. Tóth István: A szeretet – fényháló	489
H. Tóth István: Nemzeti mitológiánk, az Egri csillagok taníthatóságáról	802
Nick Ferenc: A 3. Aranyoszigeti magyar anyanyelvi és olvasótáborról	486
MNYKNT: II. Rákóczi Ferenc-esszékonferencia	466
Juhász Zoltán András: A béke az európai országok közös alkotása kell legyen...	854
Blankó Miklós: A Duna óriásmetaforája József Attila A Dunánál című versében	521
Manyszi-infó: Biharország irodalma, nyelve és néprajza	454
Deák Ferenc Loránd: A népi élet töredékei Kosztándi B. Katalin képein	1017
Molnár Pál: „Fény és öröklét a szolgálat”	368
Cservenka Judit: Színház csak erős közösség támogatásával létezik	362
Cservenka Judit: Anyanyelv nélkül nincs nemzeti jövő	354
Deák Ferenc Loránd: Kosztándi Jenő festőművész képi modernsége	585
Bodó Csanád: „Minden nagy közösségi kérdésben veszítettünk”	585
Balázs Géza: Egy autóban Kányádi Sándorral	303

Karmazsin István Benjamin: A berettyóújfalui herpályi Csonkatorony	297
Bincze Diána Ibolya: „Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád!”	399
Málnási Ferenc: Kőváry László – 200	287
Fazekas Emese: Nagyvárad vizei	428
Bincze Diána Ibolya: Tenni vágyó lelkület – emlékezés Kisfaludy Sándorra	481
Manyszi: Balázs Géza: 60	363
Málnási Ferenc: Székely József: Hivatás a hivatal árnyékában	262
Barthalos Márton: Ünnepi gála a magyar nyelv napján a Pesti Vigadóban	264
Birtalan Andrea: Nyelvi nyársak között	794
Cservenka Judit: A magyar irodalom utazó nagykövete: Pomogáts Béla	384
Zágorec-Csuha Judit: Nyelve(in)k világa konferencia Mariborban	177
Komoróczy György: Nyílt levél Benkő Erika romániai parlamenti képviselőhöz	286
Bincze Diána Ibolya: Összegereblyézni a kuszát...	
Tüskés ágak és csipkebogyók Kemenesalján	300
Mester Katalin: A 77 évvel ezelőtti Rákosi Jenő-pályázat díjnyertese:	
Vajay József: Hulló csillagok (1942) című könyvéről	209
Balázs Géza: Eltűnő tájneveink	157
Málnási Ferenc: Magyaróra: az óra üvegharangja alatt	190
Bincze Diána Ibolya: Az álmodni merés, az alkotni vágyás mintaképe.	
Emlékezés Apáczai Csere Jánosra halálának 360. évfordulóján	269

Nyelvünk és Kultúránk (2013–2018)

Folyamatosan emelkedik a korábbi, nyomtatott, de a honlapon is olvasható NYÉK-számok látogatottsága (2020. február 29-i állapot):

Nyelvünk és Kultúránk 2018 – 685 olvasás
Nyelvünk és Kultúránk 2017 – 804 olvasás
Nyelvünk és Kultúránk 2016 – 1208 olvasás
Nyelvünk és Kultúránk 2015 – 1916 olvasás
Nyelvünk és Kultúránk 2014 – 1504 olvasás
Nyelvünk és Kultúránk 2013 – 1632 olvasás
Impresszum – 1837 megtekintés

Az MNYKNT és társult szervezeteinek főbb programjai 2020-ban

2020. január 22. Magyar kultúra napja a Petőfi Irodalmi Múzeum dísztermében. A programból: Juhász Judit (köszöntő), Minya Károly (Értjük vagy félreértjük a költő szavát?), Dobozy Borbála csembalóművész, Debreczeni-Droppán Béla (zárszó).

2020. február 21. Anyanyelvek napja: a magyar kultúra és nyelv a világban. Emlékkülés az ELTE BTK kari tanácstermében. Az emlékkülés előadói a következő kérdésekre keresik a választ, s mutatnak fel példákat: Mely magyar szerzők, művek a legnépszerűbbek, és miért? Hogyan értik meg a magyar műveket a más nyelvi kultúrában? Mi az, amit lehet fordítani, mi az, amit nem? Milyen gyakorlati haszna van a magyar művek nemzetközi terjesztésének?
2020. április 24. 54. magyar nyelv hete megnyitó és médianyelvi konferencia, Eger
2020. május 20–22. Határtalan magyar irodalom, Badacsony
2020. május 23–24. 14. anyanyelvi konferencia, MNYKNT 50, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, Vörös Terem és Téli kert
2020. június 18–21. 8. nyelvésztábor és esszékonferencia, Sátoraljaújhely, Széphalom
2020. június 20. Titkos Trianon. Irodalmi, művészeti összeállítás, Széphalom
2020. június 21–27. Olvasótábor általános iskolásoknak, Aranyosapáti
2020. július 20–25. 5. partiumi szabadegyetem, Berettyóújfalu
2020. szeptember 25–27. A szerelem (Erősz) szemiotikája, Eger
2020. október 14–17. 50 éves a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada (Szerbia)
2020. november 13. 10. magyar nyelv napja, Pesti Vigadó

Budapest és a Duna (Kép: CSA)

KORZENSZKY RICHÁRD

NEVÉT IS, VIRÁGÁT IS TUDOM...

Előkészíteni az utódok kultúráját

Kedves Barátaim, ünnep volt az elmúlt pár nap. S ünnep van ma is. Az ünnep: közösségformáló és megtartó valóság. Ünnepelni csak azt lehet, ami ugyanazt jelenti mindenki számára, ami közösséget teremt és kifejez azokkal, akik most itt együtt vannak, és közösségekben vagyunk mindazokkal, akik előttünk jártak, s ugyanúgy ezen a nyelven vették birtokba a világot, s mondhatták ki, hogy nevét is, virágát is tudom... Világnak világa, virágnak virága...

Korzenszky atya Tihanyban (Kép: BG)

Ünnep van, mert együtt vagyunk. Az ünnepbe megmártózni mindig lélektisztító, embernemesítő esemény. Köszönjük mindazoknak, akik segítettek abban, hogy valóban együtt ünnepezhessünk. Köszönjük a pedagógusoknak, a fiataloknak, a szervezőknek, a segítőknek, a támogatóknak. Egy olyan ügy teremtett számunkra ünnepet, amely létkérdés: szét-esünk, vagy továbbra is együvé tartozunk. Határok nélkül.

Nagy Gáspár írta több mint tizenöt évvel ezelőtt: „Aki Európa közepén a magyar nyelvet kapta örökül anyjától, az látszólag a legtársztalanabb, legkülönösebb nyelvre mondhatja immár több mint ezer esztendeje, hogy ez az anyanyelve. S azt is, hogy kiállta a viharokat. Mert a történelem minden gyilkos igyekezete ellenére fennmaradt. Sőt megtartotta a nemzetet is!

Hol fönről isteni, mágneses erővel, hol nádasok-zsombékok békakuruttyos mélyéről adván a támasztékot. Mert voltak papjai, költői, szentjei: tehát hites bujdosói, akik ebben a nyelvben gondolták el a paradicsomkert és a végítélet közötti titokra a megfelelő szokat, igéket s imákat. S a nyelv úgy sugott nekik Isten által, hogy megmaradt az éltető nemzetség is. Egymást erősítvén a bajban, romlásban, majd a gyógyulásban” (Nagy Gáspár: Nem féltetni kell, hanem sokkal jobban szeretni. Vigília 2001/7).

Egymást erősítvén... Ami itt történt és történik – és reményeim szerint még sokáig történni fog –, az az egymás erősítése. Ébren tartani azt a meggyőződésünket, hogy közünk van egymáshoz, nekünk, akik most élünk; közünk van azokhoz, akiktől – valaki így fogalmaz – a szemölcseinket kaptuk.

Különösen fontos ez itt és most, abban a közegben, amit Európának nevezünk. Ahol olyan jó volna egységet teremteni, egymást elfogadni, egymást megérteni. De csak az tudja megérteni a másikat, aki világosan tudja, hogy ő ki, hogy honnan jön, hol van – és hová megy.

Kodály Zoltánt hadd idézzem: „Mielőtt (...) arra törekszünk, hogy az angolt angolosan, a németet németesen beszéljük: próbáljuk meg a magyart magyarosan, minden idegen mellékíz nélkül beszélni. A magyar kiejtést is tanulni kell, még született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja folyamatosan, beroszdásodik” („Vessünk gátat kiejtésünk romlásának” – Kodály Zoltán, 1938. In: *A zene mindenkié* 137. o.).

Ez a figyelmeztetés a felszínen a nyelv ügyére figyelmeztet. A mélyben azonban sokkal többről van szó. Önmagunkról. Vessünk gátat mindenfajta romlásnak! Mert az anyanyelv ügye nem egyszerűen nyelvészeti kérdés. Nem kulturális kihívás. Emberségünk ügye. Morális – azaz erkölcsi kérdés.

Hogy gondolkodik erről Hamvas Béla? „Kultúrában születni nemcsak annyit jelent, hogy élvezni a kiváltságokat, amiket az ősök alkotása teremtett, hanem annyit is, hogy előkészíteni az utódok kultúráját” (Hamvas Béla: *A világválság*, Magvető, 1983. 41. o.).

Erkölcsi kérdést említettem: az erkölcs és az élet összefügg. Az élet értelme és a jövőbe vetett hit elválaszthatatlan. Akarunk-e egyáltalán élni? Egyszeri és megismételhetetlen az életünk. Az enyém, a sajátom és a családunk, közösségünk, népünk, nemzetünk élete is egyszeri és megismételhetetlen. Mi tart egybe minket? Vannak-e olyan kincseink, amelyek csak a mi értékeink? Kincsek, értékek, amelyeket nem szabad az enyészetnek adni?

Szükségünk van katarzisa

Vannak élményeink, amelyek egész lényünket átjárják. Vannak megismételhetetlen találkozásaink, amikor a pusztá tudást, a rációt meghaladó élményekben van részünk. Megtisztító, átalakító élményekben. Ne féljünk kimondani: szükségünk van a katarzisa, a sorsunk, létezésünk értelmét megsejtető élményekre. Amikor önmagunkat nem tartjuk meg magunknak, hanem merünk bátran adni magunkból. Merünk bátran másokért élni. Egy felgyorsult világban, ahol az információ mennyisége sokszorososan meghaladja az emberi agy befogadóképességét, s ahol a változások gyorsaságát képtelenek vagyunk követni, ahol a technikai civilizáció fejlettségét nem követi a szív civilizációjának fejlettsége – Káin bunkósbotja és az atombomba között csupán technikai különbség van, s mindkettőt ugyanarra lehet használni –, egy ilyen világban csakis az összetartó, egymást különbözőségükben is elfogadni képes közösségek jelenthetik a reményt: van jövőnk, lesz jövőnk.

A szívverésünk ritmusa ugyanannyi, amióta világ a világ. Kell, hogy tudjunk hallgatni a szívünkre... Ne féljünk kimondani: mindannyian szeretnénk boldogok lenni. Szeretnénk, ha elfogadnának, ha megértenének minket. Ennek a feltétele azonban az, hogy tudjam, ki vagyok, és merjem vállalni önmagamot gyökereimmel, közös kultúránkkal, anyanyelvünkkel.

Manapság, amikor egyre élesebb a feszültség egy mindent egységesíteni akaró, leginkább gazdasági érdekeket figyelembe vevő érdekközösség törekvései és az önmagukat megőrizni kívánó, múltjukat, kultúrájukat igazi értéknek tekintő nemzetek erőfeszítései között, különösen fontos, hogy tisztán, világosan meg tudjuk fogalmazni önmagunkat, hogy meg tudjuk mondani, kik vagyunk, honnan jöttünk, és hová megyünk. Talán sosem volt még ennyire fontos az igaz, őszinte és tiszta beszéd.

Úgy kell megtalálni az egységet, a közös hangot, a testvériséget, a közösséget, a szabadságot, hogy közben nem adjuk föl önmagunkat, és nem számoljuk föl – és nem engedjük, hogy fölszámolják – a gyökereinket. Anyanyelvünket. Kultúránkat. Önazonosságunkat.

Márai Sándor írta csaknem nyolcvan esztendővel ezelőtt: „Nem szabad engedni, mikor a politika, az üzlet, a sekélyes ízlés, művészi, szellemi, erkölcsi kérdésekben a félműveltek gyáva és sunyi lelkendezése, erkölcsi felelőtlensége arra csábítanak, hogy te, az író, varázsszavak, tehát az ellenállás őrzője, vállald velük együtt a felelősséget tetteikért, cinkosuk legyél, mikor eladják azt a szigorú törvényt, mely szívedben és minden emberi szívben ég, a megtisztulás vágyának, a tökéletesen és művészi formában fogalmazott és kifejezett Igazság és Szépség vágyának törvényét” (Kassai Örkát 1941. 110. o.).

S ugyanő írja a következőket is: „Magyarország (...) csak a minőség igényével élhet és maradhat fenn az új Európában; nincs módunk közepszerűnek lenni. (...) De ez az ország semmitől nem fél úgy, mint a minőségtől, s az igazi műveltségtől, amely valóban hősiesség” (Márai Sándor 1944).

Kedves Barátaim, minden találkozás egyszeri. De kell, hogy legyen folytatása. Bár csak minél többen tudomást szereznének arról, hogy vannak, vagyunk, akik számára fontos a sorsunk. Vagyunk, akik az értékeket fölébe helyezzük a pillanatnyi érdekeknek. Ünnepe volt ez a pár nap sokunk számára, akik meg vagyunk győződve arról, hogy a szép magyar beszédnek emberformáló, közösségmegtartó ereje van.

Adja Isten, hogy egyre többen részesei lehessenek a következő években is ennek az ünnepnek! Mert „Él magyar, áll Buda még...” (Kisfaludy Károly: Mohács).

Megjegyzés: Az 54. Kazinczy-verseny (középiskolások Szép magyar beszéd versenye) záró ünnepségén tartott beszéd, Győr, Városháza, 2019. április 27. (A szerk.)

KLINGHAMMER ISTVÁN

A MAGYARSÁG A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A Kárpátok íve egybeöleli a két magyar Alföldet és Erdély zárt medencéjét, ezzel kialakítja a Kárpát-medence együttesét. Ennek területe 300–350 ezer km², aszerint, hogy déli határát hol húzzuk meg. Kiterjedése nagyobb, mint a Brit-szigeteké, és nagyobb Itália félszigeténél. A Kárpát-medence és környéke a mértani közép helyét foglalja el Európa kontinensén. Olyan tájegyüttes, amely Európa néprajzi tájainak vonalában fekszik. Itt szomszédol a kontinensen megtelepedett három nagy nyelvcsalád, a germán, a román és a szláv, a közbeszorult kisebbségekkel. E nyelv- és népcsaládok képviselői között egy mindegyikkel szemben idegen származású nép, a magyarság lakja Belső-Európa magterületét. A magyarság különleges színt jelent a Kárpát-medencében.

A terület központi nagy kamrájában alakult ki a magyar állam a 10. században, és megmaradt ott a mai napig. Határa olyan állandóságot mutatott ez idő alatt, mint egyetlen más államé sem ilyen hosszú ideig a kontinensen. Európában a Kárpátok ívén futó országhatárhoz hasonlóan csak a Pireneusok hegyvidéke alkotott Spanyolország és Franciaország között. Tizenegy évszázad távlatában a magyar állam jelentette a Kárpát-medence határait. A Kárpát-medence területe a magyar államalapítás óta jó hétszáz éven keresztül egyetlen ország politikai szervezetébe tartozott, és csak az Oszmán Birodalom terjeszkedése során szakadt három részre, majd létezett megfelelően. A 19. század közepén a Kárpát-medence újra összetartozott nagy tájként, és egyetlen politikai testté egyesült. Az első világháború megrázkódtatásai szétrepesztették az államrendszert. 1920-ban öt részre szétdarabolták Európának ezt a tartós államterületét.

Az ezer éve életképes Magyarország

Amikor II. Szilveszter pápa Szent Istvánnak királyi koronát küldött, akkor ezzel a koronázási aktussal csatlakozott Magyarország Európához, mégpedig sajátos karakterrel, és a mai napig erőteljesen fennálló, büszkén vallott identitással. Az akkori, Európa határain kívülről érkező nép európai kerethez való csatlakozását jelentő Magyar Királyság az eredetétől igyekezett kapcsolatát fenntartani az európai eszme szellemét és folyamatosságát képviselő szellemi irányzatokkal.

Hazánk ezeréves történetéből két határozott törekvés emelhető ki: a sajátos identitás fenntartására, valamint a szoros odatartozásra való igyekezet. Bár nem volt könnyű megtartani sem az Európához való tartozását, sem pedig nemzeti identitását, azokat a mai napig megvédte. A Széchenyi grófok, Petőfi vagy Teleki Pál neve jelképezi a magyarsághoz való ragaszkodást. A szomszédos országokban milliónyi magyar számára saját identitásuk megőrzése a mai napig különös erőfeszítést igényel. Ezek után

meggyőződésünk, hogy részben elhivatottságunkból, részben helyzetünkől adódóan mi, magyarok jobban megértjük a nemzetköziség és a nemzeti identitás kapcsolatát. Az ezeréves történetünkől fakadó előzmények felkészültté teszik Magyarországot a globalizáció és az identitás viszonyának megértésére.

A világ a hálózat és az én felé tart

Tényként kezeljük, hogy az ezredfordulóra új világhelyzet alakult ki. A világ globális hálózatokba szerveződik. A gazdaság egyre inkább egy átfogó pénzügyi piachoz idomul, az új információs technológiák pedig egyre könnyebbé és gyorsabbá teszik a kapcsolatteremtést és a befolyásolást az egész világon – és mindezt a közhatalmak egyre kevésbé tartják ellenőrzésük alatt. Ez pedig arra készíti az embereket, hogy egyre inkább követeljék identitásukat. Francis Fukuyama amerikai filozófus, politikai közgazdász óriási vihart kavaráó könyvében 1992-ben már lezárta az emberi történelmet, tíz évvel később a Poszthumán jövőnk, a biotechnológiai forradalom következményei című könyvében azonban bevallotta, jön még valami nagy fordulat az emberiség történelmében: az erkölcs válik legfontosabb történelmi tényezővé, mert meg kell védeni a közös emberi értékeket és tulajdonságokat. Így lesz újból modern és létfontosságú az erkölcs és a nemzet. Úgy véli: fordult a kocka, az a hasznos, ami erkölcsös, és segít az identitásukat igénylő embereknek a nemzete és állama ott, ahol a piac kifogy a szuszából.

John Naisbitt amerikai jövőkutató politológus megjósolta, hogy a világon lesz majd egy globális életstílus és sok kulturális nacionalizmus, melyek kiegészítik egymást. Olyan tényezők, mint nyelv és kultúra, a hagyományok, a vallás, az irodalom és a művészet ismételten fontossá válnak az életben, és az emberek ezekhez ismét mélyen kötődnek majd. A globalizáció kora egyben a személyiség újjászületésének kora is. Valószínű a családhoz és a nemzethez tartozás érzésének feléléde, a hagyományok újraélesztése, a nyelvi adhézió megerősödése. Az embereknek identitásukhoz nyelvi-kulturális alapon álló védelemre van szükségük, amit csak az állam nyújthat, mégpedig a nemzetállamok. Csak olyan közösség sikeres, amely képes megfelelő belső kohézió megteremtésére. Ebben segítenek bennünket az értékőrző hagyományaink. A hagyományt nem az egyes emberek, hanem a közösség hozza létre. Az élő hagyomány teljesebbé teszi az egyén életét, és összekapcsolja mindazokkal, akik ezt a hagyományt gyakorolják. A hagyomány fontos, de ugyanígy fontos a rend, a béke. Azt tapasztaljuk, hogy az emberek biztonság utáni vágya a mai élet fő forrása. Nemcsak anyagi, hanem eszmei vonatkozásban is. Nos, ebbe a 21. század eleji világképbe kell belehelyezni életünket, céljainkat, feladatainkat.

Szókratész világa

A szavakban megnyilvánul az emberek közötti viszony. Az emberek közötti dialógusokban fontos szerepet játszanak az udvariassági aktusok is, amelyek a kulturált

viselkedés társadalmilag elfogadott modelljét jelenítik meg. A beszélgetés mélysége paradox módon nem a beszédkésztségtől, hanem a meghallgatás készségétől függ. Sajnos ezt gyakran elfelejtjük, és ennek következtében a dialógus csupán párhuzamos monológok benyomását kelti. Nyugtalanságot okoz a nyelvhasználat egyre nagyobb méreteket öltő vulgarizálódása. Sokszor tapasztaljuk, hogy a kisebb szókultúrával rendelkező közéleti szereplők a közösség bizalmának megszerzése érdekében nyelvi viselkedésüket hozzáigazítják az utca szabadszájú nyelvhasználatához. Ebben a helyzetben nagyon fontos a tanítók nyelvi kultúrája. John Stuart Mill angol filozófus annak idején azt hirdette, hogy az ember előtt két választási lehetőség van: mintaként választhatja a „disznók világát” vagy „Szókratész világát”. A feladat megvédeni fiataljainkat attól, hogy elfogadják a disznók világát, és bevezetni őket a szellemi értékek, Szókratész világába. E világban követhetik azokat, akik méltók a köztiszteletre, elismerésre, akik példát mutatnak az emberi értékek megőrzésében, gazdagításában, a magyar nyelv- és kultúrközösség fenntartásában. Olyan tanárok kellene az elemi iskolától az egyetemig, akik nemcsak tantárgyuk oktatói, hanem növendékeik nevelői is – személyes példájuk révén. Erre utal Pázmány intelme: „Azt a tanítót böcsüli nagyra Isten, aki cselekszi, amit tanít, és mind nyelvét, mind pennáját szíve gyökerének téntájába mártván, úgy szól, amint szíve járása vagyón.”

A magyar nyelv a nyelveknek abba a csoportjába tartozik, amelynek saját állammal rendelkező közösség képezi erős támaszát, amely számára ez a nyelv a nemzeti identitás és a legfőbb értékek hordozója.

Az 53. magyar nyelv hetén, egyúttal az Anyanyelvápolók Szövetségének közgyűlésén (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019. május 18.) tartott beszéd rövidített változata. Megjelent az Édes Anyanyelvünkben. (A szerk.)

Klinghammer István előadása előtt Grétsy László és Balázs Géza társaságában
(Kép: RGyL)

DUPKA GYÖRGY

HATÁRTALAN MAGYAR IRODALOM

Badacsony, Gizella vendégház 2019. május 29–31. Határtalan magyar irodalom címmel az Anyanyelvápolók Szövetsége (ASZ, elnök: Juhász Judit) és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (MNYKNT, elnök: Balázs Géza, tiszteletbeli elnök: Pomogáts Béla) nemzetközi konferenciát rendezett Badacsonyban. A meghívottak a konferencián a határon túli és a diaszpórában élő magyarság irodalmának helyzetét tekintették át.

Pusztay János (Szombathely, a rendezvény házigazdája), Balázs Géza (Budapest) és Fűzfa Balázs (Szombathely) tudós nyelvészek, irodalmárok moderálásában előadást tartott Cservenka Judit (Budapest), Zékány Krisztina (Kárpátalja), Muzsnay Árpád (Partium), Balázs Géza (Budapest), Juhász Judit (Budapest), Fűzfa Balázs (Szombathely), Ludányi András (USA), Nagy Csilla (Felvidék), Mizsér Attila (Felvidék), Dupka György (Kárpátalja), Fenyvesi Ottó (Szerbia, Újvidék), Marcsák Gergely (Kárpátalja), Máté László (Felvidék), Pomogáts Béla (Budapest), Moritz László (Svédország), Kelemen Mária (Németország), Kovács (Katáng) Ferenc (Norvégia), Sárközi Péter (Olaszország). Az elhangzott és a beküldött előadások szerkesztett anyaga könyv alakban is megjelenik.

A rendezvény az MNYKNT közgyűlésével zárult. A résztvevők a 2019-es és a 2020-as évekre vonatkozóan elfogadták a fontosabb rendezvények naptárát is (Anyanyelvi tábor Aranyosapátiban, esszékonferencia II. Rákóczi Ferenc és a „málenkij robot” 75. évfordulója emlékére, az 50 éves Anyanyelvi konferencia [MNYKNT], a „Százéves Trianon”-fórum, a XIV. AK-konferencia stb.).

(Kép: FA)

(Kép: FA)

BODÓ BARNA

HONISMERET – SZÓRVÁNY – STRATÉGIA

„Úgy kell cselekedni, hogy megmaradjunk!”
(Sütő András)

Húsz éve örültünk annak, ha valaki leírta a fogalmat: szórvány, foglalkozott az általa jelölt létformával. Nem igazán létezett a szórványról közösnek elfogadott ismeret, a jó szándékú nekirugaszkodásokat idéző szövegektől az okoskodó értelmezésekig sokféle beszédmóddal találkozhattunk.

A szórványstratégia kidolgozásával a 90-es évek közepén az RMDSZ köré csoportosult elemzők és értelmezők annak ellenére nem boldogultak, hogy az elvárás erős volt: a szórvánnyal való stratégiai törődés politikai programként szerepelt a szervezet vállalásai között. Ma ritka az a tapasztalt politikus, aki szórványról szólván szakmailag nagyon vitatható állításokkal álljon elő – bár volt/van példa ilyesmire is. A lényeg: rengeteg szó esik napjainkban a szórványról. Beszél a politikus, természetesen, és beszél a kutató, szintén természetesen. Beszél a pedagógus, (írva) beszél a média. Beszél a pap, és beszél a kultúra közmunkása. Beszél a nagyvárosi panelrengetegben lakó, gyermekéért aggódozó szülő és a „világvégi” kis faluban élő család. Fontos: nagyon sokan, nagyon sok kontextusban foglalkoznak a szórvánnyal (Pál 2015: 100–108).

És foglalkozik a szórvánnyal a honismeret művelője is.

Ki vagyok?

Pár éve írtam le a kérdést: Mikor és mennyire fontos az önbesorolás? A Ki vagyok? kérdésre a válasz mikor válik dilemmatikussá, mikor homályosodik el az eredet, vetül fátyol a természetességre, és válhat politikai szándékok játékszerévé?

Bodó Barna egy temesvári konferencián, 2017
(Kép: BG)

Tájainkon aligha él olyan ember, aki szűkebb vagy tágabb családi-rokoni körben ne találna példát arra, amikor valaki „átsorolt”: anyanyelve és az életét meghatározó domináns (családi) nyelv nem azonos. Ezt úgy szokás felidézni, hogy a családban több nemzet(iség) képviselői voltak-vannak jelen – és ez többnyire büszkeség forrása. De nem mindig az.

Másként nem állhatna elő a Gazda Árpád pár évvel ezelőtti bánsági riportkötetének címében idézett helyzet, vagy

a kisiskolás gyermek emilyen önmeghatározása: „Mikor kicsi voltam, magyar voltam”. Tudjuk és valljuk: a sokszínűség érték, ekként megőrzendő. Tudjuk és vállalunk kell: az anyanyelv mellé tanult nyelv(ek) gazdagítanak. Akkor miért feledi el egy 8-9 éves gyermek az anyanyelvét, miért múlt idejű a rá való utalás? Ebben a kontextusban válik segélykiáltássá Sütő András sóhaja: Engedjétek hozzám jönni a szavakat...

Hol van a mi szóházánk?

Ilyenkor tesszük fel a kérdést: miért egyeseknek védett, másoknak védtelen az anyanyelve? A nemzeti kisebbségként élő anyanyelvét nem védi semmi. A román alkotmány az állam nyelvét védi, a kisebbségek nyelvét használni engedi. Hol van a mi szóházánk? Ki és miként építi meg szolgálja?

Tudjuk, kisebbségi léthelyzetben jelen van az igazodási kényszer. Ennek alapja az érvényesülési esélyek és pályák rangsora. Sokan, túl sokan vélik úgy: a többségi kultúra és nyelv jobb érvényesüléssel társul – ami nem igaz. Természetes, hogy a nyelvi végeken – a Bánságban a magyarok mellett minden más etnikumhoz tartozók számára – a többségi nyelv a társadalmi érvényesülés kommunikációs hordozója. De miért kell(ene) emiatt az anyanyelvet lefokozni, odahagyni? Nyilván nem kell. Ha ez történik, akkor a helyi nyelvi-kulturális közösség értékrendjével van gond. Nem ismeri értékeit, nem ismeri hagyományait, nem ismeri hozzájárulását mindahhoz, ami a helyi társadalom közös társadalmi-kulturális hagyatékát jelenti.

Miért nem ismeri? A leggyakoribb válasz: mert a kommunizmus, illetve a diktátor politikája... Csak ennyi volna? És nekünk, akik nemzetben gondolkozunk – illetve ennek szükségességét hirdetjük – ezzel kapcsolatosan nincs mondandónk, teendőnk?

Ha nincs iskola, templom..., akkor pótolni kell

Ha valaki nem ismeri nemzete-kisközössége történetét, értékeit, kultúráját, akkor azért elsősorban azok felelősek, akikre társadalmilag ez a szerep és feladat hárul. Az iskola. És ha nincs...? A templom. És ha az sincs...? Akkor a hiányzó helyi intézményt más úton kell pótolni. Amennyire lehet. Ezért tartjuk fontosnak a honismeretet. Ezért állunk be a honismereti mozgalom támogatóinak a sorába. Ezért alakítunk honismereti műhelyt. Ezt szolgálja a honismereti stratégia.

És mindezt első szent királyunkra való hivatkozással tesszük, hiszen Szent István Intelmeiben ekként figyelmeztet: A fiak kövessék az elődöket! Ez a mi dolgunk és felelősségünk.

Honismereti tematikájú szövegek bevezető megállapítása: az illető tájegység/ország természeti szépségeiben, valamint – a gazdasági szempontot is beleértve – erőforrásokban gazdag. És következik a kifejtés, a leírás: szelíd és vadregényes tájak, erdőségek, barlangok, folyók, mocsarak, termőföldek, szépséges hegyek és völgyek

vannak. És szinte kötelező módon folytatódik azzal, hogy az illető tájon több tízezer éve élnek emberek, mindenkor használták a természeti erőforrásokat, és kialakították az emberi létezés feltételeit.

Honismeret szórványban

A szórványban érvényesítendő honismeretünk alapgondolata más. Kisebbségben és szórványban arra építünk, az emberi létezés alapjának azt tekintjük, amit Tamási Áronnál érvényesebben talán senki nem fogalmazott meg: Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. Szép vagy kevésbé csodás, egysíkú vagy irigylésre méltóan változatos a táj, a szellemvilág jeleseit adó vagy szorgos emberek közösségét hordozó a vidék – a lényeg: magukénak vallják azok, akik ott élnek. Az otthon tudat, a ragaszkodás a helyihez-regionálishoz olyan érték, amely bárkit bármilyen helyzetben gazdagít. Észre kell venni, hogy a valahova tartozás érzelmi és ismereti megalapozása nem automatikus folyamat, nem alakítja ki kötelező módon sem a család, sem pedig az iskola. Ehhez valami plusz kell: a figyelem felkeltése, az egyén felkészítése arra, hogy felfedezze és befogadja mindazt, ami az ő világának a sajátja. Ezt pedig külön kell megvalósítani, sajátos programok és foglalkozások révén, és idevágó tevékenység sok családban és majd minden iskolában folyik. A külön-külön létező, szakmailag ritkán megalapozott, részleteiben alig megtervezett tevékenység akkor alakíthatja igazán eredményesen a saját világunk értékeire való empátiás odafigyelést, ha egy programatikus dokumentum, egy stratégia fogja össze nem csupán a törekvéseket, hanem megfelelő elméleti alappal is szolgál a honismereti tevékenység sokszínűbbé és szakmailag hitelesebbé tételéhez.

Világszerte, így tájainkon is egyre több fórum ért egyet abban, hogy a honismereti nevelésnek, azaz a tudatformálásnak alapvető szerepe van nem csupán az általános érdeklődés alakításában, hanem abban is, ahogyan az egyén a feladatait felfogja és elvégzi: a tájhoz és a helyi közösséghez ragaszkodó innovatívan igyekszik a feladatait megoldani, számára minden feladat közösségi felelősségvállalást is jelent, még akkor is, ha ezt ilyen világosan és egyértelműen ritkán szokás megfogalmazni. Tehát a honismeretről azt is állíthatjuk, hogy nem önmagáért való foglalkozás, és nem is csupán tudást és érzékenységet eredményez, hanem áttételesen azt is befolyásolja, hogy egy térség szellemi teljesítménye miként alakul. Ezért merjük azt állítani, hogy a honismeret a jelenleginél sokkal nagyobb figyelmet érdemlő közös területe az oktatásnak, az aktív pihenésnek, a szórakozásnak. A honismeret alapvető dimenziója a történelem, annak értelmezése. A történelemlátásunk alapja pedig az igazságosság és a méltányosság.

Etnikai és politikai határok

„Közép-Európa néprajzi viszonyai valóban olyanok, hogy lehetetlen, hogy a politikai határok az egész vonalon egybeessenek az etnikai határokkal.” Ezt a megállapítást

a trianoni békeszerződés véglegesítését a szövetségesek nevében bejelentő, Millerand-féle kísérőlevél tartalmazza,¹ s bár máig visszatérő kérdése a témát vizsgáló munkáknak, most számunkra kevésbé fontos, hogy mennyiben léteztek akkor nyilvánvaló etnikai határok² (Szarka 2002). A Millerand-levél így folytatódik: „A magyar népesség egyes gócainak egy más állam szuverenitása alá kell kerülniük. Azonban erre a helyzetre nem lehet hivatkozni azzal az állítással, hogy jobb lett volna nem bolygatni a régi területi állapotot. A dolgok meglévő rendje, még ha ezeréves is, nem jogosult a jövőre nézve, ha igazságtalannak találtatott.” A kulcsszó azóta is, mindmáig: az igazságosság. Kérdések sorozatával állunk szemben. Mit értettek igazságosság alatt a békét diktáló „nagyok”? Miként viszonyultak hozzá a területekkel jelentős, más nyelvű népességet kapott utódállamok? Miként kezelik – ha kezelik – a kialakuló folyamatokat a nemzetközi politika intézményei?

Mivel a számbeli kisebbségben lévő etnikai közösségek érdekérvényesítő ereje bárhol és mindenkoron korlátozott, és számukra a többség érdeke kényszerek formájában mutatkozik meg a legtöbb esetben, nem csupán elméleti kérdés, milyen politikai szereplők milyen keretben léphetnek fel a védtelen/veszélyeztetett közösségek érdekében. S bár az „igazságtevő” nagyok – a világpolitika folyamatainak első számú alakítói – számára is világos volt egy kisebbségvédő mechanizmus létének a szükségessége, az egy század nem volt elegendő a megfelelő politikai formula kialakítására.

Igazságosság, méltányosság

Tehát az idézett Millerand-levél kulcsfogalma az igazságosság. A történelem azt mutatja: „igazsága” mindig a győztesnek van. A vonatkozó jelenben, mert 1989 azt is megmutatta, hogy a háború győztese igenis lehet a békefolyamat vesztese. Ki és miként osztja azt a sokat idézett és óhajtott igazságot? Meddig igazság egy igazság? Csak nagy történelmi váltások adnak esélyt egy-egy nemzeti kisebbségnek sajátosságuk elismertetésére és helyzetük rendezésére vonatkozó igényeik hatásos képviselésére? Egyáltalán: az etnikai különbözőség kezelésének kérdésében mit jelent az igazság? Évszázados dilemmák törnek fel újra, miközben kísért a helyzet demokráciadeficitként való értelmezése – és a többségi demokrácia eszköztárával kezelhetetlen kérdésként történő félresöpése.

Az etnopolitikai konfliktusok kezelésére vonatkozó elemzések és javaslatok ritka esetben mutatnak elméleti koherenciát, ugyanis évszázados értelmezési keretből kell kilépni, az alapdilemmát újra kell fogalmazni. Korunk talán legnagyobb hatású gondolkodója ezen a téren Will Kymlicka, aki változtat a fogalomhasználaton: az

¹ Lásd: *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben 1920 januárius-március havában*, I–III/a-b kötet. Budapest, 1920–1921, II. köt. 487.

² Szarka László szerint ezt az állítást fenntartással kell kezelni: magyar–szlovák, magyar–rutén és bizonyos területeken magyar–román vonatkozásban jól kivehető etnikai határok léteztek.

által javasolt új kulcsszó a méltányosság (Kymlicka 2000). Kymlicka értelmezi az etnokulturális méltányosság nyugati modelljét, a többségi népek nemzetépítő törekvései számára előírt három alapkövetelményt szerinte a következőképpen lehet összefoglalni: 1. az állampolgárság biztosítását az adott ország területén élő, és az ezt igénylő összes polgár számára; 2. a nemzeti identitás uralkodó fogalmának pluralistának és toleránsnak kell lennie mind a magán-, mind pedig a közélet és nyilvánosság vonatkozásában; 3. lehetővé kell tenni, hogy a nemzeti kisebbségek kibontakoztathassák saját közösségi, építő törekvéseiket, illetve megőrizhessék sajátos kultúrájukat.

Románia ünnepe, 2018 (Kép: BG)

Miként lehet? Nem lehet! Lehet, mert kell!

A kisebbségi magyarság alapvető élménye a vesztestudat. És nem annyira a megannyi sérelem, feldolgozatlan ügy és lezáratlan kérdés okán, hanem – Szarka László szerint – mert „századunk megdöbbentő fordulatoktól, balítéletektől zavaros évtizedeinek hordaléka ma is gyakran lehetetlenné teszi önmagunk és egymás jobb megértését” (Szarka 1998).

A kisebbségi létparadoxon alapvető kérdése a „miként lehet”-re vonatkozik. Függetlenül attól, hogy a nemzeti kisebbség kategóriát vagy valamely szinonimáját használjuk, a kisebbségi lét lényegi jegye a nem teljesértékűség. Balázs Sándor ezt a kérdést így fogalmazza át: „szuverén-e az ember akkor, amikor saját nemzetiségi kisközössége nem rendelkezik szuverenitással”? (Balázs 1995). Ugyanakkor az élet teljességét bénító külső tényezők mellett ott vannak a belsők is, Makkai Sándor szavaival a „kisebbség lelkiületében lassanként előálló kényszerű torzulások és elszűkülések” (Makkai 1937). A „miként lehet”-re adott válaszok a politika és a politikai együttesének függvényei.

Ilyenként természetes, hogy különböző korokban a válaszok alaphangja, érvrendszere és üzenete is eltérő.

A két világháború közötti idő legviszhangosabb és személyi tragédiát is hordozó válaszkísérletét megfogalmazó Makkai Sándor a húszas években még elfogadni látszik a szabadságkorlátok létét. A függőség és az önmegvalósítás igénye közötti konfliktust – mint általában a transzilvanisták – szellemi-erkölcsi értékek preferálásával véli feloldhatónak: „A kisebbségek vannak hivatva, már csak szükségképpen, a helyzetükből következő szenvedéseiknél fogva is egy nemesebb humánus, egy egyetemesebb emberi szellemiség, egy a nemzeteket összekötő kultúra és végre az igazi embertestvériség nagyszerű és gyógyító jövőjének előkészítésére” (Fekete 1998). Makkai maga számol le később a Nem lehetben ezzel az ideologikus állásponttal, s mondja ki, hogy a kisebbségi kérdésnek semmilyen, emberhez méltó megoldását sem tudja elképzelni. Makkai kategorikus imperatívuszára válaszként születtek erkölcsi alapú közelítések (Reményik Sándor: Lehet, mert kell) és tudományos igényűek is. Ez utóbbi vonatkozásban a Paál Árpádét azért kell idézni, mert mindmáig érvényes: a kisebbségeknek néphez illő jogokat kell adni, és hogy ne függhessenek állami önkénytől, nemzetközi védelmet kell biztosítani számukra (Paál 1937).

Amikor a kisebbségi azt bizonygatja, mennyire fontos az anyanyelvi oktatás a szellemi énefejlődés szempontjából, átveszi a többség logikáját: magyarázza álláspontja helyességét annak, aki – úgymond – aggódik érte. Demokráciában – remélhetőleg – mindenkit az értékelvűség keretei között érvényesíthető önérdék motivál. Miért kell azt hinni a romániai magyarról, hogy eszébe nem jut megtanulni románul, s ezáltal kizárja magát a társadalmi versenyből? A demokrácia ott kezdődik, ahol az ilyen – saját sorsot érintő – kérdés eldöntését az érdekeltre bízák.

Magyar a négy fiatal?

Aradon beszélgettünk nemrég az egyik elit líceumban: négy potenciálisan magyar fiatal és jómagam. A beszélgetés románul folyt, feszélyezetten indult, a tanulók alig akartak megszólalni. Azt kértem az iskola vezetésétől, hogy románul tanuló magyar gyermekekkel beszélgethessek. Így állt össze a két lányból és két fiúból álló csapat: egyikük mindkét szüleje magyar, és a családi nyelv a családban a magyar, egy másik családban a magyar szülők döntően románul beszélnek otthon, a harmadik vegyes család – volt, amíg a román apa ott nem hagyta feleségét és lányát, a negyedik pedig szlovák–magyar–román vegyes felmenőkkel rendelkezik. Hárman otthon is döntően románul beszélnek, csak a nagyszülőkkel, esetleg más rokonokkal fordul olykor magyarra a szó. Mind a négyük számára a nyelvek rangsorában az első a román. Nem olvasnak magyarul. Nem járnak magyar társaságba. Eszükbe sem jut(ott), hogy magyar fakultatív órákra járhatnának. A vallásórákra a román ortodoxokkal együtt járnak.

Magyar a négy fiatal? Identitásában semmiképpen. Származástudatuk lehet magyar – bizonyos kontextusban talán vállalják. Még az sem tekinthető „igazi” magyar-nak, akinél otthon a családban magyarul beszélnek. Ő személyesen jobban és szívesebben beszél románul. Megkérdeztem: soha egyetlen magyar könyvet nem olvasott. Számára nem létezik az Egri csillagok. És nincs az Egy magyar nábob, meg nincs az Erdély-trilógia. Amit a magyarokról kulturálisan és mint közösségről tud, azt kívülről, külső – román – tükörből, olykor ellenséges, máskor közömbös közegen átszűrve kapja. Ez pedig nem olyan forrás, amely növeli a nemzeti önbecsülést, amikor az egyént büszkeséggel töltheti el a valahova tartozás érzése.

Igen: valahova tartozás. Nyelvismeret igen. Kultúra szintén. De: még nem elég. Ezeken túli, lényegi összetevő a valahova tartozás. Az értékek, hagyományok, közösség vállalása.

A nyelvhatár, a szórvány legkeményebb kérdése: megadatik-e a lehetőség azzal a kultúrával pozitívan azonosulni, amelybe beleszületünk? Többnyire nem. Ha a válasz igen volna, akkor Arad megyében a magyar iskolát választó magyar tanulók részaránya nem 40% körüli volna. Minél nagyobb az etnikai szórás, minél erősebb a többségi kultúra dominanciája, annál kisebb a kisebbségi/magyar kultúrával való pozitív azonosulás esélye.³

Szórványlét, etnikai adaptáció

A szórvány és a szórványosodás asszimilációra hajlamosító közeg, illetve folyamat, nevezzük a végeredményt nyelvváltásnak, kultúraelhagyásnak vagy akár etnikai adaptációnak. A szórványlét az etnikai térszerkezet okán az egyén számára olyan társadalmi együttlétet, társadalmi kapcsolatokat tesz lehetővé, amikor társas lény mivoltának a megélése nem teljes körű, mert a más kultúrájú többségi közegben megszűnik az övéi közötti jelenlét otthonossága, magától értetődő mivolta. Folyamatos nyomás, nyelvi nyomás nehezedik rá, s ehhez társul a döntéskényszer, hogy melyik nyelvet válassza, melyik legyen számára az elsődleges.

A szórványt szórványosodásként kell vizsgálni, folyamatként. Egy korábbi dolgozatomat idézem: „A szórvány lényegét politológiai értelmezés képes visszaadni, miszerint a szórvány mindennapi döntéshelyzet. Ez a helyzet akkor is létezik, ha a szórványban élő nem gondol rá, nem törődik vele, hiszen benne van a nyelvhasználattól a párkeresésig, a baráti társaságoktól a munkahelyválasztásig valamennyi tudatos vagy ösztönös döntésében. Minden döntés háttere és kerete, hogy a szórványban, a más kultúrájú többségi közegben megszűnik az övéi közötti jelenlét otthonossága, magától értetődő mivolta – állandó nyomás alá kerül. Ennek hatására válik a szórvány asszimi-

³ Pl. Temes megyében nincs több településből álló kistérség, ahol mindenütt élnének magyarok. Ezért is nagyobb a fogyás pl. Arad megyéhez viszonyítva, s a magyar iskolát választók a magyar származású gyermekeknek kb. a 25%-át jelentik.

lációra hajlamosító közeggé, s válik lényegivé a szórványosodás folyamata, amelynek a végeredménye lehet nyelvváltás, kultúraelhagyás vagy akár etnikai adaptáció. Ezt az igazodási kényszert nem lehet az emberek életéből kiiktatni, illetve a szórványhelyzet kutatójának, a szórványgondozónak ezt a körülményt kötelezően figyelembe kell vennie” (Bodó 2007).

Igazodás, kettős kötődés

Az igazodási kényszer, a folyamatos kettős (többségi és saját nyelvközösség általi) kihívás és kötöttség, s az ehhez kapcsolódóan szinte mindig jelentkező választási kényszer nem természetes állapot, mivel az a természetes, ha mindenki számára egyformán adott az anyanyelvében való megmaradás esélye és lehetősége. A többséghez tartozó polgár anyanyelvét az állam védi, és szavatolja szabad használatát. Szórványban az egyénnek kapaszkodnia kell anyanyelvébe – ez a természetellenes. A tapasztalat szerint kettős nyomás alatt idővel a belső, anyanyelvi kötődés gyengül, a külső környezet hatása pedig erősödik. Bár ritkán tudatosul, az egyén tegnapi helyzete nem azonos a maival, és a holnap megint (alig) érzékelhetően más lesz. Az egyénnek akkor van lehetősége anyanyelvében megmaradni, ha a környezeti kihívásokra ösztönös válasz helyett tudatosan képes reagálni.

A szórvány

A szórványok demográfiai számokhoz kötötten nem határozhatók meg egységesen és egyértelműen. Vannak szerzők, akik 30%-os kisebbségi arány alatt már szórványról beszélnek – beszéltek főleg a két világháború között –, mások szerint településenként a 300 fő jelentené a határt, amely alatt szórványhelyzetet kell mondani. A meghatározáshoz egyik szempont sem elégséges – önmagában. Az értelmezésnek legalább három tényezőre kell kiterjednie: a kisebbségi lélekszáma, ennek a többséghez viszonyított arányszámára és az intézményi ellátottságra. Ezek a tényezők együtt határozzák meg a helyi magyar közösségek etnikai-kulturális reprodukciós képességét. Kutatások szerint amennyiben a vegyes házasságok aránya meghaladja a 25%-ot, az asszimilációs veszteség generációnként elérheti akár a 20%-ot is. Az intézményi ellátottság az asszimiláció számára gátat jelentő, a magyar identitástartalmak kialakulását és megőrzését elősegítő intézményekre, elsődlegesen az anyanyelvű iskolára és a templomra vonatkozik. A művelődési intézmények (könyvtárak, tánc- és énekesoportok, hagyományőrző egyesületek) megléte, illetve hiánya szintén fokmérője a szórványosodás előrehaladottságának.

A szórvány értelmezhető más kulcsfogalmak segítségével is, egy ilyen elméleti keret a szórványnak a kulturális nemzet határaként történő értelmezése (Bodó 2009). Ez azt jelenti, hogy a szórványban lakóknak meg kell küzdeniük azzal, hogy a nyelv-

határon élnek, meg kell harcolniuk az anyanyelvben való megmaradásért. Ha ez nem sikerül, akkor az illető kisebbséghez tartozó személyek asszimilálódnak, s amikor ez tömegessé válik, a nyelvhatar elmozdul, átlép az illető térségen.

A szórványkérdés közösségi szempontból nemzetstratégiai kérdés.⁴ A politikai dimenzió természetesen befolyásolja, mi több, meghatározza a téma szakmai-tudományos kezelését. A politika primátusa viszont azt eredményezi, hogy a szórvány nem szakmai, hanem politikai kérdésként van jelen a közsférában. Nem a jelenség, a folyamat érdemesül figyelemre, amelyről sokan hiszik azt, minden fontos eleme ismert, hanem a felelősség, a morális dimenzió: ki mit tesz, és nem tesz a szórvánnyal kapcsolatosan. Általános és lokális kérdésfelvetésről, központi és helyi feladatokról, helyi példamutatásról lehet és kell beszélni, és itt a morális dimenzió valóban fontos. Csakhogy még mindig nem léteznek olyan elemzések, kutatási eredmények, amelyek a jövőkép kidolgozásához alapul szolgál(hat)nak. És az elemzéseken túl stratégiára is szükség van.

Egy honismereti nevelési stratégia célja: minden emberben, bármilyen korú legyen, bárholonnan érkezzon, kifejleszteni a figyelmet, megértést, elkötelezettséget és a cselekvési készségeket azért, hogy közvetlen környezetének értékeit felismerje, elfogadja, tudatosan lépjen fel ezen értékek megőrzése és megismertetése érdekében. A stratégia tervezés is egyben. Lényegéhez tartozik annak vizsgálata, hogy mit kell ma tennünk nekünk, honismereti nevelőknek – és azoknak, akik a honismerettel kapcsolatos fontos döntéseket hozzák – azért, hogy a helyi jövőt, egy mind nyitottabbá váló világban a helyben maradáshat és a kultúrában való megmaradáshat biztosító kötődést értékeinkhez biztosíthassuk. Helyzetfelmérés alapján célokat, feladatokat kell kitűznünk. Ezután döntést kell hozni azoknak a feladatoknak a végrehajtására, melyek a honismereti nevelés fejlesztését, eredményességének javítását a leginkább szolgálják. Végül kidolgozandók azok a lépések, módszerek, amelyek a döntések megvalósítását szolgálják, majd végre is hajthatók. A folyamat értékeléssel, új stratégiai tervek készítésével folytatódik.

Honismereti stratégia

A temesvári Szórvány Alapítvány körül csoportosuló tanárok és kutatók kidolgoztak egy honismereti stratégiát. Mire vállalkoztunk? Temesi/temesvári magyarokként nem

⁴ A zsidó diaszpóra gyökeresen mást jelentett, mint a magyar szórvány. A román kormányzatok nemzetstratégiája, a román történelem XIX–XX. századi történései és folyamatai mutatják, expanzív, etnikai elemek-tömbök leszakadásának lehetőségét nem veszi figyelembe, nem számol a szórványok létevel, a probléma igazi felfedezése – lásd Timoc-völgyi románság – is a jövő kérdése. A (nyugat)német nemzetstratégia valamikor a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján váltott: lemondott – a sok évszázados – közép-kelet-európai etnikai jelenlétről, és a még létező német szórványok anyaországba vonzásával a történelmi múltba utalta a kérdést.

vagyunk döntési helyzetben, a döntéshozatal befolyásolására van némi esélyünk, de ez sem jelentős – helyi politikai jelenlétünk ennyire elegendő. A stratégiával célunk az volt, hogy minél szélesebb körben keressük/keressék a társadalmi jelenségek és a honismereti nevelés kapcsolatait, tűzzenek ki minél többféle célt, feladatot a nevelés hatékonyságának fokozására. Így fogalmaztunk: „Ez a stratégia akkor éri el célját, ha a benne foglalt szempontok, javaslatok segítségével a honismereti mozgalom szereplői maguk tűzik ki saját, konkrét feladataikat, megkeresik a megvalósítás módjait, megállapítják költségigényét és az egyéb feltételeket, megtalálják a pénzügyi támogatás módját, és végre is hajtják az eltervezett munkát” (Bodó 2006).

Azt reméltük, hogy a megfogalmazott programok és ajánlások jelentős részével a különböző szintű döntéshozók is egyetértenek, és lehetőségeiket felajánlva segítik a kitűzött célok elérését. Azt is reméltük, hogy minden érdekelt segíteni fogja a stratégia ügyét, a benne foglalt céloknak megfelelő tevékenység megtervezését. Ez csak részben következett be.

Tudatában voltunk és vagyunk annak, hogy a jó stratégia egyszerre épül felülről lefelé és alulról felfelé. Tehát országos szintű odafigyelésre is szükség van. Napjainkban a honismeret státusa nem világos, úgy is fogalmazhatunk, hogy a nemzetállami logika szerinti társadalomépítő tevékenység alig számol vele. De a stratégia eszköz is lehet egy olyan közpolitikai folyamatban, amelynek során új értelmezések és értelemek megalapozzák a központ és a lokalitás közötti új, a helyi potenciál kiaknázását lehetővé tevő kapcsolatot. Egyik legnagyobb feladatunk az lesz, hogy megkeressük a felülről építkező szabályozás és az alulról érkező javaslatok között a kínálgató, konkrét kapcsolódási pontokat, és minél több területen próbáljunk meg eredményeket is elérni a kétféle eredetű szándék, akarat, lehetőség összekapcsolásával. Olyan javaslatokra is oda kell figyelni, amelyek nem illeszkednek a meglévő jogi, intézményes keretbe, vagy éppen azok megváltoztatását célozzák, hiszen például éppen itt jelentkezhet a társadalmi kezdeményezések egyik pozitív hatása.

A szórvány = védősáv

Visszatérve a szórvány kérdésére: úgy kell fellépni, hogy a szórványhoz pozitív tartalmak legyenek csatolhatók. Ha halmozottan hátrányos helyzetként értelmezzük, akkor ennek vonzata a gondozás – és már ott is a kérdés: kit szokás gondozni? A fogyatékos. Rágondolni is rossz...

A szórványt védősávnak tekintem: az etnikai határon élők védik a tömböt, ahol a kisebbség a helyi többség. És védi a nemzetet, természetesen. Tehát a kérdés nem az, mit érdemes vállalni, hanem: mit kell cselekedni. Mert minden nemzet védi a határait. Akkor is – vagy főleg akkor? –, ha a határ kulturális. Klebelsbergől ma is van mit tanulni.

Irodalom

- Balázs Sándor 1995. „Az” vagy „ez”? In: Cseke Péter (sz.): *Lehet – nem lehet*. Mentor, Marosvásárhely. 1995. 48.
- Bodó Barna (szerk.) 2006. *Honismereti stratégia*. Szórvány Alapítvány. Marineasa Kiadó, Temesvár.
- Bodó Barna 2007. A szórványtól a nemzetig – és vissza. *Pro Minoritate* 2007/1. (Tavaszi).
- Bodó Barna 2009. *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó, Budapest.
- Makkai Sándor: *Magunk revíziója*. Pro-Print, Csíkszereda. Idézi: Fekete Károly 1998. A kisebbségi létparadoxon tusája Makkai Sándornál.
- Kymlicka, W. 2000. Relații etnice și teoria politică occidentală. In: *Altera*. 2000/10.
- Makkai Sándor 1937. Nem lehet. In: *Láthatár* 1937/2. Idézet: Cseke i.m. 51.
- Paál Árpád 1937. Lehet-e megoldása a „Kisebbségi” kérdésnek? *Láthatár* 1937/4. Idézi Cseke i.m. 28.
- Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna (edit.) 2015. *A Csongrád megyei Honismereti Egyesület Évkönyve 2013–2015*, 2015. pp. 100–108. Átdolgozott változat.
- Szarka László 1998. *Duna-táji dilemmák*. Ister, Budapest. 1998. 7.
- Szarka László 2002. Kényszerközösségek és védtelen védhatalom. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarország és a magyar kisebbségek*. MTA, Budapest.

Erdélyi havasok (Kép: CsA)

BALÁZS GÉZA

ELTŰNŐ TÁJNEVEINK

„Dermesztő, hideg reggelen / A hajnali ködöt rághva / Szomorú szívvel gondolok / Az erdélyi fenyőfákra // Ahogy az erdeinket pusztítják / Úgy pusztul vele a népünk / S mikor az utolsó fát kidöntik / Akkor lesz nekünk is végünk”. (Ismerős Arcok)

*

„Falvak sora mondja álmában becenévként gyermekkori nevét” – írja Illyés Gyula a Közügy című versében. Nemcsak falvak, hanem tájak is. Hívja fel a figyelmünket a Vendvidék tájnévért aggódó természettudósunk.

A Vendvidék a szlovén (vend) nyelvterületnek a Magyarországra átnyúló része, Vas és Zala megye határán, a Lendva folyó mentén, az Őrségig nyúló kistáj. A vend szavunk német eredetű, de talán latin vagy kelta előzményekre megy vissza. A Vendvidék tudósa, Pável Ágoston így ír róla a rigászás, azaz rigófogás kapcsán: „Vasvármegyében... a trianoni határ mentén meghúzódó vend (hazai szlovén) falvakban s a velük szomszédos néhány őrségi faluban divatos”.

A trianoni békeszerződést követően a Vendvidék – Szentgotthárd környékét kivéve – Jugoszlávia, majd utóbb Szlovénia része lett. De azért máig él a Vendvidék név.

Kép: BG

Ám mintha manapság a név használata kezdene elhomályosulni. Pedig erre nem kényszerít senki senkit. A kistáj szlovén neve Slovensko Prorabje. Ennek nyomán terjed a Szlovén-Rábavidék megnevezés. Már a helyi napilapban is felbukkan: „a Nemzeti Park erdészeti szakfelügyelője bevezető előadásában elmondta, hogy az Őrség, a Hetés, a Szlovén-Rábavidék és a Göcsej jellegzetes élőhelyei a kasszáló gyümölcsösök, melyek a hagyományos kisparaszti gazdálkodás által létrehozott apró mozaikos tájszerkezet fontos elemei.”

Sőt már magyarországi szakkönyvekben is felbukkan a hagyományos Vendvidék helyett: Szlovén-Rábavidék. Vajon a tudományos állat- és növényföldrajzi, néprajzi, tájföldrajzi stb. nevezéktanokból is kikerül majd a Vendvidék? Vajon ennek párhuzamként elképzelhető, hogy a szlovéniai magyarok nemsokára Magyar-Muravidéknek

fogják hívni térségüket? Ugyanennek a tájnak korábbi neveként szerepelt: Tótföld, Tótság, de ma már – talán valamiféle rosszul értelmezett érzékenység miatt – ezt senki sem használja. Ezt váltotta a Vendvidék. És most, úgy látszik, hogy önfeladásként megjelenik a Szlovén-Rábavidék. Elmondhatjuk: vend, el!

Hasonló esetekről számolhatunk be számos helyről. Ilyen veszendő nevek a Partiumban például Kővár-vidéke, Bányaság, Ugocsa, Meszesalja, Rézalja, Bihari erdőhát, Zaránd. Az egykori Gömör–Tornai-karsztvidék átkelési pontjának neve, a kifejező: Szoroskő. Ennek szlovák változata: Soroska (kiejtve: szoroska). A helyi magyarok ma már többnyire Szoroskát mondanak. A határokon túl mindenhol eltűntek a történelmi megyék megnevezései, az új hivatalos közigazgatás szerint születtek újak. Például: Kassa Megyei Önkormányzati Kerület, amelyet rövidítve Kassa megyeként emlegetnek, pedig ilyen sose volt. Abaúj vagy Abaúj-Torna vármegye helyén van most Kassa megye. Nyitra és Nagyszombat megye létrehozásával viszont sikerült kettévágni a tömbmagyar Csallóközt (melynek régi szép, ma már nem használatos neve: Aranykert). A Délvidéken, a Vajdaságban eltűnik lassan a Tarcál hegység megnevezése, Fruska Gora lép helyére. Ada település a Bánátban van, de újabban már az észak-bánáti körzetben. Kárpátján is visszaszorulnak a tájnevek. Például Bereg-vidék helyett az orosz és ukrán közigazgatási megnevezés, Berehovo/Beregszászi járás szerepel. Így járt az Ugocsa-vidék, Máramaros-vidék is.

Magyarországi tájneveink ismerete is halványul. Egy kiváló egyetem hallgatói nem tudták elhelyezni sehol az Ormánságot és Göcsejt. A Nagykunságot a Dunántúlon keresték. Nincs ezzel semmi gond, mondták, erre van a GPS!

Az írás a Magyar Nemzet 2019. december 21-i számában jelent meg. (A szerk.)

A Duna látképe a Dobogó-kőről (Kép: CsA)

CSEKE PÉTER

A TÖBBSÉGI ÉS KISEBBSÉGI VISZONYRENDSZER A KORUNK LÁTÓKÖRÉBEN

Kisebbségből kisebbségbe

Észak-Erdély visszacsatolása után a kolozsvári Méhkas diákszövetség 1940. december 12-én irodalmi estre várta Németh Lászlót, Cs. Szabó Lászlót, Veres Pétert és Kodolányi Jánost. A műsort Lőrinczi László, a későbbi műfordító és Kuncz-kutató vezette be. Dr. Lakatos István feljegyzése szerint Németh László Kisebbségből – kisebbségbe címmel tartott előadást. A felkérés szerint a „visszatért magyarságot” kellett volna köszöntenie. Ám ő így ütötte le az alaphangot: „Egy negyedórám van meggyőzni önöket, hogy kisebbségi sorsukból kiguvadva nincs joguk vidám többségnek érezni magukat, hanem azonnal egy másik kisebbségi sorsba kell beállniuk...” (Németh 1989: 635–639). Kodolányi az estről írva ezt úgy értelmezte, hogy Magyarországon azok vannak kisebbségben, akik az irodalomban és a társadalomban a népet képviselik (Grezsa 1985: 193).

Három esztendő múltán, 1943 júniusában Nagyváradon Németh László visszatér kolozsvári beszédének alapgondolatához. Ennek szövege Nagyváradai beszéd címmel került be a Sorskérdések gyűjteményébe (Németh 1989: 738–742). Újólág elhangzik a figyelmeztetés: az erdélyi magyarok ne feledjék, hogy kisebbségből kisebbségbe jönnek. „Az a harcmodor, azok az erények – hangsúlyozta –, amelyeket [...] az ellenállás idején megszoktak: ideát sem lesznek fölöslegeseek.” A hallgatóság 1943-ban már nem a visszatérés boldogságában élt. „Mindaz, amit azóta megtapasztaltak – folytatta gondolatmenetét –, szavai igazságáról győzte meg hallgatóságát.” Így célba talált mondanivalójának lényege: „A valódi magyar célokért továbbra is súlyos kisebbségi sorsban kell küzdeniök.” Vagyis: az erdélyi magyarok a többségi léthelyzetben sem mondhatnak le a kisebbségi évtizedek során megtartónak bizonyuló közösségi erkölcsről: a felelősségvállalásról, a józan számvetésről és az egymás iránti szolidaritásról.

Cseke Péter nagyváradai előadásán
(Kép: BG)

Az estet a Teleki u. 26. sz. alatti Református Kultúrpalota dísztermében tartották. Önmagán túlmutató tény, hogy a rendezvényt egy szórványinternátus javára szervezte Incze Gábor lelkész, az író gyermekkori barátja és egykori évfolyamtársa, Penkert doktor. Hogy melyek a kisebbségi harcmódor „örök szabályai”? 1) „Semmiféle körülmények között ne vegyük át az ellenség harcmódorát!” 2) „A nagy ellenség ellen nagy lelket kell növesztetni. [...] A kis népek, csoportok, egyének hősiebben védik jellegüket, mint a civilizáció langyos fürdője után várni lehetett.” 3) „Szolidárisoknak kell lennünk azokkal, akik itthon minálunk s azontúl az egész világon a mi kisebbségi harcunk részesei.” A beszéd lezárásaként hangzott el: „A mi küzdelmünknek, akár tanulmányt írunk, akár szórványinternátust alapítunk: csak úgy van jogosultsága, ha az emberiség nagy harcába folyik bele.”

Az esemény lokális jelentőségét már az is mutatja, hogy a Nagyvárad című napilap három alkalommal foglalkozott vele: 1943. május 6-án, 14-én és 27-én. Az író, Németh Lászlót Nagyváradon kalauzoló Kiss Tamás 1980-ban irodalomtörténeti távlatból idézte fel az est hangulatát (Kiss 1980: 96–98).

Németh László nagyváradai gondolatai nem merültek feledésbe később sem. Németh László küzdelme a magyar jövőért címmel Pomogáts Béla a Szárszói beszéd szomszédságában elemezte a nagyváradit, annak napjainkban is érzékelhető akusztikáját felerősítve: „Németh László gondolatai, jóllehet megfogalmazásuk óta [...] ma sem veszítettek aktualitásukból: tanulni lehet és kell tőlük az előttünk álló évtizedekben is.” Mára markánsakká váltak azok a stratégiai célképzetek, amelyekre másfél évtizeddel ezelőtt Pomogáts utalt (Pomogáts 2013).

Szándékosan kezdtem előadásomat a genius loci felidézésével. Németh László személyes felelősségérzettel figyelte a kisebbségi helyzetben született irodalmi értékeket, amiként az Erdélyi Helikon is örömmel adott helyet a magyar szellemi glóbuszt átfogó tanulmányisorozatának. A világháború utáni szemlének induló Korunk dogmatikus beszűkülése idején inkább perben állt Németh Lászlóval, de a harmincas évek második felében érezhetően megváltozott a viszonyulása vele szemben. A folyóirat harmadik folyamának szerkesztői 1990 után igencsak tudatában voltak annak, hogy a Korunk már az 1926-os indulása idején egyetemessel mért – és eredetiségre ösztökélt. Erre törekedtünk mi is, akiket akkortájt a folyóiratnál talált a történelem.

A romániai magyarság Trianon utáni állapotára tökéletesen illik Németh László gondolatrendszerét fókuszpontba gyűjtő fajsúlyos tanulmánya: Kisebbségből – kisebbségbe. A többségi és a kisebbségi léthelyzet a két világháború között az országon belül éppúgy aszimmetrikus volt, mint 1945 vagy 1990 után. De Magyarország viszonylatában sem volt más, főként a kádári időkben. A Makkai Sándor püspök elmenetelét követő 1937-es Nem lehet-vita még produktív lehetett, a 2004-es NEM szavazatok nemzetstratégiai szempontból kontraproduktívak voltak, váratlan explóziójuk a nemzettudat erózióját eredményezte.

„Korunkosítás”

A Ceușescu-korszak nemzeti/nemzetiségi tudatszűkítő hatása után a Korunk 1990-től a nemzettudat újragondolását kezdeményezte, a kisebbségi tudat meghaladásának lehetőségeit/módozatait kereste. Nemcsak a Kárpát-medencében, hanem az óceánon túl is.

„A mindennapi szórványlét, szórványtapasztalat bőségesen elég okot szolgáltat a szerkesztőnek – fogalmaztam meg az 1991 novemberében megjelent első szórványszámunk Szerkesztői szavában –, hogy keresni kezdje a mélyebb összefüggéseket, amelyek ismeretében nem csupán történelmileg válhatnak világosabbá a dolgok, hanem a jövő is (talán) realisabban ítéltető meg.” Úgy láttam, hogy akár a gondok számbavétele is meghaladja a szerkesztőség lehetőségeit. Ezért aztán módosítottuk – „korunkosítottuk” – elképzeléseinket; így jutottunk el ahhoz a felismeréshez, hogy célirányosabb a szórványgondok egyetemes és ugyanakkor sajátos megközelítése. A belső szórványok világától ekként jutottunk el a világproblémához: a vándorlás, kivándorlás kérdésköréhez.

Sajnos azóta sem jutottunk ennél tovább. De erről nem mi tehetünk, hiszen az a helyzet idézi elő, amelyiknek ma is foglyai vagyunk. Csiki Lászlót idézném, aki – kényszerű magyarországi áttelepülése tapasztalatainak birtokában – ekképp összegzett 1995 januárjában: „A kisebbségi »ügy« szószólói [...] többnyire a régi módon beszélnek ma is. Hagyományra hivatkoznak azok előtt, akik nem ismerik azokat a hagyományokat (vagy csak azokat ismerik, amelyeket értelmiségi szószólóik kiválasztottak, közvetítettek, kultiváltak számukra); metaforákat használnak, melyeknek még elemei is érthetetlenek a kívülállók számára. A »kisebbségi« tudatot erősítjük, ahelyett, hogy az ember- és magyarságtudatot erősítsenék. Mert mi volna, ha nem fogadnánk el, hogy kisebbségiek vagyunk – a szónak nemcsak számszerű, hanem egyéb értelmében is –, annak minden görcsével és következményével? Már csak annál az egyszerű oknál fogva is, hogy a teljes emberi tudattal bíró egyén, közösség csupán helyzete folytán kisebbségi. Vagyis, hogy a helyzetén és nem önmagán kell változtatnia...” (Levél a szerkesztőhöz).

A számfelelős ez alkalommal Kántor Lajos volt, akinek témabeharangozóját ma is keserű szájjal olvasom. „Kinek kell a kisebbség? Az egyszavas, kegyetlenül hangzó válasz e kérdésre: senkinek. Főleg a példákat, bizonyítékokat sorolni arra vonatkozólag, hogy a nemzeti kisebbséggel együtt egy országban élő többségnek (bevallja-e őszintén vagy sem) miért nem kell a kisebbség. Arra már bonyolultabb a válasz, hogy a másik (szomszédos) államba került, szülőföldjén őshonos kisebbség mikor és miért válik kényelmetlenné az ugyanazon nyelvet beszélő (szomszédos) többség, az anyaországbeli nemzet, anyanemzet számára. De amit így ritkán mondunk ki: maga a kisebbség is szabadulni szeretne kisebbségi státusától, többség akar lenni. Anyaországához, legalábbis anyanemzetéhez csatlakozhatna, ha tehetné. Minthogy általában nem teheti ezt a szülőföldjén, az elvándorlást választja – vagy egy más nyelvű és más kultúrájú

többséghez, a saját országbelihez (esetleg távolibb külföldihez) asszimilálódik. Tehát előbb-utóbb mindenképpen felszámolja önmagát.”

A szórványgondokkal és a tömbmagyarság léthelyzetével egyaránt szembesítenek az identitástudat erodálódásának aspektusai. A kivándorlóirodalom (Láng Gusztáv) nyomán támadt űrt változatlanul a kisebbségi írók töltik be, akiket portrévázlatában Bányai János Közép-Európa vándorainak nevezett. Minek köszönhető ennek a „bizonytalan arcképű és kétes egzisztenciájú” írófajtának a szívós fennmaradása? – tette fel a kérdést a jeles újvidéki irodalomtudós. Válaszában Kuncz Aladárt idézi, aki szerint a kisebbségi csak a politikában kisebbségi, a kultúrában maga az egyetemesség. Nem véletlen, hogy a Korunk öt évtizedének (1957–2007) kétkötetes válogatása Bányai Jánostól kölcsönözte az emblematikus címet: Közép-Európa vándora.

A többség és kisebbség viszonyrendszerében (is) a minőségeszmény valóra váltása a lényeg. Ezt veti fel az erdélyi kötődésű – a Hawaii-szigetektől hazaköltözött, 2016 márciusában Kossuth-nagydíjjal kitüntetett – költő és nyelvész, Makkai Ádám, akinek tanulmánya „átnyúlik” a Kisebbségekről folytatólag című számunkba (1995. 2.), oly mértékben megnőtt egyik hónapról a másikra a jó minőségű kéziratok száma. Ezt a „helyzeti előnyt” igyekeztem kihasználni szerkesztőségi főtitkárként, és közreadtam egy csokorra valót a kelet-európai rendszerváltást megelőző második kisebbségi létparadoxon-vita (1987–1988) szamizdat dokumentumaiból.

A továbbiakban a Románián belüli kisebbségkutatásra irányult szerkesztőségünk figyelme. Foglalkoztunk (1990 óta újból) a cigányokkal, a zsidókkal, majd az örményekkel, a szerbekkel, az albánokkal, a muzulmánokkal stb. Mígnem az anyaországbeli nemzet egy részétől megkaptuk a hírhedt választ, hogy kiknek nem kellene a határokon kívül rekesztett kisebbségek.

Ettől kezdve az észak-amerikai magyar közösségekre irányult a figyelmünk. A 2013. évi 1-es számban feltűnik a Marosvásárhelyről 1988-ban távozott Kovalszki Péter tanulmánya: Tények és gondolatok a diaszpóralétről, diaszpóranemzetről és magyarságtudatról. A szerző a 2012-es munkaprogramjára építi okfejtését: a) az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Félix-fürdői tanácskozásán kifejtett nézeteire, b) az Ohio állambeli Reménység tavánál elhangzott előadásának gondolatmenetére, c) a Budapesten és Washingtonban tartott Magyar és Észak-amerikai Diaszpóra Tanácson rögzített feljegyzéseire. Innen már csakis a Szigetek, szórványok, zárványok (2014. 6.), a Magyarok a szórványságban (2015. 3.), illetve a Magyar szigetek és szórványok a Kárpát-medencében számainak „startolása” következhetett.

De térjünk vissza a „témafelvezető” lapszámhoz! A finnországi emigrációból frissen hazatért Baász Imre grafikai szerkesztőnk négy tanulmányt emelt ki a címlapra: Kozma Zsolt: Szórványosodás, Thomas Nágler: Az erdélyi százság védelmében, Borbándi Gyula: Erdély az Új Látóhatárban, Sente Imre: Magyarok Svédországban. A tartalomjegyzék szerint Vetési László vezető helyen írt Szórványgondjainkról. Gál Sándor a Szigetek és félszigeteket vette számba a szlovákiai magyarság feldarabo-

lásának históriájában. Szépfalusi István az identitászavarokból kivezető utat kereste, a magas kort megélt Skultéty Csaba a kárpátaljai magyarság jövőjét.

Gál Sándor versét a Kárpát-medencei szám „témafelvetésének” köszönhetjük. Akárcsak a Vári Fábán Lászlóét. Borbándi Gyula nemrég lezárult életművéről Pomogáts Béla írt, de magam sem feledkeztem meg róla, amidőn a Reménység tavától hazanéző Cseh Tibor szellemi hagyatékát számba vettem a Korunkban. Kozma Zsolt továbbra is hűséges társunk maradt a lapépítésben, de a leginkább minden bizonnyal Vetési László, aki a szórványkutatás Kárpát-medencei szaktekintélyévé nőtte ki magát ezekben az évtizedekben. Vetési első – Bürkösön szerzett szórványtapasztalatait összegző – tanulmánya a Korunkban jelent meg 1977-ben. Az 1989-es változást követően elsősorban az ő munkásságának köszönhető, hogy az erdélyi szórványgondok bekerültek az egyetemes magyar köztudatba. Aktív résztvevője az erdélyi magyar református egyházi megújulási mozgalomnak, négy éven át titkára az Országos Református Lelkészértekezleti Szövetségnek; 1992-ben alapítója és azóta elnöke a szórványfeladatokat magára vállaló Diaszpóra Alapítványnak, titkára az Egyetemes Magyar Református Zsinat Szórványbizottságának, 1995-től társelnöke a Romániai Magyar Szórványtanácsnak; Jenei Tamással együtt 1993-ban megalapítója az erdélyi szórványközösség-építők munkáját évente elismerő Czelder Márton és Földes Károly Szórványdíjainak. Kezdeményezője és vezetője annak az 1996-ban indult programnak, amelynek keretében kolozsvári főiskolás fiatalok elkezdtek a Kárpátokon kívüli magyar szórványok felkutatását és megszervezését. 1997-ben elindítja a „lélektől lélekig missziót”, 1998-ban a „nagyvárosi missziót”; az RMDSZ Oktatási Főosztálya számára elkészítette a vidéki pedagógusokat támogató „lámpás programot”, 2000-ben a hátrányos peremhelyezett magyar közösségek építésére szolgáló „Úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk!” stratégiát. Ebben a két tárgykörben dolgozta ki az Iskola a nyelvhatáron (1998) és a Magyar egyház, de milyen nyelven? (Kisebbségkutatás, 2000/2) c. elemző tanulmányokat. Kezdeményezője volt a Holttenger dokumentációs programnak, amelynek keretében adatbázis készült a szórványmagyar kisközösségekről. 2000-ben megszerkesztette és kiadta a 63 lelkész által aláírt Algyógyi nyilatkozatot, amely a romániai magyar szórványkérdés és -program megrázó dokumentuma.

Szétszórattatásunk története olvasható ki a Korunk-háttérű Komp-Press Kiadónál 2016-ban megjelent Szigetek – szórványok a Kárpát-medencében és Észak-Amerikában című válogatásból. Az összkép lehangoló, tagadhatatlanul. Mégsem ez volt a szándékunk, hanem a szórványhelyzetek és -folyamatok bemutatása. A rádöbbenés ugyanis nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a romlás útjába álló/állítható erők arca is láthatóvá váljék.

A rádöbbenés szándékával született meg 2018-ban a kivándorlással kéz a kézben járó demográfiai számunk. A demográfiai vészharangot Csép Sándor már 1975-ben megkongatta az Egyetlenem című filmjével. Ugyanő volt, aki 2004-ben Áldás, népeség elnevezéssel mozgalmat indított, és ezt követően megalakította az Áldás Népeség

Társaságot. Az ő kezdeményezéseire is emlékezünk ebben a lapszámban, amit a népességkutatás témakörében szerkesztettünk – szociológus, politológus, társadalom- és szórványkutató munkatársaink közreműködésével.

Hogy mennyire időszerű volt ez a számbavétel – a globalizáció és a nemzetépítési törekvések szorításában –, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Horváth István, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatója egyenesen „az erdélyi magyar tömeges elvándorlás évszázadának” nevezi az 1918 és 2018 közötti időszakot. Tanulmányában ekképp összegez: „Az államhatárok változása, a létező szocialista rendszer kiépülésének, majd krízisének a kontextusában bekövetkezett etnikai jellegű nyomás és késztetés történelmileg nagyon változatos kontextusaiban bekövetkezett migrációk 450–480 ezer magyar elvándorlását idézték elő. És mindehhez még hozzájön a magyar nyelvet ismerő és mindennapi életben használó, a magyar kultúrához (is) folyamodó, nem egy esetben azt kreatívan teremtő nem magyar származású népesség tömeges eltűnése, ami, történelmi távlatban nézve, egyértelműen beszűkítette a magyar nyelvűség mozgásterét.”

Epilógus

Az utóbbi évtizedekben többször megkérdezték tőlem Magyarországon élő barátaim: miért foglalkozom örökösen kisebbségi létkérdésekkel? Mert ez a léthelyzetem – feleltem. Azt is tudom persze, hogy nem rajtam múlik ennek a meghaladása. De nem is maradhatok ki abból a küzdelemből, amely az őshonos kisebbségek európai elismertetéséért immár Európa-szerte folyik. Különböznék éppen ideje nemzeti szinten is figyelembe venni azokat a tapasztalatokat, amelyek a külföldi kisebbségek háza táján felhalmozódtak. Valahogy olyanformán, ahogy azt Németh László is elkerülhetetlennek látta a negyvenes évek elején. Hiszen az Európai Unió vonatkozásában mind Magyarország, mind Románia kisebbségi helyzetben leledzik. Sőt, ha nem vigyázunk, akár egész Európa azzá válik.

A Kortársban tucatnyi tanulmányom jelent meg az utóbbi évtizedekben, amelyek az erdélyi magyar írók, képzőművészek értékteremtéséről szólnak. Olyan tanulmányok, amelyek számára másutt – a szekértáborok okán – nem akadt hely. Örömmel olvasom, hogy a Kortárs új sorozatban kíván nagyobb hangsúlyt adni a társadalomtörténeti, művelődéstörténeti, kultúrpolitikai művek recepciójának. Thimár Attila főszerkesztő írja a sorozat bevezetőjében: „Jól tudjuk, hogy a kisebbségi-többségi aszimmetrikus fogalompár mennyire jelentős a 20. és 21. századi társadalom- és politikatörténetben, miközben a közbeszédben meglehetősen súlytalan. Minden többséghez képest létezhet egy még nagyobb kategória, amelyhez viszonyítva éppen kisebbségnek tűnik fel. Az Európai Unió összlakosságához képest minden nemzet – akár még a német vagy a francia is – csak kisebbségként tudja értelmezni magát. Ugyanígy nincsen olyan kisebbség, amely annyira homogén volna, hogy ne lehetne többségi és kisebbségi részre

osztani, s ezért ne lenne benne az értékrendszereket, kulturális hagyományokat dominánsan képviselő többségi közösség” (Thimár 2018: 91–92).

Irodalom

Greza Ferenc 1985. *Németh László háborús korszaka (1938–1944)*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 193.

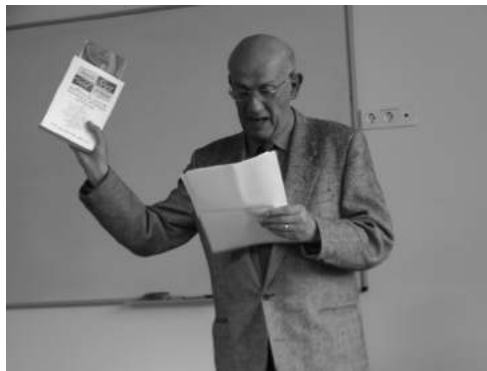
Kiss Tamás 1980. Találkozások Németh Lászlóval. *Alföld*. 1980. dec. 96–98.

Németh László 1989. *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 635–639.

Pomogáts Béla 2013. Németh László küzdelme a magyar jövőért. *Várad* 4.

Thimár Attila 2018. Az új sorozat elé. *Kortárs* 10. 91–92.

A diaszpóra irodalma – a lokális és globális kereszttüzében címmel az MNYKNT őszi – a Partiumi Keresztény Egyetemmel közösen megrendezett – konferenciáján 2018. november 5-én elhangzott előadás írott változata. (A szerk.)

Életképek a diaszpóra-konferenciáról (Képek: BG)

KOLUMBÁN ADRIENN

SZÉKELY VICCEK PRAGMATIKAI ELEMZÉSE

A pragmatika megszületése nagyjából ugyanarra az időszakra datálható, mint a kognitív tudományoké (pszichológia, nyelvészet, mesterségesintelligencia-kutatások).

Az 1950-es évek elején kezdődő kognitív program első lépései Chomsky, Miller, Newel és Simon írásai voltak, a pragmatika megszületése pedig 1955-re tehető, és Austin nevéhez köthető (Reboul–Moeschler 2006: 27–28). A kiterjedt kutatások viszont az 1960–70-es években kezdődtek el, ehhez köthető a nyelvészetben használt „pragmatikai fordulat” terminus (Tátrai 2011: 279). Austin beszédaktus-elméletének, amely a pragmatika kialakulásának egyik alapja volt, kiindulópontja az a megállapítás, hogy számos olyan mondat létezik, amely se nem kérdő, se nem felszólító, se nem felkiáltó, mégsem írnak le semmit, és nem értékelhetőek logikai minőség szerint. Nem a valóság leírására, hanem annak változtatására szolgálnak (Reboul–Moeschler 2006: 29). John Searle, Austin tanítványa továbbfejleszti az elméletet, és szabályokat dolgoz ki, amelyek leírják a beszélő szándékait, illetve azt, hogy milyen módon fejezi ki ezeket konvenciók segítségével (uo.: 32–33). Wittgenstein nyelvjátékelmélete, amely a nyelvet tevékenységként fogta föl, illetve Grice interakció-elmélete, amely a kommunikáció sikerét a benne résztvevők együttműködéséből kiindulva magyarázta, szintén jelentős mértékben hozzájárult a pragmatika tudományágának kiforrásához (Tátrai 2011: 279).

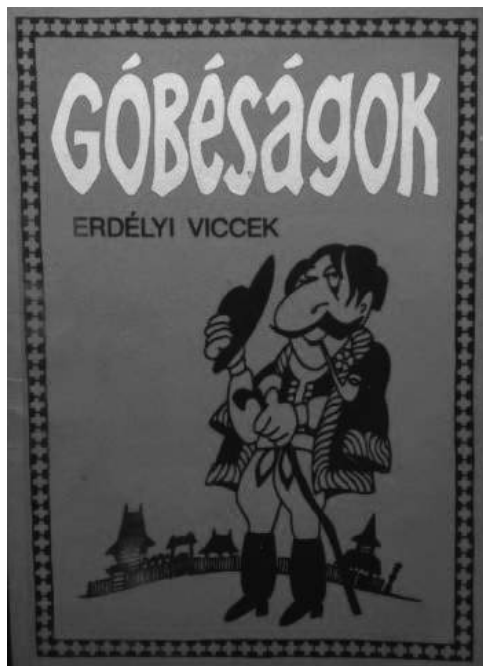
Grice szerint a kommunikáló felek az együttműködés alapelvét tiszteletben tartva közösen járulnak hozzá ahhoz, hogy megkönnyítsék beszélőtársuk számára az interpretálást. Az alapelvet négy maxima segítségével bontja ki: a mennyiség maximája azt várja el, hogy a beszélő hozzájárulása kellő információt tartalmazzon, se többet, se kevesebbet, mint amit a szituáció megkövetel; a minőség maximája a beszélő őszinteségét, kijelentésének igaz voltát feltételezi; a relevancia maximája a tárgynál való megmaradást írja le; a mód maximája pedig azt követeli meg, hogy világosan és egyértelműen fejezzük ki mondanivalónkat (Reboul–Moeschler 2006: 53). Hogyha ezeket a beszélő a megnyilatkozás során pontosan betartja, akkor szó szerinti jelentés, megértésük esetén viszont félreértés jön létre az interakcióban (Hardi 82). Az egymással kommunikáló felek rendelkeznek azzal a képességgel, hogy mondandójukat a kommunikációs igényekhez igazítsák (Tátrai 2011: 280). Fontos szerepet kap a kontextus, amely a környezet ismeretét foglalja magába, tágabb értelmezésben azt a tér- és időbeli, társadalmi és világismeretet jelenti, amely összefügg a megnyilatkozás témájával. Létrehozásával a résztvevők a nyelvi szimbólumok értelmezését adják. A deixis olyan nyelvi művelet, amely az értelmezésbe a résztvevők fizikai és társas világát is bevonja, vagyis azokat az ismereteket, amelyek a szituáció feldolgozásából származnak (Tátrai

2011: 280). A megnyilatkozásaink során az explikálás mellett többet közlünk, mint amit kimondtunk. A közlés azon részét, amit nyelvileg nem fejezünk ki, implicit jelentésnek nevezzük. Létrehozása megkövetel bizonyos kontextuális ismereteket, dekódolása pedig következtetési folyamatokon alapszik.

A beszélő által használt nyelvi eszközök azt a célt szolgálják, hogy az üzenet probléma nélkül eljusson a hallgatóhoz, aki dekódolja és kikövetkezteti a szándékot. Hogyha valamilyen hiba történik, az üzenet nem éri el célját, és akadályozza a társalgás gördülékeny menetét, félreértett kommunikációs helyzeteket eredményezhet (Hardi 51).

A székely viccek és a pragmatika

A félreértett kommunikációs helyzetek olykor nagyon humoros megnyilatkozásokat, szituációkat produkálnak, nem ritka, hogy tudatosan használják föl őket a viccek létrehozásakor. A vicznek, amely nevetetés céljából előadott, csattanóra végződő rövid történet, főbb jellemzői közé tartozik a kötött forma, népköltészeti jellegét pedig a szóbeliségben való terjedése adja. Több fajtája ismert formai szempontból (írott, szóbeli, képes), illetve a tematika szempontjából (családi, kulturális, gazdasági, foglalkozási stb.). A szóviccekkel ellentétben – amelyek sokkal inkább nemzetiek, etnikusak a nyelvi determináltságból adódóan – a cselekményt és szereplőket tartalmazó viccek a legtöbb esetben érthetőek a különböző nyelvhasználók számára, hiszen bizonyos témák több nyelvben is megtalálhatóak (Ortutay 1977–1982: v. szócikk).

Viszont akadnak olyan helyzetek, amikor a v. vicc témája jelentős kulturális különbségekre mutat rá, ezért gyakran előfordul, hogy ebből az okból kifolyólag nem válik érthetővé a humor forrása (Crystal 1998: 145).

Írásomban néhány székely v. vicc pragmatikai elemzését kísérelem meg. Az általam választott v. viccekben az a közös pont, hogy olyan kommunikációs szituációkra épülnek, amelyekben a megértés akadályokba ütközik, ezáltal pedig kommunikációs zavar jön létre. A félreértés a v. vicc csattanóját adja, így a humor elsődleges forrásává válik. A v. viccek a székely gondolkodásmódot tükrözik, tehát kultúraspecifikusak, így a felmerülő megnyilatkozások dekódolásának egyik feltétele az adott régió szokásainak, világképének, gondolkodásmódjának, nyelvjárásának és tájszavainak ismerete. Ha

nem – vagy csak hiányosan – ismerjük a népcsoport jellemvonásait, akkor nem biztos, hogy a viccet kellő mértékben megérthetjük.

A viccek elemzése

1. Parabolaantenna

A székely fiú megkérdezi az apját:

- Édesapám látott-e má’ parabolaantennát?
- Hogyne fiam. Má’ ettem is.
- De édesapám az nem olyan, azt nem lehet megenni!
- Hát akkó’ csak láttam.

Ez a vicc a székely gondolkodás egyik fontos sajátosságára világít rá. A székely ember gyakran szeretne „nagyot” mondani, kissé felnagyítja, eltúlozza cselekvéseit. A viccban a székely bácsi a minőség maximáját sérti meg. A „Hogyne fiam. Má’ ettem is” kijelentésével a beszélgetéshez való hozzájárulása hamissá válik, ennek oka az lehet, hogy olyasmiről beszél, amihez nincs elég evidenciája. A székely a helyzet megmentése érdekében azonnal megcáfolja saját korábbi közlését, de ekkor már tudjuk, hogy a kijelentés valószínűleg nem igaz. Ennek fényében láthatjuk, hogy a vicc komikumát a pragmatikai félreértés mellett a népcsoportról alkotott sztereotípiák kifigurázása is adja.

2. Mindenhez is

- Székely bácsi, maga tényleg mindenhez ért?

Mire az öreg:

- Mindenhez is!

A vicc nagyon jó példája a minőségi maxima megsértésének, hiszen a közlés iróniát tartalmaz. A székely próbálja humorosan érzékeltetni a kérdés relevanciáját. Gondolatmenete a számos irodalmi műben is visszaköszönő (pld. Tamási Áron: Ábel-trilógia) székely furfangot tükrözi.

3. Messze van Kolozsvár?

Megy a székely a kocsival az úton, mikor megszólítja egy diákforma legény:

- Bátyám, messze van Kolozsvár?
- Nincs messze – feleli a székely.

A diák kérdi, hogy felülhet-e, mire a székely mondja, hogy felülhet. Eltelik egy óra, két óra, még mindég mennek. Végül a diák nem bírja tovább, és megkérdezi:

- Bátyám, messze van még Kolozsvár?
- Mire az öreg:
- Most már messze...

A diák udvariasan, a tapintat maximáját betartva utal szándékára. Az implicit jelentést maga a kontextus adja: a székely bácsi kocsival utazik, a diák megszólítja, nyilvánvaló, hogy szeretne elérni ezzel valamit. Viszont pontos közlés helyett csupán körüljárja a témát, nem mondja ki konkrétan, hogy hová szeretne utazni, csupán említést tesz a helyről. Amit a diák implicált, nem azonos azzal, amit kimondott, így az implikátumból a székely bácsi számára nem válik világossá a diák szándéka. Ezután a székely bácsi a kérdésre felel, nem feltételez implicit jelentést. A diák a felülésre vonatkozó kérdésével megsérti a mód maximáját, ugyanis a kérdésből továbbra sem derül ki szándéka. A székely bácsi a mennyiség maximáját olyan módon sérti meg, hogy nem járul hozzá kellőképpen a társalgáshoz. Ez a székelységre vonatkozó sztereotípiák egyike, így a viccben is komikumként jelenik meg. A diák az idő múlásával megismétli legelső kérdését, a székely bácsi válasza pedig csattanószerűen deríti jókedvre az olvasót, ugyanis ezen a ponton válik világossá az együttműködési alapelv megszegése, és az ez által okozott nyelvi félreértés. Ezt példázza a következő vicc is.

4. Kérek egy jegyet

Székely a vasútállomáson a jegyváltó ablaknál:

- Kérek egy jegyet.
- Hova? – kérdi az eladó.
- Hát ide a kezembe!

A székely a kérésével megsérti a mennyiség maximáját, hiszen nem ad elegendő információt az eladónak, aki rögtön vissza is kérdez. Az eladó kérdésénél szintén a mennyiség maximájának megsértésére láthatunk példát (helyesen: „hová szeretne utazni?”). Az eladó valószínűleg feltételezi, hogy a székely érezni fogja a visszaütést az előzetes közlésre, aki viszont nem következtet az implicit jelentésre, tehát figyelmen kívül hagyja a kontextust, és a kérdést szó szerint értelmezi. Érdekes elgondolkodni azon, hogy ez a fajta megnyilvánulás arra vezethető vissza, hogy az ember a hozzá térben és időben közelebb levő dolgokra gondol először, a megfoghatatlan, távolabbi értelem csak másodlagos. Válaszát a relevancia maximája megsértésével adja, ugyanis nem kapcsolódik az előző megnyilatkozáshoz.

5. Rokonok

A székely megy a fiával az erdőben. A fia kérdez:

- Ídesapám, rokonunk-e nekünk a Kovács Pista bácsi?

– Nem, fiam, nem rokonunk.

Kis idő múlva megismétlődik a kérdés. Az öreg felidegesedik, és azt kérdi:

– Mi bajod neked a Kováccsal, miért gondolod, hogy rokonunk lenne?

– Csak azért, ídesapám, mert otthon fekszik anyámmal az ágyban.

Erre az öreg:

– Ejnye teringettét, akkor mégiscsak rokonunk nekünk a Kovács Pista bácsi!

A székely ember büszkeségében csorbát ütne, ha a fia tudomást szerezne az asszony hűtlenségéről. A viccből kiderül, hogy a fiú sejt valamit, ezért két látszólag nem összeegyeztető kérdéssel, a mód maximájának megsértésével tesz utalást apjának. Kérdése nem egyértelmű. A székely félrevezeti fiát, hogy becsületét megmentse, ezzel viszont a minőség maximáját sérti meg, hiszen kijelentése nem őszinte. Végül is lezárja a beszélgetést, és megkíméli magát az apa mint családfő tekintélyének elvesztésétől.

6. Tehenek

Székely bácsival készít interjút a helyi tv-stáb:

– Aztán mondja, bátya, esznek rendesen a tehenek?

– Hát a fehérek igen.

– És a feketék?

– Hmm, azok is...

A riporter néz egy ideig majd továbbmegy:

– És bátya, tejet adnak rendesen a tehenek?

– Hát a fehérek igen.

– És a feketék?

Bácsi megvonja a vállát:

– Azok is...

A riporter nem tudja mire vélni, ezért megkérdi:

– Bátyám, hát ha a feketék adnak tejet úgy mint a fehérek, és esznek is mint a fehérek... akkor miért mondja őket külön?

– Hát, mert a fehérek az anyémek.

– És a feketék?

– Hmmm, azok is...

Első olvasásra a vicc talán inkább tünteti fel a székely embert egy kissé szellemileg visszamaradottnak, mint furfangosnak. Gyakran mondtam el ezt a viccet olyan ismerősöknek, akik sosem jártak Székelyföldön, és még hallomásból sem ismerték a székely gondolkodásmód sajátosságait. Ilyen esetben általában a viccet nem tudták dekódolni, és nem találták meg a humor forrását, csak meglepődve kérdezgettek: miért emlegeti mindig külön a fehér és a fekete teheneket? A válasz egyszerű: a riporter megnyilatkozásai eldöntendő kérdések, amelyek a lehetőségek számát csupán igen vagy nem

válaszokra korlátozzák. A székely bácsi büszkesége nem engedi, hogy egy interjú során kizárólag tömondatokban feleljen, és beigazolja a székely ember szűkszavúságára vonatkozó sztereotípiákat. Ennek elkerülése végett a mennyiség maximáját sérti meg, mégpedig a túlzott mennyiség alkalmazásával. Vélhetőleg így sokkal értelmesebbnek, bőbeszédűbbnek tünteti föl magát. Ennek az ismeretnek a birtokában a vicc máris sokkal humorosabb, mint ahogy azt először gondoltuk.

Összegzés

Az általam elemzett viccekben különböző pragmatikai félreértésekre láthattunk példákat, amelyek Grice maximáinak be nem tartásával jöttek létre. A tréfás helyzeteket a nyelvi félreértések és a székely gondolkodásmód szegmensei egyaránt meghatározták. Láthatjuk, hogy a maximák megsértését általában a székely gondolkodásmód különféle elemei eredményezték: a székely ember nem szeretné elveszíteni tekintélyét, leplezni szeretné szűkszavúságát, vagy éppen furfangos természetét hangsúlyozza. Gyakori az implicit jelentések föl nem ismerése, a szó szerint történő dekódolás. A pragmatikai elemzés által kiderült, hogy az üzenet célba nem érése, a társalgás akadályokba való ütköztetése gyakran eredményez olyan félreértett kommunikációs helyzetet, amely tökéletes alapja egy viccnek. A nyelvi félreértések és a székelység világmésképe ismerete hozzásegít ahhoz, hogy megtaláljuk a humor forrását, és a minket körülvevő világról átfogó ismereteket szerezhessünk.

Irodalom

- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest.
- Hardi Judit 2010. A félreértés pragmatikai vizsgálata. In: *Magyar Nyelvőr* (A világhálón elérhető számok összevont tartalomjegyzéke).
- Online: <http://nyelvor.c3.hu/period/1341/134108.pdf> (Ellenőrizve: 2019. december 02).
- Ortutay Gyula 1977–1982. *Magyar néprajzi lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Online: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/> (Ellenőrizve: 2019. december 02).
- Reboul, Anne – Moeschler, Jacques 2006. *A társalgás cselei: Bevezetés a pragmatikába*. Osiris, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2011. Pragmatika. In: Balázs Géza (szerk.) 2011. *Nyelvészetről mindenkinek, 77 nyelvészeti összefoglaló*. Inter, Budapest.

A viccek forrásai

www.kecskefeszek.net
www.viccesviccek.hu
www.nyest.hu

WACHA BALÁZS

SZÓSZÁTYÁR

A maga korában Lőrincze Lajost is voltak, akik liberálisnak (illetve: túl engedékenynek) tartották: miért mondja olyan sokszor, hogy így is jó, úgy is jó, neki igazán lehetne határozott álláspontja, hiszen nyelvész(!).

Másfelől a Szószátyár is (a Klubrádió nyelvi műsora Kálmán Lászlóval és Nádasdy Ádámmal) kezdeti állásfoglalásai, ismétlődő relativizáló kifejezőmódja ellenére, lassan kezd gyakrabban minősíteni nyelvi megoldásokat, talán két okból.

Helyes vagy helytelen?

A kérdések, hallgatói hozzászólások most is nagyon gyakran választást, „helyesség” vagy „megfelelőség”, „pontosság” szerinti állásfoglalást várnak a műsorvezetektől – vagy a hallgatók, betelefonálók, beírók egyenesen valamilyen forma helytelenítését fejezik ki: a hallgatót idegesíti valamilyen régi vagy újabb fordulat, kifejezési mód.

Kálmán László és Nádasdy Ádám hozzáállása az idők során mintha spontán is változna, saját indítatásból is; talán egyre gyakrabban mondják, hogy „így ezt én nem mondanám”, sokszor hozzátéve, hogy a dolog az ízlés vagy az egyéni(?) nyelvszokás körébe tartozik – és hát mások is mondhatják úgy, ahogy nekik van indítatásuk...

Mindent a maga helyén

A nyelvműveléstől való elhatárolódásnak van egy világos és egyértelműen helyes eleme: a különféle nyelvváltozatok egyaránt a „nyelvalkotásra képes”, normális emberi elme (és emberi közösség) termékei, a nyelvváltozatok között nincs a lényegükből, alapvető minőségükből fakadó értékkülönbség. Szerintem ezt a közönség és talán a nyelvésztaársadalom nagy része is elfogadta már, vagyis ilyen értelemben a feltett ellenfél nincs, vagy kezd megszűnni. Persze korábban sem nagyon volt olyan nyelvész, aki azt mondta volna, hogy a köznyelvvel szemben a nyelvjárások torzak vagy alacsonyrendűek, sőt – olykor idealizálták a nyelvjárásokat. Igen, az már inkább volt, hogy „mindent a maga helyén”, más a család közege, mások a közösségi élet nyilvános szinterei, ugyanaz a nyelvi forma különféleképpen működhet különféle közegekben.

Az emberek besorolják egymást

A kérdés végül is itt bonyolultabb, mintsem elintézhethetnénk azzal, hogy – mondjuk – a nyelvészek tudják, hogy a különféle nyelvek egyaránt „jó emberi nyelvek

(rendszer)”, mert ugyanakkor szociolingvisztikai (társasnyelvészeti) tény, bármikor igazolható, hogy az emberek spontánul (a nyelvészek esetleges „instrukcióitól” függetlenül, s különösen, ha a nyelvészek nem is instruálnak) igenis besorolják egymást nyelvhasználatuk alapján, nyelvi alapú érzelmeik vannak (részben a nyelvi produktum, részben az egyes beszélők iránt). Hiába mondja bárki, hogy a suksüzköző nyelvváltozat is megkülönböztetheti a kijelentést és a felszólítást. Például szerintem is, szórenddel:

„Megtanítsuk mi a gyereket minden fontosra és szépre” (ez kijelentés),
 illetve:
 „Tanítsuk meg a gyereket minden fontosra és szépre!” (ez felszólítás).

Szóval minden hiába, ha a polgártárs igenis azt mondja, hogy „na ez a bunkó még mindig – vagy már megint – suksüzközik”.

Ha viszont mindez így van, akkor a) nyelvi alapon kifejeződő b) nyelvi alapon létrejövő társadalmi jellegű viszonyulások már a nyelvészet által is tanulmányozandó „tényekké” lépnek elő: nem nyelvről való vélekedések, hanem vizsgálандó jelenségek, és beszélni is lehet róluk, mint a nyelv életének jelenségeiről, sőt tudatosan is figyelembe lehet venni idevágó ismereteinket.

Lehet, hogy nem a nyelvész...

Lehet, hogy nem a nyelvész, hanem az illető tanár/tánc tanár, a reklámszakember, a kócs, a színházi rendező, a műfordításról nyilatkozó műfordító, a pedagógia oktatója fog lassan ezekről a kérdésekről beszélni, tanítani, könyvet kiadni: Hogyan beszélek a ve-vővel? Hogy beszéljek, hogy bizalmat keltsek tanítványaimban? Hogyan változott a sajtó hangneme a 21. század elején? stb. címen. Ha így van, akkor tulajdonképpen alig történik más, mint a társadalmi munkamegosztás valamilyen felszíni módosulása.

A nyelvközösség tagjának van mintája arra, hogy kiket kell vagy nem kell utánóz-nia, és azokat, akiket utánóz-nia kell, milyen szituációkban kell vagy ajánlatos utánóz-nia. Azt is tudjuk, hogy az utánzott személyek szerepkörének mely részét mennyire kell figyelembe vennünk, hiszen a szerepkörök nem vagy csak részben azonosak. Például a tanító néni beszédét részben az is befolyásolja, hogy nő, ez már mérséklő hatással lehet arra, hogy egy kisfiú hogy és mennyire utánózza.

A szólás stílári szabadsága

A Szószátyár, ha úgy vesszük, nem olyan semleges, ahogy saját maga mondja vagy érezteti, hanem jogosan támogatja a szólás valamilyen stílári szabadságát. Vagyis a Szószátyárnak is van, bevallatlanul, valamilyen társadalmi beszédeszménye: a szabadabb és sokszínűbb beszéd s az, hogy ne érezzük kötelességünknek, hogy két-két

lehetőség közül az egyiket mindig mintegy tiltásba foglaljuk. Ennek a hozzáállásnak – mondanám – eljött az ideje. Ugyanez a hozzáállás talán nem felelt meg (vagy nem felelt volna meg) abban az időben, amikor például valamilyen országos érvényű helyesírási normának még a körvonalai sem voltak meg.

Most, ha senki se próbál egységesíteni, akkor is nagy mértékben egységes köznyelv vagy legalább írásnyelve van az országnak, ezen belül nem érdemes aggályoskodni és szörözní. Na de azért nem volna az ideális, ha írásbeliségünk középkori széttagolt-sága fennmaradt volna, és mondjuk minden megyében vagy tájegységként másképp írnának.

És az írás?

És itt eszembe jut még egy dolog: az egész fokozódó nyelvi szabadságvágy, amely a beszédet illetőleg a fentiek értelmében érthető, és talán éppen most, a 20–21. században lett időszerű, igen kis mértékben vonatkozik a papíralapú írásra, a nyomtatásra. Biztos vagyok benne, hogy a nyelvészek többsége alig engedi meg, vagy szinte száz százalékban nem engedi meg magának, hogy szélesebb közönségnek szánt, kinyomtatandó írásaiban elhagyjon egy „hogy” előtti vesszőt, hogy spontán módon jelöljön egy nem jelölendő asszimilációt, hasonulást, hogy akár megfelelő fonetikai helyzetben rövidnek jelölje a helyesírási múlt idő „két” t-jét, hogy kisbetűt írjon nagybetű helyett, hogy egybeírja az egy szólamban ejtetett szavakat: „aszt monta, hogy szeretet volna tovább maradni de tutta hogy jól mekfogják szidni ha késik.”

Az elhangzó beszéd szigorú hangnemű egységesítése tehát a változó körülmények között csökkenhetett, de a nyomtatott, illetve hivatásos célú írott szövegek formáját ma is erőteljesen minősíteni szokták, s ha erre egy iskolás gyereket nem készítene fel, a gyermek később kárát vallja. Annak ellenére, hogy kialakult helyesírásunkban szintén sok az esetlegesség, és „magasabb szempontból” nézve írni is lehetne többféleképpen. Mondhatnám, hogy Kálmán László és Nádasdy Ádám megengedő attitűdjét ellenhatás eredményének is lehet és kell látni: a részben sikeres, részben túlhajtott szabályozás és a most köznapi szintre csúszott korábbi türelmetlenség ellenhatásaként. A közvélekedés néha mintha vitatkozna a Szósztátyárral, de főleg azért, mert a közvélekedés a megelőző alkorszak iskoláiban nevelkedett, és jól tanult.

Az írást az E-nyelv Magazinból vettük át. (A szerk.)

MINYA KÁROLY

MI VAN VELED, KORTÁRS MAGYAR DRÁMA?

A Színház folyóirat kerekasztal-beszélgetést szervezett, majd közölt le a lap 2018/12. számában.

A beszélgetés résztvevői voltak Radnóti Zsuzsa dramaturg, Darida Veronika esztéta, Imre Zoltán színháztörténész és Závada Péter költő. A moderátor Bíró Bence volt. Íme, egy részlet a felvezető gondolatokból:

„A színházak repertoárja látszólag bővelkedik kortárs magyar színpadi szövegekben, ám igazán jelentős drámai műveket vagy a mai magyar valóságra élesen reflektáló előadásokat nehezen találni köztük. A rendezők többsége szívesebben mesél klasszikus történeteket, minthogy direkt reflexiókat fogalmazzon meg a közéletre.”

Nos, ez véleményem szerint teljes egészében nem igaz, hiszen igenis vannak a jelenre reflektáló darabok, természetesen ezek akkor lesznek teljes értékűek, ha színpadon is látjuk őket. Háy János darabjait gyakran láthatjuk, míg Székely Csaba az Idegenek és más színdarabok című kötetében szereplő Homokszörny, Semmit se bánok, Öröm és boldogság mindegyikét színre állították, a címadó mű – három politikai gyerekdarab – első részében, a Ringlispilben akár direkt politikai utalásnak is tekinthetőek ezek a mondatok: „Mi teljesítünk legjobban a forgás szempontjából az összes óvodák közül.” „...senki nem törődik velünk, csak magunkra számíthatunk, mert mindenki ártani akar nekünk.”

A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Liviu Rebreanu Társulata bemutatójának ajánlójában ez szerepel: „Nem születünk előítéletekkel. De egy előítéletekkel teli világba születünk bele, és hamar megtanuljuk, hogy kik a rossz emberek. A jók persze mi vagyunk. Jobbak vagyunk, mint »ők«, mert »ők« rosszat akarnak nekünk. És végső soron mi is rosszat akarunk nekik, nekünk viszont jól megalapozott okunk van rá. Igaz, néha tévedni is szoktunk az előítéleteinkkel kapcsolatban, és rájövünk, hogy mindaz, amit »róluk« meg »rólunk« tudunk, igazából másképp van. Vagy hogy egyáltalán nem is igaz. Ezekről az »igazakról« szól a komédia, a valóságtól teljesen elrugaszkodott négy tanítómesével.”

Mi ez, ha nem utalásos politikai tartalom? Székely Csaba a nyilatkozataiban sem rejti véka alá meggyőződését: „Szerintem dolga a színháznak, hogy kommentálja, amiben vagyunk, nem kell behúzni fület, farkat! Akinek ez nem illik az alkatához, ne csinálja, de akinek kedve van hozzá, miért ne tegye? Egyébként van Magyarországon egy fura félelem attól, hogy a darabokban aktuálpolitikával foglalkozzanak. Sok helyen hallom, hogy van ugyan politikai jellege az adott előadásnak, de aktuálpolitikával nem foglalkozik. Én nem értem ezt a félelmet. Miért ne foglalkoznánk aktuálpolitikával? Arisztophanész és Euripidész is foglalkozott vele. Nem feltétlenül olcsó kiszólásokra gondolok, de miért ne építhetnénk be egy darabba, mondjuk, egy jelenlegi politikust?” (www.hvg.hu/)

Ez teljességgel így igaz, azonban a túlzottan aktuálpolitizáló darabok hamar illékonnyá válnak.

Megjelent az E-nyelv Magazinban. (A szerk.)

FRÁTER ZOLTÁN

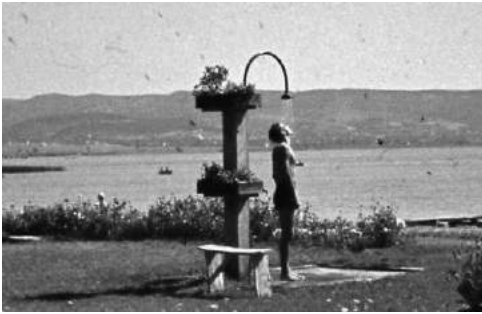
ÚJ SZAVAK „A MAGYARSÁGÉRT”

A nyelvújító szándék csupán csillapodott, de nem szűnt meg Kazinczy kora után sem. A kiegyezést követő évtizedek „magyarosítási hulláma” újabb szóalkotásokat eredményezett.

A szavak átalakítása mellett leghevesebben Rákosi Jenő Budapesti Hírlapja kardoskodott. Rákosi Jenő újromantikus drámaíróból 1875-ben a frissen alapított Népszínház igazgatója, 1881-től a Budapesti Hírlap szerkesztője és vezető publicistája lett, törekvése szerint a magyarság ideológusa, lelkesedve a szép, nagy magyar jövő iránt. Élharcosa volt a magyaros stílusnak, legfőbb célkitűzéseként annak, hogy a magyar ember a monarchia Magyarországán magyarul gondolkozzon. Ebben a korszakban Jules Verne helyett Verne Gyula, Karl May helyett May Károly, Émile Zola helyett Zola Emil néven honosították a világirodalom szerzőit, de Rákosinak még ez sem volt elég. A keresztnévek magyarra fordításán túl a tulajdonnevek említésekor előnyben részesítette a hangzást, William Shakespeare helyett Sekszpír Vilmost írt, s még Viktor Emánuel olasz király nevét is Győző Manónak mondta és írta.

Budapesti Hirlap, 1888

Kép: FORTEPAN/SzV

Az újra fellángoló nemzeti nyelvalkotás ma is ismert két szava, a rikkancs és a mozi, az akkori társadalmi változások kihívásaira felelt. Az 1890-es években, az utcai árusítás elterjedésével, a friss híreket ordító újságosok megnevezésére Kozma Andor költő használta mai értelemben a rikkancs szót. Néhány év múlva a némafilmek vetítésére alkalmas helyiségek kinematográf vagy mozgóképszínház elnevezését rövidítette ötletesen Heltai Jenő mozinak. Rákosi szó-

képzései azonban nemigen bizonyultak maradandónak. Szinte érthetetlen, miért akarta lecserélni a segílyt segítésre, az ünnepélyt ünnepségre és ünneplésre, a védnököt védőre (valamely rendezvény fővédnöke helyett a fővédője változatot ajánlotta). Nem tűrte a -da képzőt, óvoda helyett óvóházakat, szálloda, szállodások helyett a szálló, szállások alakot javasolta, nyomda helyett pedig egyenesen a nyomtató műhelyt.

Nehezen viselte az -ny végű szavakat, a színházi függönyt makacsul kárpitnak, a vezényszót vezérszónak, a zuhanyt „jó magyarsággal” vízhullajtónak hívta. Igét képezni ebből már kissé körülményes lett volna, bármily költői is a „megyek vízhullajtózni”, mégiscsak egyszerűbb a „megyek zuhanyozni”. Nem vált be a lövész helyett javasolt lövő, a gyógyászat helyett az orvoslat – elképzelni is alig lehet, hogy az orvosi rendelőben belgyógyászat helyett belorvoslat lenne.

Több szóösszetétellel elégedetlen volt, a rakpartot kőpartra cserélte, a leltárt lelettárra, a kasszafűröt kasszabetörőre. A cikk és közkeletű származékai a Budapesti

RÁKOSI JENŐ
1907

Rákosi Jenő, 1907

Hírlapban inkább cikkelyként bukkantak fel: vezércikkely, tárcacikkely, cikkelyíró. A látcső helyes megjelölése szerint a szemcső, a cseppkő pontos neve csepegőkő, megtekinthető a csepegőkőbarlangban.

Kétségtelen, hogy Rákosi vélt nemzeti érdek miatt éltette az első világháborút, és lapjában hajsztát folytatott Ady és Babits ellen, de érdemes megjegyeznünk, hogy idegengyűlölő vagy antiszemita sohasem volt. Jóindulatú tenni akarás és túlbuzgóság jellemezte, magyarításai ma már megmosolyogtatóak. Bizonyára bosszantaná, hogy magyaros logikájú új szavai csak éppen a magyar nyelvhasználók körében nem terjedtek el.

Megjelent az E-nyelv Magazinban. (A szerk.)

PUSZTAY JÁNOS

HATÁRTALAN MAGYAR IRODALOM

2019. május 29–31. között ezen a címen rendezett konferenciát Badacsonyan a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága nevében a társaság két alelnöke, Moritz László és e sorok írója.

A rendezvényt anyagilag az Anyanyelvápolók Szövetsége támogatta. E havi bejegyzésem legyen a konferencia bevezetőjeként elhangzott beszédem rövidített változata.

A konferencia részéről egy tágabb koncepciónak a része – egy nyelv- és kultúrastratégiát képviselő koncepcióé. A magyar nyelv és kultúra megőrzését és fejlesztését feladatának tartó koncepció több évtizedes múltra tekint vissza. Ezen belül Balázs Géza professzor, a MNYKNT elnöke, az ASZ alelnöke teremtette meg a magyar nyelvstratégiát. Ezt a kettős, egymást támogató gondolatmenetet folytatva, s a veszélyeztetett finnugor nyelvek és népek példáját látva alakítottam ki az elmúlt egy-másfél évtizedben a magam koncepcióját.

Az ENSZ az idei évet a veszélyeztetett (őshonos) nyelvek évévé nyilvánította. Én mint finnugor nyelvekkel és népekkel foglalkozó szakember ebből az alkalomból szervezek június végén konferenciát oroszországi finnugor területekről hívott előadókkal, hogy megvitassuk, milyen jelenleg az ottani finnugor nyelvek helyzete, s milyen jövő vár rájuk.

Mivel a magyar nyelvre is sok veszély leselkedik, szeptember végén Széphalomban, A Magyar Nyelv Múzeumában a múzeum igazgatójával, Nyiri Péterrel együtt a határon túli magyar nyelv helyzetéről rendezünk konferenciát, amelyre a felkéréseket néhány napon belül küldjük ki.

A finnugor írók kongresszusát augusztusban – javaslatomra – Kolozsvárt tartjuk, melynek témája, akárcsak a jelen rendezvényé: a diaszpóra irodalma, a magyarok esetében természetesen beleértve a határon túli magyar irodalmat is

A koncepciónak további eleme a Magyar szemhatár című sorozat, amelyet – javaslatomra – a Nap Kiadóval a tavalyi év végén indítottunk el. Ennek célja, hogy a határon túli magyar területek és a diaszpóra helyzetéről adjon esszészerű írásokban – melyek szerzői az érintettek közül kerülnek ki – áttekintést jelenlegi helyzetükről. Első kötetünket – mivel a gondolat is egy ungvári tartózkodásom alatt villant be – a legnehezebb sorsú magyarság szülőföldjének, Kárpátaljának szenteltük. A kötet szerkesztője a körünkben lévő Zékány Krisztina tanszékvezető asszony az ungvári egyetemről. A sorozat következő kötete a Vajdaságot fogja bemutatni.

Pomozsi Péter hasonló koncepció jegyében indította el a Magyar nyelvű otthon című programját, amelynek eddig több kötete jelent meg.

Ennyit tehát az előzményekről és a keretekről.

Szakmai kérdésekbe – nem lévén irodalmár – nem akarok belemerülni, de teszek néhány megjegyzést. A szerintem leglényegesebb kérdés, ki tartható magyar – s mutatis mutandis szlovák, román, ukrán, szerb, szlovén stb. – írónak, költőnek. Mi a meghatározó: a származás, a témaválasztás, a nyelv?

Két tapasztalatomat, ill. élményemet említem meg. Mint a finnugor népekkel és nyelvekkel foglalkozó szakember, aki egyúttal pillanatnyilag a finnugor irodalmi asszociáció elnöke is, azt tapasztalom, hogy az oroszországi finnugor népek esetében a származás a döntő. Az oroszországi finnugor nyelvű népek nálunk is legismertebb írója, akinek több regényét is olvashatjuk magyarul, egyetlen szót sem ír anyanyelvén, a családban sem használja a nyelvet. Mivel a gyenge öntudatú finnugor népek esetében az irodalomnak szerepet kell játszania a nyelv megőrzésében, fejlesztésében, továbbá – ettől nem függetlenül – a nemzetmegtartásban, az identitáserősítésben, én a csak oroszul alkotókat finnugor származásuk ellenére sem tartom ún. finnugor íróknak.

1977 szeptemberében Tutzingban rendeztek egy ötnapos konferenciát a délkelet-európai országok irodalmáról. Volt román nap, magyar nap, jugoszláv napok stb. A román előadók egy telefonkönyvszerű felsorolással mutatták be, mit alkottak a romániai költők, írók a II. világháború után. Egyetlen magyar író és költő nem szerepelt a felsorolásokban. Az előadást követő vitában rákérdeztem, miért nem említettek egyetlen magyar nyelvű alkotót sem (pl. Páskándit, aki nem sokkal azt megelőzően települt át Magyarországra), illetve hogy a magyarul alkotók a román vagy a magyar irodalom részét alkotják-e. A kérdés első felére a válasz: azért nem említettek magyar nyelvű alkotókat, mert nem tartoznak a legjobb romániai költők, írók közé, egyébként pedig természetesen a román irodalom szerves részét alkotják, mivel Romániában élnek és dolgoznak. Tovább kérdeztem: hogy ítélik meg Ionescut, Tristan Tzarát, mivel ők nem Romániában, ráadásul nem is román nyelven alkotnak. A válasz: természetesen ők is a román irodalom részét képezik. Szóval, van mit tanulnunk!

Konferenciánk címe: Határtalan magyar irodalom. Sokakkal egyetértve úgy gondolom, egy magyar irodalom van. Ám többekkel egyet nem értve, akik értelmetlennek tartják az anyaországi és a határon túli, illetve a diaszpórában művelt irodalom megkülönböztetését, én fontosnak tartom, hogy az anyaországon kívüli magyar irodalom önálló fórumot kapjon. Elsősorban azért, mert eltér az irodalom funkciója az anyaországban és a kisebbségi magyarság, a diaszpóra magyarsága körében. Az anyaországon kívül fontos szerepe van a nyelv megőrzésében és így a nemzetmegtartásban, az identitáserősítésben is. Továbbá, ha a határon túli magyar irodalomról az anyaországgal együtt tartunk pl. konferenciát, óhatatlanul elsikkad – már csak a mennyiségi különbség okán is.

A konferencia hullámzó résztvevői köre 20-30 fő között mozgott. A visszajelzések pozitívak voltak, ami megerősített bennünket abban az elhatározásunkban, hogy rendszeres időközönként rendezzünk hasonló konferenciákat.

Megjelent az E-nyelv Magazinban. (A szerk.)

PUSZTAY JÁNOS

BADACSONYI FENNFORGÁSOK

Nemrég zajlott le a bazaltorgonák árnyékában a Határtalan magyar irodalom konferencia, amelyről az E-nyelv Magazin-beli Levelek a Borostyánkőútról című sorozatom levelében már beszámoltam.

Azt megelőzően a 70. levélben foglalkoztam azzal, hogy az ENSZ az idei esztendőt a veszélyeztetett, őshonos nyelvek évének nyilvánította. Ebből az alkalomból a NH-Collegium Fenno-Ugricum június végén szervezett konferenciát Az oroszországi finnugor nyelvek jelene és jövője címen. Kiváltképpen aktuális a téma azóta, hogy az orosz elnök mintegy két éve, az őshonos nyelvek oktatásáról tartott előadása óta ezek a nyelvek – köztük a finnugorok is – egyre inkább kiszorulnak az iskolából, ami végzetes lépés a halálba vezető úton. Előadónk az érintett nyelvek és népek képviselői, kutatói voltak, már akinek engedélyezték a részvételt, és el tudott jönni. Mindenesetre hallottunk előadásokat a balti finn nyelvek, a mordvin, a mari, a komi, az ud-murt nyelv helyzetéről, valamint a gázban és nyelvekben gazdag Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet nyelvi képéről. Úgy gondolom, az előadások felkelthetik a világ – azon belül nyelvrokonaink – nyelvi helyzetének jövője iránt érdeklődők figyelmét, ezért a konferencia előadásait ki fogjuk adni. (A témakörben az idén még rendezünk egy-két konferenciát – például Széphalomban A Magyar Nyelv Múzeumában és Budapesten. Majd ezekről is készül rövid beszámoló.)

A konferencia egyszersmind az oroszországi finnugor népek képviselői számára szervezett hagyományos, kéthetes hungarológiai nyári egyetem nyitánya is volt. Kisebbsajta jubileumot is ünnepelhetünk, lévén, hogy ez a 20. nyári egyetemünk. A nyári egyetemen bemutatjuk a magyar történelmet, irodalmat, építészetet, képzőművészetet, de foglalkozunk nyelv- és kisebbségpolitikai kérdésekkel, ez utóbbiakkal azért, hogy – modern kifejezéssel élve – érzékenyítsük a kérdés iránt az érintett népek képviselőit, felhíva figyelmüket arra, milyen veszély fenyegeti nyelvüket, kultúrájukat. Törekszünk arra, hogy a résztvevők közt legyenek újságírók vagy legalább kommunikáció szakos egyetemi hallgatók, akik odahaza írnak magyarországi élményeikről, a nyári egyetemen szerzett ismeretekről és tapasztalatokról. Erre annál is inkább szükség van, mivel az orosz vidék rendkívül keveset tud Magyarországról, s amit tud, az is többnyire hamis ismereteken alapul. Hogy csak egy tavalyi eseményt említsek: éppen ebédeltünk az előadások szünetében, amikor – hála a modern technikának – az egyik karjalai részt vevő egyetemista sms-t vagy e-mailt kapott a kedves mamától, amelyben a mama abbéli aggodalmát fejezte ki, van-e leányának egyáltalán mit ennie, merthogy Magyarországon éheznek az emberek. Éppen az ebéd második fogása volt előttünk, egy jócskán – nem EU-kompatibilisen – megrakott tányér. A hallgató lefényképezte

az adagot, és megnyugtatta a mamát. A nyári egyetemek résztvevőinek zöme első alkalommal jár Magyarországon, van, aki egyáltalán külföldre is most jutott ki először, így nem csoda, ha minden információ újdonság számukra. A nyári egyetem előadói egyetemi oktatók Budapestről, Debrecenből, Szombathelyről.

Aztán két hét múlva kezdődnek a badacsonyi borhetek, de ebben a programban nem szervezőként és előadóként, hanem élvezőként veszek majd részt.

Az írás az E-nyelv Magazinban jelent meg. (A szerk.)

Pillanatképek a badacsonyi konferenciáról (Képek: FA)

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT

NYELVE(IN)K VILÁGA KONFERENCIA MARIBORBAN

A Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara (FF UM) Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke 2019. november 21-én az alsóöri székhelyű Imre Samu Nyelvi Intézettel közösen konferenciát szervezett *Nyelve(in)k világa – Magyar nyelv és kultúra* címmel. A konferenciát a magyar nyelv napja megünneplése alkalmából szervezték a tanszék könyvtárában.

Rudaš Jutka tanszékvezető köszöntésében elmondta, hogy a magyar nyelv megőrzése a kétnyelvű léthelyzetben a kultúrák köziség egyik alapvető feladata, hiszen a kétnyelvű helyzetben észlelhető a kulturális minták eltérése és hasonlósága is. Ez a felismerés új szempontokat hoz létre, és feltételezi a másság elfogadását, de egy világviselkedési mintát is megkövetel. Kolláth Anna, a tanszék nyelvésze a Termini Kutatóhálózat magyar anyagairól tartott előadást, amelynek keretében átfogó képet adott a nyelvi határtalanítás, detrianonizáció folyamatáról a Trianon utáni időszakban a határon túli magyar nyelvben, amely a magyar–magyar kommunikációt erősíti. Szerinte a nyelv változása nem tekinthető romlásnak. A szlovén szavak bevitel a magyar nyelvbe, azoknak használata szimbolikus és gyakorlati jelenség. Ezek a szavak már bekerültek az Osiris-szótárakba, és gazdagítják a mai magyar nyelvet. Gaál Péter magyar nyelvi lektor a nyelv- és szótárhasználatról tartott előadásában a Maribori Egyetem lektori óráinak tapasztalatait vette alapul. Szólt a magyar nyelv idegen nyelvként tanulásának a nehézségeiről, az egyetemi hallgatók eltérő magyar nyelvi szintjeiről, a kapcsolódó magyar kultúra jelentőségéről, amely hozzájárul a fiatalok magyar nyelvű értelmiségivé válásához. Ezenkívül beszámolt a közönségnek a magyar–szlovén szótárhasználati kutatásainak az eredményeiről, nevezetesen az online és a hagyományos szótárak használatáról is. Szoták Szilvia, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat és az Imre Samu Nyelvi Intézet elnöke *A nyelv és a gazdaság viszonya a kisebbségi létben* címmel tartott előadást, amelyben hangsúlyozta a „nyelvi tájképek” (vagyis a nyelv vizuális megjelenésének) aktualitását a 21. század nyelvészetében, majd felvázolta azokat a nyelvi vizsgálatokat, amelyek a múlt század 60-as, 70-es, 80-as és 90-es éveiben voltak meghatározóak. A 90-es években kezdett kialakulni, és ma is fontos kutatási irányzat a gazdasági aspektus kutatása a magyar nyelvben, amely a turizmus és az idegenforgalom területére összpontosul. Nyelvésztként kiemelte, hogy a nyelv nemcsak identitás, kommunikációs eszköz, hanem közjó is, amely Kazinczy óta érvényes, de a mai globális világban még erőteljesebben érvényesül ez a szempont, hiszen a nyelvnek van piaci értéke is, a többnyelvűség pedig előny a munkaerőpiacon. A gazdasági érdek fölülírja a politikai és egyéb érdekeket is, ezért a nyelv státusa is megváltoztatható. Rudaš Jutka a magyar–szlovén komparatistikáról a fordításirodalomban adott elő. Előadásában szólt

az irodalmi többrendszerezésről és a Vilenica irodalmi díj jelentőségéről Szlovéniában 1986-tól napjainkig, amely hozzájárult a kortárs magyar irodalom népszerűsítéséhez a szlovén irodalomban, hiszen számos magyar kortárs író, költő műveit fordították le szlovén nyelvre. Véleménye szerint, amikor létrejön a műfordítás, akkor nemcsak a nyelvet fordítják le, hanem a nyelv által megjelenített kultúrát is. A műfordításban felszínre kerülnek a problémák és a toposzok, a kulturális reáliák, amelyek egy adott nemzetre és annak a nyelvére vonatkoznak. Az irodalomtörténész Esterházy Péter *Harmonia caelestis* című könyvének a szlovén műfordításából hozott példákat, és ebből kiindulva adott szómagyarázatot arra, hogy mi van, és mi nincsen jelen a magyar és a szlovén nyelvben, amikor a műfordítás folyamatában a műfordítóknak választaniuk kell az adott nyelvek szókincséből. Ezenkívül hangsúlyozta Esterházy szójátékait és azoknak a nehezen fordíthatóságát a szlovén nyelvben.

Két egyetemi hallgató is előadott a konferencián. Zakocs Barbara II. éves magyar–szlovén MA-szakos egyetemista körképet adott az apátistvánfalvi szlovén nyelvi kultúráról. Különös tekintettel szólt a szlovén nyelvhasználatról és a kétnyelvűség jelentőségéről a település általános iskolájában. Horvat David II. éves magyar–földrajz BA-szakos egyetemista pedig Dobronak magyar nyelvben a tájszavakról, azok használatáról szólt. Mindkét téma fontos a rábavidéki szlovén és a muravidéki magyar nyelv további nyelvművelése, anyanyelvápolása és fejlődése tekintetében.

(A szervezők felvétele)

A konferencia beszélgetéssel zárult, amelynek keretében a jelenlevők kérdéseket tehettek fel az előadóknak. E sorok írója is részt vett a konferencia vitájában, amikor elmondta véleményét az előadott témákkal kapcsolatosan. A magyar nyelv napját ezzel a konferenciával ünnepelték meg a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén.

Megjelent az E-nyelv Magazinban. (A szerk.)

BARTHALOS MÁRTON

ÜNNEPI GÁLA A MAGYAR NYELV NAPJÁN A PESTI VIGADÓBAN

„A törvénycikkek valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg: úgy ezentúl is mind alkottatni, mind királyi kegyelmes jóváhagyással megerősíttetni egyedül magyar nyelven fognak” – éppen 175 évvel ezelőtt, 1844. november 13-án fogadták el az 1844. évi II. törvényt, s ezzel Magyarországon a magyar lett a hivatalos nyelv. Erre a jeles eseményre emlékezve 2011-ben az Országgyűlés november 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánította, és ez alkalomból az Anyanyelvapolók Szövetsége idén is megrendezte ünnepi gálaműsorát a Pesti Vigadóban.

Kép: RGyL

Jórészt ismét megtelt a Vigadó díszterme, Kárpát-medence-szerte mindenholnan érkeztek fellépők, meghívottak, kitüntettek, érdeklődők, ünnepelni vágyók. Az anyanyelvapoló, nyelvművelő és közösségépítő tevékenységet elismerő díjak és kitüntetések átadása mellett színes, zenés, táncos kulturális program tette teljessé az estét. A gála közép-pontjában idén két nagy irodalmi szerzőnk emléke állt:

Kányádi Sándor költő idén lenne 90 éves, Benedek Elek, a nagy mesemondó pedig 160 éve született, és 90 éve halt meg.

Köszöntők

A tizenöt éves Zagyva Banda zenekar népzenei felvezetése után elsőként a két műsorvezető, Török Annamária és Bordi András Kazinczy-díjas rádióbemondók üdvözölték röviden az egybegyűlteket, majd átadták a szót Juhász Juditnak, az Anyanyelvapolók Szövetsége elnökének, aki hivatalosan is megnyitotta az ünnepséget.

Külön köszöntötte Balázs Gézát, az Anyanyelvapolók Szövetsége alelnökét, aki nemrég töltötte be 60. életévét. Elnök asszony idézte Kásler Miklósnak, az emberi erőforrások miniszterének levelét is, amelyben baráti hangnemben méltatta az ünnepelt

nyelvművelő tevékenységét, a levél azonban elismerés az egész nyelvűvelő közösségnek is.

Balázs Géza fogadta a köszöntést, válaszában azt hangsúlyozta, hogy nem készült nyelvűvelőnek, de a rendszerváltoztatás környékén olyan támadások érték a nyelvűvelést, hogy ösztönösen a megtámadott fél oldalára állt.

A következőkben Korzenszky Richárd nyugalmazott perjel, a Tihanyi Bencés Apát-ság volt elöljárója tartotta meg ünnepi beszédét. Az ünneplés fontosságát, az anyanyelv földrajzi és történelmi távolságokon átívelő közösségteremtő képességét emelte ki, és arról beszélt, hogy mennyire fontos szerepe van az anyanyelvnek abban, hogy „emberré tudjunk nőni”.

Balázs Géza és Minya Károly főiskolai tanár bejelentette, hogy ősszel Magyaróra címmel új folyóirat indult, amely az alcím szerint a magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak a lapja, és részben az egykori Magyartanítás című folyóirat megszűnte után maradt ürt hivatott betölteni. Az összevont első szám a Bánk bán előadásának, tanításának kérdéseit járja körül.

Díjátadások

A Lőrincze-díjat idén Láng Miklós kapta, alább olvasható a méltatása:

Láng Miklós, Lőrincze-díj, 2019

Idei Lőrincze-díjasunk így vall életéről:

„Visszaemlékszem arra, hogy lettem közgazdász létemre botcsinálta nyelvűvelő. Keresem emlékezetemben a harmincas éveket, amikor az evangélikus gimnáziumban, szokatlanul, szöveges dicsérettel megtoldott jeles magyar dolgozatokat írtam. Kiváló tanárom ezzel is arra ösztönzött, hogy ne csak megszeressem, hanem műveljem is az írást-olvasást. Kamaszkorom minden szabadideje olvasással és írással telt el. Diáklapot, faliújságot írtam, szerkesztettem. Beszámolókat küldtem hazai és külföldi cserkész táborokból. És igen büszke voltam arra, hogy a helyi napilap közölte őket... 1957-ben a Révai Nyomdában dolgoztam anyaggazdászként. Ez év elején indult el egy havonta megjelenő szaklap, ahová »te amolyan nyomdászféle vagy« felkiáltással meghívtak technikai szerkesztőnek. Vállaljam el néhány hónapra, amíg megfelelő szakembert találnak erre a helyre. Aztán 35 éven át végeztem ezt a munkát...”

Láng Miklós a Gyógyszerészet című, ma is létező lapnak lett lektora, majd két évtizeden át az anyanyelvi rovatát is írta. Ebben a közlésre beküldött kéziratok anyanyelvi hibáit, megbeszélésre érdemes jelenségeit elemezte. E munkája révén került kapcsolatba Lőrincze Lajossal és Grétsy Lászlóval.

De vissza az életrajzához: 1941-ben fiatal közgazdászként meghívták üzemvezetőnek a békéscsabai Réthy-gyárba, ahonnan egy gyógycukor, a Réthy-féle Pemetefü-

czukorka indult el hódító útjára. Munkáját katonai szolgálata miatt félbe kellett szakítania. 1946-ban amerikai hadifogságából hazatérve cégvezetőként – a tulajdonosok sajnálatos távolléte alatt – sikerült a gyárat újraindítania, de e törekvésének a vége az 1949-es államosítás s a gyár felszámolása lett. Erről is és hadifogságának körülményeiről is színesen, részletesen ír Hadifogság asszonyostól című, két kiadást is megért történelmi kisregényében.

S ezzel már el is árultuk: szépírói tevékenysége is van. 13 önálló kötete jelent meg. A legfigyelemreméltóbb kétségtelenül az általa személyesen is ismert és tisztelt Vidovszky Béla festőművészről írt – és a művésznak mintegy 40 képét is bemutató – remek életrajza. Többi kötete jobbára kisregény, némelyik elbeszélések vagy novellák gyűjteménye, egy pedig verseskötet. Vagyis egész életében azt tette, amire egykori kiváló tanára buzdította: művelte az írást-olvasást, mégpedig nem akármilyen fokon.

1985-től ír az Édes Anyanyelvünk című folyóiratba, tagja az ASZ-nak. Éveken át gyűjtést szervezett a leukémiás gyermekek javára, s a maga 100 000 Ft-os adománya mellé még kétféle milliót gyűjtött össze. Egész életét áthatotta és áthatja a humanitás, a „jót tenni öröm” érzése. A kultúra területén végzett kimagasló munkálkodásáért 2016-ban a Magyar Kultúra Lovagja kitüntetésben részesült. Gyomaendrőd, ahol megalapította a Vidovszky Béla Képtárat, idén díszpolgárává választotta (Grétsy László).

Láng Miklós a gála másnapján ünnepelte 100. születésnapját, megértéssel fogadtuk, hogy nem tudott megjelenni személyesen. Balázs Géza maga fogja elvinni neki a díjat.

Nagy Natália lett a fiatal nyelvészeknek járó Deme László-díj idei kitüntetettje.

A Maróti István-émlékérmét Bacskó Józsefné kapta az idén.

A pályázatok eredményhirdetése

Balázs Géza és Minya Károly, a bírálóbizottság tagjai kihírdették az Anyanyelvápolók Szövetsége immáron 19. országos pályázatának jutalmazottjait. A pályázat idén a Rímes nyelvi játék címet kapta, a pályázóknak az volt a feladata, hogy gyűjtsenek vagy lehetőleg találjanak ki olyan nyelvi játékokat, szójátékokat, nyelvtörőket, szójátékos találós kérdéseket, versparódiákat, szlogeneket, rigmusokat stb., amelyekben szerepe van a rímnek, ennek a manapság kissé háttérbe szoruló költői eszköznek. Összesen csaknem húsz pályázó kapott jutalmat vagy oklevelet.

A Magyar Nyelv Múzeuma felső tagozatosok és középiskolások számára meghirdetett „Írj levelet Kazinczy Ferencnek!” pályázata kézzel írt levelet várt a pályázóktól, és az egyéni stílust, ötletességet, önálló munkát figyelembe véve háromtagú bírálóbizottság döntött a helyezésekről. Az eredményt Nyíri Péter, a múzeum igazgatója ismertette:

Általános iskola felső tagozatos korcsoport:

- I. helyezett: Dajka Csenge – Napkori Jósika Miklós Német Nemzetiségi Általános Iskola (Napkor)
- II. helyezett: Toka Levente – Szent Miklós Görögkatolikus Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium (Nyíregyháza)
- III. helyezett: Hadas Tilla – Bocskai István Általános Iskola, Alapfokú Művészeti Iskola és Kollégium (Hajdúnánás)

Középiskolás korcsoport:

- I. helyezett: Rákóczi Dorina – Ráckevei Ady Endre Gimnázium (Ráckeve)
- II. helyezett: Németh Nóra Valéria – Bessenyei György Gimnázium és Kollégium (Kisvárd)
- III. helyezett: Peresztegi Hanna – Kőbányai Szent László Gimnázium (Budapest)

Zene, tánc és mese

A szünet után, ahogy az elmúlt években már megszokhattuk, a magyar örökség díjas Cédrus Táncegyüttes (művészeti vezetők: Lőrincz Beáta és Varga Zoltán) színes, lendületes, magával ragadó néptáncelőadásai bűvölték el a közönséget, a talpalávalót továbbra is a Zagyva Banda szolgáltatta. Láttunk tőlük a forradalmaink által ihletett táncösszeállítást „Márciusban újra kezdjük” címmel, illetve bonchidai, bukovinai, gyimesi, felső-Tisza-vidéki és rábaközi táncokat, és megmutatták azt is, hogy szól a gardon, ez a megjelenésében a csellóra emlékeztető húros, de ütővel megszólaltatott népi hangszer.

Amikor a táncosok és a zenészek éppen pihentek, vers- és mesemondó versenyeken díjazott gyerekek álltak a színpadra. Szefcsik Boldizsár (Budapest) Kányádi-verset szavalt, Szabó Réka (Kolozsvár), Ráti Zorka (Nagydobrony), Bodor Zsanett Mária (Gyimesbükk), Horváth Bianka (Zenta) és Karvai Vittorio (Negyed) pedig Benedek Elek gyűjtéséből mondott el egy-egy népmesét. Volt szó egy lányról, aki nem akart adni kalácsot a szokatlan ízlésű, de nagyon is bosszúálló macskájának, és ezért elvitte az ördög; egy bolond emberről, aki zavaros, de mindenképpen tisztességtelen csereügyletekbe bonyolódott, és aztán elég rosszul járt; mindenféle, aranyból készült, de hasznavehetetlen használati tárgyokról; no meg gazdag királyokról és szegény, de furfangos leányokról és – ahogy a királyoknál szokás – meglehetősen elnagyolt udvarlást követően rögtön nyélbe ütött lakodalmakról. Csak mint a mesékben.

És ha a gála tovább tartott volna, ez a cikk is tovább tartott volna!

Az írás az anyanyelvapolo.hu oldalon jelent meg. (A szerk.)

H. VARGA GYULA

EGRI NYELVMŰVELŐK KÖRE – MAGYAR NYELV HETE

Az Egri Nyelvművelők Köre 2019 februárjában elsődlegesen azzal a céllal alakult meg, hogy újjáélessze Egerben a magyar nyelv hetét.

Valamikor a városban és a megyében gazdag program erősítette az anyanyelvi ismeretterjesztés nemes céljait. Sajnos ez a 90-es években leszálló ágba került, nemskára pedig teljesen megszűnt.

Első próbálkozásunk viszonylag szerény eredményt hozott, mintegy 10-15 rendezvény futott a kör neve alatt. Az áprilisi kezdésre számítva a program egy része a húsvét előtti időben, másik része – az országos megnyitóhoz igazodva – május második felében zajlott le.

Heves Megyei Hírlap

A nyitórendezvényünkre – a megyei helyesírási versenyhez kötődve – az Eszterházy Károly Egyetem gyakorlóiskolájában került sor. A rendezvényt H. Varga Gyula, az Egri Nyelvművelő Kör vezetője nyitotta meg. A vetélkedőre a megye összes iskolájából, több korcsoportban nagy számban érkeztek diákok. A verseny ideje alatt a felkészítő, kísérő tanároknak és az érdeklődőknek H. Varga Gyula tartott szakmai fórumot.

Számos oktatási és művelődési intézmény bekapcsolódott az anyanyelvi ismeretterjesztésnek ebbe a fórumába. A pásztorvölgyi iskolában egész héten át folytak a játékos nyelvi versenyek. A Szent Imre Katolikus Általános Iskolában – szintén egész héten – rendhagyó órákon a mai magyar irodalom nyelve állt a középpontban. Különböző korcsoportokban, nagyszámú résztvevővel, zsűrivel „szépen olvasó” versenyeket tartottak a Lenkey János Általános Iskolában. A középiskolák rendezvényei közül megemlítendő a Gárdonyi Géza Gimnázium vitadélutánja, amelyiken két csapat – pró és kontra – védte az álláspontját azzal kapcsolatban, hogy van-e szükség a 21. században nyelvművelésre.

A Dobó István Gimnáziumban pedig nagy sikerű anyanyelvi vetélkedőt rendeztek „A nyelv csak élve tündököl” címmel. A kétfordulós, játékos, iskolai anyanyelvi vetélkedő első fordulóján írásbeli feladatlap kitöltésével lehetett részt venni, a második forduló pedig szóbeli megméretés volt. A többéves múlta visszatekintő vetélkedő idén a nyelvtörténet, a nyelvhelyesség, a helyesírás, a szakkönyvek és az általános nyelvi ismeretek játékos és egyben komoly ismereteket igénylő feladataiból állt.

A sokszínű programból kettőt emelek ki. Az egyikre május 17-én került sor, ezen elsősorban a nyelvművelő kör tagjai vettek részt. H. Varga Gyula, a kör alapítója és vezetője tartott vitával összekötött előadást „Merre tart(son) a magyar nyelvművelés?” címmel. Az előadó áttekintette a magyar nyelvművelés korábbi korszakainak stratégiáit az 1990-es évek nyelvi normáról szóló vitájáig. Ez utóbbi fordulópontra a magyar nyelvművelés szemléletében. Mindehhez hozzájárult a generatív grammatika teljesen új nyelvfelfogása, de még ennél is fontosabbak a szociolingvisztika széles körű, főleg empirikus adatokon nyugvó eredményei. Bár a bírálatok és támadások elbizonytalanították a nyelvművelőket, ám fontos hozadék, hogy szakítottak a régi preskriptív szemlélettel, és új stratégiát fogalmaztak meg.

Szó esett a mai nyelvművelést veszélyeztető tendenciákról (türelmetlenség, intolerancia; előíró, mindentudó attitűd; jó szándékú dilettantizmus) és a nyelvművelés, nyelvstratégia 21. századi feladatairól.

A nyelvheti rendezvények sorából a Bródy Sándor Könyvtár sem maradt ki. Két közös rendezvényünk, könyvbemutató és ismeretterjesztő előadás kapcsolódik a nyelvhez. Az előbbi egykori kollégánk, Pásztor Emil, a magyar helyesírás jeles alakjának munkásságát bemutató kötet méltatása a pályatárs Zimányi Árpád és a szerző, a történész Szecskó Károly segítségével. A hozzászólók, emlékezők között ott voltak az egykori tanítványok, kollégák, és vallott édesapja kötődéseiről, mindennapjairól fia, a tanár Pásztor Ferenc is.

Május végén szintén közös rendezvénnyel, Balázs Gézának, a mai magyar nyelvművelés vezéralakjának előadásával zártuk a magyar nyelv hetét.

H. Varga Gyula előadása
(A szervezők felvétele)

EGER | BRÓDY SÁNDOR KÖNYVTÁR

2019. április 24. 16.30

Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár
(Eger, Kossuth Lajos u. 16.)

Szecskó Károly: Pásztor Emil tanár úr
című kötetének bemutatója

Moderátor: Dr. Zimányi Árpád főiskolai tanár

Közreműködik:
Pásztor Ferenc, valamint az Egri Szilágyi Erzsébet Gimnázium tanulói

Visszaemlékeznek egykori munkatársak, diákok, barátok.

A Bródy Sándor Könyvtár és az Egri Nyelvművelő Kör
közös kötetbemutató programja.

CSERHÁZ KÁROLY EMLÉKE

A könyvbemutató meghívója

A Miről árulkodik a nyelvhasználatunk? című előadás a pszicholingvisztika, a pragmatika, a néprajz, a kultúratudomány és még számos más tudomány irányából közelítette meg, tárta föl a nyelvhasználat tudattalan eredőit. Kitért a látható és láthatatlan világ (jéghegyhasonlat) nyelvet befolyásoló jelenségeire, az ember beszédtevékenységére ható „szuper-én, én, ösztön-én” (Freud) működésére. Életszerű példákkal, olykor humorral mutatta be, hogyan befolyásolja az egyén

nyelvhasználatát a származás (idiolektus), a környezet, az életkörülmények (dialektus, etnolektus), az életkor (nemzedéki nyelv), a nem, a műveltség, az iskolázottság (szociolektus, technolektus), a vallás, a politikai nézet, a személyiség (pl. agresszió), az aktuális lelkiállapot, a betegség stb. Kitért az ösztönös jelenségek felszínre törésére (nyelvbtlás, elszólás, dünnyögés, kiabálás).

Előadásának utolsó részében a – beszédben is megjelenő – különféle zavarokat vette sorba. Meggyőzően érzékeltette a személyiség, a figyelem és a gondolkodás zavarait. Részletesen bemutatta a gondolkodás formái (asszociációk, csapongás, körülmenyeskedés, irrelevancia stb.) és tartalmi rendellenességeit (delúzió, nagyzási kinyilatkoztatás, egománia, monománia, coprolalia, fobia).

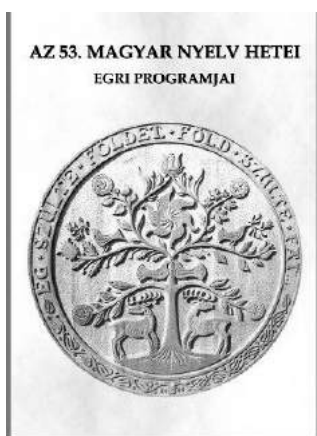
Balázs Géza előadása
(A szervezők felvétele)

Balázs Géza előadásának meghívója

A sokakat érdeklő témát számos hozzászólás és vita követte.

Végül feltétlenül szólnunk kell a nyelvheti rendezvényeket bemutató programfüzetről. Az ötletgazdája és technikai megvalósítója Kelemenné Csuha Zsuzsa, a nyelvművelő kör aktív tagja, a megyei könyvtár igazgatóhelyettese, tartalmi kidolgozója – a nyelvművelő kör tagjainak segítségével – H. Varga Gyula.

NICK FERENC

A 3. ARANYOSSZIGETI MAGYAR ANYANYELVI ÉS OLVASÓTÁBORRÓL

A Falvak Kultúrájáért Alapítvány 2019. június 17–21. között harmadik alkalommal rendezte meg a Vásárosnamény melletti Aranyosapátiban az Aranyosszigeti magyar anyanyelvi és olvasótáborát (nemzeti olvasótábor).

A gyermekek és kísérő tanáraik a tábor ünnepélyes megnyitásaként felvonták az „országzászlót”, majd tisztelegtek a kultúra lovagja címmel elismert írók, költők, nyelvészek és műfordítók, valamint folkloristák és mesemondók lovagi emlékoszlopainál a Kultúra Lovagrendje Emlékparkban. A nap vendége a 92 éves Jusztus Józsefné (Mariska néni) volt, aki a tiszaszalkai idősök otthonában irodalommal, nyelvapolással és helytörténeti írásokkal tölti napjait. (Mindennap hallgatja az Édes anyanyelvünk című rádióműsort, és örült, hogy levelezett a műsor készítőjével, sőt már másodszor személyesen találkozott is vele itt, Aranyosapátiban.) Mariska néni visszaemlékezéseivel és humorával kápráztatta el közönségét. A táborozók meglátogatták a falu görögkatolikus templomát, és tájékoztatót hallgattak meg a vallás és a templom történetéről, végül elénekelték nemzeti imádságunkat, a Himnuszot. A vacsorát ismerkedési est követte.

Június 18-a az anyanyelvi konferencia napja volt. A reggelit követően a nyelvekről, a nyelv és a kultúra összefüggéseiről és a magyar nyelv humoráról szólt dr. Balázs Géza (Budapest), az anyanyelvi konferencia elnöke. Majd a nyelvi illetlen rejtelmekbe vezette be a hallgatóságot Blankó Miklós (Budapest), az ELTE egyetemi hallgatója. A programot a Hunor Hotel vadászati kiállításának megtekintése követte. A táborozók délután irodalmi zárandoklaton vettek részt. A buszos kiránduláson a résztvevők és előadók megismerkedtek a Bereggel, majd átkelve a Tiszán Szatmár irodalmi nevezetességeivel. Szatmárcsékén Kölcsey Ferencre a református templomban és a csónakos fejfás temetőben emlékeztek. Milótán a költő versével színesítve ismerték meg Kecskési Tollas Tibor zaklatott életét és nemzetmentő szerepét. Tiszacsécsén ellátogattak Móricz Zsigmond eredeti szülőházához, és tartalmas idegenvezetéssel az emlékházához. Útban hazafelé Magyarországon adódott alkalom a Petőfi Sándorra való megemlékezésre. Az út során a tivadari és az ugornyai Tisza-szakaszon a „tiszavirágzás” nyomait keresték eredménytelenül. (Mert a tiszavirágzás két napot késett...) A vacsorát zenés irodalmi est követte. A bemutatkozások között beszámolót láthattak és hallhattak – a magyar önkéntes csoport partiumi tagja előadásában – a tavasszal Kongóban végzett házépítő akcióról.

Június 19. a könyvtárosok napja volt. A fiatalok nagy érdeklődéssel hallgatták dr. Pusztay János (Szombathely) Hogyan mondok verset? című előadását, és közös munkával vettek részt a „Szondi két apródja” című vers feldolgozásában. Magyar nyelvünk

fontosságát és külhoni megítélését Moritz László (Stockholm), az MNYKNT alelnöke foglalta össze. Kovács Ferenc (Osló, Norvégia) bemutatta legújabb kötetét. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár tízfős küldöttsége megismertette a fiatalokat az ex libris készítésével. Kvízzjátékuk központi témái – az emlékvé jegyében – II. Rákóczi Ferenc élete és az általa vezetett szabadságharc eseményei voltak. Este a várépítéssel történetét Faragó György tanár (Budapest) mutatta be. Gáspár Ferenc író, a Magyar Kultúra Lovagja (Budapest) érdekes történelmi eszközökkel illusztrálta a Történelmi regények ihletői című előadását.

Június 20. a „kihívás napja” volt. A táborlakók a megyei könyvtár segítségével a 12 akadályra kibővített „Vitéz ő szolgálai rudat hánynak vala” – ügyességi vetélkedőn négyfős csapatokban indulhattak. A délutánt a gyermekek a Szilva gyógy- és termálfürdőben tölthették. A gyermekek megszokott szorgalma nem múlt el a tábor végére sem, mert az anyaországiak nekiláttak a palacsintasütésnek, amellyel a vacsorát egészítették ki. Az est vendége a Venezuelai Magyar Cserkészek Szövetségének két vezetője, Szabadics Zsuzsa és Gábor volt, akik tájékoztatták a tábor lakóit a venezuelai általános helyzetről. Megjelenésük célja az ifjúsági kapcsolatok létesítése, a magyar nyelvű cserkészélet beindítása volt. Ki mit tud? volt a búcsúest programja. A versek és énekek mellett a citerabemutatót interneten élőben közvetítette a Háromhatár Hírei online újság. Az eseményen felvett riportokat másnap a térségi Som Rádió, és június 30-án a Vasárnapi Újság programjában a Kossuth rádió sugározta. A távoli földrészről érkezett vendégek ezúttal a cserkészek életét mutatták be, illetve szóltak terveikről.

Június 21-én az országzászló levonásával zárult a 3. Aranyosszigeti magyar anyanyelvi és olvasótábor.

Az elmúlt évben a táborban létrejött kapcsolatok alapján a partiumi gyermekek sikerrel szerepeltek a nagybarcai Kecskési Tollas Tibor-szavalóversenyen, így szerezték meg a részvételi lehetőséget. Sajnos idén nem tudtuk megoldani a kiváló vajdasági versmondók fogadását. Első alkalommal fogadtunk a magyar kultúra napja gálán „Örökség serleggel” kitüntetett ifjúsági közösséget. Az indulás kedvező tapasztalatai folytatásra ösztönöznek bennünket. Az olvasótábor szervezési időszakában egy felvidéki szervezet közvetítésével támogattuk a bécsi szavalóversenyt, ennek eredményeként a következő évben várhatók onnan is fiatalok. Példaértékűnek tartjuk, hogy a táborral egyszerre tudtuk bemutatni a hazánkban élő más nemzetiségek világát, valamint a határon túl és az emigrációban élők magyar kultúrájának támogatását. Ezt a kezdeményezésünket az tenné teljessé, ha a jövőben a tábor megjelenhetne programjával a kulturálisan hátrányos helyzetű beregi településen is. A Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár javasolja, hogy keressünk lehetőséget a könyvtárosok szakmai táborának megrendezésére. A táborban a 24 fiatal mellett kilencen vettek részt.

Az olvasótábor támogatói: Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (anyanyelvi konferencia), Anyanyelvapolók Szövetsége, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár (Nyíregyháza).

JUHÁSZ ZOLTÁN ANDRÁS

A BÉKE AZ EURÓPAI ORSZÁGOK KÖZÖS ALKOTÁSA KELL LEGYEN...

2019. Rákóczi-émlékév, II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választásának (1704) 315. évfordulója, ugyanakkor ebben az évben Ady Endre halálának 100. évfordulójára is emlékezünk.

„Kuruc életünket megállván csináljuk...”

Két kuruc beszélget a címe Ady Endre versének, amellyel az akkor 200, ma már több mint 300 éves múltat idézi meg.

Az emlékek arra való, hogy visszatekintsünk az elmúlt idősokra, mérlegeljünk helyzetünket, s ez alapján tervezzük meg jövőnket. Ady a kuruc romantika szemzőgéből néz vissza a Rákóczi vezette szabadságharcra. Kuruc versei enervált hangot ütnek meg, egybemosódik bennük a tragikus múlt és a jelen. Verseiben a kurucok a reményeiben megcsalt, elárult, a hazájából számkivetett ember jelképévé válnak: „sorsunknak sorsával már régen számoltak, már nem a mi dolgunk, hogy mi lesz a holnap”, vagy „lehet, hogy az Isten nem engedi vesztünk / de már ne rohanjunk, és ne lelendezzünk” (Két kuruc beszélget, Merre Balázs testvér); de ugyanakkor a reménytelen küzdelmet mindig vállaló, hazájába visszavágyó magyarok szimbólumai is.

Mire emlékezünk 2019-ben mi, a Rákóczi hadnagyán és A Tenkes kapitányán felnőtt generációk, és hogyan tekintünk vissza a Rákóczi-szabadságharcra? A kuruc romantika búskomor hangnemében vagy a 20. századi filmek buzdító hangulatában, netán Liszt rapszódiainak verbunkos taktusait magunkban dúdolva, vagy úgy, ahogy Petőfi is emlékezett? A kulturális emlékezet úgy tartja, hogy kedvenc nótája a Rákóczi-induló volt, ahogy Görgei tábornoknak is.

A ’48-as ifjakat is buzdította a kuruc kor hagyománya, szellemi öröksége és dallamvilága. A Rákóczi-induló taktusai lelkesítették a honvédeket. Erről Major Ervin közöl egy érdekes adatot, miszerint a Klagenfurtba száműzött Görgei Artúr valamikor 1851-ben Ankershofen báró házában találkozott Eduard Hanslick neves bécsi zenekritikussal, aki zongorán, meglehetősen gyorsan és kötött tempóban játszotta el Görgeinek a Rákóczi-indulót, mire Görgei „részben énekelve, részben füttyülve mutatta meg neki, miképpen játsszák a cigányok a Rákóczi-indulót: rapszodikusán, szenvedélyesen, változó taktussal és tempóval.”

De ugorjunk vissza még egy évszázadot! Mi történt 315 évvel ezelőtt?

A vér nem válik vízzé...

Munkács hőslelkű asszonyának, Zrínyi Ilonának a fia a bécsi udvarban Kollonich Lipót gyámsága alatt nevelkedett, akinek terve az volt, hogy Rákócziból a császári udvar légkörében hű alattvalót farag. Jezsuita iskolába járatta, azonban az ifjú magyar nemes hamar megismerkedett a társadalmi élet örömeivel, a jezsuiták tanításaival szemben álló janzenizmussal, a francia kultúrával. 1694-ben Lipót császár engedélyével a rajnai fronton tanulmányozhatta a legmodernebb hadviselést. Feleségül vette a francia királyi családdal is rokon Charlotte-Amalie-t. Amikor Rákóczi nagykorú lett, hazatérhetett sárosi birtokaira, és egyből a nagypolitikai szervezkedésbe fogott, melyben barátja, Bercsényi Miklós támogatta.

Egy mozzanat erejéig itt térjünk vissza Adyra, ugyanis Esze Tamás tarpai jobbágy és a hegyaljai felkelésben is kulcsszerepet játszó Kis Albert 1703-ban már szervezkedtek – az Esze Tamás komája című Ady-versből idézünk:

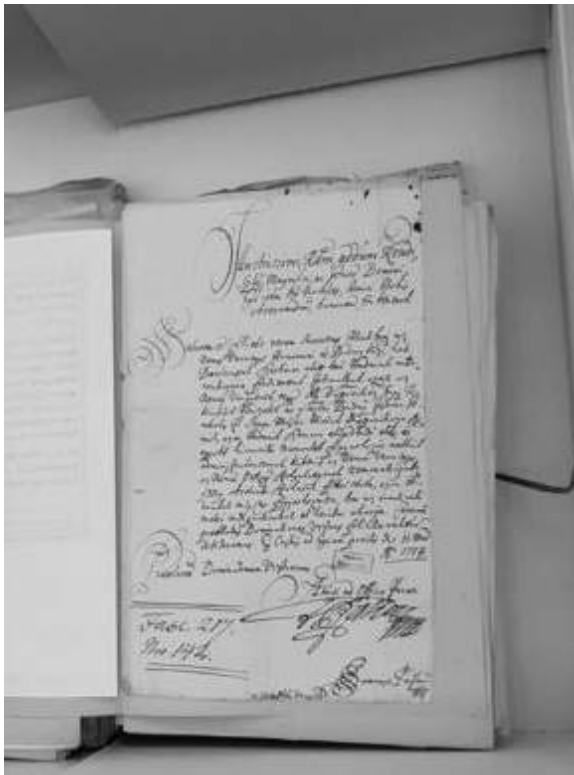
„Nincsen e világon,
Nem maradt már semmi:
Esze komám, ideje már
Rákócziért menni.
Urak, papok dölyfét,
Ím, eleget túrtük,
Gyomrunkba a sok bánatot
Már eleget gyúrtuk.
Rákóczi, akárki,
Jöjjön valahára:
Kígyóinknak, Esze komám,
Lépjünk a nyakára.”

Rákóczi az Ady által megidézett pillanatban Brezán várában tartózkodott, itt adta ki híres kiáltványát, a brezáni pátenst. Rákóczi megígérte, hogy a kaszás-kapás, mezítlábas parasztok, fegyvert fogó jobbágyok feje lesz, s a szabadság ügye mellé áll. A híres Cum Deo, pro Patria et Libertate feliratú zászlókat azért küldte a felkelőknek, hogy a nép és a nemesség ne rablóknak nézze őket, hanem az országos vállalkozás híveinek.

Történelmi idők voltak ezek, lehetőség nyílt arra, hogy a nemzetállamok Európájából a hatalmi egyensúly, az együttműködni képes nemzetek Európája legyen.

Rákóczi a kaotikus helyzetben lévő Magyarországon higgadtan és vasszigorral járt el. 1703 nyarán az ország a gyors győzelmi mámor eufóriájában úszott, bízva a franciák a spanyol örökösödési háborúban aratott győzelmeiben. Rákóczi azonban a következőket írta: „Elégésesek lennének az ország erői, ha a viszonyok rendezettek, a nemzet azonban tapasztalatlan, természete heves, az idő kevés, és a rendet soha nem ismer-

te.” Rákóczi első fél éve az ország megszervezésével telt, a társadalmi összefogás megteremtésével, az intézmények kialakításával, a hadellátás stb. biztosításával.

Rákóczi-kézirat – a fejedelem aláírásával –
a sátorlajaujhelyi levéltárból (Kép: JZA)

Rákóczi és „munkatársai” 1704-ben a következő célt fogalmazták meg: „azon fáradozunk, hogy hazánk szabadságának visszaszerzésével nemcsak a nemzetnek, de az egyetemes Európának és a keresztény ügynek is szolgálhassunk” – írja Egerben kiadott Instrukciójában. Fontos kiemelni, hogy a fejedelem az ügyben arra a művelt, tapasztalt és vállalkozó köznemesi körre támaszkodhatott, akik jól ismerték koruk államelméleti irodalmát, beszerezték és másolták a korabeli állampolitikai sajtóanyagokat. Belőlük kerültek ki az 1704-ben Miskolc központtal működő – a Királyság és Erdély területére kiterjedő – új állam vezetői, az Udvari Tanács tagjai, illetve a vármegyék, a városok új irányítói. Rákóczi tanácsadói között többek között az alábbi köznemeseket találhatjuk, akik végig, nyolc esztendőn keresztül kitartottak az

ország szolgálata mellett: Ráday Pál, Jánoky Zsigmond, Gerhard György, Radics András, Radvánszky János és még folytathatnánk.

A szabadságharc vezetőinek elképzeléseiben kulcsszerepet játszott az államforma megválasztása, ami az újonnan megszülető államszervezet működtetésében, jellegében kulcsfontosságú. Bercsényi vezetésével a Justus Lipsius által megfogalmazott elveket követték: „a központi irányítást legjobban konföderáció útján lehet érvényesíteni.”

1704. augusztus 8-án a gyulafehérvári országgyűlés Rákóczit – és ezzel állampolitikai elgondolását – választotta, Rákóczi Erdély fejedelme lett. Ebben a méltóságában elismerte a francia király, az angol és holland békeközvetítők. Rákóczi Erdélyben fejedelem, Magyarországon a konföderáció élén „vezérlő fejedelem” (1705-től, a szécsényi országgyűléstől), bár a két területet soha nem tekintette elválaszthatónak, számára Erdély nem külön ország, hanem a konföderáción belüli autonóm, önrendelkezéssel bíró terület volt. (A konföderáció 1706-ban a huszti országgyűlésen jöhetett

létre.) Rákóczi alapelve – melyre a Horvátországgal, Stájerországgal, Sziléziával, Lengyelországgal való kapcsolatában törekedett –, hogy „béke csak akkor biztosítható, ha azzal a szomszéd ország is egyetért.” Azaz a béke az európai országok közös alkotása kell legyen, melynek része az új magyar állam, s így a háborút nemzetközi garanciával és universalis békével fejezhetik be.

Ezt az állapotjelentést tehetjük, ha az idő kerekét visszaporgetjük 315 évvel ezelőtre.

A Rákóczién kívül más elképzelések is léteztek Magyarország állapotainak rendezésére, mint a dinasztiahű (aulikus) magyar politikusok álláspontja. Őket sokszor „labancnak” is bélyegezzük, méltatlanul, hiszen számukra sem volt közömbös a „nemzeti ügy”. Esterházy Pál nádor 1706-ban, ahogyan Rákóczi is, a császári katonaság visszaéléseire, az Udvari Kamara törvénytelenégeire (hatásköri túllépések), az erődítmények idegen parancsnokaira panaszkodott. A céljaik megegyeznek, mégis két markánsan eltérő politikai csoportot képviselnek. Érdekes megfigyelni a stílusbeli különbségeket is, míg Rákóczi hívei által szövegezett irataiból a hatalommal való szembenállás olvasható ki a sorok közül, addig az aulikus urak (ahogy Esterházy is) alázatos-rábeszélő stílusú előterjesztésben írják össze a sérelmeket.

A szatmári kompromisszumos (mindkét fél részéről engedményeket tevő) béke tartósította a Habsburg-dinasztia magyarországi uralmát. A szatmári béke egy új fejezetet nyitott a magyar történelemben, ugyanakkor folytonosságot is jelentett, ami a törvényes keretek között való sérelmi politizálást illette, míg a Rákóczi-szabadságharc eszköze, az uralkodó kormányzattal való erőteljes politikai fegyveres szembe fordulás lehetősége ekkorra már elveszett. Megszűntek az ezt lehetővé tevő feltételek is (török hadsereg, önálló Erdélyi Fejedelemség, szövetséges államok). A forradalom eredményeképp Bécs új, a magyar rendek bizalmának megnyerésén alapuló kormányzati módszert választott a Magyar Királyság Habsburg Monarchiába illesztésére. Az új berendezkedés tartósnak bizonyult, lényegében 1848-ig fennállt.

A Rákóczi és kora eredményeit legjobban talán R. Várkonyi Ágnes foglalta össze: „Rákóczi folytatta a kísérletet a Zrínyi Miklós környezetében felvázolt közép-európai konföderáció kialakításáért. Országépítésének emlékezete ösztönözte a reformkort, és áthatotta 1848 törekvéseit. Magyarország békéjét Vesztfália szellemében nemzetközi garanciákkal megteremtő igyekezete a jövő emléke.” Ez álljon előttünk a 315. évfordulón is!

Az írás első megjelenési helye az ELTE Online hallgatói magazin. (A szerk.)

MNYKNT

II. RÁKÓCZI FERENC-ESSZÉKONFERENCIA

- * A sátoraljaújhelyi levéltár a történelmi Magyarország legrégebbi egyben megmaradt levéltára. Feltűnő, hogy a hivatalos iratokban már a 17. századtól tömeges a magyarnyelvűség. Eredeti Rákóczi Ferenc-kéziratokat mutatott be a történész-levéltáros Oláh Tamás.
- * Két egymásra épülő, egymásra és a korra is reflektáló Rákóczi-film: Rákóczi hadnagya (1951), A Tenkes kapitánya (1963) – Fráter Zoltán előadása (a Rákóczi hadnagya című film megnézése után).
- * Rákóczi „irodalma” – az irodalom „Rákóczija” – Blankó Miklós előadása Rákóczi irodalmi tevékenységéről és Rákóczi irodalomban tükröződő alakjáról.
- * Háromszoros csavar van Thaly Kálmán „hamis kuruc dalaiban”: 1. nagy dérről dúrral leleplezték 10 maga írta kuruc versét, és ez maradt meg a köztudatban, ámde: 2. ő már korábban leleplezte magát, csak oda kellett volna rá figyelni, de persze megvolt az oka arra, hogy 3. mégis elrejtse magát a bujdosóversekben, mert maga is bujdosott... – Balázs Géza egy korai igazságügyi nyelvészeti példáról.
- * Rákóczi Ferenc hamvainak 1906-os hazahozatala, sajtóvisszhangja. Halász Csilla fényképes és sajtóillusztrációkkal színesített előadása.

Sátoraljaújhely–Széphalom, 2019. június 22.

A programot támogatta a Nemzeti Kulturális Alap. Az előadások válogatott anyagát 2020-ban megjelenteti a Napút című folyóirat.

Képek a Rákóczi-esszékonferenciáról (BG)

BALÁZS GÉZA

BÁNK BÁN SZÓTÁR

Nagy nemzeti drámánk, Katona József Bánk bánja (1819) középiskolai tananyag

A dráma nyelvezete archaikus, bizony nem gyors olvasásra, átfutásra van szánva. Elmélyüléssel, „lassú” olvasással, kisebb kizökkentésekkel, egyes szavak, szó szerkezetek végiggondolásával vagy utánanézésével ma is érthető. A Bánk bán nyelvezete nem nehézkes, és nem állítja különleges feladat elé az olvasóját. A benne található szavak túlnyomó része a magyar nyelv akkor már megállapodott alapvető szókészletéhez tartozik.

A pedagógiában (éppen a magyartanításban) már a 19. században megfogalmazódott az igény a kiemelkedő műalkotások nyelvének magyarázatára.

Beke József első munkája az 1991-ben megjelent Bánk bán szótár volt. Ennek szóanyaga: 2882 címszó. Második vállalkozása, a Zrínyi-szótár (2004) 7824 címszót, harmadik munkája, a Radnóti-szótár 5153 címszót tartalmaz. 2017-ben, Arany János bicentenáriuma készíttette el monumentális, háromkötetes Arany-szótárát, amely Arany költészetének 22 423 szavát tartalmazza. Mivel időközben a Bánk bán szótár elfogyott, és az oktatásban folyamatosan szükség lenne a használatára, Beke József úgy döntött, hogy felfrissíti az 1991-ben megjelent első kiadást a tudományos kutatás és az oktatás céljaira. Természetes, hogy ez az átdolgozás felhasználja azokat a modern eszközöket, amelyek az első kiadás munkálatainak során még nem álltak rendelkezésre.

Így természetesen megnövekedhetett ebben a kiadásban a szótárnak az a része, amely a drámában felhasznált szavak statisztikai adatait tartalmazza. Ugyancsak bővült az egyes értelmezéseket illusztráló idézetekben az író színi utasításainak közlése. Ezek a szöveg mellett mindig segítik a konkrét drámai szituáció megértését. Az átdolgozásban sor került a szólásszerű kifejezések kiemelésére is, és megtalálhatók ezek közt a bibliai eredetű szólások pontos helymegjelölései is. Az átdolgozás módot adott arra is, hogy a dráma egyes félreérthető szituációit, valamint jelképes kifejezéseit a szokásosnál bővebb magyarázatok tegyék világosabbá. A Bán bán szótár 2900 címszava összes jelentésárnyalatainak értelmezéseit 8757 idézet, illetve lelőhely-megjelölés támasztja alá.

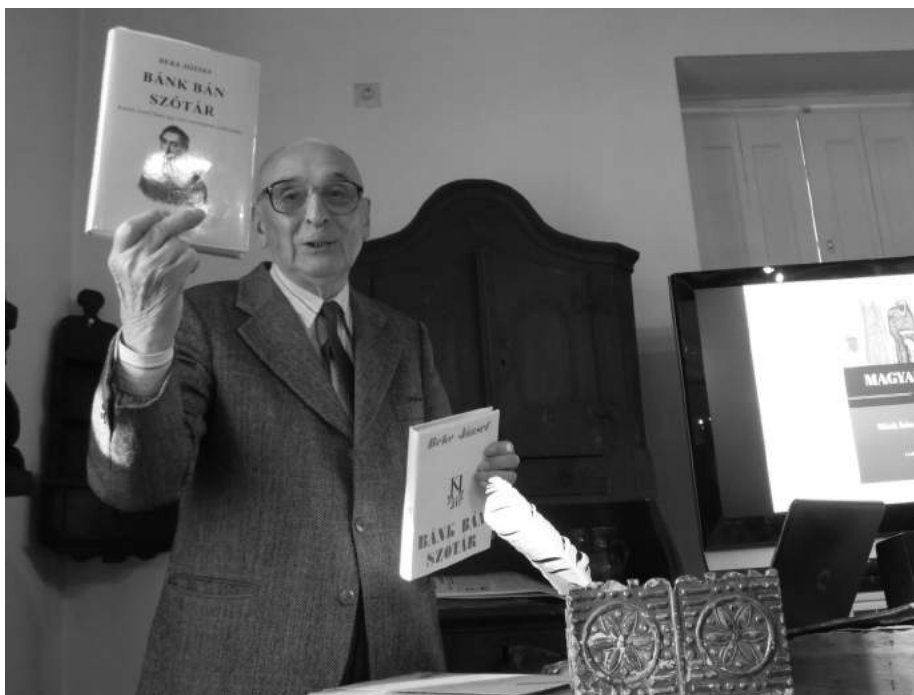
A szótár ügyét felkarolta az Anyanyelvápolók Szövetsége, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, hogy a régies nyelvezet ne akadályozza meg nemzeti drámánk tökéletes befogadását, megértését.

Beke József (1934) Nagykőrösön Arany-kultuszban nevelkedett. Kecskeméten érettségizett, majd a szegedi egyetemen kitűnő nyelvészek (Mészöly Gedeon, Klemm Imre Antal, Nyíri Antal) iskolájának hatása fordította érdeklődését a nyelvtudomány

felé. Néhány évi magyartanári működés után találkozott azzal a gonddal, hogy nagy nemzeti drámánk, a Bánk bán szavai a diákok számára néhol érthetetlenek, gyakran félreérthetők. Egykori egyetemi előadója, Pásztor Emil a szintén kötelező olvasmány, a Toldi szavaiból készített értelmező írói szótárt, s ez mintát adott hasonló mű készítéséhez. Iskolai feladatai mellett végzett ötévi munkával a drámaíró születésének 200. évfordulóján meg is jelent a Bánk bán c. dráma igencsak magyarázatra szoruló szó-készletét feldolgozó szótár. Ezt követte a nagy költő-hadvezér, Zrínyi Miklós összes verses és prózai magyar nyelvű művének, sőt levelének szavait feldolgozó munka, harmadik vállalkozása pedig a tragikus sorsú Radnóti Miklós költői szókincsét tartalmazó szótár volt, ez a költő születésének 100. évfordulóján, 2009-ben jelent meg. Legnagyobb munkájával, Arany János költői nyelvét feldolgozó háromkötetes szótárával Arany János előtt tisztelgett a költő születésének 200. évfordulóján, 2017-ben. E munkáját Magyar Örökség díjjal tüntették ki.

Ezután fogott hozzá – bevallottan utolsó ilyen tevékenységként – a keresett, de már nem kapható Bánk bán szótár bővített átdolgozásához, melyet a magyar kultúra napján mutattak be a Magyar Művészeti Akadémia székházában.

Az írás az E-nyelv Magazinban jelent meg. (A szerk.)

Beke József a Magyaróra című folyóirat Bánk bán számának bemutatóján a kecskeméti Katona-emplékházban (Kép: BG)

SZÜTS-NOVÁK RITA

„BÁNK BÁNOM NEM ENGEDŐDÖTT MEG AZ ELÉADÁSRA, HANEM CSAK A NYOMTATÁSRA”

A Bánk bán felvirágzásának rövid története

Minden akkor kezdődött, amikor az Erdélyi Múzeum című folyóirat irodalmi pályázatot írt ki „Eredetiség s jutalomtétel” címmel, egyéves határidővel, busás pénzzalommal. Az elvárások között szerepelt, hogy a téma magyar történelmi esemény feldolgozása legyen, ne utánozza a korabeli divatos, nyugati irodalmi műveket, illetve cél volt a „közöttünk rejtőző Genie alkotóvágyának felsekmentése”.

A pályázat meglepő módon (talán a kemény cenzúra okán) eredménytelen maradt, a 12-13 beérkezett pályamű közül csupán egyet emeltek ki, Tokody János művét, aminek átírását kérték, de ez nem történt meg. Nem lehet tudni, hogy Katona József beküldte-e egyáltalán a Bánk bánt, csak abban lehetünk biztosak, hogy ezekben az években írta, jogászyakornokként dolgozva. A jurátusi közeg, Halász Bálint pesti ügyvéd irodája megfelelő szellemi bázist biztosított Katonának a mű témájához kapcsolódó történelmi részletek tanulmányozására. Kedvelt történetírói között volt Heltai, Bonfini, de valószínű, hogy a Bánk bánra hatással voltak Hans Sachs 16. századi drámáinak és Pray György 18. századi kódexeinek szövegei is. Az elkészült művet több ismerősenek megmutatta, az első jelentős kritika Bárány Boldizsártól származott. Az építő recenzió megszületése után Katona javításokat eszközölt munkájában: világosabbá tette Melinda elcsábításának tényét, és a drámai szereplők körét szorosabbra vonta (Bánk köre, Gertrúd köre, Endre köre).

A művet 1819-re a Pesten vendégeskedő székesfehérvári színitársulat részére dolgozta át, és ezzel a változattal sokkal elégedettebb volt, mint a korábbi kézirattal. Azonban a cenzúra az előadást nem, csak a kiadást engedte, erről panaszkodott egy 1821-ben megjelent írásában azt találgatva: „Mi az oka, hogy Magyarországban a’ Játékszíni Költő-mesterség lábra nem tud kapni?” Hiába játszották el helyette az István, a magyarok első királya című darabját, Katona értetlenül állt a visszautasítás előtt: „Bánk bánom nem engedődött meg az előadásra, hanem csak a nyomtatásra. [...] Királyné gyilkosság végett? Vagy hogy hellyel hellyel az érző ember keserűen felszólal? nem! csak azért, mivel Bánk-bán nagyon meghomályosította a Királyi Házat.”

A dráma 1820. november 15-én (1819-es évszámmal) megjelent a Trattnernél, akinek ekkoriban a nyomdájában dolgozott Katona, így a kiadó ezzel fizette ki őt. A könyvre nem volt kereslet, Trattner panaszkodott, hogy egy év alatt maximum 20 darabot tudott értékesíteni. Az irodalmi fogadtatás is elmaradt, amiben szerepet játszhatott Katona szarkasztikus stílusa, személyeskedő írásaival magára haragította a korszak megha-

tározó alakjait, Kazinczyt, Kölcseyt és Kisfaludyt is. Mivel a mű megjelenését teljes sikertelenség övezte, a szerző visszavonult az írástól, és utolsó éveiben jogászként tevékenykedett. Korai halála váratlan volt, 1830-ban a kecskeméti városháza kapujában szívinfarktus vitte el harmincnégy éves korában.

Katona barátjának, Udvarhelyi Miklósnak köszönhetően 1833. február 15-én került sor a Bánk bán ősbemutatójára Kassán. Udvarhelyi volt, aki először leírta a darab színlapján, hogy a darab „remek,” innentől kezdve a könyv és a darab is számottevő népszerűségnek örvendett, vélhetően egy figyelmetlen cenzori tévedés miatt elkezdődött a Bánk bán megérdemelt diadalútja.

1839-ben játszották a Nemzeti Színházban először, a bemutatón jelen volt Széchenyi István is, aki bírálta a drámát, „rossz, veszedelmes tendenciának” nevezte, és nem értette, miért engedélyezték a színre vitelét. A neves, 1848. márciusi félbemaradt előadást hosszú némaság követte, majd tíz évvel később, 1858-tól napjainkig csaknem folyamatosan látható a színházak műsorán a darab.

A mű irodalmi oktatásban való bevezetésében nagy szerepe volt Gyulai Pál kritikusnak, aki 1860-ban az akadémiai székfoglalóját a műről tartotta. A darab későbbi pártfogója pedig többek között Schöppin Aladár író volt, aki „hazafias alkalmakra való ünnepi játéknak” definiálta a Bánk bánt. A változó történelmi események árnyékában gyakran a mű értelmezése is más nézőpontot kapott, így például az 1956-os események után gyakori kifejezés lett a köznyelvben is a „hőzőngő Petur”.

Végezetül pedig néhány érdekességet említenék, miként tért el Katona József szándékosan vagy tudatlanul a történelmi hitelességtől a Bánk bán megírása során.

1. A valóságban nem Ottó, hanem Brechtold kalocsai érsek csábított el egy nemesasszonyt Magyarországon.

2. Gertrúd gyilkosa nem Bánk, hanem Petur volt, akit Töre fia Péterként ismertek. Híresen nagy opportunistá volt, a királynő köréhez tartozott, mielőtt karóba húzták.

3. Bánk bán a tragédia idején nem bánki, hanem nádori tisztséget viselt.

4. Semmi sem bizonyítja, hogy a királyné és udvartartása elnyomást gyakorolt volna a népen, sokkal valószínűbb, hogy a főuraknak az nem tetszett, hogy Gertrúd vezetői jogokat kapott a férjétől, és bátor, határozott királynőként irányította az udvart férje távollétében.

Szomorú belegondolni, hogy a mára nemcsak ismert, hanem minden körben elismert mű Katona József élete során csak egyetlen méltatást kapott, akkor is a könyv egy 1825-ben a sajtóban megjelent hirdetésében: „Ezen drámát a merész gondolatok és éles festések ajánlják.”

Az írás az E-nyelv Magazinban jelent meg. (A szerk.)

H. TÓTH ISTVÁN

„SZÁZSZOR FÖLDOBNÁL, ÉN VISSZASZÁLLNÉK...” ADY ENDRE (1877–1919)

Előljáróban

Akiről szól jelen dolgozatom, Juhász Ferenc szavaival élve „a konok szívű, üstökös-láng-tekintetű táltosfiú, a küldetéses költő”, vagyis Ady Endre, aki 1877. november 22-én Érmindszenten született, és 1919. január 27-én Budapesten halt meg.

Akikért szól jelen írásom, a ma és a holnapok magyarul olvasói, akiknek fontos lehet, és tudjanak is erről, amit ugyancsak Juhász Ferenc mondott Ady Endréről, ne-

Ady Endre szülőháza Érmindszenten
(Kép: BG)

vezetesen: „Tanítása, biztatása, a soha föl nem adás bátorsága, a soha abba nem hagyás győzelme!”, és természetesen mindennél fontosabb, hogy a magyarul olvasni tudók olvassák értőn, értetőn a száz éve elhunyt Ady Endre verseit, hogy éltsük tovább nyolc évszázados magyar költészetünk hagyományait és újabb törekvéseit.

Ha a Hortobágy poétájáról gondolkodunk, akkor az úgynevezett kulcsversei jutnak eszünkbe. Olyan versei ezek költőnknek, amelyek a legkülönfélébb bemetszési pontokat, értelmezési nyi-

tányokat tárják elénk. Hogyne gondolnánk közülük például a pányvás ménről valló verscsodára, amelyik, mint cseppben a tenger, úgy tündökölteti Ady Endre lelkületét és világlátását, avagy mindazokra, amelyek összegyűjtésekor ugyan nem a teljességre törekedtem, mégis idettem ezt a versfüzért az eltűnődést, sőt a versolvasást, a versválogatást segítő.

A föl-földobott kő
A grófi szerűn
A magyar Ugaron
Áldásadás a vonaton
Az eltévedt lovas
Dózsa György unokája

Fölszállott a páva
 Góg és Magóg fia vagyok én
 A Hortobágy poétája
 Hiszek hitetlenül Istenben
 Ifjú szivekben élek
 Intés az őrökhöz
 Lédával a bálban
 Őrizem a szemed
 Párisban járt az Ősz
 Sem utódja, sem boldog őse...

Megerősítésül: hűség a nyelvhez, hűség a magyarsághoz

Csehországban, Kárpátalján, nem régóta a Vajdaságban, újabban Dél-Szlovákiában élve, oktató- és kutatómunkát végezve szüntelenül tapasztalhattam és tapasztalhatom, hogy mennyi szeretettel, vágyódással, okos kritikával szólnak az ottani kisebbségben és szórványban élő magyarok az anyaországnak, Magyarországnak az adott időben: távol- és közelmúltjában vagy éppen a jelenében tapasztalható dolgairól. A közös gyökereinkhez való rendíthetetlen hűségükkel tiszteletre méltók, példát adók szerintem mindannyiunknak, az anyaországban is, a mai határainkon túl élő magyaroknak is. Az ő példájuk bátorított arra, hogy most, amikor a száz éve elhunyt költőóriásunk előtt tisztelgünk, akkor a nyolc évszázados magyar költészetünk egyik legszebb értékéről, Ady Endre igen híres alkotásáról, A föl-földobott kő címűről valljak szeretettel, lelki megerősítésül, a szépirodalom-olvasást támogatóként.

Ady Endre szülőháza Érmindszenten
 (Kép: BG)

1909 nyarán született meg Ady Endrének A föl-földobott kő című verse, amikor csaknem fél éves párizsi és riviérai tartózkodás után újra hazatért a költő. Ez a műve július 16-án a Nyugatban jelent meg, majd a Szeretném, ha szeretnének című kötetbe is belekerült. Ady Endrét ez idő tájt a hazaárulás vádjával sújtották az ellenfelei. Költőnk az ellene feszülőkel és az ellene felhozott durva váddal szemben alkotta meg ezt a szülőföldjéhez való kötődését megvalló, az egyik leghíresebb magyarságversét, egyben a rendíthetetlen hűségét kifejező művét.

Ady Endre: *A föl-földobott kő*

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.

Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbusong s lehull a porba,
Amelyből vétetett.

Mindig elvágynak s nem menekülhet,
Magyar vágyakkal, melyek elülnek
S fölhorgadnak megint.

Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomoruan magyar.

Föl-fölhajtott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom, példás alakban
Te orcádra ütök.

És, jaj, hiába mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék,
Százszor is, végül is.

A verset szervező motívum a visszatérés, amely motívum kölcsönhatást mutat a verset átfogó szimbólummal: a földobott és a visszahulló kő jelképével. A kő évezredek üzenetét őrzi magában hűségesen. A kő, amely tartópillér, az ugar-hazához való hűség hordozója, kifejezője volt, vagyis Ady Endre, aki jelen verse lírai hősével eggyé válva látogat – szédül, elbusong, lehull. Kétségtelen, hogy ellentmondásos lelkiállapot tükröződik a vallomásnak ebből az igesorozatából, de nyilvánvaló, hogy aki az Értől érkezett az Oceánig, ahol költőnk és a lírai hős is egyaránt valósággal beleszédült a fájdalmas felismerésbe: ugar-világ szülötte, hát ezért a búsongása, de visszaszáll, hazatér „Százszor is, végül is.” Nyilvánvaló, hogy Ady Endrében erősen élt az úgynevezett Párizs-mítosz, amelyik éppen a pozitív élmények, hatások, tapasztalatok következtében mérce és mérték volt költőnknek, hiszen Párizs a nyugati kultúra központja volt számára.

Ady Endre egyik legjobb ismerőjeként Földessy Gyula maga is hivatkozott Széchenyi grófnak az alábbiakban idézett, a jó hazafiról szóló gondolataira, amelyekről elmondható, hogy Putnoky Imre fedezte fel őket, majd valójában Földessy Gyula nyomán tudhatunk róluk. Ugyanakkor ennek a szimbólumnak az volt a korábbi előz-

ménye, amikor Spinoza példálózott a szabadság és a szabad akarat kapcsán a kővel, amely tehetetlen a világ nagy törvényeivel szemben. Hogy mit is írt a jó hazafiról, lássuk: „A jó hazafi visszatér, mert valamint a követ, bármi magasan vetessék is a levegőbe, valami ellenállhatatlan erő vonja vissza a földhöz: úgy varázsolja a romlatlan természet nagy törvénye a hazafit anyaföldjére vissza ismét.” Érték-e és mérték-e még ma is ez a vallomásos megállapítás?

Ady Endre visszatért, újra és újra hazatért, és látva a „kompország” valóságát, nemzete féltése kemény kritika kimondására készítette. Eközben szenvedélyes vallomás zeng fel: „Tied vagyok én...” haragban, hűtlenségben, szerelmesen egyaránt. Ez a strófa, a negyedik az Ady Endre-vers arany Metszete egyben, amely felől tekintve mind a költő életműve, mind a hazája iránt való viselkedése egyértelmű, tántoríthatatlan vallomásban rögzül:

Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomoruan magyar.

Megrendítő a költemény biblikus hangvétele és kifejezéshasználata: „...lehull a porba, / Amelyből vétetett.” Éppen ez a stilisztikai megoldás is erősíti az olvasót annak a felfedezésében, hogy úgy érzi, lényegében vallomásos imádságot olvas, és ha szenvedéllyel teszi mindezt, akkor vallomásos imádságként fogadja be, és így is nevezi maga helyett is elhangzó imádságnak.

Nem túlzás azt állítanunk, hogy ez az Ady Endre-vers, A föl-földobott kő a Szózat című Vörösmarty Mihály-költeményt visszhangozza. Ebben a visszhangban ott zeng az örök parancs: „Hazádnak rendületlenül / Légy híve, oh magyar; (...)”, és ekként cselekszik Érmindszent szülőtte is: példát mutat, erőt gyűjt, hogy szembefordulhasson az őt hazaárulással vádolókkal. Mindkét költemény a hazaszeretet és a rendületlen hűség erkölcsi parancsát fogalmazza meg minden időknek. Helytállást követelt Vörösmarty Mihály kora is. Válaszút elé került akkor a nemzet. Ebben a történelmi pillanatban hangzott fel a költő hangja a nemzethez szólva: felszólított, érvelt, bizonyított, parancsolt. A Szózat költője maga mögött tudhatta a nemzet legjobbait. Vörösmarty Mihály hangja energikus, fennkölt, ódai szárnyalású.

Ady Endre a 20. század első éveinek válságos helyzetében írta hűségkölteményét. Korának kérdésfeltevése: haladás vagy helyben maradás. A föl-földobott kő költőjének csak egy kis tábor fogta a pártját, egyébként támadások pergőtüzében kellett élnie. Ady Endre hitet, vallomást tevő hangja el-elcsukló, töprengő, hiszen elégikus hangon szinte szerelmes verset írt a hazájához. Költészetünkben Petőfi Sándor Az alföld című versében ugyanúgy a szülőföldjéhez fűződő rendíthetetlen hűségét fejezte ki, amiként Radnóti Miklós a Nem tudhatom... emlékezetes soraiban.

Hogy mi szép, mi különleges ebben az Ady Endre-versben, A föl-földobott kő címűben? Számos érzés, élmény, dolog. Felkavaró a benne felhangzó vallomás. Irodal-

mi élményt nyújt a témaválasztása és annak az igényes kimunkáltsága. Szinte megdöbbentő az, hogy mindössze hat rövid strófában, hat misztikus erejű mondatban tárul elénk a költemény lírai hősének a hazája iránt érzett, nyíltan kifejtett hűsége. Különös a vers formavilága: mindig két és fél s két és fél sorosak a szakaszok. Gondolatilag is fontosak a harmadik, vagyis a rövid sorok, mivel a lehangsúlyosabb elemet tartalmazzák. „Hazajön a fiad”; „Te orcára ütök” és a többi. Ez a tény, hogy a harmadik sorok a súlypontiak, legjobban az utolsó versszakban figyelhető meg: „Százszor is, végül is.” A fél-fél sorok koppanva érzékeltetik a versbe emelt szimbólum jelentésvilágát: a gravitáció győzedelmeskedett, azaz a hazaszeretet vonzóbb és értékesebb minden fénynél és pompánál.

Ady Endrének A föl-földobott kő című verse a haza törvényszerű, ám kettős, vagyis akart és akaratlan vonzerejét tárja elénk meggyőzően, vállalhatóan, ugyanakkor önelemzésre készítően is.

Kitekintésül

Az Ady Endre költészete előtt tisztelgő, a halálával kapcsolatos centenárium méltó alkalmat nyújt az úgynevezett nagyversek újraolvasásához, új, illetőleg más szempontú olvasásához. Ebben a törekvésünkben biztos fogódzót lelhetünk Ady Endre Intés az őrzőkhöz című himnikus költeményének a rendszeres újra és újra történő elolvasásakor.

Jó, ha tudjuk, hogy a Nyugat 1915. augusztus 16-ai számában jelent meg az Intés az őrzőkhöz című Ady Endre-költemény, amelyik az 1918 augusztusában kiadott A halottak élén kötetben is olvasható volt. Milyen versteremtő körülmények játszottak szerepet az Intés az őrzőkhöz megszületésében? Csinszka ezt írta emlékezéseiben: „Csucsán 1915-ben szép nyár volt.” Bölöni György a következőket jegyezte le: „... falusi udvarház csöndje borult egy ideig Ady Endrére. (...) Most érezte először életében a viszonylagos nyugalmat és elégedettséget.”

1915. július 18-án kezdődtek, és különös, kíméletlen erővel dúltak a – Doberdót híressé tevő – harcok Olaszországban, Flórenc (Firenze) és Lidó (Velece homokos tengerpartja) hazájában.

Olvassuk el az Intés az őrzőkhöz című alkotást, és tűnődjünk el! Kiket szólított meg ez a költemény? Melyek azok az értékek, amelyek őrzésére int a versben a beszélő?

Az Intés az őrzőkhöz című Ady Endre-költemény érzelmi-hangulati színét az elegikusság adja akként, hogy közben az élet szépségének a folytonosságát érzékelteti a vers. Az alkotó az ember felelősségérzetéhez szól, segítve az olvasót a lehetőségek felmérésében, és megcsodálhatjuk ennek az összetett, többretegű, több szálból szerkesztett műalkotásnak a lélekemelő, tudatosságerősítő hatásvilágát, továbbá versesztétikai értékrendjét is.

Idézzük csak fel, hogy költőink az élet, a halál, a jövő nagy kérdéseit különösen sorsfordító időkben helyezték előtérbe, így is érzékeltetve: küldetésüket tudatosan vállalják.

(...) Föl kell emelnünk hát egymás szívét, s egymás eszébe hozni, hogy az életnek nincs gyászindulója, csak himnusza, biztató, harsogó, lázas himnusza (Ady Endre).

(...) Gyökér vagyok magam is most,
férges között élek én,
ott készül e költemény. (Radnóti Miklós)

(...) Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat! (József Attila)

(...) harmóniát, rendet, igazit, vagy belévesz a világ! (Illyés Gyula)

(...) Az igazi költészet élet és halál, cselekvő akarat:
... a változtatás megőrző és tiszta akarata! (Juhász Ferenc)

Összefoglalásul

2019-ben Ady Endre halálának a centenáriuma méltó alkalom arra, hogy összpontossítva, céltudatosan, vállaltan többet és rendszeresebben foglalkozzunk költőóriásunk roppant gazdag életművével. Ez a talán nem pusztába kiáltott vágy és nem sívó homokra rótt remény nem zárja ki, sőt inkább felerősíti azt, hogy mindenütt a világban, ahol magyarok élnek, ott hangsúlyosabban lapozzuk, lelkesültebben mondjuk, mondogassuk Ady Endre magyarság- és szülőföldverseit.

Minden bizonnyal lesznek vállalkozó kedvű és eltökélt olvasók az ügy, az Ady Endrére emlékezés mellett elkötelezettek, akik vállalkoznak arra, hogy megosszák egy-egy rövidebb-hosszabb esszében: mit is jelent ez idő tájt Ady Endre verseit olvasniuk, hogy ne szakadjon meg a nyolc évszázados magyar költészet lelkesítő, felemelő, közösségerősítő szárnyalása. Hittel rögzítem, mert éltet a remény, hogy lesznek vallomástevők, akik megvallják: Ady Endre velünk lévő, nekünk is szóló, minket is erősítő.

(...) Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Az Élet él és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba feneségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős igék
S a csillag-szóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szőtt hitét
S akik még vagytok, őrzőn, árván,
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.

BINCZE DIÁNA IBOLYA

AZ ÁLMODNI MERÉS, AZ ALKOTNI VÁGYÁS MINTAKÉPE EMLÉKEZÉS APÁCZAI CSERE JÁNOSRA HALÁLÁNAK 360. ÉVFORDULÓJÁN

Apáczai Csere János (Apáca, 1625. 06. 10 – Kolozsvár, 1659. 12. 31.) ezer szállal kötődik Erdélyhez, Gyulafehérvárhoz, Kolozsvárhoz és a művelt nyugati világhoz. Korát megelőzve jeles európai tudósok műveiből fordította magyarra és állította össze a Magyar enciklopédiát. A köznép számára is hozzáférhetővé akarta tenni az átfogó szintézisbe fogalmazott tudományos körképet. „Világosan látta, hogy meg kell teremteni a tudományos nyelvet, az értekező próza nyelvét, s azt is látta, hogy ez a nyelv ne legyen távol a magyar népnyelvtől, a maga természetéből szülessék meg” – írja Málnási Ferenc. Célja eléréséhez új tudományos szakkifejezéseket kellett alkotnia. Mindezt bő 150 évvel a Kazinczy vezette nyelvújítási mozgalom előtt tette. Nyelvújító, nyelvgazdagító terminológiai tevékenységét a népnyelvből, a tájnyelvből való átvétellel, valamint tudatos szóalkotással, fordítással valósította meg. Tegyük hozzá, hogy ekkor még nincs kialakult köznyelv sem. Minden tisztelem ezé a hatalmas szellemi munkáé: olyat kifejezni, amit korábban még senki: elhivatottságot, magas szintű elvont gondolkodást és a tudomány iránti alázatot feltételez.

Mentora, Geleji Katona István püspök hatására a nyelvre neológusként tekintett, vagyis nem félt az újítástól. Tevékenysége a tudatosan alakítható nyelvre épült: nyelvújítás, nyelvgazdagítás, szókincs bővítés, szakterminológiák megalkotása. A tudományok nevének magyarításai általában jelzős szerkezetek. És amit befogadott a nyelv, az az idők folyamán összetett szóvá válhatott: pl. orvosi tudomány ~ orvostudomány, gazdasági tudomány ~ gazdaságtudomány. Több tudomány neve latinos alakjában illeszkedett be nyelvünkbe, és ma már senkiben nem kelt idegen érzést.

Habár Apáczai több nyelven beszélő, művelt pedagógus és tudós volt, szinte sosem használt idegen szavakat: minden latin szót magyar közszóra akart cserélni. Lehet, hogy ebben a nyelvtudása is ösztönözte? Csak azért sem használt idegen szavakat? Mindenesetre ebben az ötletben is érezni az alkotni vágyást, de jobban belegondolva a közszavak használata a szaknyelvekben esetleg pontatlanságot és elcsúszást okozhat.

Fiatal tudósunkat Németalföldön (a mai Hollandiában) az az erős benyomás érte, hogy a fiatalok anyanyelvükön tanulják a tudományokat. És ez számára szokatlan volt. Képzeletében összekapcsolta a művelt, civilizált Németalföld (Hollandia) jólétét az anyanyelvi oktatással. Ez a gondolat egész munkásságát meghatározta, és igyekezett erdélyi magyar környezetbe átültetni. A Magyar enciklopédiával a tanulók kezébe olyan módszertani segédkönyvet adott, amellyel magyarul közelíthették meg, tanulhatták a tudományokat. Az enciklopédia alapján a tanulók elkészíthették maguknak

a fogalmak rendszertáblázatát. Ezekkel könnyebben áttekinthetővé vált a nagy mennyiségű korszerű ismeretanyag.

Apáczai gyakorlati tanácsokkal látja el a fiatalokat a Tanács, melyet Joachymus Fortius ad Apáczai János által egy tanulásba elcsüggedt ifjúknak című művében. Magasra teszi a lécet, nem elégszik meg a középszerűvel. Nem titkolja, hogy az eredményes tanulás érdekében meg kell hozni az áldozatokat.

Ma is érdemes lenne hangoztatni: „Nem is lehet derekas dolog, úgy tetszik, az, amelyhez fáradság nélkül juthatsz.” Lelki háttere is van a tanulásban való előrehaladásnak. Az akkori vallásos világképben, egy egyházi iskolában, egy teológus tollából nem is furcsa. Tanítványait kitartásra inti, a gazdagság elutasítására. A kudarccal szembe fordulásával, a hozzáálláson való változtatással önvizsgálatra buzdít. A kritika elfogadását és megszívlelését is hasznosnak tartja. Az esti számvetést, az aznapi szellemi tevékenységről való számot adást is tanácsolja a tanulásban elcsüggedt tanítványainak. Mindezekben ott látom a hívő ember értékrendjét, a megbocsátást és a bűnbánatot.

Apáczai erdélyi iskolakoncepciójában (Az iskolák szervezésének nagy szükségességéről) olyan dolgokat ír és fogalmaz meg, amelyeknek már a megnevezése is áldásos. Az iskolaügy hiányosságaival, elmaradottságával szembesít, mély lelkiismeretességgel szól a tudatlanságban élő népről: alsó iskolák alapítását sürgeti. Az akadémiák alapítását, a tananyagaiknak bővítését, a bővebb ismeretek átadását is javasolja. A magiszteri és doktori fokozatot adó egyetem hiányát is fájlalja, ugyanis így a fiataloknak külföldre kell menniük tanulni. A szomorú műveltségi viszonyokért mind Erdély fejlődését, a nemeseit, a papjait, mind a jobbágyait, tanítóit is felelősnek tartja. Apáczai rámutat, hogy egy országnak a földrajzi elhelyezkedésénél vagy a katonapolitikájánál is fontosabb kérdése a tudományok ismerete, művelése, a kulturális szint emelése, ha egyenrangú félként be akar illeszkedni a nemzetek közé.

Ehhez álmodni merő, tanult fiatalokra van szükség a határon innen és túl is. December 31-én gondoljunk az Olt mellől induló gondolkodóra, akinek őszinte lelkesedése még ma is sokak munkásságára van hatással! Legyen így a jövőben is!

Irodalom

- Málnási Ferenc 2012. *Hittel, szóval, cselekedettel*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.
www.kerikata.hu/publikaciok/text/apaczahu.htm (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 24.)
www.magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/06.03.html (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 24.)
www.mek.oszk.hu/05000/05038/html/gmapaczai0002.html (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 24.)
www.rmps.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2009/osz/15.pdf (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 24.)

BINCZE DIÁNA IBOLYA

240 ÉVE JELENT MEG AZ ELSŐ MAGYAR ÚJSÁG, A MAGYAR HÍRMONDÓ

Mindennapi rutinunkhoz tartozik, hogy egyre inkább a világhálón tájékozódunk a hírekről. Reggel a munkába utazva az okostelefonunkon értesülhetünk hazánk és a nagyvilág történeteiről, legkülönbözőbb híreiről. Ma már természetes, hogy mindezt magyarul tehetjük. De nem volt ez mindig így.

1780 januárjában Pozsonyban jelent meg az első magyar nyelvű időszakos lap, a Magyar Hírmondó. Rát Mátyás evangélikus lelkész, újságíró álmolta meg, és a lap az ő tevékenysége alatt élte virágkorát. Céljának tekintette, hogy a magyar társadalom kultúrával szembeni közönyét eloszlassa, felrázza a szellemi tespedtségéből. Az olvasókhhoz immár magyarul is elérhettek a politikai és gazdasági hírek, a tudományos eredményekről, az iskolaügyről és a kulturális kezdeményezésekről szóló információk.

Rát kommentálta a híreket: többletinformációkban gazdag, olvasmányos stílusa nem igazodott a nyugati referáló lapok egyhangú irányvonalához. Mivel Magyarországon még nem alakult ki a polgárság, így az előfizetők nagy része főrendi és köznevelő, földbirtokos, értelmiségi és egyházi személy volt. A laptól megkapták a minőségi információt, a megbízható híreket.

Rát evangélikus líceumi tanulmányai után, 1772-ben egy nagy körutazást tett Magyarországon és Erdélyben, ezalatt jobban megismerte a magyar nyelvváltozatokat és hagyományokat. Olyan ismeretségeket szerzett, amelyek áldásosak lettek a hírlap szempontjából is. Tőlük kapott megbízható belföldi híreket: az egyház emberei demográfiai adatokkal szolgáltak, az orvosok a tapasztalataikat osztották meg, a profeszszorok a disszertációkról, az írók és a könyvkötők a frissen megjelent kiadványokról, könyvekről tájékoztatták. Természetesen ezek még csak nyers információk voltak: a cikkírás, a korrekció és a szerkesztés feladata mind rámaradt.

A külpolitikai híreket külföldi lapok tudósításaiból szerezte. Ezeket nem egyszerűen lefordította, hanem – véleményt alkotva róluk – átdolgozta, át is írta őket. Írásait nevelő célzat, jobbító szándék hatotta át: meg akarta értetni olvasóival a külpolitikai események okait és következményeit, a gazdaság és a politika összefüggéseit. A tudatosabb gondolkodás meghonosításán fáradozott.

A lap megjelenésekor még nincs kialakult, egységes köznyelv. Minden tudósító a saját nyelvjárásán küldte az információit: ezekből próbálta meg az újságírás nyelvét megalkotni. „Ami a magyarságot illeti, amellyel a Magyar Hírmondó élni fog, az az alföldi Tisza melléki, de a Duna mellyékivel és az erdélyivel elegyedett lészen. Ezt tartja az író leghelyesebbnek. Magamagán mindegyik igen szűk, és azoknak a sokféle dolgoknak megírattatására, melyek itt elő fordulnak, nem elégséges” – idézi Süld Erzsébet.

Rát a nyelvújítók közé tartozott, nyitott volt az idegen szavak átvételére és újak létrehozására is. A következő, ma is használt szavainkat is neki köszönhetjük: népdal, újságíró, közgyűlés, népesség, bányászat, pártatlan. Ebben az időben még nem létezik a magyar kultúrát ösztönző intézmény. A Magyar Tudós Társaság alapítása 1825-ig még várat magára. Ilyen körülmények között nagyot és maradandót alkotni olyan erős motivációt, vágyat és kitartást kívánt, amely előtt 240 év múltán is megemelhetjük a kalapunkat.

Irodalom

Evangélikus naptár a 2020. évre. Luther Kiadó, Budapest. 2019.

www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/r-A2FE9/rat-matyas-A3C14/ (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 24.)

www.forumszemle.eu/2005/06/11/varagya-szilvia-magyar-hirmondo-az-elso-magyar-nyelvu-idoszaki-lap/ (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 24.)

www.ki2.oszk.hu/kf/kfarchiv/2001/2/suld.html (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 24.)

BINCZE DIÁNA IBOLYA

TENNI VÁGYÓ LELKÜLET – EMLÉKEZÉS KISFALUDY SÁNDORRA

Mereng, emlékoszlop, közvélemény, kérvény, pótlék, szabály, mestermű...

2019. október 28-án Kisfaludy Sándor 175 évvel ezelőtti halálára emlékezem. *Elmereng*: emlékoszlopot nem állíthatok neki, de azt talán megtehetem, hogy a *közvélemény* figyelmét felhívom a nyelvújításhoz való viszonyára.

Habár a sümegi költőt nem sorolhatjuk a nyelvújítás vezéregyéniségei közé, a munkássága nem múlt el nyomtalanul. Az általa először használt szavak közül többen nem fogott az idő vasfoga sem, a mai napig velünk élnek a köznyelvben. Az írásban dőlt betűvel szedem azokat a szavakat, amelyeket ő tűzött először tollhegyére.

Napjainkban is ír az anyanyelvi beszélő *kérvényt*, kaphat *pótlékot* és különböző *szabályok*nak kell megfelelnie az élet minden területén. Ezek a szavak kicsiny, de hasznos *mesterművek*, amelyek be tudtak illeszkedni nyelvünkbe, és ma már nem érezzük őket furcsának, idegennek.

Kisfaludy módszertana nem elméleti alapokra támaszkodott. Szépérzéke alapján, költői gyakorlatában keletkeztek ránk maradt szavai. Mire nem képes az erős anyanyelvi kompetencia és a műzsa csókja!

Kisfaludy Sándor részt vett a törvénykezés és a hivatalviselés (ma talán azt mondanánk: ön/kormányzati munka) terminológiájának magyarosításában is. Az 1805. évi IV. törvénycikk ugyanis a hivatali nyelv egyes területein megengedte a magyar nyelv használatát. Az országgyűlésnek ezentúl immár két nyelven – latinul és magyarul – kellett a fölterjesztéseket a királyhoz küldenie. Az ország törvényhatóságai a magyar kancelláriához címzett irataikat is ezen a két nyelven küldhették, levelezésüket a magyar királyi helytartó tanáccsal magyarul intézhették. A törvénycikk lehetővé tette a törvényszékek és a perek nyelveként használni a magyart.

Ezek után szükségessé vált olyan terminológia, amelynek segítségével a hivatali ügyeket intézni lehetett. A régebbi szókincs szavai összegyűjtésre, a latin műszavak magyarosításra vártak. A következő évben megjelent a Pest megyeiek tisztí szótára, a Tisztbéli írásmód saját szavai. Készítői szétküldték a vármegyékhez, és várták a további újító ötleteket, javaslatokat. Ez a zalaiaikat – Sümeg ekkor még Zala megyéhez tartozott – annyira lelkesítette, hogy máris egy saját szótár elkészítése mellett döntöttek. Ez a *tenni vágyó lelkület* és a magyar nyelv szeretete üzenet lehet minden határon inneni és túli anyanyelvi beszélőnek.

MÁLNÁSI FERENC

ÖRÖMRE ÉS EGYSZERŰSÉGRE SZÜLETTÜNK – 130 ÉVE SZÜLETETT KARÁCSONY BENŐ

„Az írói vágyak illó olajok. Boldog az az író, aki vágyainak egy szerény hányadát meg tudta valósítani. Elképzeléseim, mondanivalóim leghűbben talán a Napos oldal című regényemben láttak napvilágot” – vallotta egyszer Karácsony Benő. Ez a regény Pomogáts Béla szerint leginkább jellegzetes „karácsonybenős” mű, egyszersem leginkább elismerésre méltó alkotása. Főhősének, Felméri Kázmérnak az alakjában az író a „csavargó” polgárpukkasztó típusát korszerűsítette a Kakuk Marcik és Ábelek rokonát alkotva meg, sorsában az egészséges életösztön dicséretét fogalmazva meg. Elfogadhatjuk Szász János megállapítását is: „az ember olvassa ezt a könyvet és valahogy jól érzi magát Felméri Kázmérral... Akik mögéje kukucsálnak, és ott a szerzőt vélik felfedezni, közel járnak az igazsághoz. Az író egy kicsit mindig önmagáról ír, mások sorsában a maga és önmagában a mások sorsát mintázza meg.”

Karácsony Benő

Karácsony Benő (eredeti nevén Klärmann Bernát, 1888. szeptember 7. – 1944 nyara) 130 éve született Gyulafehérváron, az erdélyi fejedelemség székvárosában, az erdélyi római katolikus egyház püspöki székhelyén, amely a XX. század elejére csendes kisváros lett, de a történelmi emlékei, intézményei, a római katolikus teológiai főiskola, Majláth Gusztáv Károly és Márton Áron püspök szelleme, a Batthyány-könyvtár, Erdély egyik klasszikus bibliotékája révén kulturális központ volt. Ebben a kulturális és társadalmi közegben, régi magyar intézmények közelében bontakozott ki írói munkássága. Ehhez a kultúrához ezer személyes szál kötötte, de önérzetesen őrizte a maga származási és vallási hagyományait, minden tekintetben magyar írónak, a magyar kulturális értékek örökösének, az erdélyi magyar identitás képviselőjének tartotta magát. A két világháború közötti erdélyi

Karácsony Benő 1888–1944, az erdélyi magyar irodalom kiváló egyénisége (emlékmű a XV. kerületben a Karácsony Benő parkban) (Kép: BG)

magyar irodalom világában rendhagyó státusz volt jellemző Karácsony Benőre, aki a többnyire székelyföldi, kolozsvári, partiumi írók mellett hűségesen őrizte a maga zsidó identitását. Bekapcsolódott a marosvécsi Helikon tevékenységébe, s műveit az Erdélyi Helikon című folyóirat és az Erdélyi Szépmíves Céh jelentette meg. Az élet-szeretet jegyeit magukon viselő regények írója hőseivel ellentétben nehezen oldódott fel környezetében. Tartózkodó és magányos személyiségről tett vallomást az írónak az a levele, amelyet 1932 nyarán küldött barátjának, Bárd Oszkárnak: „Nincsenek barátaim – ami még nem volna baj –, de nincsen barátom sem... Óvatos és unalmas bosszúsággal dugom ki barátkozó csápjaimat csigaházamból. Ez az óvatosság már antiszociális termék bennem...”

A Napos oldal

A Napos oldal hősenek sem sikerült beilleszkednie, mert átlát a hétköznapi élet mindenféle kisszerű játszmáin, és következetesen magasról tesz rájuk. Nem hisz a közösség minden tagja számára üdvöztető életvezetési elvekben, s arra a kérdésre, hogy az egyén megtalálhatja-e a személyére szabott, neki rendelt nyugalmat, szándékolatlan ellentmondásos válaszokat ad: „A földön, gondoltam, valószínűleg mindenki számára van egy keskeny gyalogösvény, amely az örömek és a megnyugvás eldugott forrásához vezet” – idézi Glózik Gábor. A társadalmi tökéletesedés lehetőségét és a létezés értelmét firtató mondandóját is egy erdélyi legendára utalva fogalmazza meg:

- „Örömré és egyszerűségre születünk. De rigolyáknak, szőrös szenvedélyeknek és vad gondolatoknak lettünk gályarabjai. Szemfényvesztők játszanak velünk, és mi kullogunk, torlódunk átkozott furulyájuk után, amely ostobán ravasz dallamával a vízbe csalogat, hogy ott szépen megnyivadjunk.”

A hamelni gyerekek Erdélyben otthonra találtak... Karácsony Benőt azonban a náci ideológia Auschwitzba kényszerítette, s a napos oldal elsötétült... (Pomogáts Béla).

Mit vall még az író?

- „A társadalmi gazdálkodás egy fabatkát sem ér... Az embert a világra nyomják, aztán amikor befészkelte magát valami sovány zabálnivalóba, akkor rukk! Hátul belerúgnak, és kiröpítik a világűrbe.”
- „Nagy koszfészek ez az élet...”
- „Ami a világnézetet illeti... köteles szellemi zászló – gondoltam hetykén –, amit mindig ki kell dugni a padláslyukon, ha valaki jön. Jobban szerettem csupasz zászlórúd lenni, amelyen a játszi szél nem lebegtet semmiféle gyermekes lobo-gót. A nap vagy az idő úgyis kiszívja a színét, aztán szerezhettek majd újat...”

Szerettem a napot, a varjakat és hegyeket, a topolyafákat, a virágzó szamárkórót és több effélét, de azt a kancsalságot, amelyet világnézetnek neveznek, ó ezt múltó és értéktelen dolognak tartottam.”

- „Az emberek sötét egérfogóban töltik napjaikat, amit életnek neveznek.”
- „Odaraktak minket egy gondolat lejtőjére, és hátulról belénk rúgtak, hogy nagyot guruljunk...”
- „A nyomorúság nagy kérdőjelei fityegnek a világ felett..., tízmillió éve élünk a földön, és nem tudtuk intézményesíteni az általános és egyenlő jóllakást...”
- „Itt kell leszolgálni az életet a földi gyalogságnál.”
- „Olcsó kis faggyúgyertyák vagyunk valamennyien” (eltűnődve bólintott az orvos).
- „Azt mondják, hogy az emberben több lélek lakik. Nyilván én is ilyen tömegszállás voltam, mert az eszmecesterbe beledugta az orrát egy másik Kázmér is. Szemérmetlen, kötődő fickó volt, lesercintette Európát összes bajaival, nekem meg azt tanácsolta: – Fiatalember, ülj csak nyugodtan a fenekeden. Ha Európának szüksége lesz rád, úgyis küld neked egy behívó cédulát.”
- „Veszélyes fenevadak vagyunk szakszerű tyúkászati kézikönyveinkkel, meg a tízlövetű vadászfegyvereinkkel. A ló szebb, mint az ember, a madár bájosabb, a macska kecsesebb, a kutya hübb, a kígyó kitartóbb, az oroszlán bátrabb és a természet okosabb. Mivel vesztegettük meg a természetet, hogy nekünk adta mégis a legveszedelmesebb fegyvert, az aljasságot, amely lehetővé teszi, hogy a többi állat fölé kerüljünk?”
- „A munkát meg kell köszönni, és a gazda előtt illedelmesen négykézlábra ereszkedni. Mert a kenyeret, szalonnát, fekhelyedet ő adja, te csak a szemeidet, tüdődet és rongyos éveidet fekteted bele a gyárába..., piszkos, olajos fogaskeréknek születél, forogj, forogj, komám, amíg el nem koptál, és amíg ki nem löktek a többi ócskavas közé.”
- „Veszett kutyáknak nevelnek bennünket, és ellopják tőlünk a megértés örömét. Kőkemény szavak galuskájával van tele a pofazacskónk, hátulról meghergelnek egy kicsit, s akkor egymásra ugatjuk mérges galuskáinkat...”
- „No, de hát milyen gondolatai lehetnek a lélekről egy ilyen magamfajta halász-vadász-madarász-üres-zsebben-kotorász-alaknak?”
- „Földünk pizsoktengerében az igazság már csak apró szigeteken fordul elő...”
- „...valamennyien ugyanannak a nagy fának vagyunk levelei, jöhetnek viharok, jöhetnek villámok, amelyek durva kézzel fogják elvégezni a kiegyenlítő munkát, lesodorják a bőségben terpeszkedő, legszerencsésebb helyen pompázó leveleket, és akkor a véznáknak, a mélyben kucorgóknak is kivirul.”
- „...mókáim csak vastag pokrócok voltak, amik fázékony valóságaimat óvták a meghűléstől.”

A megnyugvás ösvényein

A vihar azonban nem végezte el a kiegyenlítő munkát, a kolozsvári gettóban, majd a haláltáborban, a barna füst alatt is reménykedett – nem vette igénybe egy svájci menekültközpont segítségét –, zsidó magyarként élt, úgy is akart meghalni. Posztumusz művében, *A megnyugvás ösvényein* címűben a valódi nyugalmat a szociális felelősség, a közéleti küzdelmek bátor vállalása adja. Felméri üzen fiának, mintegy a „megnyugvás” egyetlen lehetőségeként: „Íme, a szívedre kötöm, ne légy a magadé, légy barátaidé, társaidé, légy mindenkié. Jó érzés az, hidd el, a nagy mű szorgos és közös atomjának lenni.”

Bóka László a Magyar mártír írók című 1947-ben közreadott emlékező jellegű antológiájában így méltatta személyiségét, jelentőségét: „Aki művét a ma perspektívájából nézi, felfigyel a bohókás tréfákba rejtett ábrázolásra, s megérti az egyre torzabbá váló mosoly értelmét. Parányi tájképei, bensőséges kisvárosi hangulatai, az a szelíd mélabú, amit »oroszoknak« neveztek benne, az a líra, amit az elesettek, kacskalelkűek, megszorítottak váltottak ki belől, az a lemondás, amivel a napos oldal felé intett, mindig vonzani fogja azokat, akik hálásak egy hangulat melegéért... Karácsony Benő egy ritka élmény ábrázolásának volt mestere: szeretet van könyveiben.”

Egyetérthetünk.

Irodalom

Glózik Gábor 2004. Könyv. Az ember tréfás kis bogár (Karácsony Benő: Napos oldal). *Magyar Narancs*. 2004/4.

Izsák József – Markó Béla 1990. *Magyar irodalom. Tankönyv a XII. osztály számára*. EDP, Bucuresti. 278.

Karácsony Benő 1962. *Napos oldal*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest. Utószó Szász János. Készült a Szépirodalmi Könyvkiadó 1958-as kiadása alapján.

Pomogáts Béla 2008. *A magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda. 224–228.

Pomogáts Béla 2015. A napos oldal elsötétül (Jegyzetek Karácsony Benőről). *Magyar Napló*. 2015/június.

Elhangzott az MNYKNT és a PKE által 2018. november 5-én Nagyváradon rendezett Diaszpóra, valamint Karácsony Benő emlékezete konferencián. (A szerk.)

NAGY GÁSPÁR

ANYAÖL, ANYASZENTEGYHÁZ... HETVEN ÉVE SZÜLETETT NAGY GÁSPÁR

Anyaméh, anyaöl, anyaszültmeztelen, anyajegy, anyatej, anyanyelv, anyaföld, anyanemzet, anyaország, anyaszentegyház..., akár egy vers, mondhatnánk a litániás sorolásra. S még legalább kétszer ennyi gyönyörű anya előtagú vagy abból képzett szót írhatnék ide, melyekhez kivételes lelki tartományok kapcsolódnak azok körében, akiknek nyelvén szólok. Akik megértik és maguk is éltetik ezt a nyelvet. Anyanyelvüket.

Hetven éve, 1949. május 4-én Bérbaltaváron született Nagy Gáspár költő, író. 2007-ben halt meg. Ezzel az írásával rá emlékezünk.

„Minden nyelv, függetlenül attól, hogy mekkora népesség használja, élteti, vagyis alakítja, képes arra, hogy valós párbeszédbe kezdjen a Világgal. (...) A kis nemzeteket, vagy a háborúságban szétszórt, töredék népeket, kiket megsanyargatott a történelem, legtöbbször nyelvük veszélyeztetésére ítélik olyanformán, hogy más nyelvű, nagyobb népek gyámsága alá helyezik őket. A kitépott vagy lenyelt nyelv, és az így végképp elnémult száj, a többszörösen lenyesett képzelet szimbolikája az egyes ember és közössége végorájaként vetül az Égre, s aztán innen indulnak a csodák. Mert valóban: nyelvében él a nemzet. Sőt: abból! A legkisebb is. Ebben a csodálatos lelki-szellemi erőterben, ahol hangok sorával megérteti magát: anyanyelvén fedezi föl a világot, s születése pillanatától, élete végeztéig ez a legigazibb otthona.”

Aki Európa közepén a magyar nyelvet kapta örököül anyjától, az látszólag a legtársaltanabb, legkülönösebb nyelvre mondhatja immár több mint ezer esztendeje, hogy ez az anyanyelve. S azt is, hogy kiállta a viharokat. Mert a történelem minden gyilkos igyekezete ellenére fennmaradt. Sőt megtartotta a nemzetet is! Hol főntről, isteni, mágneses erővel, hol a nádasok-zsombékok békakurutytyos mélyéről adván a támasztékot. Mert voltak papjai, költői, szentjei: tehát hites bujdosói, akik ebben a nyelvben gondolták el a paradicsomkert és a végítélet közti titkokra a megfelelő szokat, igéket s imákat. S a nyelv úgy súgott nekik Isten által, hogy megmaradt az éltető nemzetség is. Egymást erősítve a bajban, romlásban, majd a gyógyulásban.

A nagy nyelvek hatása láthatóan a mindennapi nyelvet veszi rendszerint „kezelésbe”, lop el az árnyalatokból, fakítja meg színeit s kölcsönöz mindenféle még emésztetlen új, idegen szavakat a sznobériával kacérkodónak. És a gyors megértésre törekvő kíváncsiak szócipelőit nyilván elfogja majd a türelmetlenség, s valami európai egyenmasszát gondolnak ki közös „apanyelvként”, melyben emlékeztetőül ott lüktet majd egy anyányi hajdanvolt Európa is (most ez csak legyen ironikus jóslat).

De azt hiszem, hogy az irodalmi művek nyelve, védekezésésképpen talán igényesebb, egyedibb, ha tetszik nemzetibb lesz. A fordítások pedig éppen a ritka nyelvek, a kis nyelvek javára alakulnak kedvezőbben.

Végezetül azt mondom: nem féltetni kell anyanyelvünket, hanem sokkal jobban kell szeretni. Akkor és most, akkor és ott. Mindenkor. A szeretet partitúrájában ne a féltést és ne a siránkozást vagy a jajveszékelést kottázzák a nyelv őrzőangyalai, hanem a biztos derűt, és ha tetszik: az óvó büszkeség, a nyelvet bátran megvalló öntudat hangjegyeit. Mert csak a szeretet védelmezheti meg és teremtheti újjá az isteni rendelés szerint ajándékkul kapott anyanyelvet. A miénket is.

*A 70 éve született Nagy Gáspárra emlékeztünk. A Kossuth rádió Édes anyanyelvünk című műsora számára készült adás írott változata.
Forrás: Vigilia, 2001/7. (A szerk.)*

Tudom, nagy nyári délután lesz

Tudom,
nagy nyári délután lesz,
füledt, meleg, esőutáni,
és hirtelen zuhanó, sosemhallott
redőny-mondatokra ébrednek
a versek a költők agyában,
de már hiába, hiába minden,
eljő akkor váratlanul... - -:

Mintha ezer fűrópajzs
dolgozna alatt, kipúposodik a föld
s homorul az ég, akárha óriások
tartanak vissza a levegőt tüdejükben,
vibrálni kezd és fényesedni minden...

Aki álomból kél, álomnak hiszi,
aki ébren, riadalmán túl remegve
és lebegve könnyűnek érzi magát,
különös, de nincs nagyobb zöreje,
a fák sem hajladoznak, a falak sem
dőlnék senkire, holott dőlhetnének éppen...

Akkor a szeretetben kíméletlenül pontos
f o r g a t ó k ö n y v szerint megszólalnak
mind a négy égtáj felől a h a r s o n á k...
a tücskök...

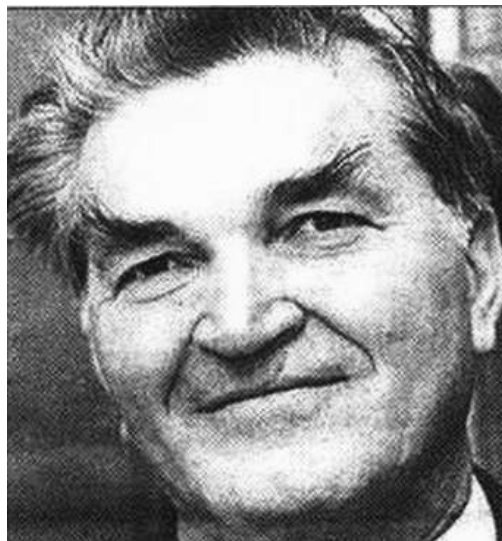
Tudom,
emlékezetes, nagy nyári délután lesz,
s nem lesz idő m e g í r n i, l e f o r g a t n i,
de mindenki - - - holt és eleven - - -
f ő s z e r e p l ő k é n t találkozik
a RENDEZŐVEL...

MÁTÉ LÁSZLÓ

CZINE MIHÁLY KÖZÖTTÜNK

Kilencven évvel ezelőtt született a magyar irodalomtörténészek daliás egyénisége, aki a magyar irodalom értékeinek újszerű bemutatásával, s annak nemzetformáló szerepével emberközelségre hozta a költőket-írókat alkotásaikkal együtt, növelve ezzel az irodalom népszerűségét és az olvasók táborát. Czine Mihály korának egyik legjelentősebb szellemi egyénisége volt, ahol megjelent szálfá termetével, ahogyan magához ölelte barátait-ismerőseit, és tartott a hallgatóságot katartikus magasságokba emelő emlékezetes előadásokat – mindezekkel együtt rendkívüli jelenség volt. Más korban népvész lehetett volna, egy késői Dózsa, akinek a szavára szabadcsapatokba sorakozik az öt követő sereg.

1929. április 5-én született Nyírmegygyesen Czine Zsigmond juhász és Görög Terézia tizedik (!) gyermekeként. (A nagy példakép, Móricz Zsigmondék kilencen voltak testvérek.) Hároméves, amikor Hodászra költöznek, itt kezd iskolába járni, Nyírbátorban polgári iskolát végez, Nyíregyházán tanítóképzőt. Több más tehetséges népi származású fiatallal együtt a budapesti Eötvös Kollégium lakója lesz, generációja a „fényes szellők” sodrásába kerül, amely egy újabb oktan háború után is önbizalommal lát hozzá az ország demokratikus újjáépítéséhez. 1952-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen magyar-történelem szakon végez, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa lesz, 1964-től pedig az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén tanít.

Czine Mihály legismertebb képe
(Kép: felvidék.ma)

Czine Mihály egyéniségének a formálói a család, kedves tanítói-tanárai és a szülőföld (Szatmár) olyan neves költője és írója, mint Ady Endre és Móricz Zsigmond, akik a magyar ugar elleni harcukban a 20. századi modern magyar irodalom talpköveit rakták le. Számára az Ady által megfogalmazott Mit ér az ember, ha magyar? volt egész életben a zsinórmérték, Móricz pedig a magyarság és emberség megtestesítőjeként példát és jövőt jelentett. Móriczról írta kandidátusi értekezését, de utána is több könyvben, tanulmányban foglalta össze életének és munkásságának a részleteit.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc vízvázasztó lett számára és generációja részére egyaránt. A forradalom leverése után felkínálták neki az újjászervezett párt tagságát (MSZMP), azzal hátrította el, hogy nem lehet egy olyan pártnak a tagja, amely írókat zár börtönbe (Déry Tibor, Zelk Zoltán, Háy Gyula). 1958-ban pedig, amikor párthatározat született a népi írók mozgalmának az elmarasztalásáról, Czine Mihály a kádári kultúrideológia nagymoguljának, Aczél Györgynek a jelenlétében élesen el-lenezte, hibás döntésnek nevezte azt, az akkori három T-s pártideológiából (támogat, tűr, tilt) az utóbbi kettő lett életének meghatározója. Nevéhez az ellenzékiiség bélyege került, nacionalistának, narodnyiknak kikiáltva őt. Következtek a hatalom retorziói: késleltették nagydoktori védését, egyetemi tanári kinevezését, akadémiai tagságát, több megyéből kitiltották (!), könyveinek a kiadását hátráltatták, álhíreket terjesztettek róla, hogy demonstrációt szervez, pedig ő mindig az egyenes beszéd híve volt: ami írásban nem jelenhetett meg, azt szóban mondta el.

Czine egész életét végigkísérte Móricz Zsigmond kritikai realista szellemisége, általa jutott el a népi irodalomhoz. A népi írók mozgalmát a nemzeti örökség folytatásának tartotta, legjelesebb képviselőivel – Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Tamási Áron – személyes kapcsolatban állt, könyvet írt mozgalmukról, többükről monográfiát tervezett írni, de nem mindet sikerült megvalósítania. Személyesen támogatta a huszadik század második felében induló új generációt, amelyet olyan nevek fémjeleztek, mint Nagy László, Juhász Ferenc, Simon István, Csoóri Sándor, Sánta Ferenc, később Utassy József, de volt tanítványai, Nagy Gáspár, Balázs József is érezték biztató odafigyelését.

Czine Mihályt a szálfagyenes tartás, és a nem hajló derék jellemezték. Egyetemi katedrája mellé egy utazókatedrát teremtett (vonaton, buszon, ha más nem volt: gyalog), az irodalom-népszerűsítés személyes hitelét, amelyre kultúrházakban, könyvtárakban, rendhagyó irodalmi órákon, szakszervezeti klubtalálkozókon és más közösségi alkalmakkor került sor. Amolyan vándorprédikátorként, garabonciásként vitte, terjesztette a magyar irodalom értékeit, hirdette annak közösségformáló erejét; ötvözve a tudományt művészi (szépírói) erényekkel.

A határon kívüli magyar irodalmak szószólója – nagykövete volt. Elsőként fogalmazta meg – a kettős kötődés szirénhangja ellenében! –, hogy ezek az alkotások elsődlegesen a magyar irodalom részei, és mindent meg kell tenni betagosításukért és megismertetésükért a magyar olvasóközönséggel. Ez persze más utat jelentett a mákonyos nagy internacionalista összeborulás időszakában, nem csoda, hogy az 1963-ban megírt tanulmánya az erdélyi magyar irodalomról csak jóval később jelenhetett meg. Személyes kapcsolata az erdélyi irodalom jelentős képviselőivel, Koós Károllyal, Balogh Edgárral, Sütő Andrással, Bözödi Györggyel, Farkas Árpáddal és másokkal része volt annak az elképzelésének, hogy egységes családba fogja ezeket az alkotókat, de ugyanúgy a vajdaságiakat, Csuka Zoltánt, Herceg Jánost, Csépe Imrét, Gion Nándort vagy a Kárpátaljáról Kovács Vilmost, Vári Fábián Lászlót, Dupka Györgyöt, Balla D. Károlyt.

A (cseh)szlovákiai magyar irodalom megismerésében jó útmutatónak bizonyult Móricz, akit a sarlósok és az „újarcú magyarok” fiataljainak a dicsérete miatt otthon hazarúgással és kommunisztázással gyaláztak, majd Fábry Zoltán, akit Stószon többször is felkeresett. Magam is igazolhatom, hogy Fábry Zoltán is ismerte Czine Mihály fáradozásait a kisebbségi magyar irodalmak népszerűsítéséért, többek között amikor magyartanárok társaságában látogattuk meg, elutasította, hogy ő önmagáról beszéljen, erre az általa legelhivatottabbat, Czine Mihályt kérte fel. De ott volt a fiatalok emlékezetes nyári tábori összesereglésén Kéménden, Őrsújfaluban, Somodiban. Ha ő tartott előadást, akkor a tábor agoráján mindenki ott volt, nem maradt senki a sátorban. A tábortűz mellett pedig népdalénekléssel folytatódott az együttlét, Czine tanár úr a Lovamat kötöttem... című népdal mellett hosszú népdalfolyammal folytatta a vetélkedőt a jelenlévőkkel. Persze, ehhez bor is szükségeltetett. Amíg Márai Sándor a somlói rizlinget emelte irodalmi magasságba, Czine Mihály a csopaki olaszrizlinget. Nehéz volna Szlovákiában tett látogatásainak helyeit sorba venni, csak a szűkebb régiókban megfordult Rozsnyón, Szilicén, Tornagörgön, Tornaújfaluban, Somodiban, Szepsiben, Buzitán, Stószon, Kassán, Magyarbödön...

Czine Mihály figyelme kiterjedt a nyugati diaszpórában élő magyar közösségek irodalmára is, nyolc alkalommal járt az Egyesült Államokban. Látogatásai nyomán megsokszorozódott a magyar könyvrendelések sora, a magyar családok igyekeztek gyermekeiket eljuttatni magyarországi nyelvi táborokba. Az anyanyelvi konferencia létrehívói közé tartozott; a rendszerváltás időszakában a Magyarok Világszövetségében töltött be különböző tisztségeket, annak alelnöke, rövid ideig elnöke is volt. Szomorú csalódása volt életének, hogy a ténsurak elvakult gyűlölködői lekommunisztálták őt, aki sohasem volt egyik pártnak sem a tagja! Ennek ellenére a Világszövetségnek fontos szerepet szánt a világ magyarjainak összekovácsolásában, de sajnos annak a vezetése törpék és hiteltelenek kezébe került, ami napjainkig tart, és ezért nem tölti be a neki szánt küldetést.

Czine Mihályt az állambiztonság megfigyeltette, telefonját lehallgatták, postáját ellenőrizték. A szomszédos országok belbiztonságai besúgókat állítottak rá, ő ennek a tudatában volt, meg is jegyezte: Ha azt írják jelentéseikben, amit elmondok, azért nem kapnak dicséretet, mert nincs benne semmi felforgató...

Hetvenedik születésnapja előtt halt meg, húsz évvel ezelőtt. Pótolhatatlan úr támadt utána. Életének párja, Erzsébet asszony a családdal és a Petőfi Irodalmi Múzeummal együtt Czine Mihály-díjat alapított, amelynek odaítélésére először 2005-ben került sor, de Erzsébet asszony halála óta (2013) a díj odaítélése szünetel. Ilyen különleges tehetsége nemzetünknek évszázadokként csak egyszer születik, aki Tanár Úrként, sokak Czine Miskájaként fáradhatatlanul vitte a világ magyar közösségeibe Ady üzenetét: A magyarság szükség és érték az emberiség és az emberiség csillagokhoz vezető útja számára!

Kassa, 2019. március 25.

MÁLNÁSI FERENC

„A JÓ VERS ÉLŐLÉNY, AKÁR AZ ALMA...”

Emlékezés Weöres Sándorra

(1913. június 22. – 1989. január 22.)

„A jó vers élőlény, akár az alma, / ha ránézek, csillogva visszanéz, / mást mond az éhesnek s a jóllakottnak / és mást a fán, a tálon és a szájban, / végső tartalma vagy formája nincs is, / csak él és éltet. Vajjon mit jelent, / nem tudja és nem kérdi. Egy s ezer / jelentés ott s akkor fakad belőle, / mikor nézik, tapintják, ízlelik” (Weöres Sándor: Vázlat az új líráról – részlet).

Rövid ízelítőt kívánunk adni Weöres Sándor költészetéről, akinek – Illyés Gyula szerint – „képessége több mint mondanivalója. Amit megfog, azt meg is oldja, kezében az anyag egykettőre méltó költői tárggyá válik, a varázslatot hibátlan beavatottsággal végzi.” Kodály Zoltán úgy vélte, hogy „Weöres Sándor verseiben még mindig csörge-dezik valami a magyar ritmusból, ő egyike annak a kevés magyar költőnek, aki sejti, hogy a magyar versnek nem szabad elszakítani a szálait, ami a magyar muzsikához köti.” (Öreges című versét négy szólabban meg is zenésítette). Kosztolányi Dezső írja: „valami atyai érzés mozdult meg, amikor átfutottam kézírataidat... Te, drága csodagyermek, úgy játszol nyelvünk zongoráján, mint kevesen.”

Weöres Sándor 1913. június 22-én született Szombathelyen, de gyermekkorát a Vas megyei Celldömölkhez közel, Csöngén töltötte. Édesapja katona, huszártiszt volt, édesanyja szerb polgári családból származott, kimagaslóan művelt volt, több nyelven beszélt, ő oltotta beléje az irodalom szeretetét, oktatta fiát német és francia nyelvre. Weöres Sándor Csönge, Szombathely, Győr és Sopron iskoláiban tanult, 14 éves korában jelentek meg első versei, 19 éves fővel már országsszerte ismert, bravúrosan verselő, sajátos hangú költő. 1929-ben a Pesti Hírlapban Mint csillag az égen címmel jelent meg Bónyi Adorján „felfedező cikke” Weöresről. Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Osváth Ernő figyelt fel rá, s 1932 és 1941 között a Nyugat publikálta verseit – 64-et. 1936-ban Baumgarten-díjat kapott, 1939-ben A vers születése címmel megvédte doktori disszertációját a filozófia–esztétika szakos tanári diplomája mellé. Az Akadémia könyvtárában vállalt állást. Feleségül vette Károlyi Amy költőt. Életének termékeny időszakát azonban 1956-ig hallgatni kényszerült, a dogmatizmus, a művészeti sematizmus nem bírta elviselni alkati „politikamentességét”. 1956-ban jelent meg A hallgatás tornya című kötete, majd 1964-ben Tűzkút címmel kései költészetének egyik kulcskötete. 1970-ben már Kossuth-díjjal értékelték munkásságát.

Hegedűs Géza úgy vélte: „indulásától kezdve mindvégig élő klasszikusnak tekintették. Hét évszázad magyar költészetének összegzője, betetőzője. Megítélését, érté-

kelését nehezíti azonban irodalmunkban szinte példa nélküli terjedelmessége, életművének, illetve világképének sokfelé való elágazása. Próteuszi költőnek nevezik, aki minden hangnemben és versformában egyként magas színvonalon képes alkotni. Költészetében együtt jelennek meg az antik mítoszok és a modern élet sokféleképpen értelmezhető képei. Gondolatmenetein párhuzamosan húzódik a szikár logikus gondolkodás és a misztikus filozófiák ábrándjai. Csengő-bongó gyermekversek váltakoznak lírai, egyéni tartalmú életbölcselettel. De bármit mond, legyen az optimista vagy pesszimista, legyen szemléletesen képszerű vagy játékosan értelmetlen – az cseng-bong, zenél, az nyelvi és ritmikai bravúr.

Elévülhetetlen érdemei vannak az ún. gyermekköltészet megújításában. A Rongyszőnyeg, illetve a Magyar etűdök eredetileg nem a gyermekek számára készültek, hanem a költészet lehetőségeit tágító rím- és ritmusjátékok, melyek aztán szerencsésen a legifjabb nemzedék számára jelentették és jelentik az első és meghatározó találkozást a művészettel. Megfosztja a «gyermekverseket» a didaxistól, a gügyögéstől, leereszkedéstől. Látásmódja a gyermeki természetességet idézi, mely közel áll a szürrealizmushoz, a groteszkhez és az abszurdhoz.

Azokat a formákat kedveli, amelyekben a világról (a weöresi értelmezésű világról) alkotott vízióját mondhatja el. Így leggyakoribb az elbeszélés, a leírás, a ballada. Mivel számára az anyagi létezés az azon túli létezés végtelenében feloldottan van jelen, a világ rendjét akarja versebe fogni: a hagyományos ember- és anyagközpontút és egy – ezt is magába oldó – «emberen és anyagon túli» áramló zeneiséget. Ezért megszüntette a szavakat és a fogalmakhoz kötő gravitációt is. A spirituális cél és a megvalósítására adott materiális eszköz, a nyelv ellentéte feszültséget hoz létre költészetében. Innen származnak a weöresi nyelv sajátos, szubjektív jellegű megnyilvánulásai, grammatikája, szóhasználata, hangtana, kreatív versötletei – de ez inspirálja képi és nyelvi telitalálatainak megalkotására is”.

Mit vall a költő saját verseiről? „A létezés teljes lírai feltérképezésére törekszem, észrevenni az észrevehetetlent is, s megbecsülni annak az értékeit, amire esetleg mások csak legyintenek. (...) Újat keresni sokszor csak ilyen torz «különállást» kinyilvánító ítéletek sorfala közt lehet nálunk. (...) Ha érzem, másnak is mond valamit a versem, közreadom. (...) Csak át kell hogy adja magát az olvasó a versnek, mert ennél többet úgysem tehet. Persze pusztán a versre hagyatkozni nem mindig könnyű. Van olvasói önérzet, amely különböző kíváncsalmakat támaszt, s a költő ezeknek a kíváncsalmaknak rendszerint nem felel meg. Ilyenkor szükség van bizonyos érzékenységre, beleérző képességre, hallásra, figyelemre. (...) Aki verseimet olvassa, sok mindent megtalálhat bennük, sokféle látásmódot és annak az ellenkezőjét is, vagy ha úgy tetszik: ezernyi világszemléletet. (...) Voltaképpen a verseim tornaszerek: mindenki a maga módján fejlesztheti rajtuk a szellemi izmait. Ki nyújtón, ki korláton, ki lovon, ki gyűrűn, ki pedig talajon gyakorolhat. (...) Munkám irreálisnak látszik, de hát a parány- és csillagvilágról készült fényképek sem azonosak a napi látványokkal, mégis realitás a céljuk,

és a tudásnak, s a társadalomnak továbbsegítése. (...) Csak annyiban vagyok izolált én, amennyiben közösségi küldetésemet izolálják. Némelyik kritikusom azt írja, hogy formai eredményeimet el kell fogadni, mondanivalómat vissza kell utasítani. Barackot lehet úgy enni, hogy húsát lenyeljük, magját kiköpjük, de verset olvasni ilyen szétválasztással lehetetlen. És miért kellene mondanivalómat kiköpnöm?”

Olvassuk el a még 1952 júniusában írt Testamentum című szövegét:

„Ha valaha síremléket, szobrot, emléktáblát kapok, vagy bármily intézet a nevemet viseli:

mindegyikre vessék rá e sorokat:

Az emberiség akkor fog boldogulni, ha rááll az egyetlen józan, ráállható alapra:

ha szükségleteit elégíti ki és nem szenvedélyeit, bosszúvágyait, rögeszméit;

ha módot ad arra, hogy ne legyen kénytelen eltűnni, hogy gonosztevők, örültek, komédiások, mániákusok vezessék, fel bírja ismerni őket és nem szolgálja többé az ő

terveiket;

ha érzi és tudja, hogy erőszakot és elnyomást tétlenül szétnyúni kisebb rossz, mint tétlenül legyűnni; ha úgy tevékenykedik, hogy nem árt vele se másnak, se magának.

Ha ezt nem az egész emberiség, hanem csak egyetlen nép tudja: bármily megpróbáltatás és csapás érheti, mindig megerősödve és megsokszorozódva fog felemelkedni.

Nem pusztul el, míg hatalom és fölény délibábjai helyett józan mértékhez igazodik.

Mértékét eltanulják a szomszéd népek is, majd azoknak szomszédai.”

„Weöres Sándort az Isten költőnek teremtette – búcsúztatta Esterházy Péter 1989. február 9-én –, gazdagok vagyunk általa, és gazdagok a gyerekeink is, és a gyerekeink gyereke is gazdag lesz. (...) Talán az utolsó igazi, nagy nemzeti költő, első az egyenlők között; akit soha senki nem tud kisajátítani. Mindenkié ő, minden olvasójáé, és senki másé. Weöres Sándor egymaga élő bizonyítéka, élő bizonyítéka most is, az ember fönségének.”

Weöres Sándor: Buba éneke

A szövegösszetartó erőt már a költemény címe megteremti, egy fantáziajáték nyomán Buba három kívánsága hangzik el a szövegben. Grammatikailag három összetett mondat mellérendelő viszonya teremti meg a lineáris kohéziót. A mondatokon belül birtokos személyjeles szavak szervezik a szöveget: anyám ablakára, anyám ölében, fényem, anyám nélkül. Egy kívánságnak megfelelően egyes szám első személyű igék szerepelnek a költeményben, csupán a harmadik szakaszban találunk egy egyes szám harmadik személyű igét. A mondatok megszerkesztését kötőszók és utalószók segítik.

Szemantikai szempontból az ismétlés, az ismétlődés szervezi a szöveget: a feltételezés háromszori megfogalmazását, ismétlését a három, ugyanolyan módon kialakított szakasz tartalmazza. Az első két szakasz szerkezeti párhuzamosságot is tartalmaz (cinke volnék, útra kelnék, énekelnék – visszaszállnék; szellő volnék, mindig fűjnek – belebújnék, elcsitulnék; csillag volnék, csorogna a földre sárga fényem – onnan vissza sose járnék, sírdogálnék), és a szerkezeti hasonlóság egyben ellentétet is megfogalmaz: a lírai én felismeri, hogy ábrándjának más következménye is lehet, nemcsak az, ami az első két szakaszban lenni szeretne. Továbbá az első két versszakban egy másik párhuzamosság is jelen van: az ábrándozás során a lírai én cinke, szellő képében jelenik meg (útra kelnék, mindig fűjnek), mindkét elképzelt állapotában játszik (énekelnék, belebújnék), de hamar vissza is térne a kiindulóponttra (visszaszállnék anyám ablakára, elcsitulnék jó anyám ölében).

Ez a párhuzamosság a két szakaszban az olvasó számára is világos, ám a harmadik szakasz eltérései megtörik ezt a szerkezetet, marad a kívánság, a fantáziájáték (csillag volnék, kerek égen csorogna a földre sárga fényem), valamint a szakasz közepén éles cezúra vezet be a felismerést, hogy fantáziájának súlyos következménye is lehet. Míg a cinke és szellő szerepében képzelgő lírai én, a költő, aki Buba képében szólal meg, eltávolodik, majd visszatér anyjához, itt már a visszatérés lehetetlen (vissza sose járnék), és az anya hiánya csak fájdalmat okoz.

Mindhárom strófában jelentéstani szervezőelem a felsorolás is: cinke, útra kelnék, este, visszaszállnék anyám ablakára; szellő, fűjnek, belebújnék, elcsitulnék, anyám ölében; csillag, égen, csorogna a földre sárga fényem, de onnan vissza sose járnék, anyám nélkül sírdogálnék. Előfeltevés a költeményben a kívánság, a fantáziájáték, amelyet a beszélő (itt: a lírai én) és a hallgató/olvasó egyaránt elfogad. A szöveg címe birtokos jelzős szövszerkezet, témamegnevező, rámutat a szövegre.

A költemény a lírai én monológja. Egy valóságos és egy elképzelt világkép ötvöződik a szövegben, erről a világról az olvasó is kialakít(hat) magában egy véleményt, elfogad(hat)ja vagy elutasít(hat)ja, amit a költő leírt. A költeményben a lírai én elképzeli, hogy mi lenne, ha valami más (cinke, szellő vagy csillag) volna. Az efféle ábrándozás a gyermekekre jellemző: a valóság és a képzelet kettőssége, a beöltözés, az utánzás jelentkezik az olyan játékokban, amelyek a „Mondjuk, hogy te vagy...” felütésű mondatokon alapszanak. S a mesék világában is ezzel a kettősséggel találkozunk a gyerek, illetve találkozunk mi, felnőttek is: „Hol volt, hol nem volt...”, a mesezáró mondat pedig összekapcsolja e két világot: „Aki nem hiszi, járjon utána...”, „Holnap legyenek a kendtek vendégei!”

Akár a költő kézírásában, akár nyomtatott formában olvassuk ezt a verset, a szöveg stílusa példaértékű lehet a mai olvasó számára is. Jó hangzású szavak sorakoznak benne, csupán egyetlen „jaj” szó teremt egy pillanatig kellemetlen érzést, a hiány „anyám nélkül” pedig újabb helyzetbe hozza a lírai ént: „sírdogálnék”. A költemény összetett szavai (visszaszállnék, belebújnék, holdsütésen elcsitulnék) is ezt a hangulatot erősítik.

A szöveg igéi közül a volnék kulcsszónak tekinthető, mert képzelgést jelez: mit jelent nem annak lenni, aki vagyok. A lehetőség valójában csak lehetőség marad, mert a kívánságot a lennék igével is megfogalmazhatta volna a költő. A költemény igéi egy fantáziajátéknak megfelelően cselekvést, történet, létezés, állapotot jelentő, feltételes módú, egyes szám első személyű alakokkal jelzik a változást, és csak egyetlen egyes szám harmadik személyű ige (csorogna) döbbsenti meg a költőt és az olvasót is, rántja vissza a képzelgés világából a valóságba, majd az egyes szám első személyű sírdogálnék újra a költő állapotát jellemzi. A képzelet világának elemeit főnevek nevezik meg, amelyek melléknevekkel egészülnek ki: hömpölygő sugárban, bő kabátba, nyári éjen, fehér holdsütésben, kerek égen, sárga fényem. A költemény határozói viszonyrendszere a képzelet világát, a kiindulópontot, az eltávolodást és a visszatérést, az időt, a módot, az állapotot stb. jelzik: útra (kelnék), (hömpölygő) sugárban (énekelnék), (minden este) morzsára, búzára (visszaszállnék), (anyám) ablakára, (minden bő) kabátba, (nyári) égen, (fehér) holdsütésben, (anyám) ölében, égen, a földre, onnan (viszsa sose járnék), anyám nélkül mindig (sírdogálnék).

A szöveg szerkesztésében költői bravúr, ahogy a szakaszok második sorai megteremtik a kronológiai összefüggést – a lírai én elindul: útra kelnék; a kiindulóponttól távol, önfeledten élvezi új, elképzelt létét, játszik, él: énekelnék, fűjnek, belebújnék, de: visszaszállnék, elcsitulnék; s a harmadik strófában: vissza sose járnék, vagyis e térbeli cselekvéssor, az el–távol–vissza megegyezik az időbeli tevékenységgel is. S még valami fontos az időbeliséggel, a cselekvések idejével kapcsolatban: „Ó ha cinke volnék, (...) hömpölygő sugárban énekelnék” – az állítmányhoz kapcsolódó, minőségjelzős bővítményű sugárban szó egy délelőtt/délben történő cselekvést jelez, mellette pedig ott van a „minden este visszaszállnék”. Az „Ó ha szellő volnék, / mindig fűjnek” újra egy nappal/délután végzett cselekvést jelöl, amely „nyári éjen, fehér holdsütésen” csitulna el. Az „Ó ha csillag volnék / kerek égen” sorokban ismét este van, a „sárga fényem” jelzős szó szerkezet is egy éjjeli történetről tudósít, s az olvasó is elképzelheti, ahogy Buba az édesanyja nélkül sírdogál.

A költemény szóképei, trópusai közül emeljük ki azt, hogy az ábránd a fantáziajátékban (Buba–cinke, szellő, csillag) csupán egy elképzelt metaforaként értelmezhető, és nincs igazi névátvitel, azonosítás, mindössze felvillantja a lehetőséget, az értelmet, s így teszi érzékletessé látványként is a költeményt.

A vers rímképlete: a a b a x b a b || a a x a b b a b || a b x b b x a x a. (Ebből is látszik a harmadik szakaszban lévő cezúra.) Mindhárom strófa hívóríme, a volnék megmarad, de az utolsó versszakban négy soron át nem kap válaszirímet, csak a járnék és a sírdogálnék szavak felelnek rá.

A költemény mondatai a képzeletjátéknak megfelelően óhajto mondatok. Ezt az ábrándozást az Ó indulatszó vezeti be, amelyet egy-egy, a ha feltételes kötőszóval induló időhatározói mellékmondat folytat, és ezután – az akkor utalószót mellőzve – következik a főmondat. A harmadik szakasz cezúrája után található jaj indulatszóval kezdődő összetett mondat már a következményekre figyelmeztet: az elképzelt szerepben

benne van a határozós szerkezetekkel jelzett távollét, s míg az első két szakaszban az édesanya ablaka és öle várja a lírai ént, itt a hiány miatt csak sírdogálna, amit a mindig időhatározó-szó is kiemel.

A költemény 8 + 8 + 8 sorára 4-4-4 tagmondatos összetett mondat jut. A párhuzamos és ellentétes szerkezetekre már utaltunk. A költemény szövege verbális stílusú, tehát a lírai én egyenes beszéde.

Weöres Sándor: Száncsengő

A szövegkohéziót a címbe emelt témamegnevező szó jelentése teremti meg: egy kellemes hangú kicsi harang „szólal meg” a költeményben. A grammatikai, lineáris kohéziót hat szövegmondat mellérendelő viszonya adja. Két birtokos személyjeles szó, a (tél) csendjén, öblén segíti a mondatok megszerkesztését. Mellettük a szöveg igéi: ring, földobban, lop, ring egyes szám harmadik személyű alakjukkal szervezik a mondatokat.

Jelentéstani elem a szövegben az ismétlés: csing-ling-ling, száncsengő, kop-kop-kop, nyolc patkó; valamint a tél csendjén halkan ring, tél öblén távol ring szerkezetek variánsként jelennek meg. Az ismétlés mellett a felsorolás is segíti a szövegjelentést: száncsengő, tél, csend, ló, patkó, hangerdő.

A költemény a lírai én szövege. Valóságos elemekből ötvöződik a költemény, csupán egyetlen sora, a csönd-zsákból hangot lop idéz egy elképzelt világot. Ehhez a megrajzolt világképhez társíthatja az olvasó a saját véleményét, az előzetes ismereteit, benyomásait. Meghatározó tényező a versben a csing-ling-ling és a kop-kop-kop hangutánzó szavak jelenléte. Ezek stílusformáló szerepe a költemény szavalásakor ragad magával gyereket és felnőttet egyaránt. Ismétlésük, a felsorolásban betöltött szerepük stílusértékű. Ezek a hangutánzó szavak kellemes, jó hangzású szavak között sorakoznak, amelyek mellett még az éj, a tél és a szétmálló szavak is veszítenek kellemetlenségük jelentésükből, illetve a kop-kop-kop kakofonikus alliterációja is megszeli. A száncsengő hangsorát (főleg az utótagját) kellemesen egészítik ki a csing-ling-ling szavak mássalhangzóira. Az egész költeményre jellemző az alliteráció, a hanghalmozás (gondoljunk csak a fölzengő, a száncsengő, a csendjén, a ring, a földobban, a patkó, a hangerdő és az öblén szavak zöngés és zöngétlen mássalhangzóira).

A jó hangzású lexémákra ráépül az éj, a száncsengő, a tél, a ló, a patkó, valamint a zsák szó többletjelentése: a természeti elemek és a tárgyak a gyermeki világ hangulatát idézik, de a felnőtt is el-elmélázva olvassa/hallgatja a csengő-bongó sorokat, éli át a szavak segítségével a közeledő, az elhaladó és a távolodó száncsengő hangját, a lovak patájának dobbanását. Jelentéssűrítő szerepükkel ezt a hangulatot erősítik az összetett szavak is: fölzengő, száncsengő, földobban, csönd-zsákból, szétmálló, hangerdő. A költemény igéi (ring, földobban, lop) hangalakjukkal és jelentésükkel történést mesélnek el: távolról száncsengő zendül fel, „ring”, közelebb jutva „földobban” két nagy ló nyolc patkója, „csönd-zsákból hangot lop”, majd melléknévi igenév mögé rejtőzve a „szétmálló” hangerdő újra csak távol „ring”. Ebben az eseménysorban a csing-ling-

ling és a kop-kop-kop hangutánzó szavak történést is kifejeznek, igei szerepüket a költő is érezte, s az olvasó is elfogadja.

Főnevek nevezik meg a történésben megidézett tárgyakat: száncsengő, patkó; a szánt húzó állatokat: ló; valamint a téli természetire jellemző csendes állapotot: csendjén, csönd-zsákból, hangot, hangerdő, öblén. A költemény melléknévvel párosított szavai, szószerkezetei tulajdonságot, milyenséget és mennyiséget fejeznek ki: tél csendjén, két nagy ló, nyolc patkó, szétmálló hangerdő, tél öblén. Az események helyét és idejét az éj-mélyből, a csendjén, a csönd-zsákból, az öblén és a távol, a módját pedig a halkan szó nevezi meg.

Weöres Sándor verse egyben költői bravúr, végig csak hosszú szótagokból áll:

Éj-mélyből fölzengő
_ _ / _ _ / _ _
csing-ling-ling – száncsengő.
_ _ / _ _ / _ _
Száncsengő – csing-ling-ling –
_ _ / _ _ / _ _
tél csendjén halkan ring.
_ _ / _ _ / _ _

A szöveg mondatai kijelentő módon íródtak. Az első és a harmadik szakasz első két sorában szószerkezetek jelennek meg, amelyek a harmadik és a negyedik sorban ismétléssel egy összetett mondatná bővülnek, majd a második szakasz két egyszerű bővített mondatával együtt alkotják a szöveget. A történést folyamatként ábrázolják, a közeledő, elhaladó és eltávolodó száncsengő csilingelése és a nyolc ló patkódobogása – a jelentésen túl – a hangok művészi elrendezésével hallhatóvá is válik. Weöres Sándor szövege verbális stílusú (nominális elemekkel bővítve), a lírai én egyenes beszéde.

Irodalom

- Kelecsényi László Zoltán (szerk.) 2005. *Irodalom tételek*. Corvina Kiadó, Budapest.
Madocsay László 2006. *Irodalom a középiskolák 12. évfolyama számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
Mohácsy Károly – Vasy Géza 1996. *Irodalom a középiskolák IV. osztálya számára*. Korona Kiadó, Budapest.
Mohácsy Károly – Vasy Géza 2009. *Irodalom a középiskolák 12. osztálya számára*. Krónika Nova Kiadó, Budapest.
Weöres Sándor költészete. In: *Tanári Kincsestár – Irodalom*. 2003. szeptember.
www.olvasas.opkm.hu/index.php

Szöveggondozás: Mayer Péter. (A szerk.)

BADAR IVETT

AZ ÉRMELLÉK TÖRTÉNETE

Az Érmellék a Partium egyik térsége, bár sokat vitatott kérdés, hogy pontosan mettől meddig is tart. Körülbelül a Partium közepén, a Kraszna és Berettyó folyók, illetve a Nyírség és a Szilágyság között elterülő területet nevezzük Érmelléknek. Ezek szerint a körülhatárolás a következő településeket érinti: északról dél felé haladva Érszentkirály, Érmindszent (Adyfalva), Érgirolt, Gencs, Mezöterem, itt déli irányban Vezend, Portelek, Érdengeleg, Érendréd. Innen nyugatnak kanyarodik a határ, és Piskolt, Érkörtvélyes, Érmihályfalva, Érsemjén, Érselénd, Érkenéz, Székelyhid, Bihardiószeg sorolható ide. Keleten Érszakácsi, Tasnádszántó, Érkőrös, Pér, Érbogyoszló, Érolaszi, Érköbölkút, Nagykágya, valamint Biharfélegyháza és ezeknek a környéke zárja közre az Érmelléket. Ez a terület kb. 1600 km²-re becsülhető.

Érmihályfalvi lakosként mindig érdekes volt azt hallani, hogy Érmihályfalva az Érmellék fővárosa. Ma már tisztában vagyok vele, hogy ez nem teljesen igaz, bár nagyon sokan így gondolják, és ezzel nincsen semmi probléma. Véleményem szerint az Érmelléknek nincsen konkrét fővárosa, hiszen kicsiny területről beszélünk, illetve minden városnak, falunak megvannak a maga tulajdonságai, különlegességei, sőt szépségei, és ezt tiszteletben kell tartani.

A terület nevének eredete már a XIII. századra visszavezethető, amikor Anonymus mint Humusouer említi. Az Ér patak, amely a Berettyó legjelentősebb mellékpatakja szolgál az Érmellék nevének eredetért.

A történelem folyamán gazdasági és katonai szempontból másodlagos szerepet játszott, mivel a terület nem rendelkezett annak idején egyéb különleges természeti értékekkel, ásványkincsekkel, illetve a nagyobb folyók sem érintették. A területet a homok, és legnagyobb mértékben a mocsaras lapály jellemzi. A nagy hódítások is elkerülték a tájat, hiszen római tartományok határai nem érintették, sőt az oszmán terjeszkedés is figyelmen kívül hagyta. Sokat szenvedett annak ellenére, hiszen a vándorló idegenek, tatár és török csapatok támadásokkal érték. Fosztogattak, sőt raboltak, égettek, öltek is akár annak reményében, hogy valami értékesre tesznek szert. Hiába kutattak, értékes kincsekre nem akadtak, így elhajtották az állataikat, vittek mindent, amit tudtak, majd mindent hátrahagyva felégették a területeket. Megemlíthető eset, amikor Érmihályfalván fosztogattak 1587-ben. A török csapat kiűzte a lakosokat, majd megszállta a területet, s ott tartózkodott, majd távozásakor felégetett mindent, a templomot is. Mivel kincseket most sem talált, a templomból ellopott harangot akarta magával vinni. A harang még 1491-ben készült Nagyváradon. Súlyának köszönhetően nem tudták maguk-

* E rovatban a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatóinak írásait közöljük. A közölt képek a szerzők munkái. (A szerk.)

kal vinni, így a Mókapatakban hagyták. Alakosság a visszatérés után úgy döntött, hogy áttér a református vallásra, a harangot pedig visszahelyezték megfelelő helyére.

Az Érmellék a kora Árpád-kor óta magyarlakta táj. Székelyföld és Kalotaszeg mellett itt él még nagyobb tömbben magyarság, így javarészt magyar többségű települések vannak. A XVI. századtól van román lakossága is. Mária Terézia korában az uralkodó a környékre szlovákokat, svábokat és románokat telepített azzal a céllal, hogy a megtelepedett színmagyar tömböt átformálja. Megemlítenéd ok még az ellenreformáció, a fejlett sváb földművelés, az ipar meghonosítása.

A reformkor, az Ecsedi-láp és az érmelléki mocsárvilág lecsapolása megváltoztatta a környék lakosságának életmódját. A halászatból, vadászatból többé nem lehetett megélni, a földművelés vált a legfőbb foglalkozási ágazattá a környéken. Az érmelléki emberek azóta sem tudtak belenyugodni a mocsárvilág eltüntetésébe. A lecsapolás előtt a vidék a hínárral borított tavak, a végtelen nádrengetegek, az ingoványos mocsarak és zsombékok birodalma volt. Néhol még felfedezhető itt az őstáj néhány jellegzetes vonása is. A Gálospetriből származó leletek bizonyították, hogy a mamut, az ősrinocérosz, valamint az ősjávorszarvas is jelen volt a vidéken.

A középkorban az Érmelléken haladt át „a só útja”, amelyen az árut az erdélyi bányákból Magyarország többi része felé szállították. A mai Szalacs község a só útja révén a középkorban árumegállítási és vámszedő hely volt.

A legnagyobb fellendülést azonban a kiegyezés utáni vasútépítés hozta. Megépült a Debrecen–Máramaroszigettel összekötő vasútvonal, majd néhány év múlva elkészült a Nagyváradot Érmihályfalvával összekapcsoló vonal is. Ebben az időben telepedett le a vidéken Galíciából a zsidóság is, amely fellendítette az ipart és a kereskedelmet. A beinduló fejlődésnek az I. világháború és Trianon vetett véget. Magán az Érmelléken nem is alakultak ki jelentősebb központok az idők folyamán, bár a környék máig túlnyomórészt magyar nemzetiségű, amire igazán büszkéek. Ennek az oka az, hogy a román hatalom nem tartotta a vidéket értékesnek, fejlődőképesnek, így figyelmét elkerülte ez a régió. Az ipar sem fejlődött, így bevándorlás sem következett be.

Minden negatív, nem túl kecsegtető tényező ellenére nagyon sok értékes ember látta meg itt a napvilágot. Olyan emberek, akik nagymértékben hozzájárultak az akkori Érmellék, Magyarország, a Partium fejlődéséhez, és sokat tettek szépségükért.

Már a reformáció idejéből meg kell említenünk a nagykárolyi születésű Károli Gáspár (1529–1591) bibliafordító nevét, aki munkásságával sokat tett a magyar nyelv fejlődéséért. Kazinczy Ferenc nyelvújító Érseimjénben született 1759-ben. A Himnusz megalkotója, Kölcsey Ferenc Sződemeteren látta meg a napvilágot. Albison születtek az Irinyi testvérek is: János, a vegyész, a robbanásmentes gyufa feltalálója 1817-ben és József, az újságíró, politikus, országgyűlési képviselő 1822-ben. Gálospetriben született Sass Kálmán lelkész, aki a forradalom után áldozat lett, mindenét elkobozták. 1906-ban Érmihályfalván látta meg a napvilágot Zelk Zoltán költő. Bár gyermekkorában elköltöztek, emléket a mihályfalviak büszkén ápolják,

bronzplakettel ellátott emléktábla őrzi azt, és a helyi általános iskola is az ő nevét viseli. Megemlítendő Számadó Seligo Ernő, Érkeserű „mesebácsija”, „Érmellék költője”, aki nemcsak a falut járva regélt, hanem írásaiban az egész Érmelléket megörökítette. Tájéleíró versei muzsikálnak, plasztikusak, impresszionista hatásúak. A második világháború forgatagában egy vándorszínész-társulattal érkezett Érmellékre. Ady Endre, születési nevén: Ady András Endre, a huszadik század egyik legjelentősebb magyar költője. A hazafi és forradalmár, a példamutató magyar Érmindszenten, elszegényedett nemesi családban született. A Szatmár megyei falu annyira büszke a történelmére, hogy becenevet is adott a településnek. Így lett Érmindszentből Adyfalva. Évente nagyon sokan látogatják Ady szülőházát, birtokát. Megtekinthető a család gémeskútja, illetve Ady bronz mellszobra is.

Az Érmellék történetének bemutatását Ady Endre *Az Értől az Óceánig* című versével zárom. A vers 1908-ban a *Vér és arany* című kötetben jelent meg. Egy valóságos emlék a vers alapja: az Ér patak valóban létezett, körbevette, körbefolyta az Ady-birtokot. Itt épített tanyát Ady Lőrinc, itt töltötte a gyermekkorát Ady Endre. Az Ér önmagában is több jelentést hordoz. Jelentheti a forrásból eredő patakot, jelentheti az emberi vér hordozóját, a csatornát, ahol a vérünk fut, jelentheti ebben az esetben egyúttal Ady szülőfaluját, Érmindszentet is. Az óceán Ady értelmezésében a nyugalanságot, az elvagyódást jelenti, illetve a költői munkásság kiteljesedését. Az Értől az Óceánig kifejezés tehát egy teljes folyamat irodalmi képe: a kezdetektől a beteljesülésig.

Irodalom

Wilhelm Sándor 2017. Természeti értékek, természetvédelem Érmelléken. *Művelődés közművelődési havilap*.

Szilágyi Ferenc Hubart 2015. Az Érmellék, mint a Partium szellemiségének bölcsője. *Érintő*.

Kolokán Egyesület 2016. *Természeti értékek az Érmelléken. Érmelléki Értéktár*.

Lajos Miklós 2012. *Érmihályfalva rövid története. Érmihályfalva az Érmellék fővárosa*.

FAZEKAS MÁTYÁS FERENC

AZ ÉRMELLÉKI SZŐLÉSZET ÉS BORÁSZAT

A régi korokig visszamenőleg több ezer éves szőlő- és borkultúrával rendelkezik a Kárpát-medence és így a magyar borászat.

Az Érmellék, az Érmelléki-borvidék

Az Érmellék Szatmár és Bihar megye sajátos kistérsége, neve a rajta áthaladó Ér folyóra utal. Északon a Kraszna, délen a Berettyó határolja, keletről a Tasnádi-dombvidék, nyugat felé pedig a Nyírség homokbuckái zárják le. Érmellék egy olyan geológiai, földrajzilag, vízrajzilag, természetrajzilag, néprajzilag összefüggő egység, amelyet a történeti közigazgatási határok gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból kényszerűen Alsó- vagy bihari Érmellékre és Felső- vagy szatmári, erdélyi Érmellékre osztottak.

Dr. Szabó József leírásából kitűnik, hogy sajátos helyzetet teremt az Érmelléki-borvidék mint entitás. A táj jellegzetességeiből kiindulva az Érmelléki-borvidék szőlőit hagyományosan két nagy csoportra lehet osztani: dombvidéki szőlők és homoki szőlők. A homoki szőlők termesztése különösen a filoxéra után terjedt el, a homokon ugyanis a filoxéra nem pusztít. A homoki szőlő jellemző: Érselénd, Érsemjén, Érmihályfalva, Érkörtvélyes, Piskolt, Szaniszló, Csomaköz, Mezőfény és Csanáros településekre. A dombvidéki szőlőket két csoportba rendezhetjük: Alsó-Érmellékhez tartozik Jankafalva, Bihardiószeg, Koly, Biharvajda, Szentimre, Szentjobb, Nagykágya, Kiskágya, Székelyhíd, Margitta, Tóti. A borászati szempontból is vett Felső-Érmellékhez tartoznak Szilágypér, Tasnád, Szódemeter, Érszakácsi, Pele, Csohaly, Tasnádszarvad. A dombokat az Érmelléken hegyeknek nevezik, ami talán furcsa lehet az idegenek fülének.

A szőlőtermesztés az Érmelléken

Egy százéves cikk szerint Érmelléken az első szőlőt Nagy Lajos telepítette Bihardiószegen vagy Székelyhídon. Diószegi mondák szerint Bethlen Kata adta cser-tölgy erdejét a diószegieknél kivágásra (maradványát Cserhátnak nevezik ma is), illetve a mai szőlőhegyen az első szőlőt egy bizonyos Fay pasa ültette. A 16. századtól a debreceniek figyelme az Érmellékre, a váradi hegyre és Tokajra irányult. A török terjeszkedés miatt a debreceniek zöme az Érmelléken (Diószeg, Jankafalva, Vajda, Szentimre) rendelkezett szőlővel. Valószínű, hogy a bornagykereskedő Rákóczy család is hozzájárult az érmelléki borok hírnevének öregbítéséhez ezek lengyelországi exportjával. A váradi törökök is felismerték az érmelléki bor értékét, 1665-től a dió-

szegiek mustadót fizettek a nagyvezírnek. Valós adat, hogy Debrecenben ekkor szüret idején szünetelt a közigazgatás, s hogy 1692-ben Diószegen termett a Bihar megyei szőlők fele. A szőlők lakosságmegtartó ereje Tokajhoz hasonlóan itt is kimutatható, a térség második legnagyobb települése 1692-ben Diószeg volt Debrecen után, tudhatjuk meg Szabó József kutatómunkája nyomán.

Bél Mátyás (1684–1749) országleíró művében (*Notitia Hungariae* 1726) a diószegi borokat Bihar legjobbjaiként említi. Ekkori érmelléki fajták: bakator, erdei, bihari boros vagy borosfehér (boros bial), juhfark, furmint, kecskececsű, szagos szőlő, bodonszőlő, Jenő-szőlő, Augusta vagy gohér. Bár voltak földpincék, a borok eltarthatósága (kezelési hibák miatt) ekkor még igen rossz volt. A borkereskedők megpróbálták már ekkor a tokaji bort érmelléki borokkal hamisítani. Egy 1737-es adat szerint a diószeg–székelyhídi görög kereskedőtársaság is érdekelt volt az érmelléki borral való kereskedésben.

A 18. századi európai agrárforradalom hatására a reformkorban Érmelléken is kezdenek felbukkanni a szőlészeti újítások: megjelenik a sárga muskotály (1792), a chasselas, terjed a soros művelés és a bor seprőről való lefejtése stb. Az 1850-es évektől a borkereslet ismét fellendült a franciaországi rossz szüretek, a filoxéravész és a kedvező osztrák vámpolitika miatt. Ezen újabb szakmai pezsgés viszonyai közt születtek Havas József, Galgóczy Károly, Gyürky Ferenc, Barta János és a tóti Bük László szőlészeti leírásai, amelyekre a bihari Érmellék vonatkozásában dr. Miskolczy Mihály és Schvartzer Viktor munkái tették fel a koronát. „Az 1870-es évek a kedvezőtlen időjárás, a német vámkorlátozás (1879), a SI-mértékegységrendszer bevezetése (1875) és a filoxéravész szilágypéri kitörése (1879) miatt ismét nem voltak szerencsések” (Szabó 2017).

A hatalmas szőlőültetvények pusztulásáért felelős filoxéra (szőlőgyökértetű) 1882-ben megfertőzte Szalacs, majd 1884 és 1887 közt a bihari Érmellék központi szőlőterületeit is. Hatékony módszernek bizonyult, hogy az európai nemes szőlőt a filoxérának ellenálló amerikai szőlőfajokba oltották be, de bevált módszer lett a homoki szőlőtelepítés is. Ekkor alakult ki egy új szakma: a szőlőoltás. A pusztító filoxéravész utáni érmelléki szőlőrekonstrukció vezéregyéniségei közül kiemelkedik Nagy Gábor érmelléki első szőlőoltványtelepe (Nagykágya) és Nagy Imre Noé szőlőoltványtelepe (Szalacs). A dualizmus kori bihari Érmelléken további nagyobb szőlőoltómesterek is voltak (Bihardiószegen 15, Székelyhídon 13, Nagykágyán 6, Margittán 4, Érmihályfalván, Kiskerekiben, Érsemjénben 3-3, Kólyon 2, Bagaméron, Érkörtvélyesen, Jankafalván, Szalacson és Vajdán 1-1). Újlétán Szabó Lajos, Érmihályfalván és Érsemjénben Jakab Rezső hatására Érmelléken is felvirágzott a homoki szőlőkultúra, amelyet a földreformok és az 1928-as nagy fagy tett tönkre. Újabb felvirágzása volt a kommunizmusban, azóta sajnos vegetál.

Érmelléki vincellériskola

Szabó József adatgyűjtésének köszönhetően tudjuk, hogy az első, kizárólag állami alapítású és fenntartású vincellérképezdét Diószegen hozták létre 1870-ben miniszteri rendelettel, IX. Zichy Ferenc támogatásával, aki gyakorlati célra ajánlotta fel mintaszőlőjét. Ingyenes szállást, ellátást, oktatást biztosítottak évente 24 tanulónak, napi vincelléri munkájuk ellenében. Tanonc csak a 16. évét betöltött, elemi iskolát végzett, jó erkölcsi bizonyítványú, munkabíró, motivált személy lehetett. A tanév októbertől augusztusig tartott. Általános műveltségi és szaktárgyakat tanítottak napi gyakorlati oktatás mellett, szigorú órarend szerint. Az oktatás kétéves volt, 1880 és 1886 közt egyéves gyümölcsészeti-szőlészeti vándortanító képzést is beindítottak. Az intézmény fenntartási költségeit, beruházásait állami támogatásból (6800–8400 forint/év) és saját forrásból biztosították. A vincellériskolát 1888-ban a minisztérium a filoxéravész miatti érdeklődéshiányra hivatkozva be akarta zárni, végül 1890 után középfokú intézményként működött tovább. Sikerrel vett részt az országos kiállításokon (1878, 1885, 1896, 1899) iskolai évkönyvekkel és tananyagokkal.

Diószeg szőlészeti-borászati felügyelőségi központ is volt 1886-tól, ahol 1912-ig szénkénegraktár működött. A szénkéneg egy, a filoxéra megelőzésére alkalmazott erősen mérgező, illékony vegyület. A vincellériskola tanárai és tanítójelöltjei 1882-ig sikeresen tartóztatták fel a filoxérát Szalacs és Szilágypér között. A két világháború között román nyelven folyt a tanítás tovább az Erdélyi Kormányzótanács közvetlen felügyelete alatt. Az iskola 1920-ban 25 hektár földet kapott, majd megkapta az Egyed-majort 150 hold területtel. Az intézmény az eredeti helyéről 1930-ban átköltözött a Zichy-kastélyba. Kísérleti szőlőparcellát alakítottak az irányítása alatt 1937-ben, amelyet a magyar hatóságok 1940-ben felszámoltak. Az uradalmi mintaszőlő nagyrészt szántóvá vált területe visszakerült az iskola kezelésébe (1945). Az oktatás 1946-ban indult újra: román (1946–1965) és magyar nyelven (1948–1953, 1955–1960), hároméves (1946–1950, 1954–1965) és kétéves (1951–1953) tanrenddel – 1955-ig szőlészetet, utána gyümölcsészetet és kertészetet is tanítottak. A vincellériskolában kezdte oktatói pályáját id. Csávossy György is. Az iskolát 1965-ben Szilágysomlyóra költöztették.

A diószegi Zichy-uradalom

Gr. IX. Zichy Ferenc (1811–1900) 1860-ban vette át a diószegi uradalmat 45 hold előre-gedett, gyenge minőségű, régimódi művelésű szőlőt örökölve apjától, VII. Zichy Ferenc-től. Megnövelte szőlőinek területét, így 1873-ban az már 102 holdat (58,7 hektár) tett ki. „Az uradalmi szőlő a Kishegy legtetjén (190 m) terült el, háromfelé lejtve: ideális fekvésű volt, hiszen a nap egész nap sütötte. A kísérleti parcellában tanulmányozta a különböző művelési módokat a hazai és külföldi szőlőfajtákon, valamint alkalmazkodó- és termőképességüket. Az ültetvény felújításának keretében haszonszőlőjét 10–12 részre

(egyenként tíz holdas) osztotta, amelyből minden évben 6–10 holdat rigolíroztak (az új ültetvényeket ebbe a forgatott földbe tették), és a régi tőkék termésének fokozására bevezette a trágyázást. E munkát a gróf maga felügyelte” (Szabó 2017).

Szabó József kutatásainak hála, tudjuk, hogy Krämmer Fülöp 1867-ben került az uradalomba nyolc nassaui vincellércsaláddal. Krämmer bevezette a huzalos művelést, új alapokra helyezte a borkezelést, ő lett Zichy borainak „aranykezű vincellére” 1880-ig. Zichy átalakított szőlőtábláiban az alábbi szőlőfajokat termesztették: sárfehér, bakator, kadarka és juhfark a hazaiak közül, rajnai rizling, olaszrizling, zöldszilváni, orthieber, ropogós gyöngyszőlő (Krachgutedel), osztrák fehér, fűszeres tramini, mosler, kora burgundi, veltelini, bauzeni (Bouzy), ruhlander, kék burgundi a külföldiek közül. A később alkalmazott 40-50 helybeli vincellért 1870-től Zichy teljesítményalapú díjazásban részesítette fizetésük mellett. Az uradalmi szőlők termékenysége 1873-ban 25–30 akó/hold, vagyis 2475–2965 liter/hektár volt.

Az uradalom saját borait kezdettől fogva a Nagy-pincében és a Hosszú-pincében tárolták, míg a dézsmaborokat a gabonaraktár föld alatti pincéiben. A Nagy-pince egyik szárnyában állt egy 1240 akós nagyhordó. A pincét 1980-ban betemették. Külföldi eladásra, illetve haszonszerzésre saját termését használta az uradalom, míg az alkalmazottak fizetésére és a kocsmában való elmérésre a dézsmaborokat.

A pincészet 1860-tól külön egység volt az uradalmi könyvelésen belül, a szeszes italok nyilvántartása pontos volt. A gróf borai Amerikába és Ázsiába is eljutottak, sokat könnyített a bor szállításán a vasútvonal 1887-es megnyitása.

IX. Zichy Ferenc számtalan nemzetközi borversenyen nyert arany- vagy ezüstérmet. Legnagyobb sikerének egy párizsi versenyen nyert 2. helyezést tartott, melynek nyomán a kínai császár is rendelt 200 palackot a gróf borából. Magyarországon szaktekintélynek számított, akinek a véleményére odafigyeltek. Részvényes volt a champagne-i borvidéken, Chalons-sur-Marneban, a Jaqueson borvállalatban. Zichy 1873 és 1888 között befejezte a kastély délnyugati szárnya alá is benyúló, T alakú, részben föld feletti kereskedelmi pincét 15 000 akó kapacitással, amelyben pasztörizálással, derítéssel, palackozással stb. készítették elő a szállításra szánt borokat. A gróf a nagytételes boreladást szerette: 1870-re 20 000 akó eladó bora gyűlt össze, 1873-ban 9000 akó volt eladó. Voltak ritka évjáratok, amelyeket magának tartott meg, mint a 1811-es és 1827-es bakator.

Zichy Ferenctől a diószegi uradalmat fia, Tivadar vette át 1886-ban. A szőlőket ő is nagy becsben tartotta, olasz mesterekkel egy hatalmas föld feletti pincével ellátott üzemet épített a település határában. Sajnos, a szőlőbirtok a román agrárreform hatására, 1925 után feldarabolódott, hamar tönkrement.

A híres-neves bakator

Az Érmellék vezető fajtája évszázadokig a bakator volt: borszőlő, asztali szőlő, aromás szőlő. „Ravasz a bakar, terem, ha akar” – tartották róla a helyiek. Ezért az érmel-

léki kisgazdák természetes házasításban, egy jellegtelen bort adó fajtával termesztették együtt – az erdeivel. Az érmelléki bakator piros héjú, kerek szemű, míg a váradi hegy bakatorja ovális szemű volt. Bogyója korán kezdett édesedni, de lassan ért, héja vastag volt, és ellenállt a szürkerothadásnak, ezért október második felében szüretelték. Fehérbora lassan ért, 7–15 év is kellett hozzá, de a kitűnő évjáratú években legendás borokat adott (1811, 1827, 1908). IX. Zichy Ferenc csak kivételesen adott el, például az 1860-as években 1811-es és 1827-es bakatorjából. Csak kéttípusú bor létezett az 1870-es évekig Érmelléken: a bakator és a többi fajta vegyes bora. Érdekes kivétel volt a bihari boros, ugyanis ha ezzel keverték a bakatort, attól az még bakator bor maradt. Elég gyakran fehér aszúbort is készítettek a bakatorból, minőségben a tokaji aszú után következett.

Az 1850-es években előbb az osztrák fajták, az 1860-as években a német, majd az 1870-es években a francia és olasz fajták is kezdtek megjelenni a bihari Érmelléken IX. Zichy Ferencnek köszönhetően. Ezek közül máig bevált fajtának számít a rajnai és olaszrizling. A leányka és az ottonel muskotály későbbi szerzeménye a vidéknek. Az igazi konkurenciát jobb termőképességük jelentette, illetve évjáratától kevésbé függő testes boruk. Ám mégsem ezek törölték le teljesen a bakatort a térképről.

Ahogy Szabó József kutatásaiból kitűnik, a bakator eltűnésének fő oka a szőlőtermelők szervezetlensége, az érdekvédelem hiánya volt. A Bach-korszakban meginduló szőlészeti fejlesztések hatására egy Érmelléki Részvényes Borászati Társaságot akartak az alsó-érmelléki gazdák szervezni, amelybe nem akarták az általuk lenézett felső-érmellékieket bevenni. Két borverseny megszervezésével (1857 – Diószeg, 1858 – Debrecen) a lelkesedés ki is fulladt. Személyes sérelmek miatt IX. Zichy Ferenc sem állt a kezdeményezés mellé. A sértett felső-érmellékiek aztán külön utat jártak az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület Szőlészeti Szakosztálya tagjaiként. A filoxéra sem kedvezett e szervezetlenségnek, majd jött a trianoni döntés.

A testes, szeszes vörösborkhoz szokott román szakembereknek szokatlan volt a savanykásabb, zamatosabb fehér, érmelléki bor, így Érmellék borászata a peremvidékre szorult a Román Királyságban. A két világháború között elkezdődött a borászati régiók magas színvonalú talajtani, időjárési és szőlőfajta-ismereti tanulmányozása. Ez Diószegen a vincellériskola irányítása alatt indult meg 1937-ben, de a második bécsi döntés ezt megakasztotta, miután a magyar hatóságok felszámolták az itteni román kísérleti parcellákat. A tanulmányozás a Román Királyságban a háború ellenére is tovább tartott, mire a háború véget ért, Románia szinte kész volt a nagy munkával, míg Érmelléken ez elmaradt. A bakatort nem találták alkalmasnak az Érmelléken való további termesztésre, ráadásul az 1950-es években induló új közigazgatási rendszerben – amikor járássokra, községekre lebontva állapították meg a termesztésre javasolt és termesztendő fajok bevezetését – a bihari Érmellékről kisépérték azt. A szatmári Érmelléken (Tasnád és Avasújváros környéke) megtartották a termesztendő fajták között (annak eredménye az, hogy ők szervezettebbek voltak), míg Diószegen szinte az ízet is elfelejtették.

A fajtát elsőnek Szeremley Huba termesztette újra a Balaton mellett nagyobb tételeben (2008-tól újra elismert fajta Magyarországon is), majd Szatmár megyében is megindult az újratermesztés. Több településről is (Monospetri, Szalacs, Szentjobb, Élesd) jeleztek genetikailag igazolt bakatortőkéket. Heit Lóránd kezdeményezésének, valamint Kaló Imre szomolyai borász szellemi és szakmai támogatásának köszönhetően 2013 tavaszán megtörtént a régen várt ősi bakator „visszaörökítése” Diószegre.

2017-ben alakult meg a Bakator Szövetség öt Kárpát-medencei borász példaértékű összefogásával: Maurer Oszkár (Hajdújárás), Málík Zoltán (Badacsony), ifj. Bencze István (Hegymagas), Bartos István (Avasújváros) és Heit Lóránd (Bihardiószeg). A későbbiekben csatlakozott a szövetséghez Andrási László (Somlóhegy) és Sass Krisztián (Kígyós, Kárpátalja). Közös nyilatkozatukban a szakemberek kijelentették, hogy összehangolva munkájukat együtt lépnek fel a bakator és más ősi magyar szőlőfajták fejlesztéséért és népszerűsítéséért. Hitvallásuk is ezt a törekvést tükrözi: „Hisszük és tiszta szívvel valljuk, hogy a Jó Isten a Kárpát Hazát azért adta a magyaroknak örökségül, hogy e gyönyörű szülőföldön teremjen meg az a BOR, mely embert és Istent közelebb hozhat egymáshoz...”

A szalacsi szőlőhegyen egyre népszerűbb a pikkantós... (Kép: BG)

A bakator visszatelepítéséért komoly erőfeszítések folytak. A nagyváradi Vura Vinotéka, a Borbarátnők Egyesülete, Debrecen város, illetve a Bihar megyei tanács több ezer bakatoroltványt osztott szét diószegi, albisi, szalacsi, ottományi, monospetri, micskei, szentjobbi, hegyközszentmiklósi, érkörtvélyesi, székelyhídi, avasújvárosi és létavértesi szőlőtermesztő gazdáknak.

A Heit Pincészet bakator bora már kezdi megmutatni fantasztikus tulajdonságait. A leánya, királyleánya, rizlingek, muskotályok, chasselas ízéhez szokott gazdák még fenntartással fogadják a régi, mára ismeretlen ízvilágot képviselő bakatort. A népszerűsítést szolgálja az évek óta megrendezésre kerülő Bakator bor- és gasztrofesztivál, mely a Zichy-kastély kertjébe évről évre nagyobb számú borkedvelő vendéget vonz.

A Szent Orbán-kultusz

Európa szinte minden táján ismerik és tisztelik Szent Orbánt. Számos borvidéken, főként Franciaországban, Németországban, Magyarországon és a magyarlakta térségekben a legfontosabb borvidéki szentként tartják számon mint a szőlőt védő szentet.

I. Orbán pápa 222 és 230 közt uralkodott, amikor a Római Birodalomban a békésnek tartott Alexander Severus császár volt hatalmon. A pápa nagy erőfeszítéseket

tett a kereszténység terjesztése érdekében, megtérítette többek közt Valerianust, Szent Cecília férjét és saját bátyját, Tiburtiust is. Végül mégis börtönbe vetették, ólomkor-báccsal kínozták, hosszan szenvedett, majd vértanúhalált halt. Orbán pápa rendelte el, hogy a miseáldozat kelyhét és patenáját aranyból vagy ezüsből készítsék, ezért a képzőművészeti alkotásokon kehelllyel, borivó edénnyel és szőlőfürttel ábrázolják őt. A róla készült szobrokon, képeken általában pápaként, tiarával a fején, kezében pápai keresztel jelenik meg. Az is előfordul azonban, hogy püspökként, fején püspöksüveggel, kezében főpásztori bottal ábrázolják. Nem tévesztendő azonban össze a 400-as évek elején Galileában (mai Franciaország) élő Szent Orbán püspökkel, aki imádságaival jó időért esdekelt olyan körülményekben, amikor pusztító vihar volt.

Szent Orbán pápa a szőlőtermesztők, szőlőművesek, borászok s egyben a kádárok, kocsmárosok védőszentje. Európában a középkortól kezdve fohászkodnak a szőlősgazdák a májusi fagyok idején Szent Orbánhoz, hogy járjon közben az időjárást is ügyelő Seregek Uránál: kérjen kedvező időt, hogy ne károsodjanak a virágba boruló új hajtások, a szorgalmas munka őszre gazdag szüretet hozhasson. Szent Orbán pápa Szent Péter apostolnak a 17. utóda volt a római püspöki székhelyben. Ünnepe május 25-én tartják. Miután ezen a május végi napon gyakran vannak nagy fagyok, Orbánt is a fagyosszentek közé sorolják. I. Orbán pápa földi maradványai több mint hat évszázadon át Rómában nyugodtak. A Szent Orbán-ereklyét 849-től 1771-ig az elzászi szőlővidéken található Erstein városka kolostorának templomában őrizték. Ekkor terjedt el az Orbán-tisztelet az egész nyugati világban.

Andrássy gróf 1771-ben Rómában járt az akkori pápánál. A tokaji aszúbor iszogatva került szóba, hogy e neves magyar borvidék nem minden évben terem aszú készítésére alkalmas szőlőt, és hogy a tavaszi fagyok milyen nagy károkat okoznak. Állítólag ekkor ajándékozta az egyházfő a magyar grófnak Szent Orbán teljes ereklyéjét. Így került Elzászból Monokra, ahol Andrássy akkor épült kápolnájában helyezték el. Az ajándékozási okirat névre szóló és hiteles. Ma a monoki római katolikus templomban található, ahol oroszlánláb aszú ereklyetartóban őrzik. Monok Kossuth Lajos szőlőfaluja, a Tokaj-hegylaj borvidékhez tartozik. Szokássá válik lassan, hogy a borászok patrónusának ünnepnapján zárandoklat keretében Golop, Mád, Tarcál érintésével Monokról Tokajba szállítják Szent Orbán ereklyéjét: „hadd menjen a nép közé, hadd nézzen szét az övéi között!”

A szent kultusza a magyar nyelvterület más szőlőtermesztő vidékein is elterjedt. Például Csallóközben május 25-én papi körmenettel vonultak Urbánkához. Ekkor a szobrot szépen felvirágozták, Urbánka „kezébe” gyümölcscsel terhes ágat adtak. Az ünnepi díszbe öltöztetett szobornál a pap litániát celebrált, s a nap népiünnepélllyel ért véget. Ha szép idő volt, a Csallóközben megkoszorúzták a szent szobrát, de ha kemény fagy jött, kövekkel dobálták meg, és az is előfordult, hogy bottal ütötték a hátát. Rigmust is mondtak az Orbán-napi időjárásra vonatkozóan:

Orbán, hogyha napja tiszta,
 új borát édesen issza,
 de ha tőkéje megázik,
 itala ecetté válik.
 (Bera, 2013)

Elterjedt a vélekedés, hogy „Orbán leszállt a kemencéről, és levetette nadrágját”, azaz fel lehetett venni Orbán után a nyári vászongatyát. Egy Somló környéki jóslás szerint „ha Orbán nevet, a szőlő sír”, vagyis fagykár érte. Ártalmas lehet, ha a „síró Orbán a szőlősgazdákat is megrikatja”, mert a csapadék is árthat a szőlőnek. Somogyban ismert a szólás, miszerint „azt is agyon köllött vóna ütni, aki Orbánt beletötte a kalendáriumba”. Ezt akkor mondták, ha a szent napja fagyot hozott. Ilyenkor arrafelé szintén megdobálták kövekkel a szobrát, s még a sárban is meghempergették. Ha Marcali vidékén Orbán napján esett, a vélekedés szerint savanyú lett a bor. Orbán napját gonoszúzó napnak is tartották, a régi pásztorok gonoszúzó ostort készítettek, amit néhol a pappal is megszenteltettek. Gonoszúzó célzatú lehetett a szőlőcsőszök Orbán-napi csergetése. A Velencei-hegység környékén ha május 25-én fagyott, a szőlősgazdák azt mondták: „Megitta Orbán!” Ha viszont nem volt fagy, akkor ennek öröme a gazdák ittak, de a kancsóból a földre is lötyyintettek, ezt mondva: „Igyál, Orbán!”

A megfigyelések szerint Orbán napján kezdenek a méhek rajzani, ezért mondják a méheket Orbán bogarainak. Orbánt, akárcsak a fagyosszenteket, elődeink az Ipoly mentén veszedelmes napnak tartották. „Ha Urbán napján hideg van, akkor az még megfagyasztya a szőlőköt”. A szentté avatott személyt a szőlőtermelő falvakban kultikus tiszteletben részesítették, és a szőlőhegy védelmét, a bő termés biztosítását várták tőle. Tiszteletére kápolnákat építettek, tornyokat, emléktáblákat emeltek, fa- és kőszobrokat faragtak, képeket festettek. A hagyományörzőknek köszönhetően ezt elmondhatjuk jelen időben is: építenek, emelnek, faragnak, festenek, illetve felújítják, rendbe teszik őseink értékeit.

Szent Orbán tisztelete fellelhető az Érmelléken is, egyre több településen ajánlják a szőlősgazdák Szent Orbán kegyeibe a szőlősök sorsát. 2017 nyarán avatták Szentjobbon azt a szobrot, mely egy helybeli fafaragómester tehetségét dicséri.

A bihardíószegi Nagyhegyen Heit Lóránd néprajzkutató és borász nevéhez fűződik a Szent Orbán-kultusz létrejötte, mivel régi, helyi vonatkozások nem voltak. Réti Szabó Sándor fafaragómestert kérte meg, hogy készítse el a Szent Orbán-emléktáblát. 2010 óta aztán minden évben május 25-én a szőlőhegyen megtartják a körmenettel egybekötött szakrális ünnepet. Ilyenkor a szőlősgazdák, borászok számot vetnek, s úgymond elszámoltatják Szent Orbánt. Ha jól vigyázta a szőlőt, nem volt semmiféle kár, akkor finom „venyigeteával” (borral) megöntik, ellenkező esetben friss, zöld hajtásokkal megvesszőzik.

A jelen

A kommunista korszak nagyüzemi termelése Érmelléknek csak asztali borok és vermut (egyfajta fűszeres bor) készítését engedte meg. Igaz, a diószegi vermut a legjobb volt az országban. Minőségi borok hiányában Érmellék nem vehetett részt országos és nemzetközi borversenyeken. Ennek hatása, a tapasztalat hiánya még most is érezhető. Újabb csapás volt a tulajdon-visszaszolgáltatás, talán még a filoxeravésznel is nagyobb. A nagyüzemi szőlőparcellák nem megfelelő sorszerkezete, a kisbirtokosok gépparkjának hiánya, a tapasztalatlanság az ültetvények feldarabolásához vezetett, területük szántófölddé vagy legelővé alakult, a legrosszabb esetben parlagon maradt.

Az 1989. decemberi rendszerváltozás utáni évtizedekben mégsem pusztultak ki teljesen a szőlők a bihari Érmelléken, s ez annak a néhány lelkes gazdának köszönhető, akik szervezeti formában vagy egyéni törekvésükből minden nehézség dacára szívügyüknek tekintették a szőlőtermesztést. A 2002-es bortörvény kidolgozásakor nagyon nehezen sikerült kiharcolni, hogy a szőlőterületek jelentős pusztulása ellenére (kb. 400 hektárról 30-ra csökkent) Diószeg borvidékközpont maradjon.

A szőlőművelés még döntően kézi, vegyszeres növényvédelemmel történik, de már létezik bioborászat is. A globális felmelegedés hatása kézzelfogható a szőlőművelésben is: természetesebbé váltak az Érmelléken eddig ismeretlen vörös szőlőfajok is (merlot, shiraz stb.). A háztájiba szorultak a direkttermők, bár van két borverseny, ahol lehet azokat is „versenyeztetni” (a delaware-ról jó véleménye volt Csávossy Györgynek is). Kihaltak az utóbbi tíz évben az egykori szőlőoltómesterek utolsó képviselői, ezzel együtt pedig az oltványültetvények gondozásának tudománya is. A termelők közt dominál a kézműves, a hordós, az oxidatív borászat, bár már terjed a reduktív borászat is. Palackban érlelt bor még kevés van, általában hordós érlelés után palackoznak.

Bár a jogi, intézményi feltételek adottak lennének, a sok vesződés és költség miatt kevesen használják az eredetvédelem lehetőségét. A divatnak és a borok kelendőségének köszönhetően a borosgazdáknál nincs óbor, néhány nagyobb bortermelő tárol csak pár éves óborokat. A helyi termelőktől vett borok 90-95%-ban helyi tőkén termettek (5-10%-ban máshonnan is vesznek szőlőt), nem jellemző a borszőkítés. Diószegen található a Partium egyetlen borászati eszközszaküzlete Rittner Tibor tulajdonában.

Érmelléken és környékén jó értelemben, ösztönzően versengenek egymással a borászok, szőlészek abban, hogy múltja, illetve jelenlegi fejlődési üteme révén melyik település legyen tekinthető a szakma éllovasának. Ennek a versengésnek megtestesülése volt a számtalan borverseny. A Partiumban legelőször Wilhelm Sándor és Vasadi József szervezett Székelyhídon borversenyt (az első hatot még Wilhelm Sándor vezette le, majd átadta a stafétát másoknak). 2016 első negyedévében is számtalan borverseny zajlott: XXII. Érmelléki (Székelyhíd), XVIII. Szentjobbi (rendező a Csáki Miklós Borbarátok Köre), XIX. Diószegi (Zichy Gazdakör) és Monospetri, XIV. Létavértes Városi (Létavértesi Szőlősgazdák Egyesülete) és Bihar községi (RMGE, Vincellér

Egyesület), XIII. Élesdi vagy Sebes-Körös menti (eleinte Mezőtelegdi, Castrum Egyesület és Poynár Miklós Borbarátok Köre), IX. Hegyközszentimrei, III. Biharpüspöki (Vincellér Egyesület) borverseny. Érmihályfalván a Nyíló Akác és Dióverő Szíp Napok fesztiválok idején szerveztek évente borversenyeket. Hosszú évek után a bihari érmelléki gazdák magasabb szintű és távolabbi vidékek borversenyein is részt vesznek már. Az érmelléki és bihari borászok egyik nagy seregszemléje volt az I. Bihari Borszalón Dorin Popa szervezésében, 2016. decemberében a nagyváradi vár monumentális környezetében.

Időben kissé lemaradva Szatmár és Arad megyék mögött, de megindult Bihar megyében is a kivágott szőlők újratelepítése EU-s vagy saját forrásokból. Mára kb. 400 hektár szőlő található Biharban (szőlőhegyeken és háztájiban), ebből Érmellékre 250 hektár esik, amelyből Diószegre kb. 80 hektár. A bihari Érmellék üzemi szintű bortermelői a hegyközszentimrei Úr Zsigmond kb. 50 hektárral és saját üzletlánccal, valamint a diószegi Fábián Tibor 17 hektárnyi szőlővel. Érmellékre a kisebb, illetve a közepes családi szőlőbirtokok jellemzők, és ezt tervezik a jövőben járható útnak látványpincészetek és borturizmus kialakításával.

Lassan halad a bormarketing háttéréhez szükséges kulturális-néprajzi környezet újrateemtése, amely az érmelléki borászatot mindig is körülvette. Elődeink elméleti-gyakorlati tudása (Csávossy György) és a történeti adatok mellett (Papp Klára és dr. Szabó József magyarul, Adrian Apan románul), Borbély Gábor, Kéri Gáspár, Kuruc Albert, Varga Gyula néprajzi feltáró és értékmentő kutatásai is felhasználásra kerülnek. A tárgyi emlékek sorát 2003-tól Borbély Gábor és Sófalvi István fotókiállítása is bemutatta itthon és külföldön egyaránt. A 19. századi bihari érmelléki szőlészetről és borászatról dr. Szabó József átfogó összeállításának megjelenése várható.

Bízunk benne, hogy 10-20 év múlva elmondhatjuk, hogy a bihari érmelléki szőlők filoxéravészt, politikai pálfordulásokat, emberi hanyagságot túlélve ismét régi fényükben ragyognak, és hogy egy legenda feltámadt.

Irodalom

- Bera Károly 2013. *Jeles napok, népszokások*. Graph-Art Kft., Debrecen.
 Borbély Gábor 2009. *Szőlő és bor az Érmelléken*. (series *Partiumi füzetek* 57.) PBMET, Nagyvárad. 19-21.
 Érmellék/Művelődés-közművelődési havilap 2017. Idea, Kolozsvár.
 Gergely Jenő 1982. *A pápaság története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
 Szabó József 2003. *Bihardiószeg fejlődéstörténete*. Europrint, Bihardiószeg.
 Szabó József 2018. *Ismeretlen Érmellék*. Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad.

Az adatok döntő többsége dr. Szabó József diószegi újszülöttgyógyász, helytörténész gyűjtéséből származik, akinek ezúton is köszönjük, hogy a közlést jóváhagyta.
 (A szerk.)

BORSI VIVIEN

AZ ÉN NAGYVÁRADOM: EURÓPA LEGSZEBB SZECESSZIÓS VÁROSAI KÖZÖTT

Nagyvárad talán a Partium legszebb, legnyüzsgőbb nagyvárosa. Nagyvárad gyönyörű és impozáns szecessziós városképeivel csalogatja mai napig turistáit, és nyugtázza lakosait. Engem is. Nemrégiben Nagyváradot Európa 23 legszebb szecessziós városa közé választotta be a „Réseau Art Nouveau Network”. A szervezet belga eredetű, alapító tagjai pedig olyan városok, melyek szintén számos szecessziós épülettel büszkélkedhetnek, mint például Bécs, Budapest vagy Barcelona. Azonban Nagyvárad nemcsak szecessziós épületekkel büszkélkedhet, hanem itt található a lenyűgöző püspöki székesegyház és a palota, a barokk stílusban épült és idén felújított épületcsoport. Tartsanak velem és barátaimmal Nagyvárad fölfedezésében!

A szecessziós város

Nagyvárad legismertebb épülete a főtéri Fekete Sas palota. A palota tervezői az akkori Magyarország leghíresebb, a szecesszió irányzatot képviselő Komor Marcell és Jakab Dezső voltak. A palota megrendelője két váradi ügyvéd, dr. Kurländer Ede és dr. Adorján Emil volt. Az épületegyüttes helyén 1714 óta állt a Sas fogadó, mely

magába foglalta a városházát is. A XVIII–XIX. században emelettel bővítették, majd a Városháza elköltözött, így az épületben csak a fogadó maradt meg. 1903-ban pályázatot hirdettek a szálló átépítésére. A pályázatot Komor Marcell és Jakab Dezső nyerte el. Az épületegyüttesnek több tervváltozata létezik. Az épület földszintjén, az utcákon, a főter felé vezető utakon üzletek kaptak helyet. A szálló egy belső udvar

köré szerveződik, szárnyai pedig a Kossuth utcára, a főterre és a főbejáratra néznek. A földszinten, a főbejárat oldalán a Korona kávéház működött. Az épületrész első emeletén, a passzázsbejárat jobb oldalán az Adorján Emil által alapított Magyar Bank Rt. székhelye volt. A harmadik emeleten lakásokat alakítottak ki. A Kossuth utcai szárny

földszintjén volt az egykori vendéglő és a kis Vigadó. Az épület számos eseménynek adott helyet, majd a nagy Vigadó átalakításával mozi is működhetett az épületben. Később összekapcsolták a Zöldfa fogadóval, mely kabaréknak adott helyet.

A homlokzatok visszafogottabbak, de a díszítómódok széles skáláját mutatják. A tervezők minden kis részletre odafigyeltek. A legpompásabb belsőket a szálloda, a vendéglő, az előadóterem sora és a két Vigadó kapta. A fekete sast ábrázoló színes, ólmozott ablaküveg, mely a város szimbóluma lett, Neumann nagyváradi műhelyében készült.

A szövegnél azonban többet mondanak a fényképek. A továbbiakban saját fényképeimmel mutatom be a Fekete Sas palotát.

Szent László hagyománya

A Nagyboldogasszonynak szentelt székesegyház elődjét még Szent László alapította (ennek helyét a mai várban alapjainak rajzolata jelzi). A legendák (és a legújabb történelmi kutatások) szerint ide temették el az uralkodót 1116-ban. László király szentté avatását követően a sírhely körül megnőtt a csodák, ennek következtében a búcsújárók száma, s még jeles uralkodók is elzarándokoltak Váradra. A Várad Regestrumban a XIII. századtól kezdődően már vannak okleveles adatok arról, hogy Szent László sírjánál tartottak istentiszteleteket. A székesegyházzal kapcsolatos első csodákat Szent László egyházi legendájában örökítették meg. Egy ilyen történet szerint egy gróf megvádolt egy katonát azzal, hogy ellopta az ezüst ivócsészéjét. A csészét a sírra tették, a katona büntetlenül elvette onnan, a gróf azonban összeesett, mikor megérintette az ivócsészét. Egy másik váradi legenda szerint László szentté avatásának órájában, fényes nappal, két

órán keresztül fénylő csillag tűnt fel az égen az egyház felett. A feljegyzett legendák, csodák és gyógyulások legtöbbje a székesegyházban lévő sírnál történt. Egy középkori okleveles adat szerint a király külön tiszteletben részesített fejereklyéjét a tűzvész érintetlenül hagyta, noha még az azt őrző herma is károsodást szenvedett a tűztől.

Szent László váradi újratemetésével kapcsolatosan is feljegyeztek egy legendát, méghozzá a hátracsavarodott állú ember legendáját. A történet szerint ezen alkalomkor az egyházban édes illatot lehetett érezni, a jelen lévő hívek közül egy férfi azt állította, hogy márpedig ő semmilyen jó illatot nem érez. Isteni büntetésképpen azonnal hátracsavarodott az álla, a férfi hosszas megbocsájtás és könyörgés után nyerhette csak vissza arca eredeti alakját.

A Szent László király sírjából szivárgó olaj hagyománya az egyházi himnuszban, sőt még Janus Pannonius Búcsú Váradtól című versében is szerepel. Az utolsó versszakban Janus Pannonius külön megszólítja Szent László királyt, Nagyvárad patrónusát.

„S rőt fegyvert viselő lovas királyunk,
Hős, ki bárdot emelsz a jobb kezében
Márvány oszlopokon pihenve egykor
Bő nektárt verítékezett tested
Utunkban, te nemes lovag, segíts meg.”
(Janus Pannonius: Búcsú Váradtól)

Janus Pannonius keresztény költő lévén nem egy istenséget szólít meg, hanem a lovagkirálytól kér segítséget, sóhaja úgy hangzik, mint egy ének a hőshöz. A „bárdot emelsz jobb kezében”, valamint a verejtékező alak említése egy régi legendát említ, melyet egyébként Arany János a Toldi estéje V. énekében is feldolgozott. Ez a motívum vált ihletőjévé a Szent László névéhez fűződő leghíresebb mondának.

A patrocíniummonda (védőszentmonda) szerint 1345-ben a székelyek nagy küzdelmet folytattak a tatár seregekkel, s egyszer csak megjelent a sereg között egy óriási alak bárdal a jobb kezében, és véget vetett az ütközetnek, így a magyar seregek nyertek. Később Szent László király balzsammal borított testét verítékben ázva találták meg koporsójában a nagyvárad székelyegyházban.

A barokk város

Erdély legszebb és legnagyobb barokk temploma a nagyvárad római katolikus püspöki székesegyház. Ezen épületegyüttes, melynek stílusa egységes, másik két impozáns épülettel büszkélkedhet, a püspöki palotával és a rendkívül hangulatos, árka-dos Kannonok-sorral.

A Szent László alapította nagyvárad székesegyház négyszer költözött: a várból a városcopyponbba, majd a mai főtérré (mai Szent László-templom), és végül a mai helyére. Patachich Ádám püspök a nagyvárad római katolikus egyházmegye központjaként alakította ki a székesegyházat és a püspöki palotát. A palota a késői barokk építészet remekműve. A palotát és az egész barokk városnegyedet a 18. századi Európa egyik leghíresebb építészé, a bécsi Franz Anton Hillebrandt tervezte, akinek a nevéhez fűződik a Kanonok-sor megalkotása is. A néphiedelem úgy tartja, hogy a palotának 365 külső ablaka az év napjaira emlékeztet, de valójában csak 282 ablaka van. A palota késő osztrák barokk stílusban épült, amely visszafogottabb és praktikusabb, mint például a túldíszített francia barokk. Az épületet a híres bécsi Belvedere-kastély kicsinyített másának szánták, részben emiatt és részben egyéb vallási konfliktusok miatt Mária Terézia elítélte az alapítót.

2018-as látogatásom során részese lehettem egy nemes eseménynek, melynek díjátadójának a nagyvárad püspöki palota adott otthont. A palotát akkor renoválták, ennek ellenére aznap egy gyönyörű barokk stílusú épületben voltam körbevezetve, és képviselhettem iskolám. (A palota 2019-re teljesen megújult.)

Nagyvárad egyik impozáns barokk építménye a Kanonok-sor. A püspöki palota kertje előtt, a székesegyház oldalánál húzódó út mentén található barokk épületegyüttes tíz egyemeletes épület egymáshoz épült sorából áll. Mindegyik épület más korban épült, ami a homlokzatok változásain jól felismerhető. Az együttes leglátványosabb eleme, amely érdekes térhatást is eredményez, az épületek kiugró emelete alatt mind a tíz ház földszintjén végighúzódo, boltozott árkádsoros folyosó.

Irodalom

<http://eletmod.transindex.ro/?cikk=16928>
<http://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=335>
<https://kirandulastippek.hu/nagyvarad-szatmar-partium/nagyvarad-puspoiki-szekesegyhaz>

FAZEKAS EMESE

NAGYVÁRAD VIZEI

Romániában Bihar megye székhelye Nagyvárad. A Partiumban, pontosabban a Körös vidéken helyezkedik el. A régió legnagyobb városaként tartják számon, melyet a Sebes-Körös szel át, és a partján lakókat ellátja bőséges vízhozamával. Nyáron vannak helyek, ahol lábbal át lehet kelni rajta, de olvadáskor vagy nagy esőzés után megduzzad, átkelni rajta veszélyes, mert vize sebes folyású, örvényekkel teli. Hajdanán a Sebes-Körös mellett a patakok, csermelyek és több forrás vize a dombok közül lefolyva behálózta egész Nagyváradot. Mára elapadtak, betemették vagy elvezették őket a föld felszíne alá. Nagyon sok helyen artézi kutak voltak, az utcákon is, és az otthonokba is bevezették a természetes ivóvizet. Ezek mellett rengeteg fűrt kút van manapság is a házaknál. Ahol én lakom, a Pece patak környékén, már két méter mélyen víz található, igaz nem ivóvíz, de kertet locsolni tökéletes. A Pece patak vize meleg, télen nem fagy be, és igen gazdag élővilággal rendelkezik. A Párizs patak el van vezetve a föld alatt, és a város központi részén a Sebes-Körösbe ömlik. A Vad patak a mai nevén Lacul Rosu utca alatt folyt, az Olaszi temető előtt, de ma már csatornában vezetik. Az Adona patak pedig a régi szőlősi részen folyt, és látta el az ott lakókat édesvízzel.

Sebes-Körös

A Sebes-Körös Körösfőnél (mai nevén Izvorul Crișului) ered, Kolozs megyében, amely Királyerdő (Pădurea Craiului) és az Erdélyi-középhegység (Munții Apuseni) között fekszik. Útvonala Bánffyhunyard (Huedin) – a Vlegyásza-hegységben (Vlădeasa) befolyik a Kis-Sebes – Csucsá (Ciucea) – Vársonkolyos (Șuncuiș) – Körösrév (Vadu Crișului) – Élesd (Aleșd) – Mezőtelegd (Tileagd) és végül eléri Nagyváradot. Tovább folytatja útját Magyarország területén, ahol összefut a Kettős-Körössel, és így együtt alkotják a Hármas-Köröst. A Sebes-Körös vízgyűjtő területén található Nagyvárad, amely több patak és számos forrás, artézi víz és termálvíz városa. A Körös kettéosztja a várost, árterületekkel tarkítva, medre körülbelül 2-3 méter mély, kavicsos és homokos, néhány helyen csúszós az algáktól, helyenként iszapos. Nagyvárad vízellátásáról szinte teljes mértékben gondoskodik. Számos forrás található a város területén, mint például az Első-kút is forrásvíz, a Bóné-kút, mely régi időkben a legjelentősebb vízü forrásnak számított, és jó minőségű vize a Pece patakba ömlött. A Csorgó forrás pedig a szőlődombokról ered. Ezek vize mind a Sebes-Körösbe folyik. A Sebes-Körös élővilága: bütykös hattyú (először 2000-ben jelent meg), kormorán, tőkés réce (azaz vadkacsa), vízityúk, sirály (sárga lábú sirály), fehér gólya (egyre kevesebb), jégmadár (Decebal híd környékén), és számos hal- és békafaj is megtalálható.

A híres-neves Pece patak

Kedvenc kis patakom, a Pece patak Püspökfürdőben (Băile Felix) ered, befolyik Nagyváradra, és a Sebes-Körösbe torkollik. Sokan hallhattak nevéről, hiszen Ady Endre tette híressé azzal, hogy Nagyváradot Pece-parti Párizsnak nevezte el. Hőforrások táplálják vizét, így meleg vizű, és sohasem fagy be. Vize természetes termálvíz, és ez érezhető is, mikor a Pece partján sétálgatunk. Hajdanán a vár körüli sáncba volt bevezetve, és bizony télen sem fagyott be. Ma a város déli részén folyik el csendesen, csatornában. Partját szépen parkosítják, vizéből tavakat fognak fel a parkokban. Ahol a Sebes-Körösbe folyik, állítólag ott van Nagyvárad legrégebbi pontja. A Pece meleg termálvizét szereti a nílusi tündérrózsza, amely egész Európa területén kizárólag csak itt található meg. Számos piócafaj élvezi az ideális környezetet és a meleg vizet. Halban gazdag, és többfajta béka is lakik benne. Nagymamám mindig a Pecéből szedte a „nadályt”, azaz a piócát, és hozta haza befőttesüvegben. Természetesen használat után szépen visszavitte őket a patakba, hiszen szükség lesz rájuk még, ne pusztuljanak el egy üvegben. Sokan halásznak a Pecén, ráadásul a varangyok is elkószálnak, nem ritka, hogy kutyasétáltatás közben, esős időben a házak mellett ugrándoznak. A madarak közül a vadkacsa, a vízityúk és a nagy fehér gém, a fácán, számos bagoly, több héjafaj, vándorsólyom, galamb, rigó és az összes városi madárfaj mind látogatja ezt a kellemes kis patakocskát.

Párizs patak

Keleten, egy gyűjtőből ered a Párizs, 200 méteren felszínen és több száz méteren a föld felszíne alatt fut. Még egy helyen felbukkan, de becsövezték, mert kanalizálás híján hajdanán a szennyvizet is beleeresztették, és rettenetes büzt árasztott. Kis patakunk Nagyvárad-Olaszin halad át. A törökök előtt is Olaszi határát képezte, nem megerősített forrásból hallottam, hogy természetes képződmény, nem pedig mesterséges csatorna. A megyei kórháznál építettek rá egy hidat hajdanán, és az Olaszi határát képező kerítést is lebontották a patak mellől, mikor a székesegyház és a püspöki palotát építették. A megyei kórháztól folyt le, és a jelenlegi Crișul áruháza előtt húztak rá még egy hidat. 1913-ban csatornázási munkálatok folytak a Sztaroveczki (jelenleg Magheru) utcán. A Párizs mai napig a jelenlegi Dózsa György út alatt folyik, végig a Magheru utca sűrű forgalma alatt, csendben, észrevétlenül. Sokan nem is tudják, hogy a Párizs a mostani Continental (volt Dacia) hídnál ömlik a Körösbe akkora csövön keresztül, hogy egy ember állva is elfér benne.

Adona patak

Az Adona patakról azt kell tudni, hogy 2011-ben agy autót út építése miatt befedték. Ez a patak is úgy járt, mint a Párizs. Az Adona a Pecébe torkollott, a mai Leonardo da

Vinci utca, Meiului utca és a Salca park között folyt. Régebben dugig volt szeméttel, eldugaszolódott. A sok szemét meggátolta a víz szabad folyását, így szegény patak sokszor kiöntött medréből. Költséges volt a patak föld alá vezetése, de kényszerhelyzet alakult ki.

Artézi kutak

Nagyváradon nagyon sok helyen volt artézi kút a házaknál és az utcákon is. Sajnos a szocializmusban az összeset felszámolták. Püspökfürdő (mai nevén 1 Mai) artézi kútjából akkor tört fel először a víz, amikor I. László király megszemélt, és a lova egy követ rúgott fel. Szájhagyomány szerint így fedezte fel I. László király a kő alatt nyugvó artézi víz forrását, és így lett a nép számára is elérhető az ásványokban gazdag finom víz. 1817-ben kimondták: „jó víz legelső szükség légyen”. A „kotlós” szagú (áporodott) természetes forrásból származó vizet mindenki szerette és megbecsülte. Anyukámtól tudom, hogy a mai 1848-as utcában is volt artézi kút, és amire pedig személyesen is emlékszem, az a Gilányi (most Dimitrie Cantemir) utca artézi kútja. Nagymamával sokszor mentünk, cipeltük a perzselő nyári napon végig a kis utcákon a nagy fémkannát, és hoztuk haza nagy boldogan az értékes „finom” vizet. Gyermekkoromban a Gilányi bal oldalán (Félixfürdő fele) volt egy kút, mellette villanypózna, és rajta gólyafészek. Mindig örömmel néztem, hogy nyaranta visszatértek a gólyák. Mikor betömték a kutat, és átrendezték a forgalmat, kiszedték a villanypóznát, és azóta a környéken nincs többé gólya. Pedig megtehetnék, hogy visszajönnek, hisz ott a Pece patak, tele békával és halakkal. De ők már elmentek innen végleg...

Később lett egy másik kút az út jobb oldalán, majdnem szemben a régivel, ahova egy Dimitrie Cantemir-szobrot építettek. Emlékszem, hatalmas sor állt mindig, kelen-dő volt a „finom víz”, talán az utolsó az összes Nagyváradon levő forrás közül, amit 1989 után véglegesen megszüntettek.

Irodalom

www.erdon.ro

www.erport.blog.hu

www.nagyvarad.gportal.hu_9index

www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-geologiai-viszonyai-irta-korbely-jozsef-4C86/a-puspok-es-felixfurdoi-artezi-kutak-4CDD

www.oradea.ro/stiri-oradea/primaria-si-administratia-ape-crisuri-amenajeaza-valea-adonei?limba=2

www.aviontourism.com/en/destinations/oradea-5874

Tisza Kálmán Bihar vármegyéről szóló könyve és saját élmények

BIRIKI ANTAL

A NAGYVÁRADI VÁR RÖVID TÖRTÉNETE

A romániai Bihar megye és talán a Partium legjelentősebb műemlékének eredettörténete egészen a 10. századig nyúlik vissza. Ekkor épült meg a későbbi középkori vár magja, egy kör alapú földvár, egy alacsony, sík magaslaton. Mai formáját és kialakítását 1570 és 1618 között nyerte el. A vár története összeolvadt Szent Lászlóéval, akiről számos monda és csodás történet maradt fenn.

„Isteni erő” Várad felé

Maga a város, Nagyvárad alapításával kapcsolatban is megtalálható egy rege a Képes krónikában, miszerint Szent László éppen Bihar megyében vadászott a Körös folyó mentén. Rálelt egy helyre, ahol angyali intésre kolostort alapított Szűz Mária tiszteletére, és a helyet Váradnak nevezte el. Szintén korabeli, 12. századi a Szent László szekere típusú monda, ami a halott szent sírhelyének nem mindennapi kiválasztását mondja el. Egy meleg nyári napon a hívek a halott Szent László testét egy szekéren szállítva tanakodtak a végső nyughely kapcsán. A nagy hőség miatt egy folyó partján megpihentek, és a fáradtság elnyomta őket, így álomba merültek. Ezután a szent testét szállító szekér, mindenféle emberi vagy állati erő nélkül, magától elindult Várad felé. A hívek ébredés után megrémülve látták, hogy a szekér és rajta a szent teste eltűnt. Kétségbeesve elkezdtek keresni a környéken, és nemsokára meglátták, ahogy Várad felé gurul. Meglátva, hogy a szekér „isteni erő” által Várad felé halad, azonnal elhatározták, hogy a végső nyughely nem lehet más, mint Nagyvárad.

Más források szerint László király még életében meghagyta, hogy végső nyughelye a vár legyen, de a főemberek Székesfehérváron akarták örök nyugalomba helyezni a többi király mellett. A nyári melegben a test hamar oszlásnak indult volna, ezért el is indultak Székesfehérvár irányába. Éjszaka megpihentek, másnap reggel a szekér angyalok által húzva a váradi úton haladt. A későbbi hagyományok szerint a szekércsodáról kapta nevét a Nagyvárad közeli (magyarországi) Nagykeréki.

A vár Szent László kedvenc tartózkodási helye lett. Bihar városából ide költöztette a bihari püspökség székhelyét. Így jött létre a váradi püspökség és székesegyház a várfalakon belül, amely egész a 17. századig létezett.

A 13. századig a várat megerősítették és földsáncsal, palánkkal, részben kőfallal, valamint fából készült bástyákkal látták el. Ruggero di Puglia krónikaíró és váradi kanonok 1241-ben leírja a vár tatár seregek általi elfoglalását és felgyújtását. Ezek után a várat újjáépítették. Az új építmény még erősebb és impozánsabb lett. A közel hat-szögű vár erős tornyokat, várfalakat és két kaputornyot kapott. Déli oldalán gótikus

stílusban megépítették a püspöki palotát, és kapott egy második bejáratot is. A székes-egyházat közel 30 év alatt építették 1342 és 1370 között. Hossza 72 méter volt, és két masszív toronnyal rendelkezett. Miután Bonifác pápa privilégiumot, búcsúengedélyt adományozott a templomnak, megindult a zarándokok áradata. A várat ékesítette három magyar, szent király szobra, majd Szent László lovas-szobrával egészítették ki. 1474-ben a törökök, 1514-ben Dózsa György seregei sem tudták bevenni.

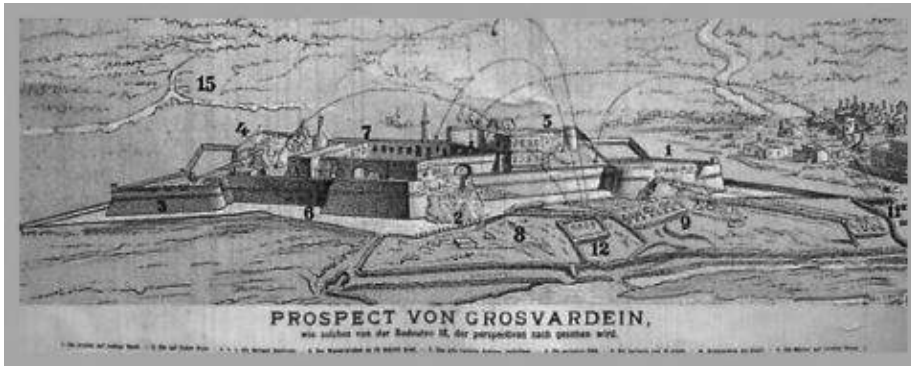

Várad elesik, majd visszatér

Az Oszmán Birodalom hadserege három alkalommal is ostromolta a várat az 1500-as és 1600-as évek során, mígnem 1660. augusztus 27-én, 46 nap ostrom után egy 45 000 fős török sereg támadta a mindössze 850 fős várvédő csapatot. A históriás leírások szinte mind megemlítik egy magyar nő tettét, aki elárulta, hogyan lehet a várak és az erődítmény vizét úgy elvágni, hogy az a vár megadásához vezessen. Mindezt a korábban fogságba esett fia szabadságáért cserébe ajánlotta fel. A vár kapitulációja után 32 évig tartó behódolás vette kezdetét, létrejött a várban a váradi pasaság. A vár és ezáltal a város 1692-es visszafoglalása és osztrák kézbe kerülése jelzi Várad új korba való lépését és visszatérését a keresztény Európába.

A várat Ernst von Borgsdorf tervei alapján hozták helyre. Ehhez a vatikáni kincstár is adakozott 60 000 forintot. Az erődítményrendszer különös figyelmet kapott a Habsburg-uralom alatt, hiszen fontos stratégiai szerepet töltött be mind katonai, mind politikai viszonylatban. II. Rákóczi Ferenc Habsburg-ellenes mozgalmának idején is a figyelem középpontjában állt. Ezalatt egy súlyos pestisjárvány is tizedelte mind a támadó, mind a védő seregeket.

Az 1848-as forradalom idején Glaser tábornok és a vár védői a forradalom oldalára álltak. Március 22-én reggel nemzeti színű kokárdákat tűztek ki annak jeléül, hogy

tudassák a forradalmárokkal: velük szimpatizálnak, nem kell tartaniuk attól, hogy megtámadják a forradalmi csapatokat. A magyar Országgyűlés döntése alapján a forradalmi intézményt Debrecenbe kellett áthelyezni, valamint határoztak arról is, hogy Nagyváradot fontos katonai támaszponttá alakítják. A legfontosabb szerep természetesen a várnak jutott, amit addigra a császári helyőrség elhagyott. Itt indították be a puska-, szurony- és kardkészítő műhelyeket. Jelentős mennyiségű lőszert sikerült felhalmozni.

1857. május 16-án Ferenc József császár rendelete alapján megszűnt a vár hadászati jellege, csupán hadkiegészítő szerepet kapott.

Az 1800-as évek végén belső, illetve külső javítást, megerősítést végeztek az épületeken. Még ezelőtt folytatták le az első régészeti kutatásokat, amelyek során felfedezték a 14. században állt gótikus székesegyház nyomait.

A két világháború között a vár egy csendőriskolának adott helyet, azután pedig katonai létesítményként működött a belügyi és a védelmi minisztérium fennhatósága alatt. Egyes feltételezések szerint a romániai Securitate a belső várkastély északi szárnyában tranzitlágert, átmeneti fogolytáborot működtetett.

Erődítményből kultúrfészek

A 70-es évektől számos ipari és gazdasági épület is helyet kapott a várban, ami nagyban hozzájárult annak rohamos romlásához, mivel ezek nem vették figyelembe az épület jellegét. A rendszerváltás utáni időszakban kezdődtek meg a helyreállítások. Az EU finanszírozásával nagyszabású felújítási munkálatok folynak.

Napjainkban a vár fontos kulturális és turisztikai központnak számít. Rengeteg látogató érkezik ide nemcsak a környékről, de határon túlról is. Az itt található múzeumnak állandó és időszakos kiállításai is vannak. Már közel 30 éve itt rendezik meg a Festum Varadinum nevű kulturális fesztivált. A Szent László Napok is hasonlóan közkedvelt program. Ilyenkor föllevenítik a korabeli szokásokat, hagyományokat. Nyári színház is működik a falakon belül: az amfiteátrum-szerű, kör alakú előadórészen adnak elő közkedvelt színházi darabokat. Számos egyéb programot említhetnénk még: könyvbemutató, koncert, irodalmi rendezvény, szabadtéri filmvetítés, gyermekprogram, borkóstoló... szóval egy igazi kis kultúrfészek.

A nagyváradi vár végigkísérte az itt élő emberek életét és történelmét közel 1000 éven át. Kezdetben legendába illő körülmények és történetek tarkították múltját. Szent László személyisége és figurája meghatározó nyomot hagyott az erődítmény történetében. Szolgált vallási és egyházi központként, otthont adva a régió legimpozánsabb zarándokhelyének is. Természetesen katonai szerepe is fontos volt a századok folyamán akár a középkor, akár a modern kor tekintetében. Köszönhetően a közelmúlt erőfeszítéseinek – hacsak bizonyos mértékben is – a vár visszakapta egykori tekintélyét és szépségét. Átala megmaradt számunkra egy maroknyi magyar múlt.

Irodalom

Balogh Jolán 1947. *Vég-várad vára* Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

Rogierius: *Carmen Miserabile*, Magyar fordítását Szabó Károly adta ki Rogierius messter váradi kanonok siralmas éneke címmel (Pest 1861).

Scholtz Béla 1907. *Nagy-Várad várának története*. Szent László Ny., Nagyvárad.

Internetes források

<http://padis.hu/multidezo/232-nagyvaradi-var-toertenete.html>

<http://oradea.travel/hu/?p=5071>

<http://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=170&fbclid=IwAR1gdpzhGPqlujDioR6blPiJNhyHJu72fTUxRzL0FES550pP5XI9RQWj46I>

<http://www.kjnt.ro/ertektar/ertek/a-nagyvaradi-var-1?fbclid=IwAR16-PwRjF1l1gpFUKGsY5Qkwf1Plz3gp5ZcyDjDhCHyaKAw02ID32jqYRzY>

OLÁH KAROLA

MICSKE

Micske a Hegyköz keleti részén, a Berettyó völgyének középszakasznál helyezkedik el, Nagyváradtól 42 km-re, Margittától 14 km-re.

A Hegyköz keleti részének legfontosabb települése. Az egész középkoron át a Sebes-Körös völgyi Solyomkövárának tartozéka volt több községgel együtt, úgymint Solyomkö, Tóti, Poklostelek, Szentlázár, Sántzi, Almaszeg. Ma Vámosláz községhez tartozik. Régebben nagyközség volt, amely kétszer is elnyerte a mezővárosi rangot. Micske mai határai: északon Vedresábrány, keleten Királyi és Tóti, délen Terje, délnyugaton Poklostelek, nyugaton Vámosláz és Szentlázár. Fizikai-földrajzi szempontból Micske a Réz-hegység legnyugatibb nyúlványának lábánál, a dombság és a Berettyó árterületének érintkezési vonalán fekszik. Területét dombok, rétek, árkok tagolják. Tengerszint feletti magassága 200-300 m között van. A Berettyó menti területek káli-sótartalmúak. Micske területét vöröses, rozsdafoltos, kötött anyag borítja. Ez helyben képződik, a kőzetek elmállása sokáig megtartja, nedves állapotában jól formálható. A termőréteg sokkal vékonyabb a hordalékos talajokénál.

Micske határvidékén erdők voltak, erre utalnak a máig fennmaradt területek nevei. Ilyen a Széleserdő, amely ma szántó, a Cser, amely most szőlő- és szántóföld, a Cserhát, amely ma legelő, a Bükkön ma kaszáló és szilvás található, ugyanígy a Szódobon kaszálók és szántók vannak.

Micske neve először 1255-ben említődik a régi okiratokban. Neve 1255-ben Mikche formában szerepel, amikor a Geregye nembeli Barabás itteni birtokrészét cserébe adja rokonának, Écs fia Pálnak. Majd 1323-ban Myxe néven említetik, amikor Fülöp nádor itt gyűlésezik Bihar vármegye nemeseivel. 1332–35 között pedig a pápai tizedjegy-

zékben Michia, Mykche, Miske, Mika néven szerepel. Neve föltehetőleg a Miklós név kicsinyítő képzős és hangzócserés változata: Mikcse > Micske. 1452–1466 között mezővárosként emlegetik az oklevelek. Az országos tisztséget betöltő birtokosai járták ki Mátyás királynál a vásárjogot. Micske birtokosai között találjuk a Borsa nemzetségből való Lóránd erdélyi vajdát, ennek testvérét, Kopasz nádort, Kaplai Tamás esztergomi érseket, Kusalyi Jackch Lászlót, Ország Mihály Nádort, Perényi Imre nádort, Vitéz János nagyváradai püspököt, a Drágffyakat, Bocskay István erdélyi fejedelmet, Báthory Gábort, Báthory Annát, Iffiu Katalint, Imreffy Mihályt, Zólyomi Erzsébetet, Zólyomi Dávidot és feleségét, Bethlen Katát, ez utóbbiakat a templom alatti kriptában temették el. A Drágffyak ideje alatt vált az egész falu reformátussá. 1715-ben, a török hódoltság letűnte után Micske ismét mezőváros lett. Ekkor 24 jobbágycsalád lakta a helységet, 1720-ban már 38 család. 1749-ben a Baranyi család kezére jutott Micske. Ettől kezdve ismét megjelenik a katolikusság. 1757-ben a Baranyi család adományából felépül a Jézus Szíve tiszteletére szentelt templom. A református és római katolikus templom egymás tőszomszédságában, a Templomdombon található. Kevés helység mondhatja el magáról, hogy a templomaik egymás mellett épültek fel.

A micskei református templom a középkorban, a 13. század végén, illetve 14. század elején épülhetett. Erre utal a stílusa, amely a román korból a gótikába való átmenetet viseli magán. A toronyhajó-szentély térfűzésű templomot kétszaka-szos gótikus támpillérek veszik körül, amelyek közül a tornyot támasztó két magasabbat és a hajó nyugati sarokpillé-reit átlósan helyezték el. A templom stílu-sának megfelelő a tornya is, amelynek a sarkain, a négy kis fiatoronnyal díszített nyolcszögletű sisakja alatt fából készült árka-dos tornác húzódik. Régen fazsindely-lyel volt befedve, ma már bádogtető fedí. A fiatornyok tetején gömb, zászló és csil-lag, a sisak csúcsán pedig gömb, kakas és csillag látható. A tornyot a 17. században alakíthatták át a mai formájára kalotasze-gi minta szerint. A téglából épült temp-lom nyugati részén áll a torony, közepen a hossznégyszögű hajó, majd ehhez kap-

csolódik a szentély. A hajót eredetileg háromszakaszos boltozat fedte, amely a 17. században földrengés vagy tűzvész miatt beomlott. Ennek helyére kazet-

tás síkmennyezet került. A szentély fiókos dongaboltozatos, poligonális záródású. A hajót és a szentélyt félköríves diadalív választja el. A hajó portikusának ajtaja, valamint a torony alatti ajtó szintén félköríves. A hajó és a szentély ablakai keskenyek, félköríves záródásúak, lőrösszerűek, tölcseres bélletűek, kívül félkörívesek, belül szegmensívesek. A torony hatszintes. A legfelsőbb szint a nyitott árkádos harangállás. Az alsó két emelet nyugat felé nyílik, alul egy félköríves ablak, fölötte körablak. Az övpárkány fölötti ablakok félkörívesek. A negyedik emeleten háromszögű záródású ikerablakok vannak. A nyugati és déli oldalon fából ácsolt karzat húzódik, amelynek mellvédkazettáit szintén modern festékréteg fedi, és csak alsó párkányának csipkésre fűrészelt léce utal régiségére. A templom északi oldalán a szentély és a hajó találkozásánál helyezkedik el a falazott szószerk. A szószerk fölött, a diadalív kiugró falára erősítették a koronát, amely szögletes, levélfüzérrel díszített volutákkal tagolt, és lángnyelves urnában záródik. A koronán a következő felirat olvasható: „Készítődött újonnan 1781. – Légy hív mindhalálig és néked adom az Életnek koronáját. Jel.2.10.v. – Javítódott 1857-ben.” A református templom szentélye alatt található egy kriptá, amelyet Iktári Bethlen Kata készíttetett férje halálakor vagy valamivel hamarabb. Zólyomi Dávid és Bethlen Kata 1629-ben kapták birtokul Micskét. I. Rákóczi György 1633 áprilisában elfogatta Zólyomi Dávidot, aki állítólag a fejedelemségre tört, és haláláig, 1649-ig fogva tartotta Kőváron. Ide, a kriptába van eltemetve Zólyomi Dávid, a felesége, Iktári Bethlen Kata és fiuk, Zólyomi Miklós. Miskolczy Károly kézirata szerint, amelyet a templomunkról írt, a kriptát a török háborúk alatt kirabolták. A templom renoválásakor, 1831-ben kinyitották a kriptát, s tényleg megállapították, hogy kirabolták. Találtak 31 darab ezüstszeget és egy arany fülbevalót, amely egy farkát fogó kígyót ábrázol. Ez a motívum szerepel a Bethlen család címerében. A felsorolásban szerepel még kilenc darab ezüst tál is. Az akkori jegyzőkönyv szerint „az ezüst szegek átadattak Miskolczy Istvánnak... a fülbevaló is biztos kezek között tartatik”. Kovács József micskei lelkipásztor megjegyzi, hogy bizonyára ezt is a Miskolczy családnak adományozták.

A kriptá téglából épült, falai 30 cm vastagok, alapterülete 9 m², magassága 1,90 cm, teteje bolthajtásos. A bejárati ajtó téglával és kövel van befalazva. 1892. május 26-án a templom padozatát, így a kriptá feletti részt is lecementezték. A 2005. évi renováláskor feltörték a szentély betonpadozatát, ekkor vált láthatóvá a kriptá, melynek hátsó részén egy lyuk támadt. „Minden bizonnyal az előbbi korokban itt hatoltak be többször is a kriptába, és rabolták el az ott lévő ékszereket, értékeket” – állapítja meg Gavallér Lajos lelkipásztor. Van egy mendemonda, amit az idősebb emberektől hallottam, hogy a kriptából egy rejtett alagút vezet a Demjén-kastélyig. A törökök elől a templomba menekült falubeliek ezen keresztül tudtak egérutat nyerni.

Micske római katolikus templomát Baranyi Gábor építtette. A Templomdombon a református templom előtt helyezkedik el. Hosszú lépcsősor visz az ajtajához. Építészeti stílusa barokk, rokokó. Alapterülete latin kereszt alakú. Hossza 23 m, szélessége 13 m. Ablakainak formája egy virágváza alakjára emlékeztet. Oltára fából készült barokk stí-

lusú faragással. A mostani oltárképet 1925-ben Lestyán Béla nagyváradai festő készítette. A templom belső harmóniáját kiegészítik a barokk stílusú, fából készült gyertyatartók. Szószéke bibliai jelenetekkel díszített. Szent László mellékoltárának oltárképét 1939-ben Takács Gyula festette. Az eredeti oltárképnek nemcsak a festője ismeretlen, hanem maga a kép sem maradt ránk. Csak feltételezhető, hogy egy pesti mester alkotása volt. Az oltárt és a szószéket Mihics Antal pesti asztalosnál rendelték, aki 1755 augusztusában le is szállította. Vele asztalosok és festők népes csoportja érkezett Micskére, akiknek elszállásolásáról és étkeztetéséről az uradalom gondoskodott. A római katolikus templom építtetésének költségeit a Baranyi család állta, ami a becslések szerint 10-12 ezer rajnai forintba került. Baranyi Gábor világot látott embernek számított, mert éveket szolgált a francia hadsereg magyarokból toborzott huszárezredében, képviselte megyéjét a bécsi udvari alkalmakon vagy a pozsonyi országgyűlésen, negyed évszázadon át volt Bihar alispánja. A Baranyi családban a három fiú közül ő volt a legkisebb. Apjuk és bátyja halála után az egész Baranyi vagyont ő kezelte. A másik bátyja gutaütésben szenvedett hét évig. Gábor tehát saját ízlése és műveltsége szerint dönthetett a micskei templommal kapcsolatos kérdésekben. Ő lépett kapcsolatba a nagyváradai székesegyház építő olasz építőmesterekkel, hogy a segítségükkel oldja meg a micskei templom építését. A templom kriptájában a Baranyi család hamvai nyugszanak.

Micske büszkélkedhet írókkal és költőkkel is: Ecsedi György (1711–1775), Cseh Menyhért (1813–1883), Morvay Károly (1827–1921), Leel-Össy Albert (1852–1921), Lakatos Péter (1882–1976), Diós Sándor (1882–1937), Diós Bálint (1917–1951), Nagy József (1919–1993), K. Kovács Sándor (1926–2011), K. Kovács Eszter (1927–).

Irodalom

- Oláh Mária – Gavallér Lajos 2016. *Föld és Ég között*. Europrint Nyomda, Micske.
 Gavallér Lajos 2017. *Micskei tükrök*. Europrint Nyomda, Micske.
 Gavallér Lajos 2018. *Határjárás Micske körül*. Europrint Nyomda, Micske.
 Hodgyai Edit 2003. *Micske monográfiája*. Micskei Római Katolikus Plébánia Hivatala, Micske.

KÖKÖVICS ANETT EMESE

MARGIT VÁROSA: MARGITTA

Az Érmellék, Berettyó-mente központja

Margitta az érmelléki dombok alatt, a Berettyó völgyében jött létre. A néprajzi irodalom és a lexikonok is az Érmellék egyik központjaként említik, de figyelembe véve a földrajzi és társadalmi szempontokat, inkább tekinthető Berettyó menti településnek. Margitta városa Erdély nyugati, Bihar megye északkeleti részén, a magyar határtól 30 km-re helyezkedik el. 2003-ban Románia Parlamentje municípiumi rangra emelte, mely magasabb szociális és kulturális szintet jelent. A municípiumhoz tartozik Genyété és Magyarkéc. A város éghajlatát meleg nyarak és szelíd telek jellemzik. Margitta a múltban is az Érmellék közigazgatási, kereskedelmi, gazdasági, egészségügyi és művelődési központjának egyike volt.

Nevének előfordulásai

A település neve 1216-ban bukkan fel először a Váradi Regestrumban mint Margueta, ami 1334-re Margytha, más adatok szerint Marguita, majd alig egy évszázad múlva, 1442-ben Margythafalwa, aztán Margithafalwa lesz. A mai magyar névhasználatot az 1800-as évektől használják mint Margitta, majd a trianoni döntések után a hivatalos román településnév Marghita lesz. A megnevezés eredetileg a Margit tulajdonnévből

ered, megtoldva egy kicsinyítő képzővel. Sok vita keringett, hogy melyik nevezetes történelmi Margitról is kapta a nevét a város.

Margitta a középkorban folyamatosan Belső-Szolnok vármegye része volt, ahonnan a Csáky család közbenjárásának köszönhetően csatolták Biharhoz 1454 körül. 1370-ben Lackfi Miklós megerősítette a község Nagy Lajostól kapott vásártartási jogát, és ezzel megindult a kiemelkedése a többi falu közül. A Lackfiak a 14. század végén hűtlenségi okok miatt veszítették el Margittát. A Csákyak uralma 1421-ben kezdődött, amikor is elnyerték Zsigmond királytól Margittát és a hozzá tartozó falvakat: Kéc, Akor, Dizsér, Lüki, Szunyogd, illetve a „vlach” falvak, melyeket a király koronai birtoknak nevezett. A Csákyak közel 500 éven át birtokolták Margittát és vidékét, végül a melkieknek adták el a birtokot 1852-ben.

De melyik Margit?

Visszatérve a város nevének eredetéhez, mely talán egy helytörténész számára olykor a legnagyobb kihívást jelentheti a település névadójának felkutatásában, végleges és minden tekintetben helytálló választ még nem kaptunk. Papp Attila „Az én Margittám” című könyvében viszont észszerű és logikus levezetést véltem találni, aki ennek a Margitta-monográfiának a kedvéért könyvtárakban, illetve a világhálón kezdte kutatni a megfelelő magyarázatot és választ. Ő maga megnyugtató módon és magabiztosan vetette papírra, hogy sikerült megtalálnia, kit is tarthatunk a város névadójának. A magyar és román helytörténészek egyetértének abban, hogy a Margitta megnevezés személynévi alak, de a névadójának kilétéről már megoszlanak a vélemények. A kutatómunka során számos olyan Margit nevű egyházi vagy világi személy jöhet szóba, aki esetleg alkalmas lenne a város névadójának. A magyar helységnévadás jellegzetessége az volt, hogy a törzs, a nép, egy személy, tulajdonos, foglalkozás vagy a jellegzetes növényfajta neve vált a település megnevezésévé. A 12. századtól egy települést a templomának védőszentjéről is elnevezhettek, valószínűleg így történhetett Margitta megnevezése is.

A Kárpát-medencében számos település viseli még a Margit névre utaló nevet, pontosabban hat ilyen település volt még az Osztrák–Magyar Monarchiáról kiadott könyvekben. Bihar megye területén 39 települést neveztek el templomi védőszentjükről az ott lakók. A katolikus szentek között 5 szent viseli a Margit nevet: Alacoque Szt. Margit Mária, Antiochiai Szt. Margit Marina szűz, Árpád-házi Szt. Margit, Bourgeoys Szt. Margit rendalapító, Skóciai Szt. Margit skót királyné.

Az egyik helyi népmonda szerint Csáky grófnak volt egy Margit nevű lánya, aki egy szegény legénybe szeretett bele. A gazdag szülők tiltották lányukat a pásztorlegénytől, emiatt a lány belevetette magát a Berettyó folyó vizébe. A lányt kincseivel együtt temették a református templom alá, hogy nagy szükség esetén a nép kiáshassa a kincseket, és használhassa a nép javára. A névadásnak ez egy mesei, mondai magyarázata, ami szép és romantikus, hiszen a népi képzeletvilág szülte.

Vannak olyan vélemények, hogy a település IV. Béla király és Laszkarisz Mária bizánci hercegnő lányáról, Margitról kapta a nevét, akit hároméves korában beadtak a veszprémi Domonkos-rendi női kolostorba, majd a Nyulak szigetén Szűz Mária tiszteletére építettek egy kolostort, és ide helyezték át Margitot is. Önsanyargató rövid élete után 1271. január 18-án hunyt el. A Margit-szigetnek is nevet adó szent életű királynőt a magyarok évszázadokon át szentként tisztelték. A margittai polgároknak is csábító, hogy ezt a szent életű királynőt tartsák városuk névadójának, és sokan ma is ezt a változatot tartják a valóságnak.

Különböző legendák és krónikák is megnehezítik a város névadójának kilétét, viszont a legelfogadhatóbb feltételezés, hogy az Árpád-házi Szent Margitnak nevet adó Antiochiai Szent Margitról neveztetett el előbb a margittai templom, majd a település is. Ez a feltételezés azért is elfogadható, mivel az Árpád-házi királyok számos szállal kötődtek a bizánci udvarhoz. A 304-ben kivégzett Antiochiai Szent Margit, aki egyike a tizennégy Segítő Szentnek, rendkívül népszerű volt a 11. és 12. századi Európában, és Magyarországon is számos templom és monostor választotta védőszentjének. Margitta első templomának is ő volt bizonyítottan a védőszentje, illetve róla nevezhették el a települést is a későbbiekben.

A város nevezetes szülöttei

Ákom Lajos (1895–1967) orgonaművész, zeneszerző, kinek említésre méltóak orgonaszerzeményei, műdalai, kórusművei és filmzenéi.

Bónyi Adorján (1892–1967) író, lapszerkesztő, aki jogi karon végzett Kolozsváron, de nem érzett elhivatottságot ebben a szakmában, így az irodalomnak és a zurnalisztikának szentelte életét. Termékeny íróként számos novellája és regénye vált ismertté.

Id. Duka János (1907–1990) tanító, népnevelő, folklórgyűjtő. Margittai vásár címmel írt történelmi, néprajzi tanulmányt a régi margittai vásárok szokásrendjéről.

Gyarmaty István (1929–1995) kiváló vígjátéki adottságokkal rendelkező színész.

Harag György (1925–1985) a II. világháború utáni erdélyi színjátszás egyik legnagyobb személyisége, illetve kiváló színházi rendező.

Horváth Imre (1906–1993) újságíró, költő. Apja és nagyapja is gyógyszerész volt Margittán. Versei a természeti szimbolikára épülnek.

Horváth János (1878–1961) irodalomtörténész és egyetemi tanár, apja a város jegyzője volt. 1948-ban Kossuth-díjat kapott, munkássága az Ómagyar Mária-siralomtól kora irodalmáig szinte a teljes magyar irodalmat átfogja. A Petőfi-monográfia egy része Margittán született, Ady személyesen is járt ott. Horváth János egy évvel volt fiatalabb Adynál, és egy évvel idősebb Móricznál. Adynak földije is volt: szülőhelye, a Bihar megyei Margitta mintegy 35 km-re esik a szilágysági Érmindszenttől. Ady így emlékezett meg margittai látogatásáról: „Bár maradtam volna Margittán, ahol olyan kedves, jó volt minden. Add át kézsókjaimat, meleg, hálás üdvözléseimet. Töltök én még egy hetet Margittán. Szerető Adyd.”

2011. szeptember 12-én két évtizedes álma vált valóra a város magyarságának, ugyanis ekkor nyitotta meg kapuit az önálló magyar iskola Horváth János Iskolaközpont néven, amely az első osztálytól az érettségiig biztosít anyanyelvű oktatást.

Szabadság Feszt

Margitta egyik turisztikai látványossága a négynapos fesztivál, amelyet a helyi termálfürdőben rendeznek 2013 óta. Napközben szakmai programokra, vetélkedőkre, előadásokra, hagyományőrző tevékenységekre és táncházra kerül sor, esténként pedig több mint húsz zenekar lép fel minden évben megújuló koncertekkel. A sportesemények sem maradnak ki a programból, emellett turisztikai programokat is szerveznek, hogy a messzebről érkezettek megismerhessék a környék nevezetességeit.

Irodalom

Papp Attila 2010. *Az én Margittám. Érzelmes monográfia*. Europrint, Nagyvárad.
Tótós Norbert 2011. *Margitta. Egy város egykor és ma*. Nagyvárad.

Internetes forrás

www.biharmegye.ro

KARMAZSIN ISTVÁN BENJÁMIN

A BERETTYÓÚJFALUI HERPÁLYI CSONKATORONY

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága nyári szabadegyetemének (partiumi szabadegyetem) már negyedik alkalommal helyszíne Berettyóújfalu. Most a határában, az országútról is látható műemléket mutatja be egy nagyváradi egyetemista. Biharország magyarországi területén fekszik Berettyóújfalu. Keleti határában található a legjelentősebb, országosan védett műemlék épülete, a herpályi Csonkatorony. Ez egy téglából épített XII. századi torony, melyet a 42. számú főútról lekanyarodva érhetünk el. Szabadon látogatható műemlék.

Csonkatorony

A mai város helyén és annak határában körülbelül 14-15 falu volt, melyeknek Herpály volt a központja. A XI. században ez a település Pályi néven volt ismert, a nevét valószínű, hogy a templomának védőszentjéről, Pálról kaphatta. Később a neve Érpályira, majd Herpályra változott.

A XIII. századi Váradi Regestrumban ennek írásos nyoma is van. 1418-ból fennmaradt egy birtokmegosztó oklevél, miszerint Herpály falunak négy ut-

cája volt, és három kocsmája, melyekhez vendégszoba, esetleg pince tartozott. A falu lélekszáma háromszáz fő alatt volt. A XII. században építettek ide egy román stílusú kéttornyos kolostort. A történelem vihara nem kímélte a kolostort, bár a tatárjárás után nem maradt fenn róla feljegyzés, feltételezhető, hogy a vidék elnéptelenedett, de később újra benépesedett. A török vész idején viszont 1658-ban a Berettyó-völgyet felégették a szultán szövetségesei, a krími tatárok. A települések nem pusztultak el teljesen, de a lakók elmenekültek, így Herpály kihalt. A benépesedés a mai város területén következett be. A kolostor építőjéről nem sokat tudunk, nincs róla írott forrás, sem a bencések, sem a premontierék írásaiban nem szerepel a kolostor, viszont feltételezhető, hogy a bencés rendhez tartozott. Az első hiteles írás Keresztúri József tollából származik, aki szerint 1806-ban a két tornyon kívül még a templomhajó és a kápolna falainak romjai is megvoltak. Az épületet mély árok és víz vette körül.

1842-ben az északi torony maradványa is állt, de 1844-ben a torony környéki terület a Tardy család birtokába került, amely biztonsági okok miatt lebontotta az északi tornyot és az akkori 8-12 méteres falat, s ennek a tégláit a berettyóújfalui református templomhoz használták fel. 10 évvel később a déli torony felső emeletét is le kellett bontani, nehogy ledőljön. Tardy Elek a templom körüli árkot is betöltette. A munkák közben találtak egy 15 kg-os, föltehetőleg gótikus harangmaradványt. Az elkövetkezendő időkben a korábbi falmaradványok is tovább pusztultak, elhordták építkezéshez, az alapok pedig már nem látszottak ki a földből.

A herpályi templomromot Rómer Flóris írta le hitelesen először, és a részletek alapján arra következtethetünk, hogy a templom a román kori emlékek jegyeit hordozza magán (keskeny nyílású résablak, félköríves fogrovatos párkány). Több leírás, néhány rajz és helyreállítási terv is készült a toronyról. Neves történészeink, mint Némethy Gyula és Karácsonyi János összehasonlítottak több tatárjárás előtti templomot, és a templom építését a XII. század végére, XIII. elejére tették. 1972–76 között tervszerű régészeti kutatás, feltárás és helyreállítás történt.

Csonkatorony

Az ásatások során a toronytól délre 28 téglakeretes sírt találtak, többségüket korábban kifosztották. A X–XII. századból származó edénytöredékek alapján arra lehet következtetni, hogy itt falu létezett. Az egyik ép sírban egy csontváz kezében XI. századból való pénzérmét találtak. A sírok helyzete feltételezi, hogy a temetkezési szokás a kolostor megléte után alakult ki. A kutatások során feltárták egy háromajtós kolostor alaprajzát, a főhajóban megtalálták az oltár helyét és az északi és déli

pilléreket. A Csonkatoronytól nem messze megtalálták a Fehér-templom maradványait az Egyházsziget nevű dombon.

A templom maradványai a mai napig szabadon látogathatók, ajánlom mindenkinek, aki szeret elgondolkodni a múlt történésein.

Források

www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Berettyoujfalu/pages/006_a_herpalyi_apatsagi_templomrom.htm (A letöltés időpontja: 2019. június 01.)
www.geocaching.hu/caches.geo?id=1510 (A letöltés időpontja: 2019. június 01.)
www.turautak.com/cikkek/varak-romok/templomromok/berettyoujfalu-herpalyi-templomrom-csonka-torony.html (A letöltés időpontja: 2019. június 01.)

PRÉSHÁZ.EU, MANYSZI.HU

KÖLCSEY FERENC-EMLÉKHÁZ SZŐDEMETEREN

Kölcsey ma is tanít bennünket...

A partiumi Sződemeteren 2019. május 25-én, szombaton ünnepélyes keretek között felavatták a magyar állami támogatással felépített Kölcsey Ferenc-emlékházat és a román vallásügyi államtitkárság támogatásával felújított református templomot. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület (KREK) és a Sződemeteri Református Leányegyházközség által szervezett rendezvényre több százan gyűltek össze Kölcsey Ferenc szülőfalujában, melynek ma mindössze 43 magyar lakosa van.

A szabadban tartott hálaadó istentiszteleten Balog Zoltán lelkész, miniszterelnöki biztos hirdette az ígét. A rendezvény után az MTI-nek nyilatkozott: Isten Ádámnak és Káinnak feltett kérdéseit idézve arról beszélt, hogy hol a helyünk, és ki az, akiért felelősséget vállalunk. Majd Kölcsey Ferenc gondolatait említette: mindenkinek a saját körében kell világítania. „Kölcsey ma is tanít bennünket, amikor idegen felelőségeket akarnak ránk aggatni, hogy ki mindenkiket kell befogadni és szeretni, miközben nekünk a sajátjaink iránt van felelősségünk” – fogalmazott. Balog Zoltán csodálatosnak tartotta, hogy amikor határok, véleménykülönbségek szagatják szét a magyarságot, a Kölcsey által írt Himnusz, az „Isten, áldd meg a magyart” mindenkit egyesít, még a nem vallásosakat is.

A szombati eseményre Nagykárolyból Sződemeterre hozták azt az egyházi anyakönyvet, amelybe 1790. augusztus 9-én bevezették Kölcsey Ferenc megkeresztelését. A lelkész elmondta: a kiállítás berendezése volt a legfontosabb feladat, hiszen Sződemeter a világ minden tájáról vonzza a magyarokat, és most már van egy hely, ahol fogadni lehet őket, ahol Kölcsey emlékét lehet idézni. Hozzátette, egyelőre telefonos bejelentkezés alapján fogadják a vendégeket, de hamarosan kikerül az órarend is az emlékház ajtajára. „Nem magunkért építettük az emlékházat, hanem a világ minden magyar emberéért. Azért, hogy aki ide eljön, legyen egy olyan szellemi kiindulópontja Kölcseytől, amely megerősíti a magyar öntudata megőrzésében” – fogalmazott az MTI-nek adott nyilatkozatában a lelkész.

Megjelent a presnaz.eu oldalon. (A szerk.)

DÉNES LÁSZLÓ

KI VOLT SZÍNI SEBŐ ZOLTÁN?

Érmindszenten járva – amit a román kommunisták 1957-ben „átkereszteltek” Sat Ady Endrére, a magyar kommunisták pedig ennek nyomán Adyfalvára – megcsodáltam a költő szülőházának falán lévő, különös formájú és kivitelezésű homokkő szobrot, Színi Sebő Zoltán alkotását. Ez valójában egy félalakos dombormű – azt nem sikerült kiderítenem, hogy eleve ilyennek készült-e –, egyes források szerint 1935. szeptember 24-én avatták föl a kis nádfedeles régi ház homlokzatán. A dombormű avatásán Tabéry Géza méltatta Ady Endrét.

A szerző archívumából

A szobrász egy különös és tragikus sorsú, érdekes ember lehetett, nem tudni róla sokat. Nagyváradon született, Albániában halt meg, s noha csak szobrászként van feltüntetve az online világenciklopédiában, egy budapesti aukción nemrég egy 1930-as, Balatonpart című festménye is feltűnt. Korabeli sajtóhírek szerint a visszatéréskor ő restaurálta azt a Szigligeti Ede-szobrot, amit 1941 februárjában állítottak vissza a váradi színház elé, ahol

ma is áll. Viszont az életrajzában az is szerepel, hogy emlékét „a nagyváradi városi ravatalozó homlokzati domborműve őrzi”. Ez egy rejtélyes megfogalmazás, talán a helytörténészek utánajárhatnának, mi van mögötte, ugyanis „városi ravatalozóként” a váradiak az itteni köztemetőben lévő, 1936-ban felhúzott, krematóriumként is szolgált épületet értik, ahonnan manapság is temetnek, s amit városi kápolnának is neveznek, ám ennek homlokzatán semmiféle dombormű nincsen. Vagy volt, és eltűntették, vagy nem ezen állt valaha Színi Sebő Zoltán (írják Színi-Sebőnek is) domborműve...

MANYSZI-INFO

BIHARORSZÁG IRODALMA, NYELVE ÉS NÉPRAJZA

Negyedik partiumi szabadegyetem, Berettyóújfalu–Hegyköz, 2019. július 22–27.

Helyszín: Berettyóújfalu, téma: Biharország irodalma, nyelve, néprajza, az ELTE és a PKE oktatóinak és hallgatóinak nyitott előadásai, szakmai kirándulás a nagyváradi Hegyközbe, valamint Biharugrára, Szabó Pál szülőházához. 40 regisztrált résztvevő, érdeklődők a városból és a környékről. Főhadiszállás: Angéla panzió. Szervezők: Balázs Géza, János Szabolcs, Vesszős Balázs.

Média: M1, M5, Berettyó Tv., közösségi média: Hat nap a 4. partiumi szabadegyetemen (Facebook: PKE Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék)

Morzsák: Emlékszel, Biharban? Rövid leszek, mint a kígyó, aki ráfeküdt a sínre. Nem mindenkinek sikerült ráfeküdnie a sínre. (A bihari földváron hallottuk.)

A bihari földváron

Ez a falu várost evett (Nadányi Zoltán Berettyóújfaluról). Másként: faluváros.

Homokon várost alapító tirpákok (ez pedig már Nyíregyháza). TIRpák, csángó, digó, berber, barbár.

Tanakodnak a későbbi Holnap alapítói Váradon. Ady megérkezik Pestről. Mi legyen a lapunk neve? Fáradtak vagyunk, majd találjuk ki holnap! Jó, legyen: Holnap. Bár holnap nem holnaposok, hanem másnaposok leszünk. Vagy honlaposok.

Hartay Csaba (hátul) költő-író-mezőgazdász (Szarvas) verseiből Nagy Péter színművész (Székesfehérvár) olvas fel

Tabéry Géza amolyan patvarista volt Ady mellett, mint Géza mellett Miklós. A Frimont-palota a Partium regénye...

Egydimenziós kartonfigura. Nők építette bűvárvilág Tabéry regényében.

Ez a műnk harangunk. Hegyközi vendégmunkások meghallották Győrben, és hazavittek Szalárdra.

Így készül a hegyközszentimrei pukkantós kizárólag helyi borból és helyi kénés forrásvízből

Idegenvezetőnknek az éjjel megszületett a harmadik kislánya. Lányos apák megnyugtatótatása? Fia a bagolynak is van.

A nyelvnek romlania is kell, hogy javuljon, mondta Kazinczy. Másként így hangzik: mindennek meg kell változnia ahhoz, hogy a régiben maradjon.

Az ikes igék nem tudtak átkelni a Dunán. De a zárt e se (A Partium nyelvjárásairól).

Füvezik a gyerek a patakparton... Ha, ha: legeltet. Egyébként sokan meghaltak a dugásban... ??? Dugás: gát.

Régen minden fiú mozdonyvezető akart lenni, ma influenszer. Influenzereknek dupla áron adjuk a fagyit.

Hegyközszentimre (az ökumenikus kápolna teraszán)

Az újabb tankönyvekből kiszedték a festményeket, így rövidítették.

Vissza a vasúthoz: Battonya, ahol egykor megállt az Orient expressz. Egyébként pedig: száll a 424-es, előre, sohasem hátra, el ne felejtsetek, hogy vannak e világon keskenyvágányú vasutasok is!

A világon nem telik el perc, hogy valahol ne játszanák a Csárdáskirálynőt. (Nagyvárad, „operettváros”. Fényes Szabolcs is itt született.)

Nem mindegy, hogy vízszintesen hal meg, vagy függőlegesen? Ez volt az Elnöki Tanács elnökhelyettese sofőrének utolsó mondata Biharugrán, ezek után már nem Szabó Pált fuvarozta Elek bácsi. (Hallottuk Biharugrán, a Szabó Pál-emlékházban.)

Emlékszel, Biharban? Termálban, viharban?

Folytatás (sajátos szemszögű beszámolók minden egyes napról) a közösségi médiában (Facebook: PKE Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék)

1. nap: „Miért Várad a világ közepe?” (sajátos napló mindenkinek, akit nem érdekel)
2. nap: Mókás pukkantás (egy négyéves gyermek szemszögéből)
3. nap: Hangulatjelentés a partiumi kiképzőtáborból (jelentés)
4. nap: Termékleírás (száraz tények, szakszöveg)
5. nap: A Bihar országa (operett hat felvonásban)
6. nap: Emlékszel, Biharban... (címszavak egy lexikonból)

Megvalósult a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, a Partiumi Keresztény Egyetem, az ELTE és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának együttműködésével.

Varkucs Róbert előadása az „operettvárosról”

Biharugra, Szabó Pál-emlékház (Képek: BG)

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA

A KLASSZIKUS MAGYAR IRODALOM OLVASÁSÁNAK SZÜKSÉGES VOLTÁRÓL

Miért kellene külön sors a poétáknak? Van nekik valami kiváltságuk a halál után? Igenis van!

„Mi”, akik egész életünket arra áldoztuk, hogy a hazai nyelv, közművelődés, a nemzetiség diadalra juttatásához fejünknek minden gondolatjával hűségesen szolgáljunk: követelhetjük azt, hogy ezekkel a mi kifáradt koponyáinkkal holtunk után ne gurigázzanak (Jókai: Pulvis et umbra sumus).

Szörényi László 2014-es cikkéből idézek: „Olyan korban [élünk], amikor kéjjel irtják a költészetet az iskolai tananyagból, és még annak is örülhet az ember, ha az egyetemen olyan diákhöz jut, aki hűsz oldalnál többet is el tud olvasni hetente” (Magyar Nemzet, 2014. jún. 28., 37.). Panasza sajnos igaz. Még elszomorítóbb ez a tény, ha tudjuk, hogy a magyar irodalom erősen közéleti, sőt nemzeti érzelmű.

Az érettségi vizsgaanyagból száműzött Jókai Mór így kezdi Politikai divatok c. regényét:

„Hiába mondják nekünk, válasszatok külön a magánéletet a közélettől; tudjatok érzelmese lenni, mint a német, praktikusak, mint az angol, elmések, mint a francia – költők azok, anélkül, hogy politizálnának. Írjatok úgy, hogy az elmondott mese ne legyen feltűnően magyar történet, tele a közélet lármájával; hogy tudja azt élvezni akármi nemzet szülötte is, egyszóval: ne írjatok mindig irányregényt. Nem lehet szót fogadnunk, lehetetlen az.”

Valóban, klasszikus irodalmunk – különösen a 19. századi – nemcsak magánéleti, hanem közéleti is. Éppen ezért a magyar irodalom tanítása: óraszámának, anyagának és az olvasmányoknak tantervi meghatározása közügy.

„Miért is, miért is, miért is?” – kérdi négy-öt magyar, amikor összehajol. Miért is csökkentik folyamatosan a magyar irodalmat az iskolában? Miért hagyják ki a megmaradt anyagból a hazafias-gondolati műveket? Nincs ez ellentétben a nemzeti öntudat emelésének igényével, sőt kitűzött tantervi céljával?

Három dologról szeretnék beszélni: 1. a lehetséges elméleti háttérrel, 2. röviden a tanterv irodalmi anyagáról, 3. három nagy klasszikusunk, Arany, Jókai és Gárdonyi helyzetéről. A Miért is? kérdésre nem tudom a határozott választ, de a feltételezett elméleti háttérből következtethetünk.

Az elméleti háttérrel. A brüsszeli szabadegyetem lengyel származású professzora, Chaim Perelman 1977-ben jelentette meg *A retorika birodalma* c. művét, számos retorikai publikációja összegezéséeként. (Olvasható magyarul.) A 11. fejezetben tanulságos fejtegetés olvasható. Létezik a filozófiában a látszat/valóság páros. Erről szól Platón barlanghasonlata az *Állam* 7. könyvében: az érzékelhető valóság ugyanolyan viszonyban van az ideák világával, mint a vetített árnyak a tárgyakkal. Ezt írja Perelman: „A látszat/valóság páros analógiájára alakult ki az a vélekedés, hogy a metafizikusok, mint Platón és Plóinosz, leértékelik az érzékelhető világot, hogy szembeállítsák vele az igazi valóságot, az ideák világát vagy a túlvilágot.” Platón azután a *Phaidrosz*-ban tovább építi rendszerét a következő párok felé: vélemény/tudomány, érzéki megismerés/gondolati megismerés, test/lélek, emberi/isteni. A közvélekedésben is kimutathatók a hagyományos párok: eszköz/cél, cselekedet/személy, sokféleség/egység, nyelv/gondolat, betű/szellem.

Perelman így folytatja: „Egy eredeti gondolat megteremtheti a pár fordítottját is.” Ilyen megfordítás olvasható Bergson műveiben. Átfordítja a cselekedet/lényeg párost egy másik, lényeg vagy forma/változás párossá. Teremtő fejlődés című művéből idéz Perelman: a „folytonos formaváltozás a valóságos”. Ezzel az átfordítással az idea, az eszme leértékelődik: „Ez a törekvés arra, hogy azt tartsuk elsődlegesnek, ami konkrét, közvetlenül adott, szükségszerűen a valóság, a szellem termékének a leértékeléséhez vezet, amelyet illúzióznak, csupán mítosznak tart.” Megtalálható ez a gondolkodás más „moderneknél” is, így Jean-Paul Sartre-nál is, és – gondolom – követőiknél, az 1960-as évek nemzedékeinél. Az eszme leértékelődik, és felértékelődik a konkrétum, a tömeg, a fogyasztás. Sokat beszélnek manapság értékvesztésről, de arról nem, hogy milyen modernnek tartott filozófiai vonulat áll mögötte.

Kérdezem: nem ez a modernnek tartott gondolkodás húzódik meg a nyelvi norma/nyelvi valóság esetében, mely a nyelvi norma leértékeléséhez vezetett. Nem is mernek a mai egyetemeken a nyelvi normához igazodó nyelvművelést tanítani, mert az nem tudományos. Csak variabilitás létezik. (Tulajdonképpen a retorika is elszenvedte ezt a megfordítást, mert kihúzták alóla filozófiai-etikai alapját. Ezt állította vissza Perelman és a többi retorikus a 20. sz. második felében.)

Kérdezem: nem ez a gondolkodás vezetett ahhoz, hogy egy emberöltővel ezelőtt a gimnáziumi irodalmi tantervből kiirtották az irodalomtörténetet. Nem az eszmetörténet, a gondolatok és a stílusok egymásra épülése a lényeges, hanem egy-egy jelenség, egy-egy mű innen-onnan.

Mi a helyzet az iskolában? Milyen a középiskolai irodalmi tanterv anyaga? Megszüntették tehát az irodalomtörténetet. A tanterv elsőrangú és másodrangú szerzőket különböztet meg. Az elsőrangú szerzők mind költők: Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila. Ők az „Életművek” fejléc alatt szerepeltek. Ez azt jelentette, hogy őket alaposan kellett tanítani, egész életpályájukat. De már talán nem is az egész életpályát? Ezért változtatták az „Életművek” minősítést 2017-ben „Kötelező”-re? Most a tervezetben ugyanis a „Kötelező” minősítést kapták.

A másodrangú szerzők választhatók, tőlük elegendő egy-két művet ismertetni, például Csokonaitól A Reményhez, A tihanyi Ekhóhoz és még egy vers; Vörösmartytól a Szózat, az Előszó és még egy-két lírai vers; Vajdától egy vers van előírva. A régi és a 18. századi irodalomból alig maradt valami, s a szelektálás elérte a 19. századi nagy irodalmat. Számos szerző kimarad. Állítólag ki akarják hagyni a Bánk bánt. (Az alsó tagozatos anyagból törölték Kisfaludy Károly versét, a Szülőföldem szép határa kezdetűt.) A Magyartanárok Egyesületének elnöke profiltisztításról írt egy újságcikkben (Magyar Nemzet 2016. június 24.). Hát sikerült.

Mi a helyzet a három nagy klasszikussal? Azt már tudjuk, hogy közülük csak Arany életpályáját kell tanítani, vagy az újabb minősítéssel: csak ő kötelező.

Kezdjük **Gárdonyival**. Vele nagyon elbántak a kommunizmusban, annak ellenére, hogy az Egri csillagok általános iskolai olvasmány volt, és az még ma is 6. osztályban, a legismertebb, legkedveltebb magyar regény. A Magyartanítás legújabb számában (2017, 3–4. sz.) helyesen írja Sallai Éva, hogy a Gárdonyi-életmű ismertetését folytatni kellene a felsőbb osztályokban, leginkább 3. gimnáziumban.

Az 1960-as évek Sötér-féle irodalomtörténetében, azaz a „spenót”-ban azt közlik, hogy az Egri csillagok megírása után Gárdonyi művészete hanyatlott, ti. ekkor fordult a miszticizmus, az istenhit felé. Ez az alattomos ideológiai megállapítás lappanghat ma is a köztudatban. A „paradicsom”-ban, azaz a 2007-es A magyar irodalom történeteiben nincsen Gárdonyi-pályakép, csak egyetlen fejezet az Egri csillagokról. Pedig utána írta a Láthatatlan embert, az Isten rabjait, s a férfi-nő kapcsolatot boncoló, halhatatlanul izgalmas műveit, olyanokat, mint a Szunyoghy miatyánkja, Az a Hatalmas Harmadik, Hosszúhajú veszedelem. S ne feledkezzünk meg a tragikus lélekrajzról, az Öreg tekintetes című műről!

A legújabb akadémiai összefoglalásban nincsen Gárdonyiról fejezet, neve említés szintjén háromszor bukkan fel a kötetben. Az Akadémiai kézikönyvek sorozatban megjelent Magyar irodalomtörténetről van szó (Akadémiai 2010). Kihagyása egy akadémiai összefoglalásból azt jelenti, hogy az akadémiai és az egyetemi körök valamiért leminősítették Gárdonyit. Ez a sorsa Mórának is: neve sem szerepel az említett összefoglalásban. Miért?

Mi a helyzet Arannyal? Nézzük meg a frissen elkészült 11. osztályos irodalomtankönyv **Arany János**ról szóló fejezetét; tartalma: Toldi estéje, lírája az ötvenes években (Letésem a lantot, Ősszel, Visszatekintés), a nagykőrösi balladák (Ágnes asszony, Szondi két apródja), a kései balladák (Tengeri-hántás, Vörös Rébék, Híd-avatás), az Őszikék lírája (Epilógus). Ez volna az életmű?

Hiányzik a Széchenyi-óda, igaz, túlságosan hosszú, nehogy már megterheljük az ifjakat. Hiányzik a Rendületlenül, lezárásával együtt: „Oh, értsd meg a szót: árban és apályon / – Szirt a habok közt – hűséged megálljon!” Ez a költemény összeköti

a múltat és a jövőt, Vörösmartyt és Nagy Gáspárt. Ki fogja megérteni a millenniumra írt *Symphonia Ungarorum* részletét: (A magyarság)

Megállt és megmaradt
két iszonyú kő
örlető malomkő
két ágyúgolyó közt
két fene pogány közt
száz hűtlenség közt
ezer árulás után
megállt és megmaradt.
Megállt és megmaradt
„szirt a habok közt”

De hol van a tantervben Nagy Gáspár? (Az intertextualitásra irodalomtörténeti összefüggésben lehet felhívni a figyelmet! Óriási ellentmondás az intertextualitás posztmodern hangsúlyozása és az irodalomtörténet eltörlése!)

Hiányzik a Magányban, a tépelődő, filozofikus nagyvers, optimista kicsengésével: „De szállva, ím, elsőik között a sorban, / Váznunk dagad, hajónk előre megy!” Hiányzik a ma hihetetlenül aktuális mondanivalójú Gondolatok a béke-kongresszus felől, hiányoznak a Petőfit sirató versek, s hiányzik a Reviczkyvel folytatott vita, a vallo-mással:

De *kis* fajban, amely ép e
Rombolásnak útban áll:
Költő *az* legyen, mi népe, –
Mert kivágyni: kész halál. [...] *az*
Légy, ha bírsz, te „világ-költő!”
Rázd fel a rest nyugatot:
Nekem áldott az a bölcső,
Mely magyarrá ringatott. (Kozmopolita költészet)

Hiányzik a nagyeposz, a Buda halála elemzése is, pedig az is sokat elárul az emberi lélekről, még inkább nemzeti karakterológiánkról. Hiányzik a vallásos Arany, a Fiamnak írt szép versével, de hiányoznak a szabadságharcos versek is, például a Süvegemen nemzetiszín rózsá (a szalontai kocsmában született, dallamával együtt, s másnap már a szomszéd falubeliek akarták megtanítani Aranyra és társainak). Hiányoznak a humoros versek, A fülemile, A bajusz, A Jóka ördöge, A tudós macskája. Hiányzik a vérbő humorú eposzparódia, A nagyidai cigányok is. Hangsúlyozza a tankönyv a tragikus balladákat, de már megfelelnek a Rákócziéiról, a Rozgonyinéiról és a Hunyadi-balladákör meglévő darabjairól.

Olyan ez az Arany-kép, mintha valamiféle Dosztojevszkij-utánzatot, bűn és bűnhődésen tépelődő őszikés költőt kívánnának a jövő nemzedék elé tárni. Arany nem csak ilyen volt! Különösen a nemzeti lelkületet irányító, közéleti gondolatai hiányoznak! Miért? Kimaradt a Vojtina Ars poeticája, pedig benne Arany alapvető esztétikai ismereteket fogalmaz meg. Kimaradt a Vojtina levelei öccséhez I–II., pedig ebben is megszívlelendő tanácsokat lehet olvasni, főleg mai tanulmány szerzőknek ajánlható, például:

Beszédhez, amit versnek mondanak,
Mindenestre kellenek szavak,
Te mindig olyan szót válassz, csinálj,
Amit ne értsen János, vagy Mihály;
Legjobb, ha tenmagad sem érted azt:
Így legalább soha fenn nem akadsz,
Mert, aminek értelmét nem tudod,
A szó mindenhová illeni fog.

Stílusáról sem esik szó. Nincsenek a tankönyvben stíluselemzések.
József Attila halála évében, 1937-ben írta Arany című költeménye lezárásában:

Hadd csellengjünk hozzád, vagyonos Atyánk!

Azért nevezte József Attila „vagyonos Atyánk”-nak Arany Jánost, „mert követendő példaképnek tekintette, mert vagyonából ő is örökölt, mert sokat tanult tőle”. De minden bizonnyal nemcsak József Attila, hanem az összes utód. Hát bizony, hozzá kéne csellengeni, kedves NAT- és tankönyvszerzők! De aki nem tanít irodalomtörténetet, az nem cselleng sehová.

Mi lett **Jókai**ból? A 10. évfolyamon van elhelyezve, de a gyakorlatban olykor átcsúszik a 11.-re. Kimaradhat az érettségi tételek közül. Hogy a politikus, parlamenti szónok Jókairól egyetlen szó sem esik, az már természetes. De tulajdonképpen kimarad az egész életmű – az Arany ember kivételével! Ennek a sokrétű és gyönyörű regénynek az elemzése is felületes: a szerző beleszeretett a Midász király motívumba, s jóformán csak azt említi.

A jövő század regénye I. kötetében saját sorsát is előre vetíti Jókai (1952-ben járunk):

„...Az a tündéri kert azon a tájon lehet, ahol hajdan egy magyar költő háza állott, akinek munkáit akkor sokan olvasták. A kis ház köveivel rég árkot temettek már, s a költő munkáit csak az új kor Toldy Ference ismeri még; az egész, ami megmaradt belőle a jövő század számára, tán csak az a három ezüstlevelű hárs, miket saját

kezével ültetett; azokat nem fogja kivágni senki, mert virágaik gyógyillata megvédi őket, s a hajdani gazda neve a kéregbe vésve tovább él...”

Jókai egyben tévedett: a mai kornak nincsen Toldy Ference, nincsen szintézist teremtő irodalomtörténet-írás. A már idézett „paradicsom”-ban (2007) fragmentumok vannak: Jókairól csak szabadságharcos novellái és akadémiai székfoglalója kapcsán írnak, mintha regényei nem is léteznének. A szintén említett Akadémiai kézikönyvek sorozatban közölt Magyar irodalom c. kötetben (főszerk. Gintli Tibor, Akadémiai, 2010) mindössze három Jókai-mű – igaz, szép – elemzése szerepel: Egy magyar nábob, A jövő század regénye, Sárga rózsza. Ennyi volna Jókai életműve? Erről tájékoztatják a mai olvasóközönséget? Márai a Naplóban ezt írja 1967-ben: „Leírásai ellenállhatatlanok.”

Hamvas Bélát idézem:

„Az öt génusz ereje – a derűs életeszmény (Dél), a kultiváltság és a szociális egyensúly (Nyugat), a természetközelség és érzékenység (Észak), a szabadságvágy (Kelet) és a szövevényes gazdagság (Erdély) – ma és most elsősorban a személyiség kérdése, de olyan értelemben, hogy a népen belül egység és rend és magas színvonal csak abban az esetben valósítható meg, ha ez az öt génusz az emberek sokaságában harmonikusan tudatossá válik. Magyaroknak lenni annyit jelent, mint az öt génusz világában egyensúlyt teremteni. [...] És az egység nem is valósult meg később sem, egyedül Jókai műveiben. Jókai az egyetlen író, aki az ország minden helyén egyaránt odahaza van, otthon úgy, ahogy az ember csak otthon lehet, meghitten és oldottan, meleg pillantással. Az embereket és a dolgokat úgy nézi, hogy azok hozzá tartoznak és ő hozzájuk tartozik. Erdélyi leírásai éppen olyan magyar génusztűzok, mint a felvidékiek vagy az alföldiek vagy a nyugatiak” (Hamvas Béla: Magyar Hüperion 2007: 94–96).

Nemcsak az egész hazai tájat fogja át műveiben, hanem egész történelmünket is. Az ősidőkről szól a Varchoniták, akkor még nem ismerték az árlást, szavuk sem volt rá. (Egyébként feltűnően sokat foglalkozik számos művében az árlással, ezért szántam ennek a témának Jókai-könyvemben egy egész fejezetet.) Az ősi hitvilágba visz el bennünket a Bálványosvár. Az országvesztés éveiről szól a Fráter György. A 17. században játszódik az Erdély aranykora és a Török világ Magyarországon. A kuruc–labanc háborúk idején játszódik A lőcsei fehér asszony és a Szeretve mind a vérpadig, a későbbi években az Egetvívó asszonyszív és a sokak által legjobb történelmi regényünknek tartott Rab Ráby. S következnek a reformkorról és a szabadságharcról szóló nagyregények: És mégis mozog a föld, Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, a Baradlay fiúk története. Héroszok voltak? Igen. Jókai Anna mondta egyszer egy előadásában: Miért nem lehet elhinni, hogy ilyen emberek is éltek valamikor kis hazánkban?

Mikszáth írja: ő „tartotta írásaival millió és millió emberben a honszerelmet, mielőtt azt mindenfelől oltogatták, elének tártá az ország múltját lángoló lelkesedéssel,

főnséges ihletével kirajzolta jövőjét, neki élt, neki dolgozott szíve vérével, minden porcikájával s kivíván a maga számára a világ csodálatát, annak a palástjával betakarta hazáját” (Jókai Mór élete és kora II., 185).

De mi történt a hőroszokkal a nagy bukás után? A Mire megvénülünk hőse, az idősebb testvér, Áronffy Loránd összeroppant: „Sohasem láttam embereket olyan hamar megöszülni, mint akik kortársaink voltak” – írja az utolsó fejezetben. Áldorfai Ince, az Enyim, tied, övé szabadságharcos hőse bejárja a világot, sok mindennel próbálkozik, sehol nem leli lelki békéjét, öngyilkosságba menekül. De van olyan becsületes, hétköznapi ember, aki végig teljesíti kötelességét, betölti hivatalát, csak boldogtalan, ő Illavay Ferenc, az Akik kétszer halnak meg szomorú regény hőse. Az öreg Garanvölgyi feltámad a vegetáló állapotból, bekapcsolódik a feléledő társadalmi mozgalmakba (Új földesúr). Zárkány Napoleon szervezi a választási hajcihőket (Az élet komédiásai). A Világosi család nyomorog, az öreg Harter belebukik a mocskos panamába (Szerelem bolondjai). Vannak dzsentrik, akik már a parlamentben rontják a levegőt, ezek a Tanussy fivérek, a Kiskirályok délibábos öskutató figurái. S vannak okos vállalkozók, mint Berend Iván, de szembesülnie kell két alattomos ellenséggel: a külföldi bankkal és a nagyvállalkozással. Megrázó és izgalmas körkép az 1849 utáni évekről.

És akkor még nem beszéltünk a magánéleti művekről, a kalandos-humoros regényekről, és nem beszéltünk a szellemes és a szomorú novellákról, mint A háromszínű kandúr vagy a Bárdy család. És nem beszéltünk öregkorának kísérletező regényeiről. Jókaira is rásütötték a hanyatlás bélyegét, de erre a módszerolásra már megfelelt Fried István Öreg Jókai nem vén Jókai című könyvével.

És nem beszéltünk hihetetlenül gazdag, változatos stílusáról. A tankönyv a romantikához köti Jókait, de tulajdonképpen nem lehet besorolni egyetlen irányzatba sem. Jókai az Jókai. Sajátos regénytípust képvisel, a modern románcot (Nyilasy Balázs írt erről egész könyvet).

A hajdani kolozsvári professzor, Szabó Zoltán írja stílustörténetében: „Csak álmélkodni lehet azon, hogy mennyi babonát, paraszti átkot, szidalmat, anekdotát, mesét és népdalt szerkesztett bele regényeibe” (Kis magyar stílustörténet c. művében [harmadik kiadás, 1986, 211]). Stílusát romantikusnak mondják, de 1849 után megváltozott. „Ennek a nagy átváltásnak az eredménye a romantikának és a korabeli népies stílustendenciáknak (a hagyományos irodalmi nyelvnek és a mindennapi beszédnek) egy sajátos, művenként változó arányú ötvözete. Nyelvkincese [...] hasonlít a Petőfiéhez és Aranyéhoz, hisz Jókainak is nyelvi eszménye a mindennapiság, a közérthetőség” (uo. 216). „A romantikus stílus szövegbeli aránya egy-egy regényen belül általában nem nagy” (uo. 217).

Két tulajdonságával riogatják a mai fiatalokat: a lírai részletekkel és az idegen, főleg latin szavakkal. Egyik vád sem igaz: a lírai részletek szinte költemények, melyekben olyan művészien használja a különféle stíluseszközöket, főleg alakzatokat, mint Arany. Az idegen szavaknak legalább a fele angol. Egyébként is szövege pehely-

könnyű azokhoz a „modern” tanulmányokhoz képest, amelyeket a mai bölcsészeknek olvasniuk kell, amelyekben szinte csak a kötőszó magyar.

1963-ban D’Annunzióról írja Márai, hogy az olasz irodalomnak világirodalmi rangot adott. „Mint Jókai és Petőfi a magyar irodalomnak.” Kedvenc írója volt az angol királynőnek és Zolának, s számtalan olvasónak világszerte. (Állítólag Nagy Bella az 1960-as évek elején Londonban szépen megélt a százalékokból.) Számomra érthetetlen: ahelyett hogy ápolnánk világhírét, itthon, belülről fúrjuk, kihagyjuk, s lebeszéljük olvasásáról a fiatalságot. Miért?

Végezetül is Szabó Zoltánt idézem: „Jókai a továbbfejlődés irányát is megszabta. Mikszáth folytatta anekdotikus előadásmódját. Lírai telítettségű és gazdag hangulatiságú prózanyelvéből Krúdy merített gazdagon. És sokat tanult tőle Móricz is: »Jókai volt a legmélyebb varázsló, aki írói hatás által megérintett« (Nyugat 1922)” (uo. 219). Jókairól is elmondhatjuk, mint Aranyról, hogy „vagyonos Atyánk”.

Összegezőként mit mondhatunk?

Az iskolai ismeretcsökkentés és -torzítás beleillik korunk eszmei-filozófiai vonulatába, a nagy megfordításba – akár tudatában vannak ennek, akár nem. Ez a „modern”. Vissza kellene állítani az irodalomtörténetet. Nem volna szabad kihagyni korukat meghatározó írókat, nem volna szabad választhatóvá tenni Vörösmartyt, Jókait, Móriczot és másokat. A hazafias, nemzetnevelő gondolatok kihagyása ellentétes a tanterv nemzetnevelő elveivel.

És a csattanó: 9. és 11. osztályban a tanterv az óraszámot 4-ről 3-ra csökkentette (olvasható a 36. oldalon, tehát heti 2 óra irodalom és 1 óra nyelvtan – ha megtartják). Heti 2 óra! És még egy csattanó: a tankönyv címlapján ez áll: Irodalom 11. Miért nem Magyar irodalom?

Mottónkat Jókaitól választottuk. Zárásként idézzük ismét Jókai szavait, hitvallását:

„S hogy magyarul írok, azt nem azért teszem, mert nemzetem iránti kötelességem kényszerít, hogy hű hazafi legyek – hanem azért, mert én olyan szép, kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odataláló nyelvet nem ismerek, mint a magyar” (Életemből I, 15; A látható Isten).

„Óh, te édes szép magyar nyelvem! Te hangzatos, erőteljes dallama az érzéseknek! – De sok kárt tettél te már ennek a mi nemzetünknek azzal, hogy olyan szép vagy! – Szeretünk hangoztatni; gyönyörködünk benned, beszélünk hosszan és szépen – s aztán azt hisszük, hogy tettünk valamit. Sehol annyi kész szónok nem támad, mint a magyarok között” (Fráter György I, 174).

*Adamikné Jászó Anna magyar kultúra napi előadásának írott változata
(Anyanyelvápolók Szövetsége, 2019. január 22.).*

BLANKÓ MIKLÓS

NEMZETI MINIMUM

Kötelező olvasmányok – iskola Bánkkal vagy Bánk nélkül

Sok kritika éri a középiskolai kötelező olvasmányok listáját. Ez az irodalomjegyzék igyekszik őrizni az iskolai hagyományokat és a „klasszikus” tanári gyakorlatot, de törekszik a megújulásra és a posztmodern irodalom reprezentálására is. Egyre többször hallani, hogy a Bánk bánt nem fogadják be a középiskolások, a magyartanárok számára teherré vált annak tanítása, sőt egyesek ki is hagyják a magyaróráról. Pedig mintegy százötven évig természetes volt, hogy a középiskolában helye van a Bánk bánnak. A közismert drámánk iskolai létjogosultságán nincs is jobb alkalom elgondolkodni, mint a mű befejezésének kétszázadik évfordulóján.

„Tizedik osztályos gimnazistaként a Bánk bán volt a kötelező olvasmány, ezért magamnál hordtam azon a napon is, amikor egy hirtelen rosszullét után kórházba kerültem. A műtetre való várakozás órái éveknek tűntek, így került elő az iskolatáskám mélyéről a Katona József-dráma. Éppen Gertrudis és Bánk párbaját olvastam, amikor szólítottak, hogy mennem kell. A műtőbe betolva az altatóorvos köszönt, és bemutatkozott: »Katona József vagyok, az Ön aneszteziológusa.« Egy könnycsepp csordult le az arcomon, ő talán azt hitte, a félelemé, pedig a meghatottságé volt. Talán emiatt az élmény miatt kötődöm annyira mélyen a Bánk bánhoz” – osztja meg Pécsi Bálint egyetemista megható történetét a Magyaróra című folyóirat olvasóival. Az ő sorait megismerve talán nincs is létjogosultsága annak a felvetésnek, hogy érdemes-e tanítani a Bánk bánt. A kérdés azonban csöppet sem ilyen egyszerű.

Kezdjük talán azzal, kell-e tanítani a Bánk bánt! Mondhatni, hogy e dráma a „nemzeti minimum” része lett, azaz több mint egy történeti esemény drámai megjelenítése: vallomás a magyarság érzéséről. Nem véletlen tehát, hogy a XIII. századi történetet XIX. századi jellemrajzokkal bemutató dráma csak születése után több évtizeddel lett sikeres – köszönhetően Erkel Ferenc emblematis operájának (1861) –, az irodalmi kánon élvonalában van, és a legtöbbször színre állított hazai mű Magyarországon. No de akkor mi lehet a gond most? A tanárok egy részének a válasza az, hogy: 1. a mű nyelvezete túl nehéz, 2. az üzenete távoli a mai befogadótól, 3. a gimnazista diákok nem éretek mélységének feltárásához.

Vegyük sorra ezeket az állításokat! 1. A Bánk bán nyelvezete valóban nem könnyű. Már a maga korában is nehéz olvasmánynak bizonyult, hiszen Katona szövege archaikus, még nem a nyelvújítás „új” nyelvén íródott. Az viszont nem igaz, hogy a Bánk bán az egyetlen mű a középiskolai olvasmányok listáján, amelynek szövege embert próbáló. Éppen azok a tanárok, akik ellenzik a Bánk bán tanítását, előszere-

tettel olvastatnak kortárs irodalmat, ami nagyon dicséretes dolog, de biztosak abban, hogy Esterházy Péter könnyebben befogadható, mint Katona? Vagy Tandori Dezső nyelvisége nem okoz fennakadást a befogadás során? A mai irodalomtanítás elsődleges célja – ahogyan sokszor megfogalmazták a magyartanárok – az olvasóvá nevelés. És bizony ennek a nemes feladatnak része az is, hogy a nehezebb szöveggel való megküzdésre is rá kell vezetni a tanulókat. A nehezebben befogadható szövegekkel a rögzös olvasási folyamat szépségét lehet megmutatni. Azt, hogy küzdelem árán ugyan, de miként bontható ki számukra a rejtett üzenet.

2. A mű értékvilága távolinak tűnhet elsőre a mai befogadótól – legyen az akár a XIII. századi királynégylkosság, akár a XIX. század első felének hazafias gondolkodása. De akkor azt mondhatnánk, hogy csak a kortárs irodalmat érdemes tekinteni, hiszen Balassi, Zrínyi, Csokonai, Berzsenyi, Petőfi, Jókai, Arany, Vörösmarty gondolkodása mind távoli korunkétól, de valljuk be, Ady, Babits, Radnóti vagy József Attila sem éppen egy maihoz hasonló világról ír. Azért a kortárs irodalom fiatalokhoz szólásában sem lehetünk biztosak, hiszen az sokszor generációs, a mostani költők-írók saját gyermek- és fiatalkoruk tapasztalataira építik műveiket, ami sok esetben nem érinti a fiatalokat. És miért ne lehetne kiválasztani egy-egy műnek azon értelmezési lehetőségeit, amelyek a ma emberének vívódásaival, problémáival foglalkoznak? Ma senkit sem csálnak meg? Senkit sem árulnak el? Senki nem követ el bűnöket? Senki nem vívódik a családja és a hivatása között? Senki nem érzi magát elveszettnek nőként egy férfiközösségben? Ma nincsenek már idegenek, kultúrák és társadalmi csoportok közötti feszültségek? Mert királyok, királynék, bánok, hazánkban élő merániak valóban nincsenek, de ezek az élethelyzetek ugyanúgy velünk vannak, mint Bánk vagy éppen Katona korában. Az iskolában érdemes volna a dráma e rétegeire helyezni a hangsúlyt.

3. A középiskolások túl fiatalok a mű értelmezéséhez. Az irodalomtanítás egyik legnagyobb nehézsége, hogy a diákok még nem rendelkeznek azzal az érettséggel, amely az adott mű befogadásához és még inkább élményszerű megismeréséhez vezet. Azért van a magyartanár, hogy ezen átsegítse tanítványait. Ha a kötelező olvasmányok sorát ezen elgondolás szerint állítanánk össze, a jelenlegi tételek jelentős része lekerülhetne erről a listáról. De kiléphetünk az irodalomtanítás köréből: cseppet sem biztos, hogy a Pitagorasz-tétel vagy a gazdaságföldrajzi összefüggések megértésére a kamaszkor a legalkalmasabb. Az iskola az a hely, ahol mindezt meg lehet (és meg kell) tanítani-tanulni. A társadalom tagjainak többsége nem venné magától kezébe élete során a „nagy klasszikusokat”, ha az iskolai létből ez kimaradna. És ha mindent „kigyomlálnánk” a kötelező irodalmak sorából, mi értelme lenne heti három-négy-öt alkalommal magyarártára járnia a diáknak?

A Bánk bán próbája a budapesti Nemzeti Színházban, 2017. (Kép: MTI/SL)

A kultúráközvetítés elengedhetetlen része az irodalomórának, azon keresztül, illetve amelletts fejlesztethetők a különböző képességek, kompetenciák. És akkor jön a nehéz kérdés: hogyan tanítható a Bánk bán? November elején jelent meg az Anyanyelvápolók Szövetségének kiadásában a Magyaróra című folyóirat, amelynek első száma a Bánk bán-búvárlatok címet kapta. Amikor ezt a folyóiratszámot összeállítottuk, a Bánk bán tanításának fontossága mellett tettük le a voksunkat. Mi is a hogyanra kerestük a választ. Tudtuk, hogy nem fogunk egyértelmű utat találni – a Bánk bánnal foglalkozó kutatók és a művet tanító tanárok segítségével sem. De sok ötletet, tanári gyakorlatot tudtunk bemutatni.

Van olyan tanár, aki projekt módszeren keresztül közelíti a szóban forgó dráma felé: a diákok saját „fordítást”, jelmeztervet készíthetnek, de összeállíthatják Tiborc életrajzát, vagy csetre átvihetik Gertrudis és Bánk vitáját. Egy másik tanár, szintén az infokommunikációs eszközöket segítségül hívva, a történetet infografikán ábrázoltatja tanítványaival. Van, aki Endre király lelki világán keresztül dolgozza fel a szöveget. Többen használják az idén megjelent Nádasdy Ádám-féle „fordítást”, amely valóban csökkenti a különbséget napjaink és a keletkezés nyelve között. Más tanárok pedig a szintén ebben az évben másodszor kiadott, Beke József által összeállított Bánk bán szótárt használják a tanórákon.

A tantárgyi integráció is megjelenik a Magyarórában felvázolt alternatívák között: az erkeli opera és a katonai dráma együttes tanítása remek összevonása az ének- és magyarórai tananyagnak, az operaadaptáció akár dramaturgiai, akár stilisztikai összevetése sem hiszem, hogy érdektelen lenne a mai fiatalok számára. Utat lehet nyitni

a történelemóra felé is, amelyen érdekes megvizsgálni, hogyan is történhetett a királynégyilkosság 1213-ban, és vajon mi Katona szerzői szüleménye.

A múzeum- és színház-pedagógiai módszerekről sem szabad megfeledkezni, hiszen több kulturális intézmény kínál a témában foglalkozásokat, de magán a tanórán is el lehet játszani bizonyos jeleneteket a diákokkal. Aki mindezt kipróbálta, de a tanulói még mindig nem akarják a Bánkot olvasni, az jogosan mondhatja, hogy nem tanítható ma már ez a mű.

A lehetőségek tárháza tehát elég széles a magyartanárok számára is. Csak akarni kell, és hinni abban, hogy van értelme tanítani – a Bánk bán is. Mert ha Katona József kikerülne a Nemzeti alaptantervből, akkor ki lenne a következő? Berzsenyi, Csokonai, Vörösmarty vagy Jókai? Teljesen eltűnik a klasszikus magyar irodalom a középiskolai tankönyvekből?

Pedig nem lenne szabad megfosztani a fiatalokat olyan olvasásélményektől, mint amelyet a Bánk bán is ad(hat) – pusztán azért, mert a tanári kreativitás alábbhagyott, és a sok évtizedes módszertant nem képes valaki megújítani. Hiszen abban igazuk van a magyartanároknak, hogy ha ugyanúgy tanítják ezt az irodalmi alkotást, ahogyan húsz, harminc vagy netán negyven éve teszik, akkor sok örömet nem fognak látni a tanítványaik arcán. Maradjon tehát a Bánk bán a jól megszokott helyén: az iskolában – de kicsit másképp kellene leporolni, és felfedezni a diákokkal azt, hogy milyen szépség rejlik a kétszáz éves „porréteg” alatt. Bízunk abban, hátha vannak még Pécsi Bálintok!

Megjelent a Magyar Nemzetben 2019. december 8-án. (A szerk.)

SZÜTS ZOLTÁN

OLDSZKÚL

Majdnem 15 év után újra tanulásra kényszerítettem magam, amolyan formálisra, komolyra, ami számonkéréssel és mondjuk nem olyan kézi- vagy szakkönyv megírásával és kiadásával végződik, melybe beleírom tudásom, elképzeléseim, ábrándjaim és tévelygésem.

A tanári pályán eltöltött majdnem 20 év mellékhatása következtében, még mielőtt a szükséges ismeretek módszeres elsajátításába kezdtem volna, újra értelmeztem a tanulás szó jelentését.¹

A tanulás felfogásomban olyan hosszabb, akár több hétig tartó cselekménysorozat része, mely mosogatógép-pakolással, könyvespolc-rendberakással, takarítással és persze az íróasztaltól való távolmaradással, valamint a koncentráció teljes hiányával kezdődik. A tanulások közti szünetet a tanulásra való felkészülés tölti ki, melyben a téma feltárása egyszerre jelenti a Netflix őszi kínálatának feltérképezését a digitális pedagógia és a kutatómódszertan tárgyának körülhatárolásával. Egyidőben. Sikertelenül. Ez a bevezető fázis, a tájékozódás és az elveszett emlékek fázisa, melyet, mivel sikerre vágytam, követett a tételek részletes áttekintése és a szakirodalom beszerzése.

Fortepan/Budapest Főváros Levéltára. (Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.072)

A szakirodalom beszerzése a 2000-es évektől számomra egyre erőteljesebben az online tudástárakban és elektronikus könyvtárakban elérhető tartalmak felkutatásáról szólt, és mint most kiderült, nyomtatott könyvek beszerzésével, a tételek lappal történő írásával, de kinyomtatásával, a legfontosabb tudnivalók ceruzával való aláhúzásával és végül a kulcsszavak címdalra történő, olvasható felírásával folytatódott. De még ezzel sem ért véget, hiszen egyetemista koromban rájöttem, hogy akkor tudok igazán valamit, ha már az összefüggéseket is látom, vagy én alkotom meg a kapcsot.

¹ Ezzel is húzva az időt.

latokat gondolattal. Például a nominális skálák és a gépi látás között. Az osztálytermi pedagógiai megfigyelés és az Amazon valós térben létező új áruházai között. Mert azért a géplélek már bennem él, és a digitális témát már nem engedem.

Ami tehát online kalandként indult, azzal végződött, hogy hosszú órákra kivonultam a digitális világból, és sorra kezdtem könyvtáros feleségem segítségével felkutatni az olvasmányjegyzékekben megjelölt nyomtatott könyveket. Az íróasztalomról, mely már pár éve könyvespolcként és a kiselejtezett külső merevlemezek, nyomtatók és médialejátszók tárolófelületeként szolgált, szisztematikusan lepakoltam. Balra kerültek a tanuláshoz szükséges nyomtatott könyvek, mellette papír, tollak, ceruzák és egy hegyező. Jobbról – távol tőlem – maradtak a gépek. Laptopot tilos volt bevinni. És az okostelefon is szigorúan kint maradt. A tanulás szó jelentése újra átalakult. Összeforrott a koncentrációval, csönddel, elmélyedéssel. A papírról való olvasással, a már említett jelentés kereséssel, címszavazással. Nem volt multitaskingolás, hírolvasás, szakirodalom-gyorsgörgetés a képernyőn olyan megjegyzésekkel, mint: ja, ezt is tudom.

Aztán egy kicsit enyhült a szigor, de nem a dolgozószobában, ott maradtam oldszkúl, hanem az információs társadalomban töltött munkás mindennapokban. A tanulásom tárgya a tanulás volt maga, Pukánszky Béla és Németh András Neveléstörténetét megtaláltam elektronikusan is azon az egyetemi szerveren, melyen a doktori értekezésem filozófiai alapját képező szakdolgozatomat is publikáltam² 19 éve, hypertextuális formában. Egyes fejezetek között linkek vezettek, a lapozás kattintással történt. Így végül digitális nomád létemben is tudtam már tanulni. De esténként visszatértem az íróasztalomhoz, és olvastam Locke-ról, Herbartról, Rousseau-ról, és az is kiderült, hogy 19. század második felében már a túlzott iskolai tanulástól féltették a gimnazistákat Németországban: „Időközben már orvosok egész sora nyilatkozott egyre kritikusabb hangvételben a gyerekek túlzott iskolai igénybevételéről. Hangoztatták, hogy a rövidlátás mellett a fejfájás, az orrvérzés, az emésztési zavarok és az ún. «szűkmellűség» – mind olyan betegség szimptomái, amelyet az iskola okoz” (Pukánszky 2005).

A tanulásom tárgya tehát a tanulás volt maga. Így kíváncsi voltam, hogy vajon a géptestben szép lélek lakik-e, hogy a képernyő és a hálózatba kihelyezett memória társadalmában jobban, hatékonyabban tanulunk-e. Rögtön jött szembe egy másik

Fortepan/Adományozó. A képernyő a fenti tünetekhez hozzáadja továbbá a szédülést és dezorientáltságot.

² Ez volt talán az első bevételem a tudományból.

idézet: „A kulturális átadás az ember fejlődéstörténete során kognitív habitusok láncolatán keresztül valósult meg. A folyamatsor a főemlősök epizodikus elméjétől elvezetett a mai modern ember mentális világához. A változássorozat értelmezésére általánosan elfogadott Merlin Donald koncepciója, amely szerint ez az átalakulás több lépésben, olyan adaptációkon keresztül történt, amelyek egyre újabb reprezentációs rendszerek, információfeldolgozási eljárások és kommunikációs formák megjelenését hozták magukkal. Az újabb formák nem szüntették meg a korábbiakat, amelyek így a mai elmeszerkezetben is fellelhetők, annak funkcionális részeleleit képezik” (Komenczi 2013).

De vajon Gutenberg okosabbá tette-e az embert? Mindenképpen. A horizontális ismeretátadást felváltotta a vertikális, és mint Newton vallja a Google Scholar motorjában, csak azért láthatott ilyen messzire, mert óriások vállán állt. A könyvekbe kihelyezett memória egyre többek számára vált hozzáférhetővé, a nyomtatott szövegek lapjairól az uniformizált tudást könnyű volt befogadni. A jelenre azonban különvált a könyv testében még egységesen létező interfész (kijelző) és a memória (hálózat). A keresés gyorsabb lett, a bevésődést nehezíti a multitaskingolás, a hypertextualitás és az interaktivitás. És újra jönnek a német orvosok. „Manfred Spitzer német pszichiáter szerint minél korábbi életkortól alkalmazzák a digitális médiát, annál nagyobb károkat okozhat. Memóriazavarokat, csökkent koncentrációképességet és társadalmi elszigetelődést is előidézhet” (Balázs 2013).

De vajon okosabbak lettünk-e, a tanulásban és végső soron az alkotásban hatékonyabbak lettünk-e azzal, hogy kihelyeztük a memóriánkat, a kreativitásnak adott-e teret? Nem, mondja bennem a technopessimista. Nem jegyzünk meg adatokat, nincs mit kombinálni, mire építsen hát a kreativitás. Miles Davis és John Coltrane trombita- és szaxofondallamaiban Bartók Bélát is felfedezni.

Igen, mondja azonnal a technooptimista. Az alkotás maga is gyorsabbá vált, az elméleteimet alátámasztó szerzőket, ha kell, akár Gutenbergig visszamenőleg online azonnal felkutatom, ahogy Coltrane Bartókra hivatkozó Giant Steps című videóját, végül pedig az írásom megjelenése és megosztása után a felhasználókkal folytatott interakció további munkára inspirál.

Irodalom

Balázs Géza 2013. A devolúció felé? – Bevezető a digitális demencia témájához.

E-nyelv Magazin 2013/1.

Komenczi Bertalan 2013. *Elektronikus tanulási környezetek kutatásai*. EKF, Eger.

Pukánszky Béla 2005. A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben.

Iskolakultúra. Pécs.

<https://thelistenersclub.com/2017/10/27/bartoks-surprising-influence-on-jazz/>

Megjelent az E-nyelv Magazinban. (A szerk.)

PÖLCZ ÁDÁM

HAGYOMÁNYTEREMTŐ MESEMONDÓ PROGRAM, MESEÜNNEP ÉS MESEKONFERENCIA AZ ELTE TÓK-ON

André Jolles (1930/1968) szerint a mese a kilenc egyszerű szövegforma egyike. Ebből következhet, hogy a mesében és a népköltészetben olyan gondolkodásbeli és nyelvi műveletek nyilvánulnak meg, amelyek az embernek régóta sajátjai (Balázs 2007: 112). Miért ne foglalkoznánk vele behatóbban?

A pedagógusi pályára való felkészülés folyamatában a tanító, az óvodapedagógus, valamint a csecsemő- és kisgyermeknevelő szakos hallgatók az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karának szemináriumain, pedagógiai gyakorlatain sokszor kerülnek mesemondói szerepbe. Az anyanyelvi-kommunikációs és az irodalmi órai fejlesztőmunkák eredményes megvalósításához meg kell ismerniük a népmese élőlészavas előadásához nélkülözhetetlen tudástartalmakat. A kontaktórák kurzusok első alkalmain elsajátítják az irodalmi anyagválasztás kritériumait, megtanulják, hogy miként lehet elválasztani a búzát az ocsútól, az igénytelen, zanzásított, deformált szövegeket a folklórhagyományok eredetiségét megőrző meséktől.

A következő lépés az előadástechnikai eszközök megfigyelése, elsajátítása. A felsőoktatási képzési tantárgyi hálóban minimális órakeretben jelenik meg a mese szerteágazó interpretálási lehetőségeire fordítható idő, ezért különösen fontos, hogy a Kar oktatói az esztétikai minőséget nyújtó szemlélet kialakítása érdekében számtalan órán kívüli lehetőséget kínálnak a meshagyományok éltetésére. Néhány kiragadott példa az utóbbi 10 év kontaktóráival párhuzamosan futó kulturális, mesepedagógiai programokra:

- Mese csak neked – mesemondás gyermekeknek kiadók könyvesboltjaiban
- Mesekuckó az Aranyvackor fesztiválon és az Aranytíz Művelődési Házban
- Mesepont szervezése
- Mesekurzus a nappali és a levelező tagozaton
- Mesemondó hagyományok konferencia a HUNRA-val közösen
- valamint meseszövések a Néprajzi Múzeumban, mesemondás a Népmese Napja Országos Mese konferencián Egerben és a Meseközpontban Paloznakon.
- De nagy magyar mesemondóink, mesepedagógiai szakembereink előadásait is nagy érdeklődéssel hallgatták a hallgatók. Vendég volt a Karon Kóka Rozália, Berecz András, Szabadi Boglárka és Szeleczki Mónika is.

A Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék 2008-tól évente megrendezi a Népek mesei országos egyetemi és főiskolai mesemondó versenyt a felsőoktatásban tanuló hallgatók tehetséggondozása céljából. A verseny alkalmával a zsűritagok – tekintettel a mesemondás hagyományaira – figyelembe veszik a szövegválasztást, a mesei logika és nyelvezet hibátlan, hiteles tolmácsolását, a mondat- és szövegfonetikai eszközök helyes

használatát, az improvizatív képességek kibontakoztatását, a mese szórakoztató funkcióját, a hagyományos mesemondói szokások továbbvitelét, valamint a hallgatóságra gyakorolt hatást (Bereczkiné Záluszkai 2008: 6). A program 11 éve alatt több mint 200 hazai és határon túli intézményből érkező mesemondó diák meséjét ismerhették meg az érdeklődő oktatók és diákok (Tímárné Hunya – Koósné Sinkó 2019). Emellett hosszú évek óta minden év áprilisában – Koósné Sinkó Judit szervezésében – a tanszék megtartja a magyar nyelv napját, ahol anyanyelvi versenyeken – szépkiejtési, helyesírási, szépirodalmi, versmondó és (nép)mesemondó versenyen – vehetnek részt az érdeklődő hallgatók.

Az ELTE Tanító- és Óvóképző Kara a fentiekén túl a mesék tudományos kutatásának is jelentős figyelmet szentel. Nagy sikert aratott a TÓK-on hagyományteremtő szándékkal 2018-ban megrendezett A mese interdiszciplináris megközelítései című nemzetközi konferencia, melynek folytatása 2020 márciusában lesz. A konferenciára december 31-éig lehet jelentkezni az erre a célra kialakított online felületen. A jelentkezéshez a konferencia Tudományos Programbizottsága a következő témákat ajánlja:

- A népmesék folklorisztikai kutatásainak legújabb eredményei
- A mese a kulturális távolságok perspektívájában
- A mesei idegenség vonzereje
- Szélesedő irodalmi témák, tematikai változások a mesében.
- Kortárs szociotémák mesehelyzetben: a „tabu” és a „tolerancia” mesei motívumai és a fenntarthatóság mint mesei motívum megjelenése a mesében
- A kortárs mese gyermekirodalmiasítása
- Egyszeres és – a kortárs mesei történetek – többszörös mesei dimenzióinak fikciós játéklehetőségei és e lehetőségekben rejlő olvasói nehézségek
- Mese közvetítése a mediálisan megsokszorozódó térben

A konferencia szervezői más tudományterületekhez kapcsolódó előadásokat is szívesen fogadnak.

Irodalom

- Balázs Géza 2007. *Szövegantropológia*. BDF – Inter, Szombathely–Budapest.
- Bereczkiné Záluszkai Anna 2008. Barangolás a mesék birodalmában. Népek meséi – tematikus hét az ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Karán. *Anyanyelv-pedagógia*. 2008. (1. évfolyam), 3-4. szám <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=133> (A letöltés időpontja: 2019. december 07.)
- Jolles, André 1930/1968. *Einfache Formen*. Tübingen: May Niemeyer Verlag. (Vierte, unveränderte Auflage).

Forrás

- Koósné Sinkó Judit és Tímárné Hunya Tünde előadása a Hagyományok Házában, 2018. december 1. Program: <https://hagyományokhaza.hu/hu/oktatas/program/nepmesemondoversenyek-miert-hogyan-ne-hanyfelekeppen> (A letöltés időpontja: 2019. december 07.)

Szilák Flóra

„BOLTOT NYITNI KÖNNYŰ, NYITVA TARTANI NEHÉZ” – A 20. KOSSUTH-SZÓNOKVERSENYRŐL

Az anyanyelvápolás fontossága, a közösségépítés, a felkészülés öröme, a kommunikáció fejlesztése vagy a feladott téma nyújtotta kihívás... Sok oka lehet valakinek indulni a Kossuth-szónokversenyen. Tudósításunkban megmutatjuk, milyen volt az idei (ünnepi) rendezvény.

Ahogy azt a jubileumi, 20. alkalom megnyitóján Pölcz Ádám, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar oktatója, a verseny szervezője elmondta: immár negyedik éve adhat helyet a TÓK a Kossuth-szónokversenynek. A kar dékánja, Márkus Éva köszöntőjében kifejezte, hogy az egyébként szintén jubileumot ünneplő, 150 éves intézmény örömmel vállalja a szervezés feladatait, hiszen a szónokverseny a beszédközpontú szakok fejlődésére nyújt teret – ez korábban főként a pedagógusokat és a jogászokat takarta, de mára kinyílt a lehetőség más szakok felé is. Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke is köszöntötte a résztvevőket. Kiemelte a verseny jelentőségét, amit a (Kodály Zoltán javaslatára létrehozott) Szép magyar beszéd versennyel elkezdődött anyanyelvápolás hagyományának folytatása jelent. A Szövetség, mint elmondta, a szabad nyelvhasználat mellett áll ki, határon belül és túl is; a szónokverseny megítélésük szerint mára ennek az egyik tartóoszlopa lett. Pokorni Zoltán, a kerület polgármestere is kitért arra, milyen örömtelinek tartja a verseny hosszú fennállását, hiszen, mint kiderült, ő egyike volt a legelső megnyitón beszédet mondóknak is. Ahogy fogalmazott: „boltot nyitni könnyű, nyitva tartani nehéz”. Pokorni politikusként, gyakorlott beszédartóként szólt a versenyzőkhöz: szerinte a jó szónok áttetsző, nem tolakodik a tárgya elé még akkor sem, ha a beszédén átszűrődik személyisége. Szónoklatának hatásosságát (és persze az illető lélekjelenlétét) talán mutatja, hogy akadt olyan versenyző, aki reflektált szavaira a saját beszédében is.

A kerek évfordulók hangsúlyozása nem véletlen: ahogy az a későbbiekből kiderül, a szónoklatokban is fontos szerepet kapott.

A korábbiakkal már el is árultam, hogy a Kossuth-szónokversenyen a felsőoktatásban részt vevő hallgatók indulhatnak, mégpedig minden országhatáron belüli intézményből karonként egy-egy fő, határon túli intézmények esetében legfeljebb két-két fő. Ezenkívül meghívást kapnak a középiskolai szónokversenyek első helyezettjei is. A diákok két fordulóban mérik össze készségeiket: a kötelező beszédben adott témakörben előre felkészülve szónokolnak hat percig, míg a háromperces rögtönzött beszéd témáját csak aznap tudják meg. A kötelező beszédek idén a következő Kossuth Lajos-idézet köré szerveződtek, egészen különféle nézőpontokból világítva meg a szö-

veget: „Nincs ember, ki a szabadságot nem szeretné, de az igasságos ember mindenkit szabadnak kíván, az igasságtalan csak önmagát.”

De mielőtt a szónoklatokra térnénk, másfelé kell elkanyarodnunk: a verseny történetében ugyanis már hagyomány, hogy retorikai konferencia előzi meg a megmérettetést, így a személyes tapasztalataikon kívül ilyenformán tudományos útravalót is kapnak a versenyzők. Idén három, Kossuthhoz kötődő témában hallhattunk előadást.

A retorikakonferencia. Lócsi Tamás, ELTE TÓK (Kép: BB, ELTE Online)

Reznák Erzsébet történész a ceglédi Kossuth Múzeum igazgatójaként beszélt Kossuth híresebb szónoklatairól, a Múzeum anyagát is ismertetve. Előadását azzal a megállapítással kezdte, hogy a Kossuth-kultusz élő hagyomány – s számomra érdekes volt, hogy Reznák Erzsébet éppen ezt látszott színre vinni a múzeumi tárgyak, szövegek, Kossuth-mítoszok iránti lelkesedésével. Kossuth pályájának szónoklatok mentén történő értelmezését adta a Piarista Gimnázium éveitől a jogászai tevékenyedésen át a politikusi pályafutásáig (s felvetette, hogy Kossuth bukásának egyik oka lehetett ebből a megközelítésből, hogy kormányzóként rendeletírásra korlátozódott a feladatköre, így személyes jelenléte, szónoklatai nem hathattak olyan erővel). Kossuth hatásának széleskörűségét mutatja szerinte, hogy Amerikában is van kultusza a mai napig: nemcsak hogy szobra van a Capitoliumban, de például egy mai punkzenekar(!) névadója is lett az egyik magyar származású bandatag révén.

Lócsi Tamás adjunktus (TÓK) a Kossuth–Széchenyi-vita érvelését mutatta be részletesen. Külön hangsúlyt fektetett a médiumokra, hiszen Széchenyi könyvméretű vitairata (A' Kelet népe) és Kossuth Felelete után a sajtó platformjára tevődött át a párbeszéd, Kossuth Pesti Hírlap-beli cikkeire Széchenyi a Jelenkorban válaszolt. Lócsi Tamás ezek közül a könyvek érvelését fejtette ki bővebben a retorikai elemzés módszerével, különböző fogalomrendszerekben elhelyezve a vitát. Végül az ethoszra (a karakterre), a pathoszra

(az érzelmekre) és a logoszra (a logikai érvelésre) alapozó érvelésmódokat vizsgálta a két szövegben. Az előadása végén rámutatott, hogy Széchenyi alapvető problémája is retorikai jellegű, hiszen a Kossuth által alapított Pesti Hírlap érvelésmódjával szemben emel kifogást. A vita tétje így lényegében ez: érzéssel vagy értelemmel győzzük meg a hallgatóságot? Lózsi Tamás nem foglalt állást az elemzéssel, pusztán bemutatta a vita (a versenyzők által is hasznosítható) retorikai eszközeit.

Gönczöl Andrea adjunktus (TÓK) Kossuth jogászai tevékenységét elemezte. Nemcsak a korabeli jogászszakmákat, gyakorlatokat, helyi viszonyokat mutatta ezzel be (Kossuth ügyvédként, törvényszéki bíróként, ügyészként is dolgozott), de külön hangsúlyt fektetett előadásában arra is, hogy rámutasson, Kossuth milyen jogi reformokat készített elő a tevékenységével. Ehhez konkrét ügyeket, periratokat elemzett, valamint Kossuth más fórumokon (mint a Pesti Hírlap) megjelent írásait. Ilyen nívum például – hogy csak néhányat említsünk az előadás gazdag anyagából – a korban az evictio megfogalmazása, ami a mai jogban a jogszavatosság elvével rokonítható (a megvásárolandó áru tehermentességének garanciája). Egy másik esetben bíróként közigazgatási függelékot adott hozzá egy büntetőjogi perhez, amely a terhesgondozás alapjait jelenti: a határozat szerint, aki terhesnek látszik, annak el kell mennie terhesgondozásra, és erről meg kell bizonyosodnia. (A per ugyanis abból a helyzetből fakadt, hogy egy, a gyermekét éppen csak megszüülő anya eltemette az újszülöttet, miközben a terheségről senki nem látszott tudni; és azt állította, hogy a gyermek halva született – ami nem volt bizonyítható.) Kossuth felemelte a szavát olyan ügyekben is, mint a szabad ügyvédválasztás, illetve kiállt amellett, hogy ha a vádlottnak nincs ügyvédje, rendelkeznie ki védőt számára; a vádpontokat ismertessék a vádlottal; és legyen nyilvános a bírói eljárás. Ezek ugyanis a korban nem voltak bevett gyakorlatok.

A résztvevők és kísérőik (Kép: BB, ELTE Online)

A konferencia után, a pénteki nap délutánján került sor a kötelező beszédek fordulójára, ami végig az idézett Kossuth-gondolat körül forgott (az ismétlés kedvéért: „Nincs ember, ki a szabadságot nem szeretné, de az igazságos ember mindenkit szabadnak kíván, az igazságtalan csak önmagát”). Végül 19 versenyző mérettette meg magát, egyetemisták és középiskolások vegyesen. Egészen változatos modalitásokban szólaltak meg a résztvevők: volt, aki lírai, álmodozó, lelkesült hangon szónokolt, míg más inkább humorral próbálta elnyerni a zsűri tetszését, vagy személyes élettörténetével tette szemléletessé az álláspontját, megint más pedig petőfis komolysággal adta elő érvelését. Fiktív beszédhelyzetet is sokan teremtettek szónoklatuk köré: megidézték az iskolai beszéd szituációját; akadt nyári táborozást szervező tanárnő is, aki az osztályához szólt; más egy metareflexív gesztussal a versenyhelyzetet magát tematizálta; vagy éppen prédikátorként (bibliai idézetekre is hagyatkozva) szólt az egybegyűltekhez. A személyes kedvencem annak a versenyzőnek a megoldása volt, aki a Bethlen-kormány idejére, 1922-be helyezte a fiktív parlamenti beszédét, és a választójog újbóli kiterjesztése mellett érvelt a szabadság fogalmának értelmezésével. Azzal a gesztussal, hogy a beszéd idejét a Hitler előtti időszakra tette, a versenyző kikerülte a szélsőségek megerősödésének kérdését, és optimistán érvelhetett a népbe vetett bizalom, a választás szabadságának korlátlanága mellett. Érdekes párbeszédet teremtett a szónoklatok között, hogy más versenyzők éppen erre az ellentétre élezték ki beszédüket, történelmi vagy aktuális példákkal. A fentebb idézett Kossuth-mondatra tehát sokféleképpen reflektáltak ezen a délutánon: a szabadság fogalmának több nézőpontú értelmezését adták (az egyéni szabadság különféle megnyilvánulásaitól az egyén és a társadalom viszonylatában értelmezhető szabadságig), az igazság objektivitásáról vagy szubjektivitásáról gondolkodtak – és ezt a kettőt, szabadságot és igazságot majd’ minden elképzelhető módon összekötötték.

A másnapi rögtönzött beszédek, ahogyan a zsűri verseny végi értékelésében elhangzott, mind magas színvonalúak voltak: a rövid felkészülés jelentette akadályt is zökkenőmentesen sikerült leküzdenie a csapatnak, és jellemzően fejből is mondták a szöveget a szónokok. A versenyzőket két részre osztották a szervezők, és mindkét csapatnak választania lehetett két téma közül. Az első társaság eldönthette, pohárköszöntőt mond-e inkább a szónokverseny 20. születésnapján, vagy arra a kérdésre reagál, hogy „lesz-e majd szingli bácsi/néni megszólítás?”. A második csapat is mondhattott pohárköszöntőt, vagy a következő mondást kellett felhasználnia: „Mely tyúk sokat kárál, keveset tojik.”

A választható témákat egészen szabadon használták fel a versenyzők. Volt, aki a megszólítást tematizáló feladatot választva elrugaszkodott a konkrét kérdéstől, és általában a párkapcsolatokról tartott szónoklatot: a szingliség hasznát hangsúlyozta az önmegismerésben, vagy éppen a saját kapcsolatainak példáján mutatta be a párkeresés nehézségeit és a pártalálás boldogságát – és természetesen a párkereső weboldalak sem maradtak ki a példák közül. Olyan is akadt azonban, aki nyelvészetiileg közelítette

meg a feladatot, és javasolta a „hajadon/özvegy” megszólítást a „szingli bácsi/néni” helyett, vagy a „vélegény/-leány” formulákat idézte fel.

A másik csoport közmondásos feladata szintén tág teret adott az értelmezésre. Szép gondolat volt egy határon túli versenyzőtől, hogy a közmondásokon keresztül tudunk kapcsolódni egymáshoz egészen eltérő lakóhelyekről is. A szónok megjegyezte, hogy a kulturális örökségünk ápolása és folytonos újraértelmezése közös kötelességünk – és éppen ezt a feladatot végezte el a többi versenyzővel együtt, akik a közmondásról gondolkodtak. Ez természetesen nem volt mindig zökkenőmentes: egy beszéd például a mondat értelmezésének folyamatát vitte színre, az egyes lehetőségek humoros elvetésével (a „tojik” szó ’ürít’ és ’fél’ jelentése is előfordult nemcsak itt, de több beszédben is, és hasonlóan a „tyúk” ’tyúk’, ’általában beszélő ember’ értelmezés mellett ’nő’ jelentésben is előkerült). Volt, aki nemcsak lehetséges ötletként kezelte a „tojik” szlengetes értelmezését, hanem egész szónoklatát erre fűzte fel: a székrekedés diagnosztizálásának folyamatán keresztül beszélt (orvostanhallgatóként) az egészségügy helyzetéről, a különböző orvosok (belgyógyász, sürgősségis, patológus) közti viszonyokról, illetve metaforikusan arról, hogy mindenki másban és másra jó. Egy újabb ötletes felhasználása volt a mondatnak azé a versenyzőé, aki a 20. Nemzetközi Egészségfesztiválon szólalt fel beszédében, és az egészségért megtett mindennapi munkára sarkallt az egészségről való beszéd, illetve a könnyűnek tűnő megoldások (superfoodok, pirulák) helyett.

És persze volt mindkét csapatból olyan is, aki a tradicionálisabb (és az életben is gyakran előforduló) pohárköszöntőt választotta feladatul. Úgy gondolom, valóban méltó születésnap-i köszöntőket hallhattunk. Személyes vallomásokká lettek ezek a beszédek, a közös felkészülés és a fővárosba utazás élményéről, a szép beszéd, a megszólalás képességének fontosságáról, a magyar nyelvhez való viszonyról, az egészséges versengés öröméről: arról az ünnepről, amit – ez a külső szemlélő nézőpontjából is látszott – a Kossuth-szónokverseny jelentett a résztvevőknek, versenyzőknek és (me-rem állítani) zsűrinek egyaránt.

És ha már itt járunk: a zsűri tagjai az idei évben Kiss Róbert Richard Prima Primi díjas újságíró elnöklétével Koltói Ádám főiskolai docens, Bóna Judit, az ELTE BTK docense, Merényi Hajnalka, az ELTE TÓK adjunktusa, Hoványi-Nagy Fruzsina egyetemi oktató, a Szónok Születik Retorikaiskola trénera és Dudás Róbert Gyula voltak. Már a zsűri sokszínűségéből is látszik, hogy a versenyzőket komplexen figyelték és értékelték.

Pölcz Ádám megragadta a jubileum adta lehetőséget arra, hogy megköszönje Adamikné Jászó Anna és, ahogyan az fentebb kiderült, az idén is zsűrizést vállaló Koltói Ádám két évtizedes munkáját a verseny kitalálásában, szervezésében és lebonyolításában.

Kiss Róbert Richard a zsűrit képviselve a verseny végi összefoglalójában kiemelte, hogy rendkívül magas színvonalú verseny volt, ahol csupán néhány pont döntött a helyezésekről, így minden résztvevő büszkének érezheti magát. (Az eredményhir-

A zsűri. Balról jobbra: Dudás Róbert Gyula, Koltói Ádám, Hoványi-Nagy Fruzsina, Kiss Róbert Richard, Bóna Judit és Merényi Hajnalka (Kép: BB, ELTE Online)

detés után lehetőséget biztosított arra, hogy személyesen is elemezzék a versenyzők teljesítményét, ha kéri, de egy rövid, nyilvános reflexiót mindenki kapott.)

A hosszas felkészülés és a verseny két napja során végzett munkát sokan értékelték különböző szempontok szerint. Először is több különdíjat is kiosztottak a versenyen jelen lévő szervezetek.

- A Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány a zárt *ē* hangot legszebben kiejtő versenyzőknek: Forika Erzsébetnek, Bagoly Annabellának, Antal Tündének (mindhárman a csíkszeredai Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemről), valamint Rancz-Gyárfás Hannának (kézdivásárhelyi Nagy Mózes Elméleti Líceum) és Lichtmanegger Líviának (komáromi Selye János Egyetem) adott könyvajándékot.
- A Magyar Asszonyok Érdekszövetsége a legjobb női szónoknak adott Gulácsi Irén-díjat: ez Hegyi Laurát (Károli Gáspár Református Egyetem, BTK) illette.
- A Szónok Születik Retorikaiskola egy komplex retorikai képzést ajánlott fel díjként Dömény Gábornak (a budapesti Tomori Pál Főiskoláról).
- A legszebben beszélő versenyzőnek, Szeles Rékának (Újvidéki Egyetem, BTK) a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda adta át a díját.
- A leghumorosabb szónoknak járó díjat Téglásy Dániel (ELTE TÓK) vehette át.
- A leggazdagabb szókincsű szónoknak járó különdíjat a Tinta Könyvkiadó ajánlotta fel Tóthné Hársvölgyi Zsuzsanna számára (váci Apos Vilmos Katolikus Főiskola).

A zsűri is különdíjat ítelt oda hat versenyzőnek. A legjobb kötelező beszéd díját Hegyi Laura vehette át. A legjobb rögtönzött beszéd díját Harsányi Milán, a Miskolci Egyetem (ÁJK) hallgatója kapta. A pontszámok alapján különdíjat kapott még négy résztvevő: Téglásy Dániel, Simon Hanna Fatime (gyergyószentmiklósi Salamon Ernő Gimnázium), Szeles Réka és Tamás Marcell (Semmelweis Egyetem ÁOK).

És végül a dobogósok: a zsűri pontszámai alapján az összesített harmadik helyet Rancz-Gyárfás Hanna szerezte meg, második lett Antal Tünde, míg az első helyen Hegyi Laura végzett.

A három dobogós: Antal Tünde, Hegyi Laura és Rancz-Gyárfás Hanna
(Kép: BT, ELTE Online)

Megjelent az ELTE Online hallgatói magazinban. (A szerk.)

H. TÓTH ISTVÁN

NEMZETI MITOLÓGIÁNK, AZ EGRI CSILLAGOK TANÍTHATÓSÁGÁRÓL

Ötletek az Egri csillagok tanításához

Problémafelvetés

Mi itt és most az alapvető kérdés? Az, hogy tanítható-e Gárdonyi Géza olvasmánylistavezető regénye, az Egri csillagok? A kissé provokatív színezetű kérdésemre a magam világlátása mentén egyértelmű választ adhatok, jelesen: igen. Nos, akkor mi a gond, hol a kétség gyökere, van-e egyáltalán kétség, lehet-e kétség a legolvasottabb, a legelfogadottabb magyar regényünk tanításával, taníthatóságával kapcsolatban? Tudom a vonatkozó szakirodalomból, hogy színes szövekre emlékeztető a válaszszöveg az Egri csillagok tanításával, taníthatóságával kapcsolatban. De miért kérdés, illetőleg miért kérdéses az a tény, hogy természetesen tanítható, ráadásul eredményesen tanítható az Egri csillagok. Nem vitatom, hiszen magam is tudom: „Valami bűzlik Dániában”. Hányszor hallottuk ezt a mára szólássá vált helyzetjelentést, amit olyankor alkalmazunk, amikor tudjuk az igazságot, de azt bizonyítani nem lehet, illetőleg kétséges. Rögzítsük jól, hogy Gárdonyi Géza életművének a csúcspontja van szó, amikor az Egri csillagok című regényéről beszélünk, amely klasszikus remekműben írónk nemzeti mitológiánk teremtése közben az egyszerű emberek hősiességet, halált megvető bátorságát, tiszta érzésvilágát mutatta meg – korunk magyarságának szóló érvénnyel is.

Nekem tanárként és kutatóként is az a megalapozott szakmai véleményem, hogy kölcsönös örömezzéssel, jó eredménnyel tanítható nyolc évszázados magyar irodalmunk eme ritka becses értéke, Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye – felkészültséggel, meggyőződéssel, hitelesen.

Megerősítés

Jelen előadásom élén azt állítom, hogy a 11–12 éves, erősen kamaszodó olvasók olvasástechnikai tudását, olvasmánymegértő képességét, irodalomszeretetét erősen befolyásolja ennek a Gárdonyi Géza-műnek mint értelmes alanynak a többrétegű, differenciált vizsgálata a pozitív érzelmek, a kognitív ismeretszerzés és az eredményes kreatív gondolkodás terén. Az akadémiai kutatásaim idején feltárt adataim és a gyakorlati tanári tapasztalataim is arról szólnak, hogy ennek a korosztálynak a fiú olvasóit a lendületes, mozgalmas, eseménydús szemelvények vonzzák, hiszen a cselekménydús

elemeket részesítik előnyben, mert ezek mintegy kiszínezik a tudatukat, mozgósítják a szövegértelmező világukat. Ugyanennek a korcsoportnak a lány olvasói elsősorban az érzelmek terén fejezik ki az állásfoglalásukat, ők az együttérzés, a féltés, a gyámolítás, a részvét motívumokkal összegezhető álláspontokat, magatartást, viselkedést, szerepet tanúsítják, illetőleg élik át. Megállapíthatjuk, hogy az Egri csillagok című Gárdonyi Géza-regény a kis világaiban és a teljességében szintén tökéletesen elégti ki jelen korunk olvasóit is.

Diákokkal az Egri csillagok emlékműve körül, Eger (Kép: BG)

Ma többen úgy vélekednek, hogy ez a Gárdonyi Géza-regény nem könnyű és nem könnyen tanítható szöveg a hatodik évfolyamos diákok számára, mindenekelőtt a terjedelme miatt, ezért a csonkított, illetőleg átírt változatát kellene a diákok elé tenni. Eme vélekedőkkel szemben áll az a nézet, hogy a terjedelmétől függetlenül fontos és jól használható ez az epikus szövegmű a nyelv- és irodalompedagógiai gyakorlatban. Ez a regény több szempontból is kiváló szövegmű irodalomtanításunk és személyiségfejlesztő céljaink megvalósításához. Az Egri csillagok kiemelkedő esztétikai értékeket felmutató, példaadó irodalmi alkotás, az író egyik kétségtelenül legnépszerűbbnek tartott, legolvasottabb műve, amelyik lehetőséget ad alapvetően fontos poétikai, irodalomelméleti, nyelvi-stilisztikai ismeretek bemutatására, azok alapozására.

Ennek a többdimenziós, vagyis időben és térben rétegelt és heterogén, azaz különböző motívumokból, érzelmi szálakból szövődő, bonyolult, ugyanakkor egyértelműen áttekinthető nyelvi-stilisztikai struktúrának, egyszerűbben mondva: epikai alkotásnak

a megismerésére, el- és befogadására, a mű által közvetített emberi érzelmvilágnak, valamint természetközelségnek a feltárására a leghatásosabb és legeredményesebb az úgynevezett folyamatolvasás. Ez, a több tanórán keresztül történő, feltétlenül előzetes kutatásra épülő, egyéni, páros és csoportos munkaszervezésen alapuló szöveg-megmunkálás adja az olvasó-befogadó személyiségének az erősítéséhez és az olvasástudásának a gyarapításához a legtöbb intellektuális energiát. Az értelmi tényezők egyoldalúságának a dominanciájától, közérthetőbben: túlsúlyba kerülésétől úgy óvhatjuk magunkat, ha elfogadjuk, hogy a feldolgozandó Gárdonyi Géza-szemelvény által közvetített világ emberi érzelmi megnyilvánulásaira, így a természetszeretetre, a lelkesedésre, a társakkal való örvendező együttlétre szintén ráirányíthatjuk már ennek a korosztálynak az érdeklődő figyelmét.

E Gárdonyi Géza-regénynek a 11–12 évesekkel történő feldolgozásakor hasznosan alkalmazhatóak az *explication de texte*, azaz a szoros szövegelemző, szövegmagyarázó olvasásnak a lehetőségei. A funkcionális stilisztika köréből jól ismert ez a francia gyökerű elemző módszer, amely – ezt Adamikné Jászó Anna olvasáspedagógiai kutatásai is igazolják – az elnevezésétől, a származási helyétől és idejétől függetlenül termékenyen segítette a magyar nyelvű olvasástanítást a múltban is. Köztudott – köszönhető a funkcionális stilisztika iránt elkötelezett Szathmári Istvánnak –, hogy a francia stílusközpontnak ez a szövegvilág-kutató eljárása feltétlen tisztelettel van a szövegmű nyelvi-stilisztikai jelenségei iránt. Magam e szövegmagyarázó módszer irodalompedagógiai hasznosításához nemcsak fogalomértelmező tanulmánnyal, hanem a tankönyvimmel, az 5–8. évfolyamok olvasói részére készített irodalmi feladatgyűjteményeimmel, a tanítók és a magyartanárok számára írott tanítási kézikönyvvel is igyekeztem hozzájárulni.

Alapvetőnek tekintjük e módszer alkalmazásában azt a döntő mozzanatot, amit betű szerinti megértésnek nevezünk. Amíg ez a létállapot: az olvasó és a feldolgozandó mű közötti emocionális, valamint intellektuális kapcsolat – nevezhetjük elsődleges irodalmi kommunikációnak is – létre nem jön, nem adatik meg a szükséges befogadói körülmény valamennyi, a vizsgálandó szemelvényben tetten érhető főbb szereplők, hangsúlyosabb helyszínek, cselekménymozzanatok, nyelvi-stilisztikai eszközök feltárására. Ez a szegmentálás csak akkor jár haszonnal, ha pontosan fel is tárjuk a jelentésrétegek szerepének, rendeltetésének, feladatkörének, azaz funkciójának az egész műalkotáshoz való viszonyát. Nem elégedhetünk meg csupán a szereplők, a helyszínek, az időpontok, a nyelvi képek, a stílusalakzatok számbavételével, szegmentálásával, vizsgálunk szükséges a Gárdonyi Géza-regényt a makroszerkezet és a mikroszerkezet aspektusaiból, vagyis az egyes részeket, fejezeteket, jeleneteket, továbbá a mondatállományt, a szókészletet, valamint több helyütt a hangok zeneiségét is. Ez az olvasáspedagógiai és stilisztikai eljárás hosszás, időigényes, ugyanakkor jelentős értelemfejlesztő, szókincs gazdagító, kultúra- és emberismerettel járó, értékes szellemi hozadékkal ajándékozza meg a diákokat.

Nem kerülgetem a lényegét: az olvasástanítás alfája és ómegája változatlanul az, hogy világosan megértették-e a tanulók az előttük levő szöveget. Ez is tudás. Ennek

a tudásnak a hiányában céltalanul csapongó, kedvetlen, ingerült kamaszodó diákok fegyelmezésével múlatják egynémely pedagógustársaink az időt, és alig várják diákjaikkal együtt a tanóra végét jelző csengőszót.

Az explication de texte szövegkutatási módszer újabb állomása a műalkotás irodalom- és stílustörténeti sajátosságainak a feltárása, ezzel együtt a filozófiai és a pszichológiai hatásmechanizmusai sajátosságainak az érintése is. Ilyenkor kezd működni az úgynevezett irodalmi értelem.

Kétségtelen, hogy lehetnek egyenetlenségek a pedagógiai gyakorlatban, amikor ezt az elemzési eljárást, befogadói utat járjuk. Jelen Gárdonyi Géza-regénnyel történő munkálkodásra rányomhatja bélyegét a pedagógus nyelvtanítási beállítódása, a stilisztikában való elmélyültsége, felszínre kerülhet a történettudománybeli jártassága vagy járatlansága, eluralkodhat a tanórán a tanárnak a struktúráért rajongó magatartása, ugyanígy a szerző iránti vonzalma is.

Mindezeket az egyoldalúságokat elkerülendő, az életkori sajátosságokra, azaz a kamaszodással együtt járó, a nemek között tapasztalható ízlésvilágra, elfogadáskultúrára és egyéb szempontokra tekintettel olyan komplex szegmentáláson alapuló, sokoldalú tevékenykedtetéseket ajánlok a továbbiakban, amelyek az egyéni olvasói jegyek tiszteltén túl a közös szövegbefogadás élményeit is megelőlegezik. Értelmezésül, az együtt gondolkodást segítő tisztázom máris, hogy a tanári gyakorlatomban és a kutatói felfogásomban mit jelent a közös szövegbefogadás kategória. Az erről a Gárdonyi Géza-alkotásról folyó diskurzusban ugyanúgy, amiként más szövegek feldolgozásakor is, elengedhetetlen az elsődleges olvasói reakciók számbavétele. Induljunk ki abból a tételből, hogy amikor az ember valamiről beszél, azt már eleve értelmezi. Ha lehetséges, akkor ne fűzzünk kommentárt, észrevételt a szabadon áradó, időnként esetleg nyelvileg fésületlen megjegyzésekhez, hanem hallgassuk meg az újabb és újabb olvasói nézeteket! Láthatóvá válik nem sok idő múlva, hogy a növendékek már be-beemelik a saját meglátásaik körébe a társaik korábban csupán érintett, vagy éppen ki is fejtett álláspontjait, reakcióit. Elmondhatjuk immáron, hogy a szövegmű többféle olvasata hozzájárult a rétegzett vizsgálatra váró regény olyan szintű befogadásához, ahol a közösség vélemény-sokszínűsége megérintette, kisebb-nagyobb állásfoglalásra készítette a tanulócsoporthoz tagjait. A műbeli kisvilágok tényeit egy megismeréshorizont síkján vették észre a tanulók, majd értékelték azokat, így a tények, valamint a kommentárok visszahatottak a megismeréshorizont alakítására, szélesítésére, pontosítására.

Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényének a sokoldalú elemzésével feltárjuk az irodalom mint tantárgy és művészet belső értékrendjét, eközben alkalmazzuk az olvasás, a recepció, a könyv- és médiumhasználat mellett a nyelvészet, a stilisztika és a művelődéstörténet, vagyis az úgynevezett külső koncentráció értékeit is. Másról is szól, szólhat nemes törekvésünk ennek a Gárdonyi Géza-műnek a sokoldalú feldolgozásakor. Hozzá tudunk járulni vele a tanítványokban már alapozódó, a nemzeti kultúránkhoz való viszonyuk jellegzetes vonásainak a bővítéséhez, felhasználva az

életkorra jellemző érdeklődést, kíváncsiságot. Ezáltal az önismeretük, az önművelésük izmosodását elősegítő, az egyéniség tiszteletére beállítódott nevelést is végzünk, miközben a problémamegoldást, a fogalmi gondolkodást, a térben és időben való tájékozódást fejlesztjük, gyakoroltatva az ellentétek, a párhuzamok, az ok-okozati viszonyok feltárását.

Amire alapozom a szakmai meggyőződésemet, az nem más, mint a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégia. Ennek lételeme a szemlélődő elmélkedés, a gondolkodás és a hozzáadó, sokszálú elemzés, amelyik mindig összegezés nyomán, mintegy az előzmények folyományaként valósul/valósulhat meg a tanítás- és tanulás-szervezésben, a tanulásirányításban. Ennek a stratégiának, amelyről eddig szoltam, az az alapja, hogy a tanítók és a magyartanárok által alkalmazott szakmódszertani eljárások soha nem lehetnek öncélúak: mindig a konkrét pedagógiai feladat megoldásához igazodóaknak, a célok megvalósulását a lehető leginkább elősegítőeknek kell lenniük. Így érvényesülhetnek a tanulásirányítás tudást optimalizáló alapelvei: az értéktöbbletet teremtő és a feladatmegoldást megfelelően elősegítő kontemplatív jellegű és additív szemléletű attitűd, mely az átjárhatóság, a körbejárhatóság, a bejárhatóság és a hatásdúsítás útján fejti ki jótékony hatását. Folyományaként a tanítás-szervező pedagógus az árnyalt képességfejlesztésre fókuszálva – a tanulók terhelhetőségére figyelve – építi/építheti tovább a tanítványok tudástartalmait.

Kiemelendő, hogy ez a stratégia sohasem egyetlen fejlesztési célt szolgáló tevékenységet alkalmaz unalomba fulladásig. Ellenkezőleg: cselekvéses megoldásra, a tudásukat, a képességeiket alkalmazni kész, fejlődésre képes, aktív tanulókkal számol – ilyenekké kell formálnunk tanulóinkat, ezért vagyunk pedagógusok. Tehát a tanító és/vagy a tanár a tanulás tervezésekor bekapcsolja a természetesen bevonható más műveltségi területek tartalmait, fejlesztési feltételeit, sajátos megoldásait, szerepét, azaz hatásrendszerét is, ezáltal kiszélesítve, megsokszorozva a tanulás eredményességét. Ez a fajta megközelítés vonzóna is teszi a diákok számára az alapfeladattal történő megbirkózást.

A kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégia mozgásterét egyértelműen szélesíti/szélesítheti a digitális kultúra pozitív hozadéka, ennek a nyelv- és irodalomoktatás módszerei megújításában bekövetkező, illetőleg érvényesíthető szemlélettermékenyítő hatása. Arról van szó, hogy a világhálóról történő adatmerítéssel olyan információkat emelhetünk át a tanítás- és tanulás-szervezés folyamataiba, amelyek kétségtelenül a tanulás hatásdúsítói, és mint ilyenek, az ismeretszerzés, továbbá a készség-, képességfejlesztés eredményességének a fokozói.

Ez a rendíthetetlen alapállásom: olvasni kell, az olvasottakat érteni kell, hogy a kommunikáció zavartalanul működhessék.

Nem akarok játszani sem a szavakkal, sem azok jelentésével. Nem szövegértő olvasásnak, hanem olvasmánymegértő olvasásnak nevezem azt az eljárásrendszert, ame-

lyikre hivatkozom. Abból a felfogásból indultam ki, azt tekintetem és tekintem ez idő tájt is alapelvnek, hogy az irodalom tanítója és tanára elsősorban szépirodalmi jellegű olvasmányokkal szembesíti tanítványait, legyenek azok a diákok kicsinyek, kamaszok vagy érettségre készülődők. Az irodalomtanításról gondolkodva számomra nem más az olvasmány, mint a megízesített nyelvezetű, poétikai funkcióval rendelkező szövegmű. Vagyis nem közönséges szövegek olvastatásával, az azokhoz kapcsolt, illetőleg kapcsolható feladatok kidolgozásával, megoldásával munkáltatom, foglalkoztatom, tevékenykedtetem a növendékeket, hanem egyértelműen a szépirodalmi szövegművek (olvasmányok) megértésének a fejlesztésére helyezem a hangsúlyt.

Nyilvánvaló célom az olvasmánymegértés fejlesztése. Nem kevés provokációt tartalmazhat ez a tételmondatom és a kapcsolódó szemléletem. Abból a sokféleképpen értelmezhető tapasztalatból táplálkozik a nézetem, hogy a haszonelvű életforma eluralkodása nyomán a tényirodalom rátelepült a szépirodalomra. Olyan ez, mint amikor a nyelvnek a közlő, tájékoztató és befolyásoló funkcióhármásából kiveszik/kikopik a befolyásolás, helyére is betüremkedik a közlés és a tájékoztatás pragmatikus elvárása.

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy vannak új és divatos olvasástanítási, olvasásfejlesztő stratégiák, amelyek különböző erejűek, de nyilvánvalóan támadást indítottak önmaguk paradigmájának az elhatárolása, népszerűsítése érdekében a hagyományos megközelítési módok, az olvasmánymegértést gonдозó szemléletek, műelemzési iskolák ellen. Mindeközben ellenvetést nem tűrő kézmozdulattal söpörték le, esetleg söpörnék le a tiszteletre méltó hagyományú, magas színvonalú, fejlesztésre képes szépirodalom-megközelítési eljárásokat.

Mint annyi minden az utóbbi évtizedekben, így a szépirodalom és az olvasó viszonya is megkérdőjeleződött, holott éppen ez a szépirodalom hatásrendszerének az egyik, talán az alapvető kérdése. Nem lehet közömbösen elhaladnunk olyan tények mellett, mint például, hogy adott egy-egy költői, írói mű, amelyik valamiért szép, felkavaró, magával ragadó, az alkotója valamit mondani, feltárni akart általa, erkölcsi üzenetet bízott rá valamilyen személyes, avagy közösségi indíttatásból. Ezekre az üzenetekre fogékonyaknak, illetőleg vitákra készeknek kell lennünk. Ilyenekké neveljük diákjainkat is?

Egyértelműen azt tekintem kulcskérdésnek, hogy a szépirodalmi alkotásokról nem lehet kizárólagosan gondolkodni, csupán divatozó olvasástanítási eljárások mentén így-úgy vélekedni, tudniillik a szépirodalmat egyetlen elmélet, aktuális üdvöskének nevezett irodalomtudományi iskola sem sajátíthatja ki. Magam úgy szolgáltam eddig, és úgy akarom szolgálni ezután is nyelv- és irodalomtanításunk ügyét, hogy rendező-elvem a nyelv, az olvasás és a gondolkodás triász elsődlegességének az érvényesítése a kommunikációban.

A tanítási gyakorlatomban már kipróbált, alkalmazott, megmértetett, értékelt eljárásokat, támpontokat, fogódzókat nyújtok, kínálok az Egri csillagok elemzési eljárásaihoz. Kétségtelen, hogy a személyes attitűd is fel-felsejlik a nélkülözhetetlen

háttérismeretek felvezetésekor, hasonlóképpen a személyes és/vagy csoportos megoldást elváró feladatokban, a legtöbbször vitára készítő kérdésekben vagy az úgynevezett távlatos munkálkodásra kivezető gyakorlatokban. Mindezek vállalhatóak, mivel a szépirodalom tanítása nemcsak az irodalomesztétikai jellegű gyönyörködtetés, hanem az elengedhetetlen, nélkülözhetetlen alapkészségek és képességek, a megkerülhetetlen ismeret- és kultúrabefogadási technikák tanítása, a megszerzett ismeretek és kompetenciák gyarapítása, gondozása is a maga sajátos eszközkészlete, kifejezőmódja alapján. Hogy van ebben a gondolatmenetemben egy egészséges végtelenség szemlélet? Természetes, mert tudjuk Arisztotelész nyomán, hogy „a végtelen a korlát hiánya”, és ennek kell/kellene a nyelv- és irodalomtanítás megvalósításában is érvényesülnie: a felszabadító végtelenségérzetnek, annak, hogy a magyar nyelv és irodalom tanítója, tanára sosem lehet sémák foglya, hanem mindig újjáalkotónak kell, kellene lennie, hiszen az életünk minden percében más-más dimenzióban használjuk a nyelvet, ugyanígy más-más hatások környezetében olvassuk a szépirodalmi alkotásokat.

Egri csillagok-diákverseny az egri vár tövében (Kép: BG)

Megkerülhetetlen tanítói, irodalom- és nyelvtanári feladatunk a műelemzési stratégiák bemutatása, a műelemzési újjgyakorlatok elsajátíttatása. Idekötődik az emberi méltóság egyik titka, jelesül a nevetni tudás is, rétegzettebben is érintve a problémát: a szabad rögtönzés, az el nem kötelezett, azaz a nyitott szemléletmód érvényesítése, tulajdonképpen a jelentés váratlan, meghökkentő feltételezése, a termékeny kíváncsiság, a már tudott tudáshoz való hozzáírás, hozzáadás bátorsága.

Egyértelműnek tartom az olvasás ügyének középpontba állítását. Annak érdekében, hogy összehangoltabban tudjunk gondolkodni és cselekedni az olvasmánymegértés fejlesztéséért, ennek a négy alapfogalomnak a jelentésével tisztában kell lennünk közös akarattal és azonos felelősséggel:

- az olvasmány a külső rögzített ismeret;
- az olvasás a személyiség aktivitása, cselekvése;
- az olvasási képesség a személyiség aktivitásának, cselekvésének belső pszichikus feltétele;
- az olvasat a produktum.

Mivel korunk pedagógiai közgondolkodásában és gyakorlatában egyaránt jelen lévő kategória a kompetencia, ezért az együttműködést segítő is szükséges tisztáznunk a fogalmat. A kompetencia illetékeség, hozzáértés, jogosultság, hatáskör, szakértelem, képesség, felkészültség jelentéskörökben fordul elő nyelvünkben. Vagyis a kompetencia az, amivel az ember, a személyiség rendelkezik, vagy nem rendelkezik, ekkor inkompetenciáról szolunk; a kompetenciának köszönhetően az ember aktivitása, tehát működése, viselkedése eredményesen megvalósulhat.

Rétegről rétegre: felkészülés, tevékenységjavaslatok

Jelen referátumom elkészítésekor is az a cél vezérelt, mint bármikor, amikor beszéltem, érveltem, tanulmányt írtam, hogy megszerezem Gárdonyi Géza az Egri csillagok című művével összefüggő tanítási és tananyagszerkesztői tapasztalataimat. Tettem mindezt annak érdekében, hogy minél több olyan tény, adatot, gyakorlatot és elemzést vezérlő feladatot helyezzek tanártársaim elé, amelyek a még ma is népszerű, illetőleg népszerűnek hitt Gárdonyi Géza-regény elolvasásra előkészítését és az olvasottak irodalomórai közös megbeszélését segíthessék – reményeim szerint ez idő tájt is.

Következzék a kontemplatív jellegű, additív szemléletű, funkcionális nyelv- és irodalompedagógiai stratégiára alapozott Egri csillagok-olvasás, és vegyük hozzá útravalóul ezt a lírai gondolatot Passuth Lászlótól: „A szomjúságnak s tudásnak nincs határa. A valódi ember örökösen kíváncsi, mindig keres valamit, amit még nem tud.”

Ismerjük meg a Gárdonyi Géza-regényhez kidolgozott komplex olvasmánymegértést segítő, fejlesztő feladatsort! Lássuk először is az Egri csillagok olvasására készített, az olvasást segítő úgynevezett felkészüléslehetőségeket, majd a műben való sokoldalú, sok szempontú barangolást, végül a továbbvezető tevékenységjavaslatokat!

- * Gyűjts adatokat az Egri csillagok című regény írójáról! Rendezd ezeket az információkat logikus rendbe, például: születési adatok, származás, család, tanulmányai stb.!

- * Bizonyítsd be, hogy Gárdonyi Géza a méltán híressé vált műve megírása előtt körültekintő, részletes előtanulmányokat végzett! Beszélj az írónak az Egri csillagokkal összefüggő
 - olvasmányairól, levéltári kutatásairól;
 - múzeumi adatgyűjtéseiről;
 - külföldi tanulmányútjairól!
- * Hogyan gondoskodott Gárdonyi Géza ennek a regényének a történelmi hűségéről? Foglald össze 12-14 mondatnyi beszámolóban a vonatkozó ismereteket!
- * Keresd meg a regényben előforduló földrajzi neveket!
- * Írd le ezeket hibátlanul, és kapcsold egybe a hozzájuk tartozó személyekkel, eseményekkel!
- * Készítsd el a korabeli Magyarország úgynevezett vaktérképét, majd ábrázdol rajta a regényből megismert földrajzi adatokat, és fűzz ezekhez rövid tudnivalókat!
- * Balassi Bálint így írt a Felvidék kulcsáról: „Eger vitézeknek ékes oskolája, / Jó katonaságnak nevelő dajkája.” Értelmezd Balassi Bálint vallomását!
- * Miben látsz összefüggést Balassi Bálint és Gárdonyi Géza témaválasztása között? Fejtsd ki a meglátásaidat!
- * Végezz gyűjtőmunkát az alábbi szempontok alapján! Számolj be részletesen az egyes témákról a gyűjtéseid felhasználásával! Ahol lehet, idézz a regényből!
 - Beszédes/árulkodó előjelek.
 - Véletlenszerű találkozások, amelyek jelentékenyen hatnak a cselekmény alakulására.
 - Meghatározó jelentőségű tárgyak. Csoportosítsd ezeket aszerint, hogy kikhez tartoznak, illetőleg kötődnek!
 - Fogságba esések és szabadulások.
 - Álruhás jelenetek, helyzetek.
- * Vesd egybe az általad gyűjtött tényeket, adatokat a társaid által gyűjtöttel! Győződj meg az eltérések helyességéről a regény alapján!
- * Az egyén küzdelme és az ország védelme egyaránt fontos Bornemissza Gergely életében.
Elevenítsd fel a regényből azokat a cselekménymozzanatokat, amelyek a fenti tételmondat igazolásához szükségesek! Rendezd a felidézett eseményeket, adatokat kulcsfogalmak alapján! Fejtsd ki összefüggő feleletben a fenti tételmondat helyességét!
- * Igazold, hogy mind a regény címe, mind az egyes fejezetcímek metaforikusak, azaz többletjelentést hordoznak!
 - Egri csillagok
 - Hol terem a magyar vitéz?
 - Oda Buda!

- A rab oroszlán
- Eger veszedelme
- Holdfogyatkozás
- * Állítsd össze az egyes fejezetek cselekményvázát, majd készítsd el a regény egészét bemutató szerkezeti vázlatot! Vedd figyelembe, hogy az elbeszélő (epikai) művek szerkezete így épül fel:
 - Előkészítés (expozíció)
 - Bonyodalom (konfliktus)
 - A bonyodalom kibontakozása
 - Tetőpont (kulmináció)
 - Megoldás (a bonyodalom megoldása)
- * Hol terem a magyar vitéz?

Mondd el, hogy kikkel találkozta a regény első részében!

Olvasd fel Gárdonyi Géza művéből azokat a jellemző részeket, amelyekből megismerted a korabeli magyar falu és az ország állapotát!

Mi volt Gergely első hőstette? Idézd Dobó István Gergelynek szánt útravalóját!

Mi mindent tanult Gergely Török Bálint udvarában?
- * Oda Buda!

Melyek azok az izgalmas események, amelyeket követően Gergely Budára érkezik?

Miféle szerepet játszanak a most felidézett események a főhős további életében?

Beszéld el Buda török kézre kerülését!

Olvasd fel a Gárdonyi Géza-regény második részének számodra legemlékezetesebb jelenetét! Indokold meg választásodat!
- * A rab oroszlán

Mutasd be – Gergely segítségével – a Jedikulát!

Hogyan kerülnek Gergelyék a Jedikulához?

Hol ismerkedtél meg Sárközivel? Mi lesz a későbbi szerepe?

Olvasd fel azt a részletet, ahol Bornemissza Gergely halálára utal az elbeszélő!
- * Eger veszedelme

Hogyan készülődik Eger a török elleni harcra?

Mikor és milyen körülmények között kezdődik az ostrom?

Melyek azok a külső és belső nehézségek, amelyek akadályozták a vár védelmét?

Tanuld meg emlékezetből való felmondásra Eger védőinek esküjét!
- * Holdfogyatkozás

Mondd el, melyek Eger védőinek legsúlyosabb napjai!

Ismertesd Gergely nagy jelentőségű találmányát és annak hatását!

Idézd fel az utolsó támadás napjának legizgalmasabb pillanatait!

Olvasd fel a török gyermek és a magyar kislány cseréjéről szóló részletet! Miért megható és egyben tanulságos is ez a jelenet?
- * Bornemissza Gergely küzdelmes ifjúsága idején kiváló személyek hatására formálódott vitézzé.

Állapítsd meg, az itt felsorolt tulajdonságok közül melyik, mikor, hogyan mutatkozott meg: figyelmes, gyengéd, bátor, erős, vakmerő, hős, erős akaratú, tanult, határozott, kitartó, leleményes, megfontolt, hűséges, furfangos, jószívű, eszes. Bővítsd ezt, a Gergely jellemvonásairól készített gyűjteményt!

- * Keress a fenti jellemvonásokra megfelelő bizonyítékokat a regényből! Állíts össze változatos példatárat! Legyen a jellemzés:
 - cselekedtetéssel történő,
 - beszéltetéssel megvalósuló,
 - leírással, környezetfestéssel érvényesülő,
 - az elbeszélő állásfoglalását tükröző!
- * Mutasd be Cecey Évát!
Gyűjtsd össze a legfontosabb tulajdonságait!
Hogyan érez, viselkedik Vicuska, Éva kisasszony, Éva asszony a regény egyes fejezeteiben?
Keress részleteket a regényből, ahol másik szereplő mond róla véleményt! Ismertesd ezeket!
- * Hogyan viselkedtek az egri nők? Idézd részletes és árnyalt válaszodban az elbeszélő szavait, jellegzetes kifejezéseit!
- * Mutasd be a török hadsereget Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye alapján!
- * Hasonlítsd össze a korabeli magyarokat és törököket a regényből való ismereteid, a történelmi tanulmányaid és a világhálós adatmerítésed alapján! Vedd figyelembe a következő szempontokat:
 - öltözet,
 - szokások,
 - gondolkodásmód,
 - vallás,
 - mindennapi élet!
- * Az Egri csillagok című regénynek ki az a szereplője, akiről szívesen beszélnél, de a fentiekben még nem volt róla szó? Idézd fel az általad választott személy alakját úgy, hogy
 - beszélsz a tetteiről,
 - szólsz a kapcsolatairól,
 - ismerteted a jellegzetes megnyilvánulásait, így például a beszédmódját, a gesztusait, az öltözetét stb.!
- * Igaz-e, hogy Hegedűs hadnagy Bornemissza Gergely negatív mása? Végezd el a két szereplő részletes, körültekintő összehasonlítását!
- * Mikor és hol fordult elő, hogy egy-egy ellenszenves szereplőnek igaza volt? Olvasd fel szöveghűen, az érzelmeket tükrözően, a természetes beszédritmusra figyelemmel a vonatkozó részt!

Értelmezd a jelenetet, a felolvasottakat!

- * A cselekményben gazdag Gárdonyi Géza-regény szereplőivel változatos események történnek.

Ki az, aki az idő múlásával

- megváltoztatja az addigi véleményét,
- másképpen beszél dolgokról,
- máshogyan cselekszik, viselkedik?

Idézd fel az illető személy, személyek tetteit!

Mondd el, hogyan vélekedsz az ilyen magatartásról (másképpen: pálfordulásról)!

- * Az Egri csillagok című regényben eltelt idő lényeges eleme a szereplők életútjának.

Hogyan mutatkozik meg az idő múlása az egyes szereplőkön? Például a beszédjükön, a tetteiken, a kapcsolataikon stb.

Igazold a feladatot felvezető kijelentés (tételmondat) érvényességét!

- * Mi jellemzi Gárdonyi Géza stílusát? Beszélj az író nyelvi, szókincsbeli gazdagságáról is!

Tájékozódj! Kutass! Magyarázz!

- * Olvasd el a regény műfajról szóló alábbi ismertetést! Húzd alá vagy emeld ki jegyzeteléssel a kulcsfontosságú szavakat, szövszerkezeteket, kifejezéseket!

A regény hosszabb terjedelmű, prózai formájú epikai alkotás. Cselekménye általában több szálon fut, rendszerint sok szereplője van, akiket az író általában sokoldalúan jellemez. A regény meghatározott térben (regénytér) és időben (regényidő) játszódik. Ezek a formai elemek hordozzák az író üzenetét, állásfoglalását, mondanivalóját, nézetét. A regény cselekményének főbb csomópontjai: az előkészítés, a bonyodalom, a bonyodalom kibontakozása, a tetőpont és a megoldás.

Számos regény cselekménye az események közepébe vágva (in medias res) kezdődik, majd a bonyodalom kibomlása során az úgynevezett kizökkent idő helyreáll.

A regény a 19. században vált az epika műnem uralkodó műfajává. A 20. században jelentős változáson ment keresztül, és az úgynevezett modern regényekre az előbbi meghatározás nem, vagy csak részben vonatkozik.

A regényfajták felosztásának, csoportosításának ezek a közismert szempontjai: téma, cselekmény, írói nézőpont, szerkezet, forma, nyelvezet stb. Témájuk szerint beszélhetünk történelmi, társadalmi, kaland-, banda- stb. regényekről. Cselekményük alapján megkülönböztethetünk család-, kaland- vagy művészregényeket és másokat. A formájukat figyelve levél-, napló- stb. regényeket is ismerünk. A különböző típusú regények jellemző vonásai módosulhatnak, átrendeződhetnek.

- * Foglald vázlatpontokba Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényének az ismertetőjegyeit a fenti tájékoztató szöveg és a jegyzeteid alapján!

- * Miért történelmi regény Gárdonyi Géza Egri csillagok című alkotása? Ismereteid, olvasmányélményeid és az előző feladat tájékoztató szövegműve felhasználásával
 - készíts felelettervet, majd
 - válaszolj a feladatot bevezető kérdésre részletesen, összefüggő beszámolóban! Tájékozódj! Érvelj! Bizonyíts!

A férfit érlelő próbák – Hogyan jutott el Gergő, a jobbágyfiú az egri főkapitányi tisztségig?

Az asszonnyá érlelő próbák – Milyenre vált Éva a kis Vicuskából küzdő feleséggé, anyává?

Adj választ a fenti megállapításokra a cselekmény 16-18 mondatos összefoglalásával!

Szólj az Egri csillagok szereplőiről úgy, hogy kik segítettek, kik gördítettek akadályokat Bornemissza Gergely és Cecey Éva útjába!

- * Keress! Kutass! Magyarázz!
 Igazold, hogy az előjelek és a véletlenek jelen vannak hőseink életútjának az alakulásában!
 Mondd el Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye alapján azt, hogyan kapcsolódott össze Dobó István és Török Bálint sorsa!
- * Járj utána! Gondolkodj! Elemezz!
 Vágy – küzdelem – győzelem
 Ismertesd Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye egyik szereplőjének az életútját a fenti motívumhármassal felhasználásával! Gondolj például Dobó Istvánra, Török Bálintra, Cecey Évára, Sárközire, Jumurdzsákra vagy más, hasonló jelentőségű szereplőre!
- * Az Egri csillagok című regény alapján film készült Várkonyi Zoltán rendezésében.
 Hasonlítsd össze a filmet a regénnyel a cselekmény és a szereplők alapján!
 Mondd el a véleményed a film és a regény közötti eltérésekről!

Amikor egy-egy irodalmi alkotás, film vagy színházi közvetítés nagyon tetszik, akkor szívesen ajánljuk azt másoknak is megismerésre: elolvasásra, megtekintésre, meghallgatásra. Ezt segíti a műismertetés, hogy ne legyenek a gondolataink csapongóak, követhetetlenek, tehát rendszerezniük kell a mondandónkat, a véleményünket, az állásfoglalásunkat. A műismertetés célja kedvet ébresztetni a szövegmű befogadására, valamint elősegíteni az alkotás árnyaltabb megértését. Így alakulhat a szerkezete:

A) Bevezetés

- a) Az érdeklődés felkeltése a mű iránt
- b) Az alkotás szerzőjének a bemutatása néhány mondattal

B) Kifejtés

a) Miért beszélünk/írunk a választott műről? Mi teszi érdekessé?

b) A problémafelvetés érveken alapuló kifejtése:

- a mű témája;
- a cselekmény (történet) ismertetése;
- a szereplők (jellemek) bemutatása;
- a stílus (kifejezőmód, nyelvezet) elemzése;
- a mű üzenetének, mondanivalójának értékelése.

C) Összegezés

A mű ajánlása olvasásra/megtekintésre, illetőleg meghallgatásra.

Tanulmányozd a műismertetés készítését segítő fenti vázlatot!

* Szerkessz műismertetést Gárdonyi Géza Egri csillagok című történelmi regényéről! Igyekezz felkelteni az érdeklődést a Gárdonyi Géza-mű iránt!

* Érdeklődj! Tájékozódj!

Ismered a következő műveket?

- Fekete István: A koppányi aga testamentuma
- Hollós Korvin Lajos: A Vöröstorony kincse
- Jókai Mór: Török világ Magyarországon; Janicsárok végnapjai
- Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös; A két koldusdiák

Olvasd el a fenti regényeket! Készíts feljegyzéseket ezekről az olvasmányaidról is! Légy figyelemmel a következő szempontokra:

- a cselekménymozzanatok rögzítése,
- a szereplők és jellemvonásaiknak az összegyűjtése,
- a helyszínek és az időpontok, illetőleg ezek váltakozásának a megfigyelése,
- az író ábrázolásmódja jellegzetességeinek a számbavétele,
- emlékezetes pillanatok, kifejezések leírása!

* Válassz a fent ajánlott regények közül legalább egyet, és készíts róla műismertetést! Hasznosítsd az olvasmányélményeid és a jegyzeteid mellett az előzőekben bemutatott műismertetés-vázlatot!

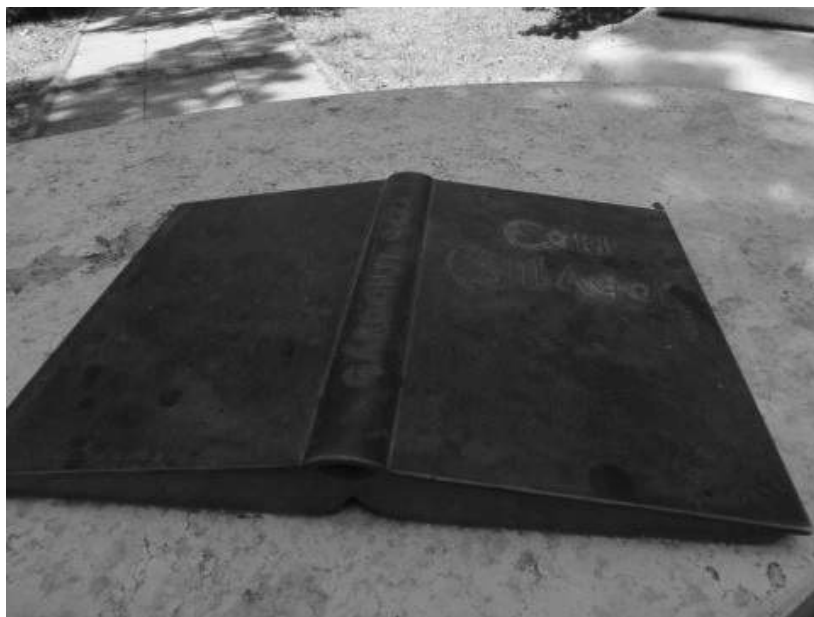
* Beszélj vagy írd arról, hogy milyen regényfajtákat olvastál eddig! Melyiket ajánlod elolvasásra, másoknak megismerésre? Kamatoztasd a fentiekben tanulmányozott műismertetés-vázlatot!

Hogyan tovább?

Mindenekelőtt úgy, hogy jelen előadásom szerkesztett változatát ezennel átadom Keller Péternek, Gárdonyi Géza dédunokájának, valamint Balázs Géának, a Nyelvünk és Kultúránk című elektronikus folyóirat főszerkesztőjének, továbbá megküldöm a kárpátaljai illetőségű Közoktatás című folyóirat főszerkesztőjének, Kacsúr Gusztávnak is szíves közlésre.

Végezetül lássunk néhány provokatív jellegű megállapítást az összefoglalás, helyesebben a fentiekben fejtegetett kérdéskör továbbvezetése, további szétszalazása érdekében!

Akár doktori értekezések is születhetnek erről a jelentős kérdésről, miszerint mi legyen az eddig kötelező olvasmányoknak, házi olvasmányoknak, illetőleg közös olvasmányoknak nevezett szemelvényekkel az iskoláztatás valamennyi szintjén. Akár kétszer annyi bölcs is fejtegethetné a továbbiakban a saját nézetét az iskolai oktatás szemelvényválogatásának kritériumairól, mint eleddig voltak, holott eddig is számosan állást foglaltak már ebben a kérdéseggyüttesben. Akár újabb és újabb önfelkent megmondók is jöhetnek az iskolai olvasmánylista ironikus gyepálásával, ahogyan eddig is akadtak effélék.

Kőbe vésett Egri csillagok Kép: BG)

De talán nem ártana tisztáznunk mindenekelőtt, hogy nekünk, tanítóknak és tanároknak küldetésünk van, jelesül a következő generációk szellemi és jellembeli pallérozása az emberiség műveltségének és kultúrájának a gondos továbbadásával, valamint az újabb értékek, adalékok felelősségteljes vizsgálatára tanítása által. Ehhez helyezem ide Juhász Ferencnek Az éjszaka képei című dramatizált lírai költeményéből a Költőnek a záróképben felhangzó himnikus vallomását, íme:

(...) Mi itt maradunk, érted, elfoszlott Emberiség.
Mi itt maradunk, kiállunk e vérző agyagcsoportból.

Megőrizzük a lét gyönyörű üzenetét.
Szemünk fölszáll a rothadásból, a rádióaktív porból.
Itt maradunk! Az embernek élni kell tovább, és élni kell tovább a dalnak,
mert a Világegyetem szíve szakad meg, ha a dal abbamarad. Én az új lét
Orfeusza leszek (...)

Nekem, amiként eddig és a jelenben, akként a jövőmben is, Gárdonyi Géza az emberiségért, a világegyetemért és a magyarságért kiálló, hitvalló Orfeusz.

Irodalom és ajánlott szakirodalom

- Adamikné Jászó Anna 2001. *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Balázs Imre József 2006. Gárdonyi Géza tekintete. Utószó. In: Gárdonyi Géza: *Bűntárgyalás* (elbeszélések). KompPress Kiadó – Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni – Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hegedűs András 1971. *Legkedvesebb íróim*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- H. Tóth István 1993a. A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban. *Magyar Nyelvőr* 2. 188–193.
- H. Tóth István 1993b. *A stílus (Munkáltató tankönyv az általános iskola 8. osztálya számára*. Alkotószerkesztő: Zsolnai József). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. (Az 1996–97. tanévig önálló kötetben látott napvilágot, azóta a Magyar nyelv 8. című tankönyvem önálló fejezeteként jelenik meg.)
- H. Tóth István 1993c. Diagnosztikus vizsga magyar irodalomból a 6. osztályban. *Művelődésügyünk*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Pedagógiai és Közművelődési Intézete, Kecskemét. 11. 28–34.
- H. Tóth István 1994. Irodalmi felkészültség (Fejlesztési követelmények). Társszerző: Gálosné Szűcs Emília. *Iskolakultúra* 1–2. 35–38.
- H. Tóth István 1997. „Az olvasás: fölfedezés”. *Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- H. Tóth István 1998. *Hetedhét határban (Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak)*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 1998. *Régmúlt kövei között (Irodalmi feladatgyűjtemény 12–13 éves olvasóknak)*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 1999. *Legendák nyomában (Irodalmi feladatgyűjtemény 11–12 éves olvasóknak)*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- H. Tóth István 1999. *Jelek az úton (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak)*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.

- H. Tóth István 2009. *Kettős tükrök. A stilsztikáról magyarul – a magyarról stílusosan*. Egyetemi tankönyv. Társ szerző: Radek Patloka. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága.
- H. Tóth István 2010. Multidézés és olvasmány megértés (Gárdonyi Géza: Bűntárgyalás). *Csengőszó* 1. 8–13., Szeged.
- H. Tóth István 2012. Idő szerű-e még az olvasóvá nevelés? (Anyanyelv-pedagógiai háttértudás és gyakorlat). Közoktatás, Ungvár.
- H. Tóth István 2013. Gárdonyi Géza: Egri csillagok (Barangolás az Egri csillagok világában). *Magyartanítás* 4. 5–8. www.magyartanitas.fw.hu/Magyartanitas
- H. Tóth István 2016a. „Nem fecske módra...” *Kalauz az olvasmány megértés fejlesztésére nem csak tanítók és magyartanárok számára*. Kárpátaljai Magyar Pedagógus-szövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász.
- H. Tóth István 2016b. A kontemplatív alapú, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégiáról. In: Gazdag Vilmos – Karmacs Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások II*. Ungvár. 211–221.
- H. Tóth István 2018. Száz éve ment el a pályvás mén – Ady Endre (1877–1919). *Közoktatás* 4. Beregszász. 10–13.
- H. Tóth István 2019. *Szövegalkotási és szövegértési munkafüzet (Feladatok a 4–5. évfolyamos tanulók számára húsz rövid mese és monda feldolgozásához)*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Keller Péter 2015. *Az élő Gárdonyi-arc*. Szent István Társulat, Budapest.
- Nagy József 1985. *A tudástechnológia elméleti alapjai*. OOK, Veszprém.
- Nagy József 2010. A személyiség kompetenciái és operációs rendszere. *Iskolakultúra* 7–8. Veszprém. 3–21.
- Rónay László 2006. *Erkölc és irodalom*. Holnap Kiadó, Budapest.
- Rónay László 2012. *Az írás erkölce és erkölcstelensége*. Nap Kiadó, Budapest.
- Szathmári István 1994. *Stílusról, stilsztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István 1996. *Hol tart ma a stilsztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István 2004a. *Stilsztikai lexikon (Stilsztikai fogalmak magyarázata szép-irodalmi példákkal szemléltetve)*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István 2004b. A funkcionális stilsztika történetéhez. *Magyar Nyelvőr* 4. 435–440.

Referátum a VI. Göre Gábor Humorkonferencia A Gárdonyi-életmű minden kori jelene és jövője című Gárdonyi Műhely keretében (2019. május 2.). (A szerk.)

ZSIGMOND GYÖZÖ

35 ÉVES A KAV

Játékos anyanyelvi verseny, mely az egyéni és a csapatmunkát egyaránt méltányolva, majdnem fél évszázada működik főleg Erdélyben, Romániában három korosztály magyar tanulói ifjúságát vonva be önkéntes alapon a kétségtelenül előremutató mozgalomban: elemistákat, 5–8. osztályos általános iskolásokat és középiskolásokat.

Könnyű nekünk kiszámolni, hogy mikor hányadik évfordulójára emlékezünk Kőrösi Csoma Sándornak, ki egykor Nagyenyed kollégiumában volt diák. Csak hozzá kell adnunk a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Verseny (KAV) éveéhez a 200-at. Mert születésének pont 200. évfordulójára hoztuk össze az első (méltán világhírű tudósunk nevét viselő), a mostanihoz hasonló anyanyelvi, magyarságtudományi vetélkedőt. Annak idején Székelyudvarhely és környéke számára Felsőboldogfalván. Sikeres volt, eredményes volt, az mellékes, hogy jórészt ennek vállalása miatt kellett a kezdeményező játékvezetőnek távoznia Hargita megyéből a Securitate meg a megyei tanfelügyelőség és az ottani Román Kommunista Párt vezetőségének a nyomására. Viszont Katona Ádám Sütő-díjasunk, Lőrincz György író és felesége (Ildikó), Szécsi Antal s mások támogatása, a diákok példás hozzáállása már akkor vigaszt s biztatást jelentett.

A helyes és szép anyanyelvhasználat érdekében jött aztán létre a Kovászna megyei anyanyelvi vetélkedő. Ez megyeközi szintűvé válva felvette Kőrösi Csoma Sándor nevét. Rövidítése a továbbiakban is KAV maradt (Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Verseny). A nemes célért önfeláldozóan küzdő ember neve méltán kötődik a nehéz, hosszú út elé néző anyanyelv-ápoló mozgalom nevéhez. Romániában, kisebbségi helyzetben joggal érezzük fontosnak nyelvünk védelmét, ápolását.

A nyelvek természetszerűleg kultúrák letéteményesei, becses foglalatjai. Ezért a nyelv-művelés szorosan kapcsolódik az irodalomhoz, a történelemhez, és műveltségünk fontos része. A Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Verseny, a KAV mindig is szem előtt tartotta ezt az összefüggést. Nagyjaink évfordulóihoz is igazodott a nyelv-művelő mozgalom, melynek döntőjére évekig térségi, megyei selejtezőket követően került sor.

A KAV kiindulópontja volt a nyelv-művelés intézményes keretbe szerveződésének majd kétszáz évvel az Erdélyi Magyar Nyelv-művelő Társaság megalakulása (1793) és (sajnos) megszűnte (1806) után. Öröndöletes, hogy elkészült kovásznai kollégánknak, Molnár Júliának köszönhetően az első szakszerű KAV-történet (első fokozati dolgozat formájában). Jó lenne, ha az AESZ-füzetekben például majdan meg is jelenhetne.

A szerencsés folytatást a nyelv-művelés ügye – Kovászna megyébe kerülésemet követően – főleg az akkori magyar szakos tanfelügyelőnek (az immár Sütő-díjas Tulit Ilonának) köszönheti, aki hivatalos keretet biztosítva, módszertani körök árca mögé

bújtatva hagyta elindítani és kibontakoztatni a tiltottként fokozottan lelkes nyelv művelő mozgalmat, a leendő AESZ csíráját. Önkéntes közmunka által, és ráadásul jóformán illegalitásban, de mégis mozgalommá izmosodottan, megmozgatva elsősorban Háromszék magyar tanulóifjúságát, bekapcsolva érdeklődőket az országból, de a határon túlról is (Magyarország, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna) például olyan lelkes magyartanárok révén, mint Tapodi Zsuzsa, Kovács Ágnes, Szekernyés Irén meg Antal Magda és Antal Sándor, Mészely József (ki itt végzett az enyedi képzőben), Bodó Anna, Molnár Júlia, Zsigmond Emese, Kovács Ágnes, Magyarai Sára, Váradi Izabella, Pásztor Gabriella, Simon György, Turzai Melánia és mások.

A nemes célért önfeláldozóan küzdő ember, Kőrösi Csoma Sándor neve méltán szerepel anyanyelvápoló vetélkedőnk nevében. A háromszéki Csoma sorsa, útja is példázza: az igazi nemzeti érdek nem önös. A magyarság őshazáját felkutatni kívánó székegy magyar vándor tudós egyúttal az egész emberiség ügyét is szolgálta azzal, hogy ismeretlen részét tárta fel a földnek. Tibet szellemiségének és az ott lakók nyelvének tudományos ismertetésével ajándékozta meg a nagyvilágot. 200 éve, 1819. november 24-én indult el Nagyenyedről, hogy Konstantinápolyon, Aleppón, Teheránon keresztül eljusson Indiába, ahol többek között a tibeti nyelv tanulmányozásával foglalkozott, és megírta az első tibeti–angol szótárt.

A nyelvek vonatkozásában is igaz az a József Attila-i sor, hogy „csak másban moshatod meg arcodat”. Kell a viszonyítás, a minél alaposabb. Nem véletlen, hogy nem is igazán nyelvész az, aki más nyelvet, nyelveket nem ismer és nem használ, legyen bár máskülönbén nagyon felkészült. Csoma „tucatnál több ember volt egy személyben,” igazolva azt a mondást: ahány nyelv, annyi ember.

Nagyjaink évfordulóihoz is igazodott a nyelv művelő mozgalom, hiszen névadója is jelentős irodalmi, vallási értékek közkinccsé tételéhez járult hozzá több tibetiből, szanszkritből való fordításával.

Arra is büszkéek lehetünk, hogy a keresztény magyar Csomát bodhiszattvaként tisztelik tőlünk távoli tájain földünknek, az emberi nagyság ugyanis egyetemes, ahogy az emberi esendőség is az, csakis a megnyilatkozási módnak van nemzetisége.

Hovatartozása méltó vállalásában ugyancsak példát vehetünk Csomáról. Természetes hát, hogy Kőrösi Csoma Sándor nevét büszkén viseli Erdélyben az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének ez a rendezvénye, a KAV.

35 évesen oda érkezett a maga útravalójával, ahonnan névadója, a világhírű tudós utazó, Kőrösi Csoma Sándor ugyancsak gazdag útravalót vitt magával: a szívesen fogadó Nagyenyedre, annak méltán híres kollégiumába. Amúgy ezelőtt 24 évvel ugyancsak Enyeden tartottuk a magyar nyelv napjait, itt volt a KAV országos döntője.

Reméljük, hogy soká és eredményesen folytathatja munkáját, a KAV irányítását, szervezését intéző AESZ egész Románia területén, ahol magyarok élnek.

DEÁK FERENC LORÁND

PLUGOR SÁNDOR MŰVÉSZETE

Plugor Sándor (1940–1999) művészete székelyföldi kötődésével a XX. századi magyar képzőművészet utolsó négy évtizedének jelentős életműve, amely hidat teremt a kisebbségi lét és az egyetemes magyar kultúra között. Irodalmi szövegek illusztrálásába oltott kézjeggyével a kolozsvári grafikai iskola fénykorában (Feszt László, Deák Ferenc, Cseh Gusztáv, Tóth László, Baász Imre, Paulovics László és Árkossy István) foglalkoztatott művészként állandó impulzusok, sürgető elvárások és kijelölt feladatok sodrásában él, de ennek felszíne mögött éltet egy otthonról hozott magánmitológiát, amely a kelet-európai ember sorstragédiájának drámai lenyomatát a vonalművészet egyetemes ragján tudja megfogalmazni. Az elveszett székely falu veszteségélményét nagyon korán, már marosvásárhelyi középiskolás éveitől idős szüleinek rajzolásából hívja elő, és egy beszűkülő társadalmi folyamat korképét jeleníti meg. Ennek állít emléket Szilágyi Domokossal az Öregek könyvében (1976). Később öregembereit a mágikus realizmus emelt szintű vízióiba viszi át, amelyek expresszív vonalvezetéssel és monumentális hatásukkal a magyar grafika élvonalába tartoznak.

Az 1970-es években a magasnyomású fémkarcokkal készült grafikai erőteljes nemzeti gondolatvilágot közvetítenek. Illyés Gyula verseinek képi értelmezésében a szellemi apakép jelenik meg. A Kézfogások (1972, fémkarc) egyesíti a kökösi mappából ismert könyöklő apa várakozását az értelmiségi ember illyési felelősségtudatával. Már nem a mikrotársadalom szintjén, hanem az egy nyelvet beszélők kulturális közösségében indít el interpretációt, és egy heroikus küzdelem ódai hangneme veszi át a kökösi rajzok humorát.

Szalay Lajosnak, szellemi mesterének amerikai találkozásukkor névjegyként Illyés Gyula versillusztrációinak néhány levonatát nyújtja át, aki elismerő érdeklődéssel kérdezi: „hogyan csináltad”?

Az 1980-as évektől motívumai egyre összetettebb rendszerbe tömörülnek. A krisztusi áldozatvállalást hordozó korpusz gyakran beékelődik öregember-motívumába. A mellkas légüres terében a megfeszített Krisztus jelzi, hogy az öregemberei áldozatra kész szellemi lények. A túlhangsúlyozott kezek az ószövetségi apák félelmetes döntéshelyzetét mutatják. Plugor Sándor keresztény jelképekkel felruházott öregemberei a kökösi közelmúltból visszamennek a tudatalatti álmoképek szürrealisztikus távolságába.

Az Öregember (tusrajz, 68×48 cm, 1992) tusrajzon a jobb kéz és az arc sűrű szövésű vonalhálója mellett a légüres fehér mellkason néhány vonással a korpusz válik láthatóvá. A férfiak prófétai többlettudása az asszonyok mágikus rezonanciáival változik. Ezért a korai öregember-ábrázolások humora helyett itt a nézőben gyakran megrendülés vagy a rontó erőtlől való félelem jelenik meg. Az Öregasszony macskákkal

Öregember

(1997, tusrajz, 99×68 cm) zárt kompozíciója a fehér foltokból épülő szemmel és beesett állának mosolyával egy démonikus világot képez le. Ezek az öregasszonyok gyakran az ember és szellemlények határán képzelhetők el, és vonalak kusza töredékében arcukon az élők fölötti káröröm rontó gesztusa is eluralkodik. A korábbi macskák a kökösi öregek puritán környezetéből a hanyatló mulandósággal szemben egy ösztönös időtlenséget és titkok rejtélyeit vitték be az ábrázolt világképhe. Itt az ördögök a macskák idomtalan alakváltozataivá válnak, és gyakran a malac csülkével és gömbölyded érzékiségével, a mulandóság fölött érzett kárörömmel vagy elrettentő kísértéssel környékezik meg az öregeket (pl. Öregasszony ördöggel, 1994, tusrajz, 100×70). Plugor Sándor művésze a mélység és magasság létráján járja be a mindenséget, és a drámai katarzisok mel-

lett a légies aktok ritmustáncán dicséri az örök nőt. A női formák a fehér képmezőben egy légies lebegésben kelnek életre, ahol a vonalak játékos rafinériája egy képi ritmus-sort képez le. Majd az absztrakció felé közeledve lendületes vonalakkal vallja a nőről, hogy „szép a világ, gyönyörű e világ, és nincs hiba benne” (Dsida Jenő).

Plugor Sándor munkáiban a lovak ügetése vagy a csontszilánk szűrös vágtaí korán benyargalják művészetét, amelynek szép ménese Farkas Árpád Jegenyekör (1971) kötetében látható. Művészetében a lovak olyan szimbólumok, amelyek az 1980-as években a kelet-európai létezésnek legsűrítettebb látletelei, és Marino Marini lovas szobraival állíthatók párhuzamba.

A ló ábrázolásának áldozati szerepköre a pogánykori mítoszok rítusaitól a keresztény világkép korpuszáig jár át, és a létezés tragikus végkimenetelére irányítja a figyelmet. Festményein lovainak kiszolgáltatottsága a beállított pózok életidegen állapotában az esendő véletlenszerűséggel szemben az önfeláldozás sorszerűségét jeleníti meg. Sorsukban az egyéni akarat fölé helyezett nagy rendező akarata érvényesül. Öregemberrajzaihoz képest lovas festményein nem lép elő a drámát feloldó humor, hanem hozzájuk a feszült várakozás félelmének dermedt csendje és a nagyság utáni vágy érzése társul.

A fekete ló (1973 tempera és vászon, 65×65 cm) a napkorong körül forgó motívum kimerevített pillanatfelvétele. Intenzívebb színélményre épít a Korpusz (1993, olajtempera és vászon, 120×120 cm), hiszen a figurális elem statikus beállítását a fel-

ső képmező intenzív vörös és vele oppozícióba állított, árnyalatokban és foltokban gazdag világoskék hátere hozza feszültségbe. A két hátsó lábára állított ló a krisztusi áldozatvállalás szerepében jelenik meg, és a későbbi Krisztus-képekre jellemző domború mellkas hangsúlyozása tűnik fel.

Oltár

Az Oltár (1993, tempera és vászon, 90×90 cm) kompozíció erős éteri kék mezőben, az ábrázolt figura természetének ellentmondva, asztallapra ültetett erős kontúrvonal-végtagokkal, megnyújtott nyakkal és fejjel a felső szféra felé egyensúlyozó beállításban jeleníti meg a szimbólumot.

Lovas képeinek drámaiságát a ciklus zárásaként feloldja a Pegazus (1994, tempera és farostlemez, 100×100 cm), amelyen a kontúrvonal kecses íve a farostlemezen pirosból barna árnyalatokba váltó tónusok gazdagságában kevés kék folttal egy erőteljes vágyképet hív elő, amelyben a szürreális szárnyalás felfokozott érzékisége a mitikus utazás játékának dinamizmusában kel életre.

Plugor Sándor művészetében a tanulmányi évek korai korszakától folyamatosan jelen van az önarckép megörökítése. A középiskolai években készült akvarell egy korarérett arc benyomását kelti. Az alkotás folyamatában tükörnek feszülő tekintet a képen a nézőre fentről letekintő konok arcot mutat.

Az 1980-as évek első éveiben készíti el életművének kiemelt jelentőségű három önportréját. A sötét monokróm, feketebe hajló háttérből erőteljes vonalak és fénytörések által rajzolódik ki az arc, amely az önarckép személyes önreflexióit meghaladva az ikon általánosított üzenetértékét helyezi előtérbe. A Fekete önarckép (1982, tempera és vászon, 70×65cm) az ábrázolás leegyszerűsített formafegyelmével hagy hátra minden narratív formát, az egy síkba helyezett önarckép az ecset részletező vonásait nélkülözi, az alkotást létrehozó erőteljes mozdulatokkal hív létre egy minden külsőséget nélkülöző meditatív és prófétai létállapotot megélő önarcképet. A fekete képmezőben az arc fehér foltjainak kontrasztja metafizikus jelentést hordoz, és a mellkason a szögletes síkok határvonalaiból feldereng a kereszt. A Piros önarcképen (1984, tempera és vászon, 70×65cm) a fekete háttérből előtörő vörös foltok az ikonok időtlenségében jelenítik meg a plugoros arcot. Az Önarcképen (1992, tusrajz, 70×50 cm) bámulatos merészséggel vonja össze a személyes világnézet balsejtelmét a kereszténység legnagyobb szenvedéstörténetével.

A Szilágyi Domokos emlékére (1976, tempera és vászon, 65×70) festmény egy ledöntött szobor asszociációját kelti életre, és így az egzisztenciális létezés deheroizálásának monumentális képe.

Plugor Sándor 1980-as években készült lovas festményei és arcképei az erdélyi piktúra élvonalába tartoznak. A képek újszerű képfelületük mellett modern ikonoknak hatnak. Plugor Sándor rajzainak játékos realizmusa után ebben a festői korszakban egyre drámaibb víziókat jelenít meg. Itt a festészet a nagyobb elvonatkoztatás útkeresését indítja el benne, amelyet majd a kilencvenes évek nagy tusrajzaiban még magasabbra emel.

Plugor Sándor utolsó nagy korszakában tusrajzok szintézisében ötvözi motívumait. A lovak végtelenbe ágaskodó alakjai kifordított testhelyzetükkel, hátra hegyezett fülekkel, kidülledt szemekkel és szétnyílt pofákkal a nagy veszteség előérzetét moderálják, amely a gazdák önmagába forduló tétlen várakozásával találkozik. Ennek expresszív erejét láthatjuk a Kökösi öreg lóval I. (1991, tusrajz, 85×59 cm) rajzon is. A keresztény jelképek ellenére a nagy rajzok a halál misztériumával való szembesülést is megjelenítik.

Plugor Sándor életművének utolsó két évében az eluralkodó betegség béklyójában született képek egyre nagyobb ablakot nyitnak Sinka István balladisztikus költészetére, amelyből töredezett firák és nagyobb foltok véletlenszerű spontaneitásában öreg parasztcok rajzolódnak ki. Plugor Magor Sinkapuszta (1998) verseihez rajzolt öregei már nem az életképek epikus mozzanatában kelnek életre, és nem is a karakterteremtés egyedi alakjai, hanem az idő mély szántású sötét barázdáinak metaforái.

Plugor Sándor művészete a líraisága mellett erős epikai karakterrel bír. Előszertettel teremt képsorozatot, amikor a művek egy-egy kiemelt mozaikot mutatnak fel egy nagy epikai folyamból, és a köztük hagyott rések drámai törésvonalak foltjaira mutatnak rá. A Keresztút (1996) stációval is ilyen szellemi utat jár végig.

Markáns világképét a rendszerváltás előtti kisebbségi lét légkörében alakítja ki, amely az erőteljes vallomások képnyelvében szociális, etnikai és vallásos világnézetet közvetíti. A rendszerváltást követő évtizedben szervesen folytatja világképének árnyaltabb közvetítését, amelyben az előző politikai rendszerben sűrűsödött érzelmecsomagot viszi tovább, és egyre monumentálisabb, nagy méretű tusrajzok szintézisremső sorozatában összegez.

Plugor Sándor esztétikájának sajátossága, hogy a legkomorabb drámai helyzeten is felül tud emelkedni sajátos humorával, és a leglégiesebb szárnyalásának is súlya van. Emberszerető humánusával Háromszék képzőművészetének prófétája.

Megjelent a szentgyörgyi kiállítás katalógusában (EMŰK, 2019). (A szerk.)

BLANKÓ MIKLÓS

A DUNA ÓRIÁSMETAFORÁJA JÓZSEF ATTILA A DUNÁNÁL CÍMŰ VERSÉBEN

Bevezetés

Az emlékezés verse – így nevezi Tverdota György József Attila A Dunánál című ódáját (Tverdota 2005: 158). Számomra A Dunánál a történetiség, az én történeti szemléletű költői meghatározása. Az 1936-os költemény nem véletlenül középiskolai tananyag: a hazafiság narratívájának 20. századi újragondolása történik meg benne.

Dolgozatomban – Beke Judit szavával élve (Beke 2011) – a Dunát mint óriásmetaforát elemzem, szem előtt tartva, hogy mely elemzési szempontok kerülhetnek elő a középiskolai magyarórákon. Az embernek a világban, az idő-tér síkjában betöltött szerepe mellett a versben megjelenő anya- és gyermekképet, valamint az emberi létezésnek értelmet adó munka A Dunánál-beli fogalmát tárgyalom.

József Attila szobra a pesti Duna-parton (Kép: CSA)

A Duna óriásmetaforája József Attila ódájában

A Dunánál vershelyzete: a rakodópart kövén ülő, úszó dinnyehéjat szemlélő lírai én merengő képe. A személy, a víz és a part, a part és a kő kettős határhelyzetében jelenik meg: az őselemek egyszerre érintkeznek és válnak szét e ponton (Beke 2011: 41). Az ő szemszögén keresztül látja a befogadó a vizuális és akusztikus megjelenéssel bíró Dunát (Tverdota 2005: 178) mint az idő és a történelem folyóját.

A víz a mitológiákban, ősi világképekben is kiemelt szerepet kapott. Ez az éltető nedv a négy világalkotó elem egyike (Tverdota 2005: 178). Itt három jelzőt is kap a folyó: zavaros, bölcs, nagy. E melléknevek összekapcsolása kognitív feszültséget okoz (Trencsényi-Waldapfel 1966: 292). A Dunát mint történelmiséget jelképező folyót már Eötvös József és Ady Endre is megidézte. Egyszerre élő és éltető, pusztító és termékenységet hozó, örökké mozgó és egyszerre örökké állandó (Németh G. 1982: 217).

A Duna egyfajta horizontként köti össze a lírai ént és a történelmet: „Mintha szívből folyt volna tova.” A kint és a bent, a víz és az ember a szív metaforáján keresztül kapcsolódik (Beke 2011: 41). A szív az emberi lét központja és a szervezet éltető ereje, amely szimbolikusan magába sűríti az emberi sorsot, de összefonódik az elmélkedést beindító Duna képével is (Beke 2011: 41). Az allegóriát tovább mélyíti a költő, és a nemzetet is hozzá kapcsolja. Így az egyén, a közösség (a nemzet) és a történelem egymásba karol a Duna-szimbólumban. A Duna óriásmetaforává nő tehát a költeményben (Beke 2011: 41).

Az ember és a természet, az ember és a történelem A Dunánál című versben

A történelem mibenlétét és benne az ember helyét, e kettő egyetemes viszonyát akarja tisztázni a lírai én személyes hangon (Németh G. 1982: 219). A történelmi időt a szingularitás – pillanatnyiság –, történetiség síkján helyezi el a költő, azokat valamelyest egybe is kapcsolja: „A Dunának, mely múlt, jelen s jövő, / egymást ölelik lágy hullámai.” A folyó víz tehát a telő időt szimbolizálja (Tverdota 2005: 180). Az ismeretlenből az ismeretlenbe tartó végtelen folyó képe rajzolódik ki a versben: a történelemnek a kezdetét és a végét nem ismerjük, csak egy részletet tudunk látni belőle (Németh G. 1982: 217). A Dunánál nagyszabású látomás az emberi lénynek a világban elfoglalt helyéről (Beke 2011: 41). Az én a történelmi idő folyamába kapcsolódik bele: „az összejtig vagyok minden ő.”

A vers első részében megalkotott világot az önmagában és az önmagáért működő természeti erők közömbössége teremtette meg (Beke 2011: 43). Az idő közömbös az emberrel szemben – ezt üzeni az esőkép. Az „egykedvű, örök eső” a természet körforgása, amely figyelmen kívül hagyja az embert, a fölött áll: „mintha mindegy volna.” Az ellentmondást éppen ez adja: míg a természet lehet közönyös az emberrel, az egyén nem lehet a természettel (Németh G. 1982: 218).

A második részben az én az ősök és a történelem hatása alá kerül, azaz az idő végtelenségének részévé válik (Beke 2011: 43). Az ember az ősök határtalan sorában is képes lesz egyénként létezni, egyedinek lenni (Beke 2011: 43). Az emberi lény az anyag időbeli mozgásának egy kontingens megjelenési formája (Beke 2011: 44). A Duna a történelem folyójaként egyszerre állandó társa a hódítónak és az üldözöttnek, a törvényadónak és a törvényszegőnek (Beke 2011: 44). A költő genetikus önszemléletének lényege tehát a történelmi tudatban rejlik (Trencsényi-Waldapfel 1966: 294). A történelemre pedig éppen ezért az abban élő ember tekint, ő mondja el a múlthoz való viszonyát és a jelenben való tenni akarását (Janzer 1995: 44).

Azzal is szembe kell néznie a lírai énnek, hogy a magyar nemzet közel nem homogén. Óhatatlanul felteszi azt a kérdést a befogadó az életrajzi tartalmú sorokat olvasva, hogy ki a magyar? „Anyám kún volt, apám félig székely, / félig román, vagy tán egészen az” – a magyarság tehát nem jelent származási alapú egységet, sokkal inkább történelmi-politikai összetartozást, nemzetállami keretet, amelyet a versben a nagy folyónk jelképez. Léteznek-e igazi történelmi gyökerei az egyénnek, vagy csak az etnikai sokszínűségben olvad össze honfitársaival (Németh G. 1982: 219)? A választ megadja: „török, tatár, tót, román kavarog / e szívben” – egy testet öltenek tehát a Kárpát-medence népei, a közös múlt összekapcsolja őket (Trencsényi-Waldapfel 1966: 294). Az ember olyan élőlény, amely képes reflektálni sorsára, annak a nyelven keresztül ad hangot (Beke 2011: 45). A történelem alakjai közül sokakat hősként emelünk ki: „A harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés.” A jövő feladata tehát a múlt harcait feldolgozni, a múlttal megbékülni. A Himnuszhoz hasonlóan kiemel pár történelmi alakot a költő: Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa. Ezekkel az alakokkal a nemesi történelemszemlélet ellen fordul (Trencsényi-Waldapfel 1966: 295). A hazájáért mindent megadó hős tehát bárki lehet.

A hiány retorikai eszközével él József Attila akkor, amikor a múlt és a jelen mellett a jövőt nem említi meg, holott a történelmi eszmélkedés fő mozgatórugója mindig a jövőbe tekintés (Németh G. 1982: 222). A történelemről szólni a jövő említése nélkül nem is érdemes, ugyanakkor addig nem lehet a jövőről beszélni, amíg a múlttal való számvetés nem történt meg. Ezt a hiányt az utolsó versszak kitekintése oldja fel, amikor a múlt és a jelen mellé kerül a jövő (Németh G. 1982: 222). Ekkorra a lírai én visszatér a vershelyzeti pozíciójába, és a jelenből egy pillantást vet a reményteli jövő felé (Tverdota 2005: 203).

Anya- és gyermekkép A Dunánál című versben

A Duna nemcsak a történelem folyójaként, hanem anyai lényként is megjelenik. Ezzel az emberi lét legszemélyesebb viszonyát adja meg. Két költői kép került szembeállításra: a gyermeke bölcsőjét ringató, mesélő anya és a város szennyését mosó nő nehezen feloldható ellentéte. A záró szakaszban újra előkerül az anya: „Anyám kún volt”, majd

a felnőtté válás, a szülőkkel való azonosulás érzését idézi meg: „apám- s anyámmá válok boldogon.”

Ahogy Kölcsey Ferenc Himnuszában a hazát a kezdet és vég helyszínéül jelöli ki, úgy követi József Attila is ezt a sémát. A magyar ember a Duna gyermekeként jelenik meg: „anyának ölen / a kisgyermek, úgy játszadoztak szépen / és nevetgéltek a habok felém.” Majd ezt a „sírköves, dülöngő temetők” képével zárja. A gyermekkor (születés) és a halál az élet kezdetét és végét jelölik, de egyben a természet körforgását is adják. Az anya mint termékeny erő, mint őselem, mint a keletkezés-pusztulás, a születés-halál ciklikus mozgásának biztosítója jelenik meg (Beke 2001: 42).

Az emberi lét fő célja: a munka

A munka kognitíven keretezi a Duna mozgását. A Duna a dolgozó emberhez hasonlóan hullámoz: „Mint az izmok, ha dolgozik az ember, / úgy pattant, úgy feszült, úgy ernyedett el.” A végtelen és öncélú létezés ürességét a munkavégzés tölti ki, strukturalja és ritmizálja (Beke 2011: 41). Az emberi munkavégzés formái és a Duna hullámainak mozgása összefonódnak (Beke 2011: 42). A létezés ritmusát a hullámokhoz hasonlóan a megfeszülés és az elernyedés mozgásformája adja (Beke 2011: 42).

A Duna talán legszebb lát képe a Prédikálószerkről
(Kép: BG)

A munka és a természeti erő összekapcsolódik, a munka a természeti lét szintjére kerül. A munkavégzésnek etikai funkciója lesz: az emberi lét fő céljává válik. Az ember identitása meghatározásában munkát végzőként, alkotó lényként kell tekintenie magára (Beke 2011: 45).

A haza a közös munka eredményeként épül fel, a közös munka eredményeként létezik, így a 20. század emberének feladata a haza iránti elkötelezett munkavégzés. „S rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés” – adja meg a verszárlat. Az ilyesfajta történelmi tettekhez viszont önzetlen erőfeszítésre van szükség (Beke 2011: 45).

Az utolsó versszak elején még egyes szám első személyű alakot használ a költő, a versszak végén pedig többes szám első. Ezzel a retorikai megoldással teszi a munkát közös feladattá, a haza ügyeit közösségivé.

A Duna az anyag univerzális, időbeli és pulzáló mozgását szemléltető óriásmetafora (Beke 2011: 45). A történelem és az ember viszonya mellett a hasznos munka is megkerülhetetlenné válik az emberi lét során, ahogyan a természetes is örökké „dolgozik”.

Az óda és A Dunánál

Az egyén és a közösség történelemhez való viszonyát az antik hagyományokkal rendelkező óda műfajában lehet jól kifejezni: A Dunánál egy történetfilozófiai óda (Tverdota 2005: 158). Az ősi, kipróbált eszközöket a modern lírai alkotástudat is szívesen felhasználta (Németh G. 1982: 208). A műfajválasztás kapcsán meg kell említeni a mű keletkezésének okát: A Szép Szó Mai magyarok – régi magyarokról című különszámához készült A Dunánál, s József Attilától egy ünnepi ódát vártak a szerkesztők (Tverdota 2005: 169). A keletkezéstörténetben igen ellentmondásos, hogy az egyre inkább befelé forduló, megtört, lelkibeteg József Attila helyett a lírai én egy, a közösséghez szóló, tetterre kész hazafi (Tverdota 1995: 28).

A tartalmi-műfaji beágyazottság mellett az óda műfaji hagyományait hozza József Attila a vers retorikai felépítésében is. A hármas tagolás (triadikusság) összhangban van az antik hagyományokkal, így az óda műfajával is (Németh G. 1982: 212–213). A versben megfigyelhetők olyan retorikai eszközök, mint a többszöri ismétlés, a nyomtatékosítás, a didaktikusság vagy éppen a sűrű ellentétpárok. Utóbbira példa az öröm és a bánat, a múlt és a jelen stb. szembeállítás: „Tudunk egymásról, mint öröm és bánat. / Enyém a múlt és övék a jelen” (Adamikné 2019: 72). Az óda az ellentétek okozta feszültséget a megbékélés hangnemével képes feloldani (Miklós 1995: 89).

Az ódai hangnem még nagyobb erővel adja át azokat a gondolatokat, amelyek még prózaként is jelentős energiákat hordoznának (Németh G. 1982: 214). Az érzelmekkel emeli feljebb a gondolatokat, a személyes érdekeken keresztül közelíti meg az általános érdekeket, a belsőséges hangulatra építve válik erkölcsileg magasztos költeménnyé (Németh G. 1982: 208). Az egóból való kilépés („mi munkánk”, „közös dolgainkat”) fokozza a beszéd tárgyának szabadságát (Beke 2011: 44). Az utolsó versszakot a három ponttal való kezdés elszakítja az előzőektől. Erre a hangnemváltásra a figyelemfelhívás miatt van szükség (Beke 2011: 45). Ezek mind a klasszikus óda műfajiségéhez közelítenek (Németh G. 1982: 209).

Összegzés helyett

József Attila A Dunánál című versével alsó tagozatos koromban ismerkedtem meg, újra és újra talákoztam vele, és egyre inkább foglalkoztatott a természeti kép, a „táj-vers” mögötti filozófiai tartalom. A múlttal való szembenézés a 20. századi emberek számára az egyik legnagyobb kihívást jelentette, de ennek örökségét tovább viszi a mi generációnk is.

Kell-e tanítani A Dunánál az iskolában? A válasz számomra egyértelműen igen. A vers nemcsak József Attila költői életművének tanítása vagy éppen a költemény történetfilozófiai üzenete(i) miatt fontos, hogy megjelenjen a középiskolai irodalom-oktatásban, hanem azért is, mert A Dunánál egy olyan olvasástechnika elsajátításában is segít, amely fontos a tanulók számára: meg kell látniuk a sorok mögötti üzenetet, a szimbólumok és a metaforák láncolatát.

Az óda középpontjában lévő folyó óriásmetaforájának egy-egy olyan aspektusát emelhettem csak ki, amelyek az irodalomórán is előkerülhetnek. A Duna-szimbólum(rendszer) kibontása mellett a versben megjelenő anya- és gyermekképet, illetve a munka létfilozófiai beágyazottságát vázoltam fel, végül pedig a műfaji sajátosságokra világítottam rá.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna 2019. *Stilisztikai kisszótár*. IKU-TÁR 7–8. Budapest.
- Beke Judit 2001. Egy vers mint önértelmezési munka. József Attila: A Dunánál. *Iskolakultúra*. 11. évf. 41–46.
- Janzer Frigyes 1995. A „két vonulat”, a Flóra-versek és az Óda. In: Tasi József (szerk.): „A Dunánál”. *Tanulmányok József Attiláról*. A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvei 3., Budapest. 35–55.
- József Attila 2005. *Összes versei*. Kritikai kiadás. Szerk. Stoll Béla. Budapest.
- József Attila 2005. *Válogatott versek*. Vál. Ferencz Győző. Budapest.
- Miklós Tamás 1995. Hullámok lágy tánca. In: Tasi József (szerk.): „A Dunánál”. *Tanulmányok József Attiláról*. A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvei 3., Budapest. 84–91.
- Németh G. Béla 1982. *7 kísérlet a kései József Attiláról*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Trencsényi-Waldapfel Imre 1966. *Humanizmus és nemzeti irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tverdota György 1995. A múltat be kell vallani. In: Tasi József (szerk.): „A Dunánál”. *Tanulmányok József Attiláról*. A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvei 3., Budapest. 21–28.
- Tverdota György 2005. *Határolt végtelenség. József Attila-versek elemzése*. Osiris Kiadó, Budapest.

DÉNES LÁSZLÓ

A KÖLTÉSZET VILÁGNAPJA, MÁRCIUS 21.

A költészet világnapja. Ezt olvasom hirtelen erről a világhálón: „Naima Tabet, a marokkói oktatási, kulturális és tudományos nemzeti bizottság főttkára vetette fel 1998-ban egy UNESCO-hoz intézett levelében a nemzetközi költészeti nap kijelölését. 1999. november 18-án az UNESCO közgyűlésének 30. ülészsaka március 21-ét, az északi félteke tavaszának első napját nyilvánította a költészet világnapjává, melyet minden ország a saját eszközeivel, a nem kormányzati szervek aktív részvételével, a nyilvános és civil szervezetek bevonásával ünnepelhet meg.” No, akkor ünnepeljünk, de mivel én csak egy átkozott civil vagyok, a saját eszközeim korlátozottak.

Dayka Gáborra emlékezem hát, arra a magyar költőre, papra, gimnáziumi tanárra, aki 250 évvel ezelőtt született Miskolcon, s alig 27 évesen hunyt el Ungváron tüdővészben. Egész életműve belefér egy kis kötetbe, de a magyar felvilágosodás képe Dayka költészete nélkül nem teljes. Sajátos, máséval össze nem téveszthető hangot jelentett irodalmunkban. Hatása érezhető a közvetlenül utána következőkön is, akik nála sokkalta nagyobb költők voltak, olyanokon, mint Csokonai vagy Berzsenyi. Egy történelmi másodperccel előbb szólalt meg ezeknél, és ama rövid évek alatt, amíg írnia adatott, alighanem ő érezte és élte át az akkori legkorszerűbb nyugati irodalmi életérzést – írta róla egyik kései méltatója.

Dayka Gábor: A virtus becse

Voltak szerencsés napjaim, hol szelíd / Öröm követte nyomdokimat, s hevült
Lelkem tüzetől elragadva, / Átölelém az egész világot.

A hús pataknak bús zuhanásai, / A lány fuvalmak lengedezései
Éjféli csendben, a susogó / Ágak, az illatos hant virági

Elfogtak egykor, s nem magyarázható / Örömbé süllyedt lelkem; eloszlaták
Keservimet, kisírtam a bút / Édes özönbe merült szemekkel.

Ti boldog órák! Hasztalan esdeklem / Utánok. A bús vízözön évei
Közt semmiségbe tért időknék / Fejthetetlen zavarába dőltek!

Virtus! csak a te nyomdokidon lehet / Eljutni boldogságra; te mennyei
Vígásra hívtad tisztelődet, / S nem keresett örömökre vontad. (1791)

A magyar költészet napja természetesen továbbra is: április 11.

CSERVENKA JUDIT

A MAGYAR IRODALOM UTAZÓ NAGYKÖVETE: POMOGÁTS BÉLA

Hol másutt köszönthették volna a 85 éves irodalomtörténészt, mint a Petőfi Irodalmi Múzeumban? Hiszen közéleti munkásságának színhelyei közül a MTA túl ünnepélyes lett volna a humoráról is ismert Széchenyi-díjas tudóshoz, a Magyar Írószövetség ülésterme pedig túl szűk az itthoni és külföldi barátok számára. A PIM azért is illik legjobban Pomogáts Bélához, mert a patinás épületben őrzött művek jelesebb szerzői között aligha akad olyan, akinek neve ne fordulna elő az általa írt vagy szerkesztett több mint 160 kötetben.

Cseke Péter, Pomogáts Béla, Benedek Anna és Bertha Zoltán
(Kép: CsJ)

A kötetek száma alapján is méltán nevezte az ünnepséget levezető Bertha Zoltán irodalomtörténész, egyetemi tanár „grandiózus kulturmisszióknak” az életművet, alkotóját pedig a „magyar irodalomtörténet lelkiismeretének”.

Ezután bemutatta a Magyar Művészeti Akadémia kiadójánál megjelent emlékkönyvet, amelynek létrehozói ott ültek a pulpituson az ünnepelttel együtt: Benedek Anna, a PIM munkatársa készítette Gáspár Györggyel együtt a kötet alapját képező életinterjút. Az előszót Cseke Péter kolozsvári irodalom- és esztétikatanár, nyugalmazott egyetemi tanár írta. Az ugyancsak Széchenyi-díjas Szörényi László pedig az MTA Irodalomtudományi Intézetében az igazgatóhelyettesi poszton váltotta Pomogátsot, de nemcsak kollégák voltak, civilben is jó barátok a mai napig.

A Petőfi Irodalmi Múzeum nevében Demeter Szilárd főigazgató köszöntötte „a magyar irodalom köztársaság” fáradhatatlan nagykövetét, akinek törődését azokban az évtizedekben is érezhették a határon túl, amikor olyan messze volt a haza. Az erdélyi, 2014 óta Budapesten élő író, filozófus Demeter Szilárd nyíltan szólt arról, hogy 1989-ben kölcsönös bizalmatlansággal nézték egymást az anyaországiakkal, s ehhez még hozzájárult a 2004. december 5-i népszavazás keserősége. Viszont aki mindig érezte velük, hogy nincsenek egyedül, az Pomogáts Béla volt. Ő értette a magyarságot, mert „magyarul néz”.

Szentmártoni János, a Magyar Írószövetség elnöke rámutatott arra, hogy Pomogáts Béla első könyve, az 1968-ban megjelent Kuncz Aladár-monográfia előrevetítette a gazdag irodalomtörténeti életmű egész irányát: a kisebbségbe szorult határon túli magyarság szolgálatát. Egyébként nemcsak a tudós irodalmárt, de volt elődjét is köszöntötte az ünnepeltben, hiszen a rendszerváltozás után két cikluson át is betöltötte ezt a nem könnyű posztot. „Kívánjuk, hogy megalkuvást nem ismerő szellemi jelenlétét még sokáig élvezhessük!”

A hivatalos, de egyáltalán nem hivatalos hangú köszöntők után már kötetlenül folyt a beszélgetés, Benedek Anna az életútinterjú felvételének mozzanatait emlegette. Cseke Péter azt idézte fel, hogyan vonta be őt az anyanyelvi konferenciák munkájába Pomogáts Béla, aki negyedszázadon át elnöke, azóta tiszteletbeli elnöke a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának. Szörényi László pedig vidám történeteket mesélt arról, hogy fiatalabb munkatársként hogyan csodálta, amikor barátja számos előadásában derűsen döntögette az akkori kultúrpolitikai tabukat.

Lenyűgözően nagy, de sosem nagyképű műveltség, remek humor, vidám történetek a közel- és a régmúlt hírességeiről – ezek voltak (az anyanyelvi konferenciák tudósítójaként tapasztaltam) Pomogáts Béla fegyverei a kényes helyzetek megoldására. Ezek a képességei segíthették az 56-os szerepléséért kapott börtönbüntetés, internálótábor, rendőri felügyelet után a fokozatos visszatérését a polgári életbe, majd választott hivatásához.

A 160 könyvből nem lehet „kedvenceket” kiemelni, de ha végigfut a szemünk a listán, nem nehéz felfedezni a számára legfontosabb témaköröket: határon túli magyar irodalom, nyugati magyar irodalom, Trianon, 1956, nyelvünk és kultúránk. Mindegyik témakörben számos monográfiát írt, de megannyi tematikus válogatást is szerkesztett. Persze az olyan kötetek, mint az Irodalmunk szabadságharca: egy esztendő irodalmi élete 1956 vagy Querela Hungariae – Trianon és a magyar irodalom csak a rendszerváltozás után jelenhettek meg. Ha a szerzők arányát nézzük, feltűnik az erdélyiek nagyobb jelenléte – ami a két háború közti korszak irodalmának nagyobb súlyából is fakad, míg a Felvidéket főként számos Márai-tanulmány képviseli abból az időből –, illetve Trianonnak a szellemi életre gyakorolt hatásának elemzése.

A háború utáni kisebbségi irodalomról az első áttekintés még ilyen címmel jelenhett meg 1974-ben: A Dunánál – A szomszédos szocialista országok magyar költői. Egy későbbi, átfogó felvidéki összefoglaló: Kisebbségben és magyarságban – Tanulmányok

a szlovákiai magyar irodalomról (1997). De gyakoribbak az összehasonlító tanulmányok, például: Magyar régiók, Különbözés az egységben – egység a különözésben (2005).

A nyugati magyar irodalomról – az 1970-ben kezdődött anyanyelvi konferenciák miatt is – már a rendszerváltozás előtt számos kötet jelenhetett meg, de 1990 után természetesen jelentősen bővült az említendő írók köre.

A PIM díszterme megtelt az ünneplőkkel (Kép: CsJ)

Az életműbe olyan hasznos összeállítások is tartoznak, mint a Magyar ünnepek – Verses kalendárium vagy Nyelvháza – Százhárom vers a magyar nyelvről vagy „Hol vagy, István király?” – Szent István alakja a magyar irodalomban.

Egyébként a születésnap ünnepségek – nem csak a PIM-ben tartott – messzebbre kerülnek a tényleges naptól. Ugyanis Pomogáts Béla október 22-én született, s a 30 évvel ezelőtti változásoknak köszönhetően akkor mindenki valamelyik közösségi megemlékezésen vesz részt, így maga az ünnepelt is, aki emlegeti, hogy a legszebb születésnap ajándékot 1956-ban kapta: a forradalmat.

Kérdésekre válaszolva beszélt ifjúságáról, a pestújhelyi szülői házról, orvos édesanyjáról, építész-mérnök édesapjáról, a piarista gimnáziumról, utazásairól, találkozásairól, s végül köszönetet mondott az ünnepségért, mert 80 év felett már minden ilyen baráti találkozó nagy érték. S még mielőtt ő vagy a hallgatóság meghatódhatott volna, sietett közölni ismert humorával, hogy a köszöntőkben emlegetett közéleti szerepek és díjak közül kimaradt a legfontosabb: „A legjobb macskatartó díj”.

Mivel az életműben is szép számmal fordulnak elő a doromboló társakról szóló összeállítások, és a Pomogáts házaspár cicáit a képes magazinok fotósai is kedvelik, nem volt szükség sűgóra, hogy mi legyen a fő ajándék az ünnepeltnek átadott italostasakok és a feleséget, Klárit megtisztelő virágcsokrok mellé: természetesen egy fehér, hollóházi porcelánmacska.

A cikk eredeti megjelenési helye: felvidek.ma. (A szerk.)

KÁSLER MIKLÓS

BALÁZS GÉZA PROFESSZOR KÖSZÖNTÉSE

Igen tisztelt Professzor Úr!
Kedves Géza!

A magyarság megmaradását és megerősödését annak köszönheti, hogy mindig hű tudott maradni gyökereihez, hagyományaihoz, hitéhez, kultúrájához. Ezek egyik legfontosabb eleme ékes és egyedi nyelvünk, annak változatai, csodálatos fejlődése. Hálás szívvel köszönöm Neked, hogy munkásságoddal pótolhatatlan érdemeket szereztl anyanyelvünk kutatásában, ápolásában, megőrzésében és fejlesztésében.

A magyarság identitásának másik fontos eleme a viszonyulása saját múltjához, nemzete és családja történetéhez. Néprajzi munkásságod által mindannyian jobban megismerhettük saját múltunkat, örökségünket.

Nem elég a tudás gyarapítása, azt át is kell adni a következő nemzedékeknek. Tanárként, vezetőként évtizedek óta ezt teszed, kimagasló sikerrel. Erről tesznek tanúbizonyságot kollégáid és hálás hallgatóid, akik nagy szeretettel szervezték meg a születésnap köszöntőt.

Ezeket a feladatokat csak olyan ember tudja végrehajtani, akinek küldetéstudata van. Olyan küldetéstudata, amelyet nagy elődeink fogalmaztak meg. Báró Eötvös József sorai jutnak eszembe: „Minden nemzetben nagy erő szendereg, de szendereg csak és a pallérozás serkenti fel.” Köszönöm Neked, hogy munkásságoddal, kutatásaiddal „serkentet” nemzetünk erejét.

Életedből eltelt 60 esztendő, de biztos vagyok abban, hogy a következő éveid is további értékteremtő munkával fognak telni. Ehhez a munkához további sok sikert, kitartást és erőt kívánok!

Engedd meg, hogy a Nemzeti Nagyvizit könyvsorozat példányait ajándékozzam Neked, amelyben segítségével és a magam szerény eszközeivel igyekeztem feltárni múltunk egyes fejezeteit. Boldog születésnapot kívánok, és kérem Rád a Jóisten áldását és kegyelmét.

Nagyrabecsüléssel
Prof. dr. Kásler Miklós,
az emberi erőforrások minisztere

LEZSÁK SÁNDOR

A DERŰLÁTÓ, TUDÓS NYELVMŰVELŐ

Balázs Géza 60. születésnapjára

Elfogult vagyok. Több mint három évtizedes rokonszenv, baráti kötődés vonzott Balázs Géza könyveihez, írásaihoz. Televíziós, rádiós műsoraiban magam is kaptam mindenkor figyelmeztető és fegyelmező gondolatokat, életszerű példázatokat. Balázs Géza tudós munkásságát mindmáig meghatározza, hogy korunkban a társadalmi-gazdasági élet szinte minden területén küzdelem folyik a szervezett-irányított életformák és a szabadjára engedett, irányítás nélküli, szabályozatlan életformák között. A nyelvészek sem maradtak ki ebből a küzdelemből. Nehéz volt talpon maradni tudós nyelvművelőként egy olyan korszakban, amikor sok éven át magának a nyelvművelésnek a szükségességét is kétségbe vonták, és úgy ítélték meg, hogy a nyelv spontán változásait el kell fogadni, akár az idegen szavakat, akár a jövevény nyelvtani szerkezeteket.

Balázs Géza már gyermekként megismerhette a nyelvészetet mint tudományt. Édesapja, P. Balázs János közel negyven éven át volt a Nyelvtudományi Intézet munkatársa. Géza a család negyedik gyermekeként született. Érettségi után az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán kezdte el a tanulmányait magyar-népművelés szakon. Később a néprajz szakot is felvette. Tudása alapján a diploma megszerzése után is bent maradt az egyetemen. Egyetemi doktori címe után, 1990-ben a néprajztudomány kandidátusa lett, és a 90-es évektől kezdve 15 európai és tengerentúli egyetem vendégtanára volt. 2003-ban professzori rangot kapott, majd 2004 és 2019 között az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének a vezetője volt.

Már az ezredforduló előtt szembesült azzal a ténnyel, hogy a nyomtatott írás fokozatosan elvesztette vezető helyét a médiában, ezért az írásbeliséggel együtt a hagyományos bölcsészettudomány is válságba került. De Balázs Géza időben reagált a kor technikai kihívásaira, és a Gutenberg-galaxis szűkülő világából az akusztikus és vizuális nyelv, a tömegkommunikáció, a számítógép, a multimédia és az internetes hálózatok közösségi nyelve irányába keresett kiutat. Ő ezt úgy hívta, hogy a korábbi nyelvtudomány zárt, belső világából ki kell törnie a nyelvészeknek egy olyan „külső nyelvtudomány” irányába, amely vizsgálati körébe vonja a kommunikációelméletet, a számítógépes nyelvészetet, a szövegtant, a retorikát, a stilisztikát és az antropológiai nyelvészetet.

Balázs Géza nyelvstratégiája derűlátó szemléletű. Leszámol a nyelvünk szegénységéről, rugalmatlanságáról kialakított véleményekkel – amelyek úgymond „indokolják” az idegen nyelvi elemek parttalan befogadását. Leszögezi, hogy a magyar nyelv nem kis nyelv, hanem fejlett és korszerű. Ezt a jó állapotot csak egy tudatos nyelvbővítés, következetes nyelvstratégia és folyamatos nyelvművelés tudja fenntartani.

Balázs Géza hangsúlyozottan megkülönbözteti egymástól a nyelvművelést mint nyelvészeti tudományágat és a nyelvvédelmet mint a civil szervezetek, amatőrök által folytatott tevékenységet. A nyelvvédelmet szolgálják tevékenységükkel a pedagógusok, a lelkesek, a közmédia anyanyelvet szerető szereplői vagy akár a gyermekeiket helyes beszédre tanító szülők is. Balázs Géza óvakodik attól, hogy a nyelvművelést nyelvi rendőrködésként minősítő nyelvészek céltáblája legyen, és ezért kerüli a „nyelvi szabályok”, „nyelvi előírások” kifejezések használatát, ehelyett a kötetlenebb értelmű „nyelvi szabványok” elnevezést használja.

Az eddig leírt vázlatos pályakép bizony erősen hiányos. Bővebben kellene írnom tanító és értelmező könyveiről (a nyelvstratégiától a pálinkáig, az sms-nyelvtől az álom nyelvéig). Külön fejezetet érdemelne a Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete, amelyben 1984 óta több száz magyar újságíró, kommunikációs szakember képzésében vett részt. Nem ok nélkül kapta meg az idei esztendőben A Tehetségek Szolgálatáért életműdíjat.

Balázs Géza Lőrincze Lajos és Grétsy László méltó utóda. Folyamatosan teljesedő életútjához a tudós társak rokonszenvét és nyugodt munkakörülményeket kívánok!

Megjelent „Az élet éppen elég hosszú.” Írások Balázs Géza 60. születésnapjára című kötet előszavaként (Szerk.: Blankó Miklós, Pölcz Ádám, Inter, Budapest, 2019).

Balázs Géza professzor a 60. születésnapja alkalmából tartott köszöntésén (Kép: CsA)

AZ ALAP AZ ALKOTÁSBAN REJLŐ ÖRÖM BALÁZS GÉZÁVAL BLANKÓ MIKLÓS BESZÉLGETETT SZÜLETÉSNAPJA ALKALMÁBÓL

Egy ismert nyelvész mondta nekem, hogy valamiért az a szokás alakult ki, hogy a nyelvészeket 70 évesen köszöntik, de Balázs Géza már 60 év alatt annyit tett, hogy ünnepelnünk kell. Hogy fért bele ennyi minden ebbe a hat évtizedbe?

Ugyanaz a nyelvész mondta azt is, hogy belőlem kettő van. Egyébként sokakat köszöntenek 60. életévük betöltésekor, tisztelgő kötetet szerkesztenek a számukra. Én ezt mindig korainak és eltúlzottnak tartottam, remélem, ebből kimaradok, de ha egyesek a születésnapomon fel akarnak köszönteni, és koccintani velem, azt elfogadom. Az életbe mindig annyi fér bele, amennyit beletöltünk. Vagy beleölünk? Tág érdeklődési területeim között cikázok, rengeteg megtermékenyítő gondolat jön a nyelvészetből, a néprajzból, az irodalomból. Ötleimmel tele a padlás, bárkinek ingyen adok. Könnyedén fogalmazok, gyorsan tudok írni. Állítólag jó a stílusom, rosszul is esne, ha nem dicsérmének meg néha, mert egyébként író szerettem volna lenni, de ez a „fránya”, robotos és sokszor szűk kereteket szabó tudomány magával ragadott. Mindig igyekeztem jól kihasználni az időt, gazdaságosan megtervezni napjaimat, teendőimet. Az alap az életemben a munkában rejlő öröm megtalálása és persze a fegyelmezetség, no meg a szorgalom.

Ha Balázs Gézára gondolok, talán az első rá jellemző dolog, ami eszembe jut, az a kíváncsiság, a második pedig a szabadságvágy. Hogyan alakultak ki ezek?

Fogalmam sincs. De emlékeim szerint már általános iskolás korunkban alapítottam egy „titkos felfedező társaságot”, s bejártuk a Rákosmezőt. Szabadságvágy? Én mindig szabadnak éreztem magam, mert az alkotás mindig örömmel töltött el, és mindig alkothattam. Szerencsés korban éltem. Az elém kerülő korlátokat (mert azért azok voltak bőven) rendkívüli leleményességgel tudom kicselezni. Ha lezárult előttem egy sorompó, rögtön rátértem egy másik útra, s ugyanolyan lelkesedéssel hajtottam tovább. Hozzáteszem, volt néhány nagy csábítás az életemben, egyiknek-másiknak majdnem bedőltem, másoknak meg nemet mondtam, s jól tettem.

Múzeum krt. 4/A 247-es szoba – ez szinte a második lakhelye. Szerényen berendezett szoba más professzorokhoz képest. Szereti az egyszerűséget, a funkcionalitást?

Az egyetemi szobaelosztás kultikus ügy. Amikor a Múzeum körüli épületbe költöztünk, csodálkoztam, hogy egyes kollégák miként csapnak le a szobákra. Nekem egy kis szoba (iroda) maradt. Igaz, az akkori dékán, akinek egy ideig helyettese voltam, meglátva a szobát, rögtön vásároltatott nekem tíz szép széket, s ezzel nagyjából meg is

telt a szoba. Talán én voltam az ELTE-n a legkisebb szobával és íróasztallal rendelkező tanszékvezető. De jól van ez így, a laptop az ölemben is elfér, írni meg otthon szoktam, ahol van bőven hely.

Nagyon fiatalon lett sikeres és ismert: televízió, rádió, egyetemi tanárság, vezetői megbízások stb. Nem volt teher ez a későbbiekben? Nem érezte túl nagynak az Önnel szembeni elvárásokat?

Vannak egyetemi oktatók, akik egész életükben meg sem mutatkoznak a nyilvánosságban, a médiában. Én évente 25-30 előadást tartok itthon és külföldön: szigorúan csak meghívásra, mert nem szoktam tülekedni, jelentkezni. Ezek nagy része nyilvános, ott van a honlapomon jó előre, el lehet jönni, meg lehet hallgatni. A '80-as években ifjú tanársegédként a tudományos ismeretterjesztést vállalva tudtam, hogy ezzel olyan területre lépek, ahol tevékenységem reflektorfénybe kerül. De mit tegyek, szerettem. Azóta folyamatosan vannak rovataim, műsoraim, volt, hogy egyszerre valamennyi közmédiában. Egyik barátom, egy minisztérium sajtófőnöke mondta tréfásan: ha föl-ébredek, és nem találkozom Balázs Géza nevével, akkor lehet, hogy már meghaltam. Az egyetemi tanársághoz az igazolt teljesítményen kívül kell egy kis szerencse is (például, hogy fölterjessenek). Hálás vagyok a sorsnak, hogy 44 éves koromban – tényleg viszonylag fiatalon – a köztársasági elnök kinevezett professzornak. Az átadásnál én voltam a névsorban az első, emlékszem, a nevem hallva felpattantam, az elnök úr meg nem akarta átadni, azt hitte, valaki tréfálkozik. Mivel úgy érzem, hogy minden pozícióban: tanszékvezetőként, dékánhelyettesként, rektorhelyettesként, bizottságok, egyesületek és cégek vezetőjeként helytálltam (különösen, ha egyes helyeken az utódaimat tekintem), szerintem rám volt szabva a zakó. Amit nem tudtam megtenni az egyik helyen, azt megcsináltam máshol; s nem véletlenül alapítottam cégeket (amelyeket már a gazdasági hetilap is árgus szemmel követ).

Az életében egy fontos szimbólum az út: míg a lakhelye alig változott, mindig a Rákospatak mente volt, addig a tudományban, a médiában és az elmúlt 15 évben a Földön is folyamatos útkeresésben volt. Mivel vált többé a világijárásai alatt?

Valami nagyon mély vonzás van bennem a magyar nyelv és kultúra, illetve Magyarország iránt. Utólag döbbszem rá: valóban a Rákospatak mellett cseperedtem fel, ott éltem a harmincadik életévig, s utána sem hagytam el ezt a tájat: lakást, házat ösztönösen mindig csak ezen a környéken kerestem. Ma is itt lakom, csak egy kerülettel odébb. A keleti bölcsek mondják, hogy ne ugrálj túl sokat. Nos, ragaszkodom a szülőföldemhez, a hazámhoz, minden táját bejártam (gyalogosan is), otthon vagyok. 2005-ben egy antropológus barátom meghívására eljutottam a maják földjére, és ott tényleg ért egy áramütés. Azóta megszállottan kutatom a letűnt civilizációkat, s már-már szégyellem, de többször körbejártam a Földet. Valahol ezt is a magyarságért teszem. Mert

az így született gondolataimat hazahozom és terjesztem, hogy mi ne legyünk letűnt civilizáció.

Balázs Gézát vagy szeretik, vagy utálják a hallgatók – átmenet nem igazán van. Azt hiszem, ez mindenkinél így van, aki hat az emberekre. Ön szerint mit jelent a „balázs-gézás” viselkedés, megjelenés?

Nem tudom, hogy lehet-e ezt mérícskélni. Azt tudom, hogy a tudományos kérdések iránt érdektelenedő világban az óráimra nagy számmal jelentkeznek a hallgatók (mert nálunk több tanár közül lehet választani). Előadásaim végén gyakran megtapsolnak. Hogy az egyetemekre egyre nagyobb számban bejutó alulművelt, de kritikai érzékkel jól feltöltött hallgatók „utálnak” valakit, már régen nem érint meg. A régi egyetemi rendszerben ezek az egyetem küszöbét sem léphették volna át, most, a tömegképzés idején pedig ők akarják megmondani, hogy mit tanítsunk, hogy kell-e egyáltalán előadásra járni, ki legyen tanszékvezető, s utána meg osztályozzák a tanárokat. Szeretek tanítani, a hozzám forduló, érdeklődő hallgatókat kötelezettségeim felett segítem ötletekkel, szakirodalommal, szakdolgozatuk olykor sorról sorra vezetésével, konferencia-részvétellel, publikációval. Hogy mi a „balázs-gézás”, ezt döntse el más – vagy az utókor.

Mit szeretne még megtenni, mi maradt ki?

Ahogy említettem, tele vagyok ötletekkel. Néhány „legnagyobb” művemet még nem írtam meg. Vannak titkos vágyaim, s ha már megkérdezte, elárulom: egy dráma ötlete forog a fejemben. Nem biztos, hogy meg tudom írni.

Ha egy dolgot vihetne magával, mi lenne az?

Külföldre mondjuk könyvet, de vastagot, hogy sokáig kitartson. A másvilágra talán édesapám nálam lévő rózsafüzérét.

Változtat bármin is az ember életében ez a kerek szám?

Persze. Mostantól gyakrabban kell jogsit hosszabbítani, viszont közeledik az ingyenes utazás időszaka. Gyakrabban fáj valami, ami jó, mert azt jelenti, hogy még élek. Viszont egy csomó dolog nem izgat, ami korábban igen. Természetesen ugyanúgy teszem tovább a dolgomat: olvasok, írok, tanítok, előadok, utazgatok, túrázom, nyáron evezgetek (már csak -getek) a Tiszán. A legnagyobb változás pedig már régen elkezdődött. A keleti bölcsek szerint a férfiembernek negyvenéves koráig meg kell tennie a legfontosabb dolgokat. Később pedig már ne kapkodjon, hanem örüljön a fölkelő napnak, a családnak, az ismerősöknek, egy-egy jó könyvnek, a pohár bornak, a baráti szónak...

NYELVI NYÁRSÁK KÖZÖTT FARKAS ÁRPÁD ERDÉLYI KÖLTŐT KÉRDEZI BIRTALAN ANDREA

Márai Sándor írta, hogy „mindig a költők csinálnak hazát a legelőből”. Ahhoz képest egy ideig nem jelenhettek meg itthon a művei, később pedig már ő nem hagyta kiadni az írásait, amíg Magyarországon nem lesz demokratikus választás. Ha jól tudom, két évig Ön sem publikálhatott. Hogyan élte meg Ön ezeket az éveket?

Látszólag tág dimenziók és minőségükben távoli tartalmak szikráztathatóak össze ebben a kérdésben. Márait büszke kassai polgári család ivadékaként állítólag azért csapták ki a kassai főgimnáziumból, mert nemcsak megszökött hazulról, de ahelyett, hogy idejében írói név mögé rejtőzött volna, „bepiszkította” Grosschmidt Sándor Károly Henrik – születésekor kapott – családnevét azáltal, hogy saját nevét használva „pofátlanul” megnyert egy irodalmi novellapályázatot, s a budai katolikus gimnáziumból már mint afféle „hogerantalokra” nézett vissza a kassai tanári karra: fogom én nem középiskolás fokon magyar irodalomra tanítani a kendtek kölykeit. Egyféle garabonciásként Németországban zszurnalistáskodta-szépíróskodta ifjú éveit, de Thomas Mann magyarországi látogatását már nagy lendülettel ő szervezi, s húzódik is haza a fasizálódó országból, hogy negyvennyolcban egyik legrangosabb magyar íróként, két könyvével is kicenzúrázottan kelljen bujkálnia a szovjet szuronyok elől. Földig bombázott Logodi utcai házuk romjain fogadja meg, hogy míg ez a horda, mely legelővé dűlta hazáját, el nem takarodik, s szabad választások nem lesznek, sem önmagát, sem műveit haza nem engedi. Sorsának tragikomédiája, hogy minekutána 1937-ben büszkén jelenti ki „magyar úr és író nem sértődik!”, hosszas, bár jelentős művekkel termékeny németországi, párizsi, svájci és olaszthoni emigráns éveit után Európától távol, a Csendes-óceán partjain köt ki, s életmunkájával ugyan viszonylagos és jogos megelégedettségben, de kilátástalanságba sivárult sorsára, teljessé váló emberi magányára igenis sértődött, Sant Diego-i családi léttől is árván maradottan – főbe lövi magát. Kilencvenegy éves korában, karnyújtásnyira a hazaváró útlevéltől, alig esztendőnyire a világsikertől.

Nem párhuzamos életutakról beszélnék, amikor Illyés Gyulát említem a szinte azonos minőségmértékű magyar írók sorában Máraival, aki önkéntes száműzetésből küldözgette fullánkos üzeneteit a Puszták népe és az Egy mondat a zsarnokságról szerzőjének, kollaboránssággal vádolva, miszerint otthon maradásával hitelesítette a szovjet megszállást. De vádolták idehaza is a fejbúbig jogvédő patrióta, és övig a jogot sértő nacionalizmus elleni küzdelemben hevült, a magyarok seregtelen vezérének is gúnyolt és becézett, dolgát idehaza végző másik írói nagyságot a rendszerváltás előtt, és néma, csak a legnagyobbaknak kijáró, ironikus csönddel utána. Történt mindez azalatt, míg

ő ötágú sípját fújdogálva próbálgatta a már-már lehetetlent: a szétszórásban is együvé terelni nemzetünk legjobbjait, egyúttal a „legelőt” felhagyó Márai számára is a „haza a magasban” fogalomkörével jelölve ki a fölmagasló tehetségű, világ árvájává vált konok magyar író maga választotta otthonát.

Nem írói méretekről, nagyságokról beszélnek én itt, ki a Füves könyvet és a két író naplóját a magyar irodalom legnagyobb teljesítményei közé sorolnám, de ha igaz, hogy „mindig a költők csinálnak hazát a legelőből”, akkor nemcsak e zsenipáros egymással is szembebeszédére kell gondolnunk, mert Sinka Istvántól Kosztolányi Dezsőig sokak teremtképességéből áll össze ez az úgynevezett legelő- és levegőtisztogató, melyben viszonylagos és zárt szabadságban is tovább éltet bennünket a magyar nyelv.

Ugye, hogy kérdése második felére távoli és széles nekikanyarodásnak tetszik e válasz, hiszen mindehhez képest mily jelentéktelennek tűnhet a hatvanas évek egyik erdélyi fiatal versfaragójának – alig három esztendővel porondra lépése után – kétéves silentiumra fogása. Ez is ötvenhat tengelye körül forgott. Erdélyben is ekkor (1964) bocsátották szabadon a forradalom itteni áldozatait. Nem eléggé elítélhető módon irodalmi körünkbe hívtuk a korszak erdélyi írófejedelmét, a négy általánosával rektori rangra kapott munkásíró, olyan természetű kérdésekkel bombázva, mint például: nemzeti sorskérdéseink helyett miért a labdarúgó-mérkőzések szotyolázóiról cikkeznek, melyek elől egyenesen a pártbizottságig menekült, csapkodván asztalt: látott ő már ötvenhatot!

Kolozsvár egyetemi ifjúságát tehát pont eme amnesztiás pillanatokban kellett figyelmeztetnie a hatalomnak: össze ne tévessze a kis irodalomkörü csetepatét egy újabb magyar világ eljövételével. Olyannyira ártatlan-naivak és kezdő terroristák valánk még, fiai ama zsenge szocializmusnak, hogy házkutatás során az első, lefegyverzőnek szánt kérdésre, miszerint „fegyver van-e a lakásban?”, könnyed, félálombéli zavarral nyújtottam át előző este több mint kétszáz, különböző szakmát tanuló fiatal előtt felolvasott Cipőfűzőárus című versemet, gyöngécske Jevtusenko-utánérzést, melynek rejtett eszmeiségét (ha volt neki) a nemrég lezajlott, Sztálinnal leszámoló szovjet pártkongresszus is szabadalmaztathatta volna.

A vásárra vitt bőrnek ára is van,
nem huncut benne róka, sem menyét.
A cimborákat nyúzzom álmaimban:
Te mért hallgatsz? te mért? te mért?
(Farkas Árpád: Vallató)

Hiába forgatták fel köröttünk fél Erdélyt, a soroltaknál súlyosabb bélyeget sütni az öt kiszemelt poétajelöltre a legnagyobb jogi fondorlattal sem sikerült, így hát rajtunk hagyták az „államellenes és nacionalista jellegű megnyilvánulások” pecsétjét, a KISZ-tagokat kicsapták a szervezetből, s mert én még csak azt a státuszt sem értem el addig,

mi lehetett volna nagyobb büntetés az írói pályára készülő, csőrüket még csak nyitogatni kísérő poétasülvölvények számára, mint a nyilvánosság két esztendőre való megvonása. S ha már ennyire belementünk ebbe a mára már csak incidensnek tekinthető kalandba, meg kell vallanom, egyetemi társaink közül csupán két fiatal román költő kelt védelmünkre (Ana Blandiana és Nicolae Preliceanu), határozottan tiltakozva az államellenességgel és nacionalizmussal illető vádak ellen. Ami szerény személyemet illeti, valósággal felszabadultan távoztam a vágóhídhangulattal indult gyűlésről, azzal az élménnyel, hogy a vallatásomra szolgáló röpke hónap alatt bepillantottam a hatalmas boszorkánykonyhájába, a diktatúragyártás kulisszatitkaiba, vértézvén érezvén magam a jövőre nézvést arra is, hogy néhány köröttünk ácsorgó kerti törpe akarataink ellenére is megnövekedett titkainkat kilesse.

Sosem tapasztalt kíváncsiság és megnövekedett tudásvágy elegyült valami hazulról hozott konoksággal, hogy az olyanszerű, revizionista mótelyként elkobzott könyveket, mint Garaudy Parttalan realizmus?, Váci Mihály Kelet felől, Móricz Erdély-trilógia, sőt, hallj te oda, mily fenyegető könyvcím: Illés Béla Honfoglalás, s más hasonlóan veszedelmes, a házkutatáskor elorzott tulajdonomat visszaköveteljem. Ami pedig a versírást illeti, elfolyik előlem az a két esztendő, akár a havi megélhetéskiegészítésként önkéntesen leadott vér. Némely kritikusaik ez időszakra datálják legsikerültebb verseimet, itt keresendő a Jegenyekör összetettebb metaforáinak forrásvidéke. S ha már metaforát említettünk, ebben a tiltásos állapotban kerültem közel gyermekkorom magasba emelkedő legelőivel, s rajzolódta ki a „haza a magasban” rejtelmes, csábító körvonalai.

Az anyanyelvi kultúra a megmaradás eszköze, ez 1920 óta különösen fontos Erdélyben, hiszen föléboltozódott államnyelvként a román. A jövevényszavakat a hétköznapi nyelvben természetes módon használjuk (pl.: borkán, buletin, punga). Mennyire befolyásolta az erdélyi magyar irodalmi nyelvet a román nyelv?

Vitáznék ezzel a kérdéssel, mert igaz, hogy az anyanyelvi kultúra meghatározója a nemzeti identitásnak, de nem mindegy, hogy milyenféle megmaradáseszményről beszélünk. Lehetsz hajnalt rikkantó kakas a trágyadombodon, harangozó lehetsz a toronyban. Szép kifejezésnek tetszik a román államnyelv fölénkboltozódása, de inkább nyersebben nyelvi nyársakat emlegetnék, amelyekkel rápirítani is lehet anyanyelvedre, ha nem beszéled szépen „a kötelezőt”. Az egymás páramelegében élők udvarias, a megértés jegyében igyekvő nyelvkölcsönzéseit nem nevezném jövevényszavaknak, használatukat csupán nyelvi restségnek, szókincsapadásnak. Minden nyelv akkor és akkor fogad tárt karokkal idegen szavakat, amikor még a fedőfogalmakra nem áll kész és pontos szókincs rendelkezésére, legyen szó itt új technikai vívmányokról, de ha egy új megnevezés, végigfutva a világ száján, meg-megáll egy entitás nyelve hegyén, akkor már nem lájkol, hanem ’kedvelni’ is mer, pénztárcájában hordja a ’személyazonosságiját’, aprozár helyett ’zöld-ségüzletbe’ jár ’paradicsompaprikát’, s nem gogost vásárolni.

Az irodalmi nyelv attól még persze nem válik irodalmivá, ha kerüli, és nem igyekszik tükrözni e szerencsétlen hétköznapi találkozásokat, de az már az értelmiségi egész nyelvterületre kiterjedő restségére vall, hogy a kezdetektől tévéműsorok helyett tükörfordításban nézzük a tévéadásokat, nemcsak a szakmában, de nemzetiségi területeken is hagytuk eluralkodni a nem is oly egyértelmű „magyaradást”.

Mert kebledre betegen mentem,
s taláلتalak még betegebben,
megvirradt lázban égő orcád,
óvlak hát, kicsiny Magyarország.
(Farkas Árpád: Magyarország. Részlet.)

A kommunizmusban gyakoriak voltak a sorok közötti üzenetek. Mennyire terhelte meg a költői nyelvet ez a többletfunkció?

Terhelni? A több-, sőt, sokértelmű szavak legyezőszerű sugárzásában hiszek, de sorok között üzengetni sose szerettem volna. Esztétáink, azt hiszem, nagyon tévednek, mikor a metaforikus lombozatú beszédet az élesebb tartalmak amolyan lengéscsillapítójának tekintik. „Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra” – írja József Attila egyáltalán nem sorok közé, hanem nyílt, egyenes beszéd-ként. Illyés Gyulával szólva „a (költői) kép a legcáfolhatatlanabb beszéd”. A helyén és pontosan használt metafora mindig többszörösére erősíti föl mondandónkat, úgyhogy bátran mondhatjuk, egy brosúrányi direkt beszéd többet hallgat el napi gondjainkról, mint egy célpontosan irányzott haiku. Megengedem, nem a haiku a legtalálóbóbb műformai megjelölés ez ügyben, de a metaforától lecsupaszított igazságkereső szavak könnyebben válnak „senki se hallja” propagandaszövegekké. Minthogy imáink pin-cemélyből felszivárgó segítségkérése hamarabb találhat meghalló fülre és szívre, mint kopaszon magasló dombon a szélfúttá hegyi beszéd.

Őn is fordít román műveket magyarra, többek között Marin Sorescut, Ana Blandianát és Adrian Popescut. Miben tér el a műfordítás művészete a versírástól?

Nehéz annyi költői-fordítói vallomás után e gúzsba kötve táncolásról nem egyénre és alkatra szabottan válaszolni. Én a fordítandó költők közül mindig olyanokat választottam, akik magyarul is elmondanák, amit anyanyelvükön szándékoznak. A műfordítás titkainak firtatásához pedig nem ajánlhatok avatottabb kalauzt Kosztolányi Dezsőnél, aki Elek Artúrnak az ő Poe A holló című verse – egyébként zseniális – fordításának bírálatával szemben a műfordítás lényegi fortélyait is feltáró esszében védi meg munkáját: „Nekem legfőbb ambícióm, hogy szép magyar verset adjak, amely az eredetit lehetőleg megközelíti. A szó szerinti hűség és a szépség többnyire ellenségek. [...]”

A műfordítás művészi munka, kompromisszumok sorozata, sok kompromisszum leg-
ügyesebb megoldása – ha úgy tetszik –, zseniális csalás. De költeményt a híres tör-
vényszéki tolmács hűségével oly kevéssé lehet lefordítani, mint egy szójátékot. Újat
kell alkotni helyette, másikat, amely vele lélekben, zenében, formában mégis azonos,
hamisat, amely mégis igaz. [...] Igaz, a versen megérzik az egyéniségem verete. Ha
költő költi át a verset, mindig ez a vád éri. [...] Az angol és a magyar nyelv, Poe egyé-
niségének és az én egyéniségemnek természetes eredője a munkám. Hiszen azon a ver-
sen, ami a Nyugatban megjelent, nemcsak a Poe neve szerepel, hanem az enyém is.”

Sok tinta folyt a magyar írásbeliség eme, műfordításbéli „hütlenkedve is hűséges-
nek maradni” csörtéjében, amelyet anyanyelvünk világbéli magányossága s elzártasá-
gából fakadó mohó kitörés- és megismerésvágya gerjesztett újra meg újra, s én úgy
hiszem, ebbéli görceiből végül is Babitsék, Szabó Lőrincék – s hogy presziózködjünk
is kissé – és Tóth Árpád Verlaine Őszi sanzonjával jutott csúcsra, melyet vájt fülűek az
eredetinel is magasabb minőségnek tartanak.

Ihletett szorgalmuknak köszönhetően többnyire elült a megkötésszándékú láncsör-
gés, nem beszélve Faludy Villonjáról, melynek hódítása óta már nem is műfordításról,
hanem átköltésről, megengedőbb átültetésekről beszélünk, különösképp a drámairol-
dalom vonatkozásában, hol a rendezői önkény időnként már csak homályló magvát
hagyja meg a műveknek, teljesen a napi politikára néző dramaturgia gúnyájába öltöz-
tetve klasszikus értékeket is. Ilyenkor forog sírjában hajdanán a teljes Shakespeare ma-
gyar megszólaltatásának veselkedett Arany János, Vörösmarty, Petőfi, kik azzal sem
vigasztalódhatnak, hogy világirodalmi mércével mért saját munkáik csaknem nyers-
fordításként – időnként korszerűtlennek vélt kellékeket, pompás rímeiket is veszítve –,
afféle szabadversekként csillognának a kortárs angolszász irodalom skanzenjeiben, jó,
magunk iránt legalább mi legyünk nagylelkűek: az egyetemes kultúra egén.

A műfordítási irodalom-csere alakulásában, különösképp társadalmi rendszerváltá-
sokkor, az ideológia irányította kultúrdiplomáciának köszönhetően a keleti tömb több
fiatal nemzedéke kénytelen volt a Timur és csapatán, Zoja Koszmogyemskaján nevel-
kedni, hogy most leszármazottaik, nem olvasásuk dacára is az Egri csillagokat és a teljes
Jókait szidják.

Sajátosan alakult a román irodalom és az erdélyi műfordításkultúra viszonya. Ha
akár alkalmi diplomáciai meggondolásból dicsérni kell romániai magyar meglétünket,
a román elit részéről nem is vállveregetően, de mindég elhangzik, hogy a magyar nyelv
az egyetlen a világon, melyen minden román irodalmi termék csaknem válogatás nél-
kül megtalálható. Ennek eredői a XIX. század közepi, nehezen szárnyat bontani akaró
transzilvanizmus nemes szándékú elszánásaiban keresendőek, de főleg Trianon és 45
után egyfajta társadalmi megfelní akarás, mondjuk ki: stréberség is színezte az egymás
kultúrája iránti őszinte megismerésvágyat. Le kell fordítani például Eminescu sovén,
már-már vérhabos magyarságellenes, entitásunkat a világból is kikergetni szándékozó
költeményeit és publicisztikáját? Máig ható miheztartás végett, s a román nacionaliz-
mus korabeli kiteljesedésének dokumentumaiként mindenképp.

Engem például, mikor félig szabadúszóként Ana Blandiana költeményeinek fordításába fogtam, a személyi szimpátia mellett a szakmai szolidaritás késztetett, lévén, hogy akkortájt a metaforikus erejű társadalom- sőt növényi létben alvó nemzetbírálatért a román kiadók politikai tiltólistáján szerepelt. Lássuk a medvét akkor hát magyarral, vágunk neki Domokos Géza kiadói egyetértésével. Az elsöre lengének, könnyednek, bársonyosan nőiesnek tetsző hangtartás, mely mögött kemény mélységek is tátongtak, eleinte megpróbáltató feladatot jelentett az én jóval darabosabb, szálkásabb versbeszédemnek, de segítségemre sietett a női emancipáció erősödő hulláma, miszerint csak költők vannak, nő(i)költők nincsenek, s kénytelen lévén a Kosztolányi-doktrina, recenzenseim szerint sikerült egy Ana Blandiana – Farkas Árpád kötetet tető alá hoznom, melyben csak egy falusi istállójelenetben az „erotikával fejt tőgyek” idilljét bíztam asszonyi kezekre.

Műveiben fontos szerepet kap az erdő, a hó, a falusi élet, illetve nem kizárólag a köznyelvet alkalmazza, hanem megjelennek a székely tájnyelvi szavak is. Milyen metafizikai többlet van a székely nyelvjárásban az anyaországi magyar nyelvhez képest?

Az a tény, hogy anyanyelvemen írok, életem legnagyobb eseménye – mondja egyik eszszéjében Szabadkáról jövet Kosztolányi. „Egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anyanyelv” – írja Kányádi Sándor Apáczai című versében. Én is Székelyföldről jövén, magam számára mindezt akként árnyalnám tovább, hogy a nyelvet úgy tartom a legtermészetesebb életememnek, akár a levegőt, amit beszívok, és melyet kienged a tüdő magából, figyelembe véve, hogy állandó veszély is fenyegeti. Kétfajta is: az, ami a konzervatív nyelvőrzők részéről tapasztalható, és az, ami elmossa, szétmossa kötőanyagait. Kányádi nemcsak batyunkról, fegyverünkről beszél, hanem arról is, hogy be kell gyűjtenünk mindent, még a tájszavakat is. Anyanyelvem padlásán is szétnézve nem ódzkodtam az archaizmusoktól sem, és a tájszavakat sem hagytam a szérűkön. Persze, igyekeztem takarékosan bánni velük. A tájnyelvi vagy akár archaikus elemek használatában nem egzotikumot keresnék, hanem olyan, bármely hajtűkanyarban elveszejthető többletet, amelyről az előre- és hátratekintő ember vesz csak ugyanazon időben tudomást.

A székelyföldi vagy akár a partiumi ember például, aki e nyelvterület vízmosásos partjain és tektonikus rengések rázkódtatta vidékein él, sajátjaként érti a suvadásos dombok kifejezést, míg az alföldi feje búbjára tolja kalapját: mi a csuda lehet még ez is? Az előadóművész viaskodik a nyelvújítás előtti, kiadós feledésbe merült jonhom (legbensőbb lényegi lényem) kifejezéssel, s csak mikor hangulat- és tartalomhordozó erejére ráébred, jön rá, hogy nagy kár lenne, ha plaszticitása kimaradna belső lényünk, legbensőbb lényegünk, azaz önmagunk kereséséből-őrizéséből. A magyar nyelvet, gyökrendű lévén, egyébként nem fenyegeti a tájegységenkénti szétértés veszélye. Még akkor sem, ha adódnak oly különös, derűre ingerlő furcsaságok, milyenről egy minapi tárcában olvastam, miszerint a székelyföldi vendég, mikor egy babos gumilabdát akar

vásárolni kisgyerekének, a fél közösségnek kell megfejtene, hogy egyszerűen pötytyös, s nem paszullyal tömött labdáról van szó.

Be kell vallanom, nem áll közel hozzám a főleg prózában, de versben is megszaporodott, germanizmusokkal szándékoltan terhelt, a lazaság látszatát és görcsmentességét imitáló magyar beszéd, amely ma eluralkodóban van minden rendű-rangú médiában, s melyet én panyókára vetett, lófrálgató beszédmódnak neveznék, arra is célozva ezzel, hogy talán Pest-Buda egyesítésekor, annak idején a XIX. században, Arany János margitszigeti tölgyei alatt sem türemkedett annyi idegen elem az irodalmi nyelvbe – erre Arany elsősorban a fedezet –, mint manapság.

Nem vagyok finnyás, nem vagyok kényes, én mindenféle versbeszédet tisztelek, ami mögött pokolra kellett annak mennie, aki dudás akart lenni. A versben kivételes önkifejezési lehetőséget láttam, olyan ünnepet, olyan klarinét- vagy akár tárogatómentes, sárból, szennyből gyúrt fesztivitást, amelyre csak a mélyre néző és mélyből feltörő, koncentrált beszéd képes.

Amikor az anyanyelv ünnepére gondolok, akkor két olyan személyiség is eszembe jut, mint Sütő András vagy éppen Tamási Áron, akiről kevesen tudják, hogy nem posztóharisnyában, nyűtt bakancsban rótt a világot. (Soha nem ült fehér papír elé, amíg meg nem borotválkozott, s fehér inget nem öltött, megtisztelve ezzel az írott szót. Egyébként, ha valamiben sikerült őt utánoznom és követnem, ez az egyetlen külsőség az.) Hogy a magyar nyelvnek milyen erőnei vannak, azt igazán csak a műfordítók érzékelhetik. Például az újlatin nyelvekből fordító vagy átültető, honosító élménye lehet, hogy mennyivel kevesebb szóval lehet magyarul visszaadni a bőségesebb és szaporábban áramló versbeszédet. Mondom, én nem bíznám magunkat csak a meglévő nyelvre, a pincében, padláson is vannak kincsek, a mező tele, az utca tele, ugyanakkor az utcán szemünk láttára romlik és vásik, hígul a nyelv, ezért én úgy érzem, hogy a tudós, kutató emberek mellett költőink feladata volna – ha már invenciós készletükből megújítására nem futná – legalább a munkaeszközük, a nyelv őrizése és korszinten tartása.

...fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben,
ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk,
s e rögs földre mégis visszatérnénk,
csak lábujjhegyen, halkan!:
apáink hűlő, drága arcán járunk.
(Farkas Árpád: Apáink arcán. Részlet.)

Az interjú rövidített változata az Édes Anyanyelvünk című folyóirat 2019/5. számában olvasható. (A szerk.)

MINDEN NAGY KÖZÖSSÉGI KÉRDÉSBEN VESZTETTÜNK BODÓ BARNÁT BALÁZS GÉZA KÉRDEZTE

Hogyan született meg 1945-ben Kolozsvárott a magyar és a román egyetem?

A kérdésre egy kötet alapján válaszolok (Balázs Sándor, Bodó Barna, Csetri Elek, Gaal György, Kónya-Hamar Sándor, Somai József: Fehér könyv az erdélyi magyar felsőoktatás kálváriájáról, 2009, Kolozsvár). 1945. május 28-án I. Mihály király és az akkori oktatási miniszter, Ștefan Voitec aláírásával rendelet (407-es sz.) jelent meg a kolozsvári magyar egyetem létrehozásáról, melynek keretében négy kar indítását engedélyezték: irodalom és bölcsélet, jog- és közgazdaságtudomány, természettudomány és orvostudomány. Az utóbbi a kolozsvári román orvosok tiltakozása miatt átkerült Marosvásárhelyre. Az 1940–44 között megosztva Nagyszebenben és Temesvárt működő román egyetem visszatelepedése Kolozsvárra az 1945. évi 406-os királyi rendelet alapján valósult meg. A Regina Maria Leánygimnázium (Marianum) épületét bocsátották a magyar egyetem rendelkezésére, később más épületek is számba jöhettek. A rektort és a dékánokat a minisztérium nevezi ki, s a kolozsvári román egyetem támogatni fogja a magyar nyelvű tudományegyetemet. Az egyetem neve 1945 decemberétől Bolyai Tudományegyetem.

Az egyetemalapítás dátuma, a nemzetközi politika alakulása és a Bolyai megszületése között szoros a kapcsolat. 1947. február 10-én írták alá Párizsban a Romániával kötött békeszerződést, de már 1946. július 29-én nyilvánosságot kapott a szerződés szövege. Ebből kiderült, hogy Erdélyt azzal a feltétellel kapja meg Románia, ha biztosítja a demokratikus szabadságjogokat, beleértve a kisebbségi jogokat is. Idézni szokás Tătărescu román külügyminiszternek a párizsi béketárgyalás 1946. augusztus 11-i ülésén elhangzott, hamisan csengő mondatát: „Az együtt élő nemzetiségeknek teljes egyenjogúságot adunk, mégpedig nem külső nyomásra, hanem saját kezdeményezésünkől.” A magyar nyelvű egyetem megalapításával párhuzamosan intézményesítették az anyanyelvi felsőfokú művészeti képzést, a kolozsvári Mechanikai Intézetben és a Mezőgazdasági Főiskolán magyar tagozat jött létre.

Hogyan egységesítették 1959-ben a két egyetemet?

A szent életű püspök, Márton Áron 1946 elején azt írta Csögör Lajosnak, a Bolyai akkori rektorának: „Csögör kérem, maga tényleg azt hiszi, hogy az önálló magyar egyetem sokáig megmarad? Magukat megszédítette az a négy év, amelyet Észak-Erdélyben éltek, s ezért nem látnak elég tisztán. Hogy mit várhatunk a jövőtől, azt csak mi tudjuk, akik Dél-Erdélyben élünk.” A továbbiakban Balázs Sándort idézem. A Bolyai fennállásának tizedik évfordulójára ünnepi kötet jelent meg, az akkori rektor, Bányai László

írt előszavával. Ebben volt egy mondat, amely csak később, az eseményeket visszapergetve kapott igazi tartalmat. Bányai utalt arra, hogy a Babeş és a Bolyai Egyetem között szoros együttműködés létezik, közös tudományos ülésszakot is tartottak, amely szerint „... nagy eredmény, de ugyanakkor kiindulópont is a termékeny együttműködés új, fejlettebb szakasza felé.” Az ünnepi hangulatban ki gondolt arra, amit ő tudhatott, hogy ez a bizonyos „új, fejlettebb szakasz” a pártvezetés fogalomrendszerében a két egyetem egyesítését jelenti.

A Bolyai Egyetem fennállásának utolsó másfél éve – az 1958-as és az 1959-es iskola-kezdés között – csupa retorzió és zaklatás. A magyar forradalom eszmeiségével azonosuló fiatal tanszemélyzeti tagokat és egyetemi hallgatókat ez időben letartóztatták, elítélésükhöz ürügyeket találtak ki. Lakó Elemért és Varró Jánost 1958 augusztusában tartóztatták le, Páll Lajost és Péterffy Irént pedig 1959 februárjában, ekkor ítélték el őket 6 és 16 év közötti börtönbüntetésre. Ebben a rendkívül feszült légkörben jelentették ki pártkörökben, hogy hiba volt létrehozni a magyar egyetemet. 1959. február 18–22. között tartotta a romániai diákszövetség országos kongresszusát. Erre a fórumra a Bolyai küldöttsége is hivatalos volt. Bukarestben kérték, hogy a Bolyai jelöljön ki egy „egészséges származású”, a termelésből jött, jól tanuló, politikailag megbízható diákot. Kacsó Magda volt a diáklány, aki megfelelt a követelményeknek. A kezébe adtak egy szöveget azzal, hogy ezt fogja felolvasni, és pedig a „diákság részéről jövő elvárás”, hogy egyesüljön a két kolozsvári egyetem. Beszerveztek további román és magyar hozzászólókat, akik támogatták a magyar lány „alulról jövő” kezdeményezését. Következett a konfliktusokkal teli kolozsvári folytatás. Elindult az ideológiai dömpér, Kolozsvárra jött több központi vezető. A Bolyai prorektora bejelentette, hogy kéri a felső vezetéstől, hogy a magyar diákság kívánságára egyesítsék a két egyetemet. Egyik tömeggyűlés a másikat követte. Jelzi a folyamat fontosságát, hogy a későbbi diktátor pártvezér, Nicolae Ceauşescu és az ifjúsági kommunista diákmozgalom akkori vezetője, Ion Iliescu napokig a városban voltak. A legélesebb konfliktusok a február 26-i ülésen robbantak ki. A prezídiumban ült Nicolae Ceauşescu, Ion Iliescu és mások. A megszeppent felszólalók a Bukarestben már hivatalos pártpolitikaként elfogadott román–magyar oktatási együttműködés mellett érveltek. Mégis akadtak felszólalók, akik nem pártellenes hangon, de fenntartásaikat fejezték ki az egyesítéssel szemben. Ezek közé tartozott Balogh Edgár, aki egyetértett azzal, hogy a románok és magyarok között szoros együttműködésre van szükség, különösképpen a kultúra, a tudomány, az oktatás területén, de ehhez a harmonikus összefogáshoz nincs szükség intézményi egybevonásra. Balogh Edgárt Ceauşescu erőlyesen leintette. Az illegális kommunista múlttal rendelkező Nagy István, az egyetem egykori rektora marxista alapon próbált érvelni az egyesítés ellen. Kínos helyzetbe került Szabédi László professzor, akiről mindenki tudta, hogy nem támogatja az összevonást. Azzal érvelt, hogy a Bolyai Egyetemet a demokratikus Groza-kormány hozta létre, s ez megfelelt a kor követelményeinek. A leendő pártfőtítkárra leintette: ez a megállapítás zavarkeltés, a Groza-kormány téve-

dett. Az oktatásügyi miniszter pedig úgy kommentálta a hozzászólását, hogy az ilyen gondolkodású személyeknek, mint Szabédi, nincs helyük az egyetemen. Tompa István, a tartományi pártbizottság titkára fenyegető szavakkal elítélte a professzor álláspontját, nacionalistának minősítette őt.

1959. április 20. és 23. között ülésezett az RMP Központi Bizottságának Politikai Bűrója, ahol kimondták a végítéletet a két kolozsvári egyetem sorsa felett, határoztak arról, hogy a két egyetem egyesítéséből létrejövő új intézmény elnevezése Babeş–Bolyai Állami Egyetem lesz. Döntöttek arról is, hogy a kolozsvári Dr. Petru Groza Agronómiai Intézetben eddig működő két, román és magyar kart összeolvasztják egyetlen román nyelvű fakultássá. A marosvásárhelyi magyar orvosi egyetem elrománosításának első lépéséről is döntöttek, előírták román nyelvű kurzusok bevezetését és azt, hogy a diákokat román lakosságú vidékekre küldik gyakorlatra.

Az egyesítés pillanatában a két kolozsvári tudományegyetemen összesen 782 tanszemélyzeti tag dolgozott (a Babeşen 459, a Bolyain 323), az új egyetemre 702-t vettek át. A főiskolai oktatásból kikerült 80 oktató közül aránytalanul több magyar vesztette el állását. A vezető funkciók elosztása megmutatta, hogy nem két egyenjogú intézmény egybeolvasására került sor. Az összevont egyetemen 43 diszciplínát adtak elő magyarul, míg a román nyelvű kurzusok száma 132 volt. Ugyanakkor a lényeg: a törvényrendelettel létrehozott 2 egyetemet párthatározattal egyesítették – ami jogállamban nonszensz. Jogi értelemben a Bolyai Egyetem ma is él. Persze Romániában és a többi kommunista országban a jogállamiság szempontja nem játszott szerepet. 1959-ben megszüntették a Bolyai Egyetemet. Csendes Zoltán rektorhelyettes, Szabédi László költő, filológus és Molnár Miklós közgazdász az egyesítés miatt önként vetettek véget életüknek.

Mikor kezdődött a küzdelem az önálló magyar egyetemért?

Az egyetemért folytatott harcnak kiemelt állomásairól beszélnek inkább. Ezek: az 1990-es kezdet, egészen a májusi parlamenti választásokig. A második az új román oktatási törvény elfogadása (1995), amely a kommunizmusból örökölnél megszorítóbb volt. A harmadik a Ciorbea-kormány idejére, 1997–98-ra esik, és a Petőfi–Schiller egyetemi manipulációval csúcsosodik ki. A 90-es évek végére az erdélyi magyarság politikai-kulturális elitje beismeri, hogy képtelen a román hatalommal szemben eredményt elérni, és magyar magánegyetemek létrehozásával igyekeznek megoldani az egyetemkérdést. Megjegyzendő, Tókés László már korábban lépett, és létrehozta Nagyváradon a Sulyok István Református Főiskolát a Királyhágómelléki Egyházkerület mellett, ahol a kezdeti teológiai képzés mellett folyamatosan indítanak új szakokat, és 1998-ban kimondják a Partiumi Keresztény Egyetem létrejöttét.

Közvetlenül a '89-es fordulat után minden jel arra mutatott, hogy megszűnnek az erdélyi magyar kisebbséget a kommunista időkben ért atrocitások, a magyarság újra-

teremtheti a diktatúra idején felszámolt intézményeit. A visszaalakítandó intézmények között első helyen szerepelt az állami magyar egyetem. A kolozsvári Szabadságban 1990. január 7-én 168 aláírással felhívás jelent meg a Bolyai Egyetem újraindításáért. 1990 januárjában az RMDSZ Marosvásárhelyen megtartott első országos értekezletén Pálfalvi Attila akkori oktatási miniszterhelyettes bejelentette, hogy az 1990 szeptemberében a nemzeti kisebbségek anyanyelvén újrainduló Bolyai Egyetem „Universitas” jellegű lesz. Megalakult a Bolyai Társaság azzal a céllal, hogy a Bolyai Tudományegyetem újraalakításának legyen civil szervezeti háttere.

Hivatalosan semmi nem mozdult, aláírásgyűjtés indult. A Bolyai Tudományegyetem visszaállításának követelését 1990. július 27-ig 178 ezren írták alá, a jegyzéket elküldték a miniszternek. Nem járt sikerrel az RMDSZ által 1994-ben kezdeményezett, ötszázezer aláírással támogatott tanügyi törvénytervezet-javaslat sem az akkori antidemokratikus, a diktatúra idején elfogadottnál jobban korlátozó tanügyi törvény módosítására. A felsőbb szervekhez többszörösen benyújtott és megoldásokat tartalmazó beadványok közül egyet sem teljesítettek, többet még napirendre sem vettek. Annyit sikerült elérni, hogy a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen és a Színművészeti Egyetemen vannak magyar nyelvű képzési szakok, ezeket a román szakszó magyar változatával tanulmányi vonalnak nevezik. Nem tagozatok, mert hiányzik a magyar anyanyelvű oktatás önállósága. De ez az orvosi egyetem esetében semmit nem jelentett, a magyar oktatás felszámolása lépésről lépésre mindmáig folytatódik.

A kormánykoalícióban részt vevő RMDSZ, saját programját követve, 1998-ban olyan megegyezést írt alá a koalíciós partnerekkel, amely kilátásba helyezte, hogy a magyarság számára előnyösen fogják módosítani a tanügyi törvényt. A koalíciós pártok elnökei 1998. június 10-én közleményt bocsátanak ki, miniszterelnöki beleegyezéssel, miszerint a tanügyi törvényt sürgősségi kormányrendelettel módosítják a koalíciós megállapodás szerint. A kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémián magyar tannyelvű zenepedagógiai szakot hoznak létre. Bizottságot neveznek ki, ez előkészíti egy magyar tannyelvű állami egyetem alapítását. 1998. június 26-án a kormány határozatot hozott egy 12 tagból álló vegyes bizottság felállítására a romániai állami magyar tannyelvű egyetem létesítésének vizsgálata céljából, ebben a tagok fele magyar, fele pedig román szakember volt. A román nacionalista szellemi körök is megmozdultak, júniusban a Román Nemzeti Fórumhoz csatlakozott 48 egyetem nyílt levelben utasította el a magyar egyetem tervét.

A Képviselőház Tanügyi Bizottsága megszavazza a tanügyi törvény módosítását célzó 1997/36-os kormányrendelet 123-as szakaszát, mely nem engedélyezi a magyar egyetem létrehozását, csak tanszékek létesítését teszi lehetővé. Válaszképpen megszületik az RMDSZ ultimátuma, ennek értelmében, amennyiben szeptember 30-ig nem oldódik meg a magyar egyetem kérdése, az RMDSZ kilép a koalícióból. Szeptember 29-én a Képviselőház oktatási bizottsága ismét felveszi napirendjére az oktatási törvény

123. szakaszának módosítását, döntés nem születik. Ezért szeptember 30-án az RMDSZ vezetősége a kilépés lehetőségeiről tárgyal. A politikai válság elkerülése végett az utolsó percben, szinte pontban éjfélkor Radu Vasile miniszterelnök nyilvánosságra hozta a magyar–német, Petőfi–Schiller elnevezésű, multikulturális egyetem létrehozására vonatkozó 1998/687-es kormányhatározatot. Az RMDSZ elfogadta a Petőfi–Schiller-egyetem kecsegtető ajánlatát, elállt a kormányból való kilépéstől. Az önálló, állami magyar–német nyelvű Petőfi–Schiller-egyetem nem jött létre, táblabíróági döntés következtében, miszerint kormányhatározattal egyetemet nem lehet létrehozni. A Petőfi–Schiller diverziónak bizonyult: azt szolgálta, hogy a kormány lefegyverezze a kormánykoalíció felbomlására irányuló szándékot.

Lépni kellett. 2000. január 13-án az erdélyi magyar történelmi egyházak döntöttek a Sapientia Alapítvány létrehozásáról, amelynek célja és feladata a Romániai Alapítványi Magánegyetem szervezése és kiépítése volt. A magyar országgyűlés a 2000. évre szóló költségvetésben 2 milliárd forint támogatást hagyott jóvá az erdélyi egyházi háttérű magánegyetem felállításához és évi működtetéséhez. A Sapientia Alapítvány kuratóriuma elfogadta, hogy az indítandó egyetemen az oktatás négy helyszínen (Csíkszereda, Kolozsvár, Marosvásárhely és Nagyvárad) folyik. 2001. május: a bukaresti akkreditációs bizottság megadja az ideiglenes működési engedélyt az Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE) első szakjainak. 2001. október elején megindul az oktatás a közös rendszerbe tartozó Partiumi Egyetemen (Nagyvárad) és a Sapientia három helyszínén (Kolozsvár, Csíkszereda és Marosvásárhely). Az EMTE központja és rektori hivatala Kolozsvárott, a fenntartó Sapientia Alapítvány székhelyén működik.

Közben a Bolyai Kezdeményező Bizottság (kiemelt szereplői, alelnökei Hantz Péter és Kovács Lehel István, elnöke 2004-től jómagam voltam) folytatta a harcot, míg az elhíresült 2006. tavaszi magyar nyelvű táblaakció miatt (amikor több karon a román táblák mellé magyarokat is kihelyeztek Hantz Péterék) a két fiatal oktatót nemes egyszerűséggel kirúgták az egyetemről, engem meg eltanácsoltak, hogy a 2006/07-es tanévben már nem számítanak rám. Ekkor jöttem át a Sapientia kolozsvári karára.

A mostani esemény Marosvásárhelyen (az orvosi és gyógyszerészeti egyetem magyar tagozatának megszüntetése) mennyiben hasonlít erre a folyamatra, s van-e a kettő között kapcsolat?

Marosvásárhelyen a 2000-es évek harca az 1959–60-as kolozsvárihoz hasonlítható. 1959-ben vált román többségűvé Kolozsvár, ez Vásárhelyen 2000 körül következett be. A helyi román elit számára a város román jellegének a kérdése meghatározó, a magyar intézmények elsorvasztása akkor is helyi román program, ha ezt írott dokumentum nem rögzíti. Hiába tiltakoznak a magyar oktatók, az érvényes oktatási törvényt sem tartja be az egyetem román vezetése, nem hozták létre a magyar főtanzszékeket – az egyetemi autonómiára történő hivatkozással. A magyar fél közigazgatási bírósághoz

fordult – és veszített. A közigazgatási bíróságon politikai döntés született. A folyamat vésszesen emlékeztet a Bolyai felszámolására.

Személyesen hogy élted meg ezt?

Ha most keresnének meg kollégák a 2004-es javaslattal, hogy jogainkért álljunk ki, folytassunk módszeres harcot, vállalnám. Az a baj, hogy a romániai magyarság, beleértve a politikai elitet is, az egyetemharcba belefáradt. A Sapientia és a Partiumi Egyetemek jól működnek, a romániai állami magyar univerzitás hiányát némileg pótolják. Ma a kérdés sokkal inkább jogi – amennyiben a magyar állam a jövőben is vállalja a finanszírozást. Ugyanis egy 1,3 milliós közösség nem fogadhatja el, hogy nincs állami alapokból finanszírozott saját egyeteme, ez másodrendű állampolgárokká minősít minket. És az sem mellékes, hogy 100 éves viszonylatban minden nagy közösségi kérdésben veszítettünk, a román állam semmilyen ígéretét nem tartotta be, illetve ha kaptunk valamit, azt később visszavették.

*Az interjú rövidített változata az Édes Anyanyelvünk 2019/4. számában olvasható.
(A szerk.)*

A kolozsvári egyetem épülete (Kép: MZs)

SZÍNHÁZ CSAK ERŐS KÖZÖSSÉG TÁMOGATÁSÁVAL LÉTEZIK CZAJLIK JÓZSEFFEL CSERVENKA JUDIT BESZÉLGET

A Kassai Thália Színház fél évszázadra tekinthet vissza ezen a néven, de a magyar nyelvű színjátszás több mint kétszáz éves a városban. Értékes hagyomány, amire építhet Czajlik József igazgató és társulata.

Igen, sajnáltam is, hogy csak egyedül léphettem ki átvenni a Kallós Zoltán-díjat, hiszen négy kollégámmal együtt voltunk az ünnepségen, ők ugyanúgy részesei ennek az időszaknak, hiszen a színház csak akkor létezik, ha egy erős közösség támogatja.

Említsük meg e közösség már eltávozott tagjai közül a nemrég elhunyt Kolár Péter nevét!

Az elődeink között, akik megvívták a csatákat, Kolár Péter a legzaklatottabb időkben vezette a színházat, amikor valóban a létért kellett küzdeni, a színházi, a művészeti célok szinte elhalványultak a megmaradásért folyó politikai és egyéb csatározások mellett. A pénzügyi ellehetetlenítés ellenére is 50 éve áll az intézmény. Ez önmagában is egy nagy teljesítmény a felvidéki magyarság részéről. Mindig van olyan művészeti erő, amellyel meg tudjuk mutatni, mennyire rétegzett társadalom él a Felvidéken,

Czajlik József, a Thália igazgatója (Kép: BZ/Felvidék.ma)

de meg tudjuk mutatni azt is: mit gondolunk a világról, mit gondolunk magunkról. A jövő évad ennek a jegyében telik, csak magyar szerzőket fogunk bemutatni az 50 éves színházban úgy, hogy a rendezők a különböző generációkat képviselik: a 80, 60, 40 és 20 éves nemzedéket.

Beke Sándor, aki 80 éves lesz jövőre, és hatvan éve van a pályán, rendezi Márai Sándor Kaland című darabját, amit még sohasem mutattak be Kassán. Ezzel válik teljessé Beke Sándor Márai-sorozata.

A bemutatók sorrendjében a Malina Hedvig projekt következik, ezt én rendezem mint 40 éves, a darab alcíme: Dalban mondom el. Első része opera, a második operett, a harmadik oratórium, és a negyedik pedig egy fórum a nézőkkel. Minden közösségnek szüksége van hősökre. A hősök bizony sokszor nem vágnak erre a sorsra, de az élet belehajszolja őket, ilyen a mi hősünk Hedvig, aki az államhatalommal szemben megvívta csatáját, és mi erre szeretnénk reflektálni.

Fogja szeretni a darabot az államhatalom ?

Olyan témával foglalkozunk, ami fontos, és ebben az is benne van, hogy lesznek, akiknek nem fog tetszeni, de reméljük, hogy folytatni tudunk velük egy megkezdett közbeszédet, mert kibeszéletlenek a Hedviggel történtek. Egy felvidéki magyar ember szemszögéből mutatjuk be az eseményeket, aki nem érti, mi történt, nem tudja, kinek higgyen, miben higgyen, egy fiatal nő, aki folyamatosan kapja a felszólításokat, ostromcsapásokat, és nem érti: miért történik ez vele.

Harmadik bemutatónk, a 60-as generációé: A Noszty fiú esete Tóth Marival, egy Mikszáth-adaptáció, amit László Sándor, a vajdasági színész-tanár, professzor fog rendezni. A negyedik darabot a 20 évesek nemzedékéből Rédlí Károly rendezi, aki frissen végzett Pozsonyban rendező szakon. A Parasztopera előadásával a fiatalokat szólítja meg népi környezetben sok zenével. Talán az elmondottakból kitűnik, hogy az egész évadban fontos szerepet játszik a zene minden műfajban.

Amikor Kassa magyar társadalmi, kulturális élete kerül szóba, mindig fájdalommal nézzük a magyar lélekszám arányait a történelmi városban, és csak reménykedünk, nem csekély optimizmussal, hogy talán a megdöbbentő adatok nem fedik teljesen a valóságot, talán sokkal többen élnek „rejtőzködő magyarok”, akiknek nincs kedvük, bátorságuk a többségi nemzet esetleges negatív megnyilvánulásainak céltáblájává válni. Ezzel a megjegyzéssel csak arra utalnék, hogy a színház 50 éves működése és az igazgató jövő évi tervei azt bizonyítják, hogy a szerény magyar lakossági arány ellenére is van a színháznak közönsége.

Egyrészt alapító okiratunkban is szerepel fő feladatunk: a tájolás. Gyakran járjuk az abaúji vidéket, és a közönség megtölti a nézőhelyeket. Folyamatosan vissza is hívnak bennünket, de Kassáról nézve a határ másik oldaláról is, tehát Miskolctól Budapestig egész Észak-Magyarországon gyakori vendégek vagyunk. Örömmel teszünk eleget ezeknek a meghívásoknak, mert érezzük, hogy van igény arra, amit csinálunk. Kassán a legutóbbi mérések szerint hétezer magyar él. Ha ezt meg is duplazzuk, az egy kisvárosnyi közönség. Nekünk hét bérletes előadásunk van Kassán, a többit mind „tájon” játsszuk. Tehát érezhető a népességfogyás, ezt főként a fiatalokon érezzük. Egyre kevesebb a főiskolás ifjúságunk, mert elmennek tanulni, még csak nem is Budapestre, hanem Prágába vagy nyugatra. Ha a közönség csökken, akkor az visszahat az anyagi hátterünkre is, annak ellenére, hogy rengeteget erőlködünk azért, hogy mindig új forrásokat vonjunk be.

A nem túl derűs tények a mérleg egyik serpenyőjében, a másikban viszont egy fél évszázados fennmaradás még nehezebb körülmények között, valamint egy nagyszerű társulat, izgalmas műsorterv és erkölcsi támaszt, biztatást is jelentő Kallós Zoltán-díj. Kívánjunk újabb 50 évet a Kassai Thália Színháznak, de segítsük is őket a magyar szó megmaradásáért folytatott nemes küzdelmükben!

Az írás eredeti megjelenési helye: felvidek.ma. (A szerk.)

A kassai magyar színház (Kép: MZs)

CSERVENKA JUDIT

ANYANYELV NÉLKÜL NINCS NEMZETI JÖVŐ

A jövő évben fél évszázados múltra visszatekintő Nyelvünk és Kultúránk című folyóirat az utóbbi időben már csak évente egyszer jelenik meg nyomtatásban a korábbi negyedéves változathoz képest, viszont az online lehetőségét kihasználva a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának honlapja folyamatosan töltődik fel a világ minden részéből érkező cikkekkel. A könnyű világhálós elérhetőség ellenére is jó egy ilyen nyomtatott, évkönyv terjedelmű válogatást kézbe venni, főként, ha annyi érdekes és értékes olvasnivalót kínál, mint ez a 2018. évet áttekintő folyóirat, amelynek főszerkesztője: Balázs Géza és Pomogáts Béla, szerkesztője: Blankó Miklós.

A bevezető számot ad az elmúlt év legfontosabb eseményeiről, amelyeket a Társaság önállóan vagy az Anyanyelvápolók Szövetségével közösen rendezett, illetve ismertet az idej programokat, amelyekből több már le is zajlott.

Az E-NYÉK-ben megjelent 49 írásból az évkönyv Évfordulók rovatának élére a Tompa Mihályról szóló cikkek kerültek, amelyek sokféle szemszögből vizsgálták Rimaszombat és Hanva fiának életművét. Balázs Géza a szállóigévé vált sorait gyűjtötte össze, amelyek közül a Mint oldott kéve, széthull nemzetünk... Sárközi György regényének címéből és egy televíziós sorozatból is visszaköszön, de a Szívet cseréljen az, aki hazát cserél sor egy sláger szövegébe is bekerült Tóth Bálint költő jóvoltából. Ezt a sort választotta írása címéül Málnási Ferenc is, aki nyelvészeti szempontból foglalkozik Tompa Mihály költészetével, míg Fráter Zoltán A szavak festője című tanulmányában az impresszionizmus korai megjelenésére hívja fel a figyelmet a versekben.

Szabadság és egyenjogúság a vallások számára, 450 éve ülésezett a tordai országgyűlés. A vallásszabadság első európai rendeletéről emlékezik meg Blankó Miklós írása, amely egy jól áttekinthető táblázatot is közöl az erdélyi etnikumok területi, rendi és felekezeti megosztottságáról a tárgyalt korban.

Hasonlóan jelentős a 150 éve született Eötvös-féle közoktatási törvény, amelyet A magyar oktatástörténet fordulópontjának nevez tanulmánya címében Molnár Zsolt, mert ezzel lépett életbe jogilag az általános tankötelezettség Magyarországon. És hogy milyen hatással volt báró Eötvös József miniszter törvénye a magyar nyelv oktatására, arról Pölcz Ádám cikke szól. Ebből azt is megtudhatjuk, hogy a törvény milyen nagy fokú toleranciát mutatott a nemzetiségi nyelvek iránt, kimondva, hogy minden gyermeket az anyanyelvén tanítsanak a népiskolában.

Kissé meglepő, ha egy nyelvészettel, irodalommal és kultúrával foglalkozó folyóirat tartalomismertetőjében ilyen címet látunk: „Szerelemhez nem kell szépség, szerelemhez nem kell ész.” Eisemann Mihály zeneszerző születésének százhuszadik

évfordulója kínált alkalmat Blankó Miklósnak, hogy a hajdani slágerszövegek nyelvi világát elemezze.

A folyóirat Ünnepnapok rovatában a nyelv ünnepeinek: a magyar nyelv, a magyar kultúra, a magyar szépróza napjának szentel egy-egy írást Balázs Géza, Moritz László és Adamikné Jászó Anna. De olvashatunk az 50. Kazinczy-napokról, a 25. Kosztolányi-napokról és az Egyetemi Anyanyelvi Napokról is.

Az anyanyelvek napja Pomozi Pétert készítette kesernyés ünnepi töprengésre őshonos nyelvek eltűnéséről, néhány killer-language növekvő dominanciájáról, de – mint rámutat – „a mindent felfaló nyelvek is színtelenednek. A Facebook-kommunikációhoz nemhogy Arany János vagy Shelley nyelvi csúcscsúcsa, de nagyszüleink ízes, teremtő nyelvhasználatára sincs többé szükség.” Végül hangsúlyozza: „Anyanyelv nélkül nincs nemzeti jövő. Trianonnak a magyarok lelki közösségét máig bénító, máig romboló traumáját éppen egy pozitív, Kárpát-medencei, sőt globális magyar nyelvközösség kialakításával lehet meghaladni.”

Az anyanyelv a központi témája a Helyünk a Kárpát-medencében rovat több írásának is. Ilyen Gál Sándor kötete, a Nincs harmadik lehetőség, amellyel szülőfaluja, Búcs tisztelt díszpolgára előtt 80. születésnapja alkalmából. A könyvről Balázs Géza írt recenziót, de a főszerkesztő jegyzi a magyar irodalom és nyelv határaitól szóló tanulmányt is a trianoni széttagoaltság következményeiről.

A tanult nyelv megkopik, de az anyanyelv nem – állítja Ferdinandy György írásának címe, s hinnünk kell neki, hiszen szépróza munkáinak egy részét franciául írta. 56-os emigránsként az egyetemet Franciaországban végezte, ahol – a többi nyugati országtól eltérően – hangadó értelmiségiek rossz néven vették, hogy Magyarországon „cserben hagyta a Szovjetuniót”. Például „a menzára egy ideig nem engedték be a magyar diákokat, mert fasisztának minősítették őket. Én nem zavartattam magam, átmentem az izraeli étterembe, ott mindenki magyarul beszélt. Célul tűztem ki, hogy franciául megírjam a forradalom igaz történetét.”

A cigány gyerekek oktatásával foglalkozik H. Tóth István, de tanulmányából sokat megtudhatunk a cigány nyelvekről is. Másfajta nyelvészeti különlegességről ír Blankó Miklós és Csomos Attila: a magyar nyelvű kémia születéséről, amely az 1700-as évek végén kezdődött, s eleinte ilyen magyarításokat alkotott, mint a kalcium-karbonát helyett a „savanyúság ellen való fehér föld”. Később Bugát Pál és Irinyi János kezdték kigyomlálni a ma már megmosolyogtató nyelvi „leleményeket”.

Számos interjú is szerepel a kötetben, például Máté László kassai íróval, nyugalmazott kulturális diplomatával, aki a felvidéki magyarság sorsáról szólva édesapja mondatát idézi: „Az nem lehet, hogy a kerék mindig lefelé menjen!” Befejezésül viszont Kazinczy üzenetét ismétli, amellyel hajdan a herderi jóslatra válaszolt: „A magyar nyelv és nép elenyészni nem fog soha!”

Első megjelenés helye: felvidek.ma. (A szerk.)

JUHÁSZ ZOLTÁN ANDRÁS

„CSELEKEDNI KELL, HOGY ANYANYELVÜNK SZAVAI NE KÓBOROLJANAK SZÉT...”

Az olvasó talán nem is sejtí a kötet borítójának színei és játékos betűtípussal felírt címe miatt a tartalom komolyságát. Pedig egy meghatározó állapotfelmérést tart a kezében a magyar nyelv és kultúra helyzetéről 2018-ban. A szövegek komolyak, „felelős igazmondással tudatosított tényekre” alapozottak, s a szerzők ezekből következtetnek a jövőbeni feladatokra: „Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét, és ne okozzunk magunknak nyelvi-irodalmi Trianont” – olvashatjuk Balázs Géza főszerkesztő és Blankó Miklós szerkesztő előszavában.

A 2018-as évre bőven kijutott a nagy évfordulókból, bár az Arany-év mellett kevesebb hangsúly jutott a többi fontos jubilánsra. Ezt a kötet igyekezett korrigálni. Tompa Mihálynak, „a szavak festőjének” – ahogy Fráter Zoltán nevezi esszéjében – 2017-ben volt 200. születési és 2018-ban halálának 150. évfordulója. Sokszor dúdoljuk ma is Boros Ida Honvágy-dal című slágerét, de azt csak kevesen tudják, hogy a dalban Tompa Mihály-sorokat is felfedezhetünk – világít rá tanulmányában Balázs Géza. Harmadikként Málnási Ferenc méltatja Tompa Mihály költészetét „Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!” címmel. A 450 éves tordai országgyűlés évfordulójáról Blankó Miklós írt rövid tanulmányt, melyet illusztrációként egy nagyváradi látképpel színesített, amelyen öt vallás templomai láthatók. Három tanulmány emlékezik a 150 éves Eötvös József-féle közoktatási törvényre, az egykori miniszter munkássága, újítása máig ható. Molnár Zsolt mint a magyar oktatástörténet fordulópontját mutatja be a törvényt, Pölcz Ádám a gyakorlati megvalósulásról ír. A zene és a költészet kapcsolata több helyen is szóba kerül: Balázs Gézának az Ünnepnepok fejezetben olvasható „Szeretlek, szeretlek...” című írásában Tompa Mihály kapcsán; Blankó Miklósnak Eisemann Mihály halhatatlan sanzonjairól, operettjeiről szóló cikkében. Valóban, az operett műfaja „csodafegyver” a magyar nyelv védelmében, az első (az íróval nem azonos) Molnár Ferenc alapította magyar nyelvű színház óta. A fejezet végén Blankó Eszter plasztikus, a Híd-avatáshoz készült illusztrációsorozatot láthatjuk. Érdeemes megtekinteni eredeti, színes változatukat az mnyknt.hu weblapon.

Ezek az ünnepek nem a pezsgővel koccintós fajtából valók – írja Pomozi Péter az anyanyelvek napjáról. Megállapítja, hogy „sem Kárpát-medencei magyar nyelvi hazánkat, sem pedig a világ globális nyelvi folyamatait szemlélve nincs okunk elégedettségre. Sokkal inkább számvetésre, a tennivalók összegzésére, újrafogalmazására van szükség” 2019-ben. Balassa Zoltán a Kazinczy-napokról, Moritz László a 25. Kosztolányi-napokról számol be, ezt követi egy írás az Egyetemi Anyanyelvi Napokról, majd Juhász Zoltán András a Magyarországra visszakérült Seuso-kincseket mutatja be.

„A nemzet legfőbb attribútuma a nyelv” – így kezdődik az a fejezet, melyben Gál Sándor Nincs harmadik lehetőség című kötetét ismerhetjük meg. A felvidéki író visz-

szatekint az Anyanyelvi Konferenciában töltött 15 évi alelnöki munkájára, összegez, és ennek alapján határozza meg a jövőbeli feladatokat. A borúlátás után mégis felcsillantja a jövőben való bizakodást, a magyar nyelv éltető közegét. Ezt követi a fiatal generációból Blankó Miklós írása, aki Széchenyi máig ható gondolataiból válogatott. Balázs Géza a magyar nyelv, a nyelvpolitika helyzetét és feladatait bemutató írását gondolatébresztőnek, vitaindítóknak szánta.

Minya Károly a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda működéséről számol be. Pomogáts Béla az erdélyi irodalom szeretetéről és az '56-os forradalomról beszélt az MNYKNT novemberi konferenciáján. Balázs Gézával folytatott pódiumbeszélgetésének lejegyzése a kötet Társalgó rovatában olvasható. Ferdinandy György a Bolyai Önképző Műhelyben tartott előadásában '56-os emigrációjáról, franciaországi kalandjairól, majd Puerto Ricóban töltött harminchat évről beszélt.

Adamikné Jászó Anna a nyelvtanoktatásban szorgalmazza az Eötvös József-i alapokhoz való visszatérést, hogy a diákok a gimnáziumban már gyakorlati úton tanulják a tárgyat, retorikán, stilisztikán és poétikán keresztül. Hogyan valósítható meg a cigány származású óvodás és kisiskolás korú gyerekek nyelvi oktatása, hol tart a nyelvcseré folyamatok és a cigány nyelv-tanárok képzése? – teszi fel a kérdést H. Tóth István. Blankó Miklós és Csomos Attila elvezet bennünket a magyar nyelvű kémia születésének hőskorába. Málnási Ferenc írásában a diáknyelv, a „diáksóder” elevenedik meg. A szerző a csoportokhoz való tartozás kifejezésében látja a nyelvük egyediségének legfőbb alakító tényezőjét, és egyben összefoglalót is nyújt a diáknyelvkutatásról. A tanulmányok mellett helyet kapott Molnár Miklós kritikája az üzletek, vendéglátóhelyek angol elnevezéseiről. A „globaldizájnos” nevek helyett a közérthető, szép, magyar elnevezéseket javasolja. Érdekes megfigyelni a szövegben rejlő stilisztikai megoldások kettős tagolódását, feszültségét.

Molnár Pál az európai Balassi-folyamatról, Balassi európaiságáról beszélt. Munkásságának jelmondata: Fedezd föl saját kultúrád! Balázs Géza Hanthy Kinga újságíróval és Pusztay János nyelvészrel készített interjút. Mészáros Márton a Bühnagy székely szótár szerzőjével, Sántha Attila költővel beszélgetett, míg a szótárt a Szemle rovatban Málnási Ferenc ismerteti. Ezenkívül hat friss, 2018-ban megjelent kötetet mutatnak be a szerzők.

A kötet végén, az In memoriam rovatban emlékeznek Wacha Imrére, a „nemzet tanárára”, Kallós Zoltán néprajzkutatóra, népzene gyűjtőre, Csete Ildikó textilművészre, Kányádi Sándorra és Kolár Péterre, a Csemadok kassai szervezetének elnökére.

A kötet célját, szerepét és a magyar nyelvközösség feladatát 2019-ben talán Pomozi Péter fogalmazta meg a legplasztikusabban: „Az anyanyelv a nemzeti jövő kulcsa, Trianon bénító traumáját éppen egy pozitív, Kárpát-medencei, sőt globális magyar nyelvközösségkép kialakításával lehet meghaladni. Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét!” (A Nyelvünk és Kultúránk a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának 1971 óta megjelenő folyóirata. Főszerkesztő: Balázs Géza és Pomogáts Béla. A 2018. évi számot szerkesztette: Blankó Miklós.)

Megjelent az Édes Anyanyelvünkben. (A szerk.)

BALÁZS GÉZA

POMOGÁTS BÉLA. EGY IRODALOMTÖRTÉNÉSZ PORTRÉJA

POMOGÁTS BÉLA ÉLETÚTINTERJÚJA ÉS CSEKE PÉTER

POMOGÁTS-KISMONOGRÁFIÁJA

Pomogáts Bélának harmincezres könyvtára van (és négy-öt macskája), nekem talán ötezres (és egy macskám), viszont van egy külön Pomogáts-polcom. (Ezek szerint egy macskára kb. 5 könyv esik.) Csak az elmúlt fél évtized terméséből ezek a könyvek szerepelnek a polcon, kedves, szép, baráti betűkkel ajánlva: „Bátrabb igazságokért”. Illyés Gyula az erdélyi magyarságról 1977–78. (2013), Jelenben élő múlt (2013), Dunántúli tükör (2013), A lélek térképe (2014), Történelmi látletelek (2015), Magyar irodalom határok nélkül (2016), Erdélyi műhely Budapest. Irodalmi tanulmányok (2016). 80. születésnapjára jelent meg A magyar irodalom köztársasága (2014), illetve a Kántor Lajos és Lőrincz György által szerkesztett: Gond és felelősség (Írások Pomogáts Béla nyolcvanadik születésnapjára) (2014) című kötet. A 85. születésnapra pedig a Magyar Művészeti Akadémia jelentetett meg egy könyvet: Pomogáts Béla. Egy irodalomtörténész portréja (2019), benne Cseke Péter kismonográfiájával, Gáspár György és Benedek Anna (a PIM Médiatár munkatársai) által készített életútinterjúval, valamint Pomogáts Béla könyvészetével, életrajzi adataival és képmelléklettel.

Az életútinterjúban elmondottak jó részét ismertem, hiszen sokat utaztam, konferenciáztam együtt Pomogáts Bélával, közben mindig szívesen beszélt életéről, találkozásairól, s a történetbe engem is belefoglalt, hiszen 2012 novemberében kérésére tőle vettem át a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának ügyeit. Ő Lőrincze Lajostól kapta, s úgy érezte, hogy egy Lőrincze-utód nyelvésznek adja át a stafétát. Így kerültem bele én is az életrajzba, s persze így kerül majd bele ő is az enyémbe.

A szép kiállítású kötet második felében szerepel a Pomogáts-interjú (vallomás, emlékezés). Ennek a bemutatásával kezdem, hiszen logikusan az önvallomásra kell következnie az értékelésnek. Kezdjük rögtön a névvel, melyből tréfát faragott a kedves barát, Lázár Ervin (A Négyszögletű Kerek Erdő): „Zordonbordon előredöntötte a felsőtestét, suttogva mondta:

– Tudjátok meg, hogy az erdőben rettenetesen elszaporodtak a pomogácsok! Tátott szájjal nézték. – Micsodákok? – kérdezte Szörnyeteg Lajos. Zordonbordon végigpásztázta az értetlen arcokat. – Ezt a műveletlenséget! – mondta fitymálóan. Azt akarjátok mondani, hogy nem tudjátok, mik azok a pomogácsok?” A név viselője az interjú elején elmondja: a pomogács horvát eredetű szó, az ágyú elsütésében segédkezőt jelentette. Lehetne jelképesnek is tekinteni.

Végigolvasva a hat „ülésből” (találkozásból) álló interjúsorozatot, az első, ami feltűnik: Béla szinte mindig mindenkivel jóban volt: gyakran mondja, hogy barátja, munkatársa, ismerőse, kiváló ember, kiváló barátom, derék asszony, „jóban voltunk”, „szép emlékeink voltak...” A korban (1934. október 22-én született Pestújhelyen) szinte mindenkit (írót, költőt, irodalmárt, kritikust, művelődéspolitikust) ismert, mindenkiben képes volt látni a jót. Akivel távolabbi kapcsolatban volt, abban is. Király Istvánról ezt mondja: „kettősség élt benne. Egy józan, a tehetséget becsülő, a magyar irodalom nagy értékeit tisztelő irodalomtudós, és egy nagyon fegyelmezett pártideológus. A kettőt nehezen tudta összeegyeztetni, (...) kétlelkű ember volt, megosztó személyiség. Sok emberen segített, rajtam is.” Vagy egy másik, a hatvanas években az akadémiai irodalmi élet urának számító személyre: „nem volt kellemetlen ember, de kétségtelen, hogy nem felelt meg a professzori kritériumoknak”. Vagy egy művelődéspolitikus kapcsán: „kiugrott jezsuita pap volt, hihetetlen nagy tudással, aztán a politika szolgálatába állt, ami lelkiileg nagyon megviselte. Meghasonlott... Ebbe halt bele. De igyekezett nem ártani az embereknek.”

Kép: BG archívumából

Pomogáts Béla életének fő mozgatója a társaság, a közösség, célja a kultúráközvetítés, azon belül is az irodalmi értékek átadása. A polgári hagyományok szellemében mindig nagy társasági életet élt, pesti lakásai legendás találkozók, vacsorák színhelyei. Emlékezéseiben rendre visszatérnek az utazások: a legtöbb utazás természetesen Erdélyben, azután a határokon túli régiókban, de az amerikai diaszpórákban is. Szinte refrénszerűen ismétlődik: meghívtak vacsorára, meghívtam magunkhoz vacsorára. „Sokan jár-

tak nálunk, majd később a Villányi úton. Most már nem élünk olyan nagy társasági életet, mint ezelőtt hét-nyolc évvel.” Erdély-járásai, Erdély-szerelme a hatvanas években kezdődött, és néhány „kitiltási évet” leszámítva folyamatos. Sütő András és Lászlóffy Aladár tiszteletbeli erdélyivé avatták: „Nem is látszik meg rajtad, hogy nem Erdélyben születél. Befogadunk téged a nagyobb családba”. Vajon ki mondhatja el magáról azt, amit Pomogáts Béla? „Egyszer leírtam azoknak az erdélyi íróknak, újságíróknak, kulturális embereknek a névsorát, akikkel jó kapcsolatban voltam. Három-négyszáz név jött össze.” Kész irodalmi hálózat.

Nem akart, és most sem akar senkinek megfelelni, igyekszik fenntartani független, kritikai értelmiségi magatartását. Ezért nehéz is meghatározni hovatartozását (pedig

a mai magyar valóságban szinte ez a legfontosabb és persze legérzékenyebb szempont). Pomogáts Béla valahol középen igyekszik állni – Déry Tiborral szólva (akiről kismonográfiát is írt): az író még a mennyországban is ellenzéki lenne. „(É)n is baloldalinak tartottam magamat, csak nekem az volt a véleményem, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt nem baloldali. Ma is ez a véleményem”. Pomogáts Béla viszonylag széles körű elfogadottságának (ma úgy mondanánk „nem megosztó” személyiségének) titka valószínűleg az elbeszéléseiből kivilágító értékrendben rejlik: következetesség, széles körű (befogadó) társasági-társadalmi közélet, könnyed, nem bántó szókimondás (véleménymondás), a más véleményen lévők elfogadása, a diktatórikus, dogmatikus magatartás elvetése. Ahogy mondja: „engem mindegyik oldal a saját emberének gondolt...” Talán erre használható kifejezés: nemzeti liberális. És előre jelezhető, hogy kiélezett politikai, személyi ellentétek között ez a magatartásmód nehezen tartható fenn. Fehér Klára könyvéből ismert: Hová álljanak a belgák? (A brüsszeli kaszárnnyákban az őrmester sorakoztatja az újoncokat. – Flamandok balra, vallonok jobbra – harsogja. Kovács Péter, akinek a szülei ötvenhatban disszidáltak, egy darabig tanácstalanul topog, azután kilép az őrmester elé. – Őrmester úr kérem, hová álljanak a belgák?)

Sokat elárul Pomogáts Béláról, amikor egy pályázati pénzből épült diákkollégiumot ment megtekinteni Erdélybe, s helyén egy jakuzzis luxuslakást talált, összmagyar érdekből nem tett feljelentést a román bíróságon, de amikor meghívták ebédre, elutasította: „Nem tudtam volna lenyelni egy falatot sem.” Vagy amikor egy minisztertől kért segítséget határon túli magyar ügyben, s az illető ezt kérdezte: „szívesen segítek, de mondd meg, mi lesz nekem ebből a hasznom?” Megragadt benne ez a rossz mondat, mert ő nem így gondolkodik.

Emlékezéseiben rendre visszatér a magyar irodalom megosztottságának kérdése, számtalanszor kijelenti: „egy magyar irodalom van”; szinte minden interjújában előbukkan Erdély és a transzilvanizmus (a magam helyesírási kompetenciája szerint transzszilvanizmus, de tudomásul veszem erdélyi barátaim egy sz-es javaslatát, amelyet a helyesírási szabályzat is tudomásul vett), valamint a polgári és népi írók. Utóbbi kapcsán kiemelem a tanulmányíró Cseke Péter nagyon fontos észrevételét: főleg Komlós Aladár és Féja Géza tanulmánya nyomán vált világossá, hogy a népiség Bartók és Kodály programjának megvalósítását jelenti az irodalomban.

Tudom róla, hogy szinte napjainkig mindig úton van, többnyire saját autóját vezetve, határokon ide-oda cikázva, bizonytalan utazási és szálláskörülmények között is mindig hallatlan nyugalommal, derűvel, szarkazmussal, talán soha nem kellett a szabad ég alatt töltenie egyetlen éjszakát sem. Sőt azt is bevallja, hogy nem szeret sokat dolgozni; ám ezzel szemben áll, hogy élete jelentős részét töltötte könyvtárakban és írógép előtt; az ellentétet csak úgy tudom feloldani, ha elfogadom, hogy számára az olvasás, a jegyzetelés és az írás nem munka. Hangsúlyozni szeretném Pomogáts Béla könnyed, szellemes anekdotáit, amelyekből néhány bekerült a vallomásos interjúba: „Ki is jelentettük, hogy Szittyá Attila Bendegúz volt a gruppenszex első magyar

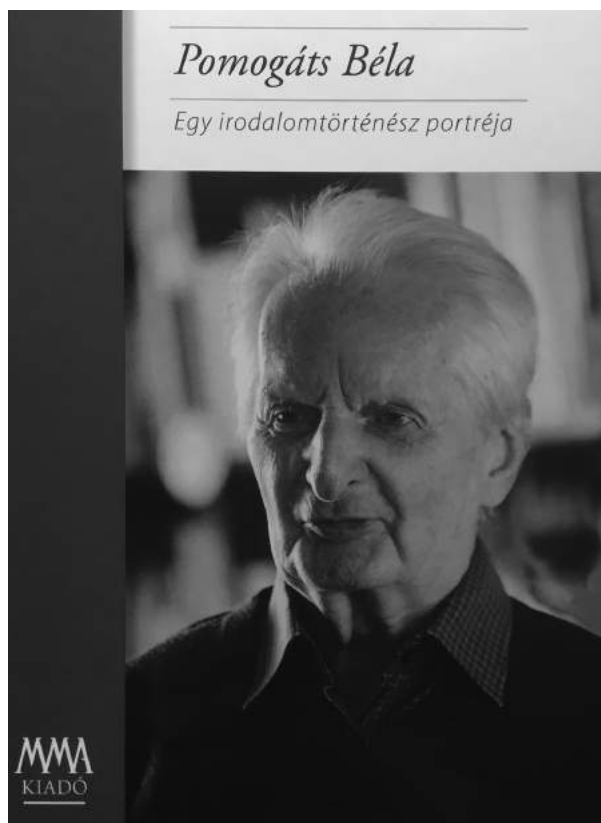
költője”, „Nem érdekelnék engem már a lányok, álmomban is látom Pióker Ignácot”. Faludy Györgyről írja, nyilvánvalóan azért, mert tetszik neki, és talán egy kicsit magára is vonatkoztatja: „egy állandóan beszélgető ember volt, akinek az élete amellet, hogy verseket, tanulmányokat írt és fordított, a napi beszélgetésekben merült ki”. És mintha ez veszett volna el az elmúlt harminc évben. „A barátságnak akkor nagyobb értéke volt, mint manapság: a barátság morális értéket jelentett, amellet védelemül szolgált a politikai erőszakkal szemben. (...) Nem beszélve arról, hogy akkor ez a baráti társaság egységes ellenzéki front volt. (...) Ez a korábbi természetes egység azonban nagyon megosztottá vált az utóbbi húsz évben.”

Önvallomásából kiderül, hogy irodalomtörténeti látásmódjának, habitusának meghatározója a 20. század eleji irodalomtörténet-írás; a pozitivizmus és a szellemtörténet irányítója: Horváth János és Szerb Antal. Mesterként tekint Sötér Istvánra, Bóka Lászlóra, Nagy Miklósról, kollégaként Béládi Miklósról. Láng Gusztáv kapcsán megjegyzi, hogy erénye „a jellemzés biztonsága. Tehát az, hogy egy vers miért vers, miért jó, miért gyönyörű, azt ő meg tudta magyarázni.” Ez a lényeg.

Az erdélyi barát, a szociográfus, irodalomtörténész, médiakutató és iskolateremtő Cseke Péter jegyzi a Pomogáts Béla munkásságát értékelő kismonográfiát. Nem meglepő, hogy ebben sokszor hangsúlyozza szerepét a transzilvanizmus, az erdélyi irodalom, a kisebbségi sors elemzésében, bemutatásában. Emlékeztetni kell arra, hogy a hatvanas évek végéig a magyarországi irodalmi tudat, de az egész közélet meglehetősen érzéketlen volt a határon túli magyarság iránt; ennek következményeként tudhatók be olyan gyakran emlegetett – egyébként nem bántónak szánt – sértések: „Jé, ti milyen jól tudtok magyarul!” Pomogáts Béla az elsők között volt (talán Illyés Gyulát és Czine Mihályt kötelező még itt megemlíteni) a kisebbségi magyar irodalom, sors megismertetésében, s ennek kapcsán a nemzetiségi jogok kérdésének fölvetésében. Manapság is vannak még érzéketlenek, és vannak, akik számára megélhetés a témával való foglalkozás. De a hatvanas években ez bátor, sok tekintetben önfeláldozó magatartás volt: hiszen semmiféle dicséret nem járt érte, vastag akták születtek róla itt is, meg a határon túl is, sőt kitiltás is járhatott érte (Pomogáts Béla 1985 és 1989 között nem léphette át a magyar–román határt). Előkerül a „megcsonkított irodalom” (Szörényi László), az irodalmi nemzet (Szabó Zoltán), az ötágú síp (Illyés Gyula), a transzilvanizmus, irodalmunk köztársasága, az egyetemes magyar irodalomtörténet. Pomogáts Béla irodalomtörténész, műelemző módszerét pedig így jellemzi: „a generikus elemzést gyakorolta. A művek vizsgálatához figyelembe veszi az alkotó személyiségét, ismereteit és életkörülményeit, a mű keletkezését befolyásoló tényezőket, az alkotás társadalmi és történelmi meghatározottságát. Mindig bőséges adatbázis áll rendelkezésére ehhez, amiként a stilisztikai szempontok érvényesítéséhez is.” És itt szerepel az ugyancsak kortárs barát, Rónay László pontos jellemzése is: „rövid képet rajzol az íróról, a vers keletkezésének történeti-társadalmi háttéréről, s csak azután bontja szét a művet, rámutatva annak apró jellegzetességeire, melyek művészi hatását

biztosítják, s e tevékenysége végén, mintegy a bejárt út összegzéséül, ismét egységben, most már teljességében mutatja be a műalkotást”. Makay Gusztáv „az értelmzés művészetéről” tesz említést Pomogáts kapcsán. Cseke Péter nagyon találó és szép megfogalmazása egy Pomogáts-könyv kapcsán: „a türelmes tárgyilagosság” jellemzi. Pomogáts Béla erdélyi magyar enciklopédiájának (a cím hangsúlyozottan más nyelvtani szerkezetben van: nem erdélyi magyar irodalom, hanem Magyar irodalom Erdélyben – de lehetne bővíteni is: Romániában) két fő irányvonala (az ugyancsak barát) Láng Gusztáv szerint: poétikatörténeti és irányzattörténeti.

Cseke Péter egyik összegző gondolata rímél az életrajzi eseményekkel és irodalmi tevékenységgel: „integráló személyisége azóta is történelmi századokat, történelmi országrészeket, szellemi/irodalmi irányzatokat, nemzedékeket, alkotói műhelyeket és „öntörvényű” egyéniségeket köt össze a Kárpát-medencében, illetve a nyugati diaszpórában.” Én talán azt mondanám: szuverén egyéniség, önkéntes kulturális diplomata. (Pomogáts Béla. *Egy irodalomtörténész portréja*. Benne: Cseke Péter: Otthon mindeütt a magyar „szigetengereken”. Pomogáts Béla és az „irodalmi nemzet” boltozata. 7–47. Gáspár György – Benedek Anna: Gyorstalpaló a 20. századhoz. Beszélgetések Pomogáts Bélával. 49–124. MMA Kiadó, Budapest, 2019. 168 oldal.)

CSERVENKA JUDIT

CSEKE PÉTER: ÖRTÜZEINK PARAZSA

Jó címet adni: művészet. Egy jó cím felkelti a figyelmet. Ha film- vagy színházi plakáton látjuk, utánanézzünk, miről szól, ki rendezte, ha könyvesbolt kirakatából ragadja meg tekintetünket, esetleg bemegyünk az üzletbe, és belelapozva tájékozódunk, ha csak a szerző neve nem iránymutató már önmagában is, függetlenül a jól kitalált címtől, mint jelen esetben.

Cseke Péter könyvét kézbe venni is jó: kemény borítójának tapintása, mérete kellemes ahhoz, hogy az ember ne érezze már-már fizikai megpróbáltatásnak az olvasást. Lehet kényelmesen, megállva egy-egy névnél, történetnél, vagy gondolataink eltöprengve haladni fejezetről fejezetre.

Az alcím: Erdélyi variációk nyelv és lélek szövetségére (1918–2018) magyarázatul szolgálhat azok számára is, akik a főcímből nem sejtik, hogy milyen örtüzekről lehet szó, illetve nem ismerik a közel félszáz kötetnyi, szinte minden műfajban – riport, szociográfia, irodalomtörténet, sajtótörténet, esszé, portré – jelentőset alkotó szerző folyamatosan gazdagodó életművét.

És még mindig a címnél maradok, mert olyan találó jelkép: a parázs nem világít messzire, de ha a szükség úgy hozza, bármikor lángra lobbantható, máskor csendes izása, hangulatos fénye mellett nem annyira a test, mint inkább a lélek melegszik. Ilyen léleklemelegítő írások füzére Cseke Péter kötete, amelyben az író a szellem örtüzeinek parázsánál a nagy alkotások apró mozaikjait is megcsillantja. Például a Bartók reánk sütő arca című írásában nem a zeneszerzőről ír, hanem arról a kibédi szolgálólányról, Dósa Lidiáról, akinek énekét Bartók feljegyezte, szaknyelven szólva: első adatközlője volt a székely népdalt is felfedező gyűjtőútján. Vagy Szervatiusz Jenő és Tibor közös alkotásával, a Tamási Áron-élművel kapcsolatban a Hargitáról szállított kő történetét meséli el, amit a helyiek az „Úr asztalának”, Sütő András pedig „tonnás hegyibeszednek” nevezett.

Cseke Péter a korábban különböző újságokban, folyóiratokban, önálló kötetekben megjelent írásait hat fejezetbe szerkesztette, természetesen nem az első megjelenés helye vagy ideje, hanem témakörök szerint. Az első: az Erős várunk, az ének című mintegy megalapozza az egész építményt, amikor leszögezi: „Miként gondolkodni is csak anyanyelvünkön tudunk, ugyanígy a zenei anyanyelv is önkifejezésünk elidegeníthetetlen eszköze.” S hasonlóképpen alapvetet hordoz a Székely népballadák fejedelmi palástja című írás, amelyből megtudhatjuk, hogy mi kapcsolja össze a „Fejér László lovat lopott...” kezdetű népballadát az 1937-es párizsi világkiállítás könyvművészeti nagydíjával. A Kolozsváron született világhírű grafikus, fametsző Buday György gyermekkorától vonzódott a balladákhoz: a népballadákhoz éppen úgy, mint Arany

János remekműveihez, s az ezekhez készült illusztrációiból több kötete is született. A Székely népballadák 47 metszete 1937-ben jelent meg, s nyerte el az említett párizsi nagydíjat.

Talán ez a néhány rövid példa is érzékelteti, hogy Cseke Péter írásai milyen érdekes és értékes művelődéstörténeti részletekkel gazdagítják ismereteinket, s teszi mindezt olvasmányos stílusban.

A kötet címadó fejezetében is azt mutatja meg, amit kevésbé ismerünk. Szociográfusként Kós Károly hatását kutatja Kalotaszegen, de Móricz Zsigmond emlékére bukkan, mikor a legöregebb falusiakkal elegyedik beszédbe. Ők gyerekkoruk óta emlegetik azt a kalotaszegi bált 1914 farsangján, amelyen a számukra is híres író nemcsak jegyzetelt, de még táncolt is, és amelyből a „Nem élhetek muzsikaszó nélkül” született.

A könyv címét adó fejezetben Cseke Péter olyan értékes erdélyi életművekre hívja fel olvasói figyelmét, mint Olosz Lajosé, akit Tompa László mellett a legmagányosabbnak tart; olyan prózaíróéra, mint „az életért kiálló, az életért kiáltó, sorscsapásokat megelőző, napi gondokkal és »történelmi veszedelmekkel« küszködő” Szabó Gyuláé, akit hetvenötödik születésnapján már csak a temetőben kereshettek fel kortársai, a gyászukat kifejező „Szívszakadásig” című kötettel. Derűsebb sors Fodor Sándoré, bár arra is Ceaucescu diktatúrája vet árnyékot, mint az előzőkben említettek, Fodor azonban derűsebb lélek volt, nomen est omen: a Napsugár c. lap szerkesztője. A fiatal ígéretes prózaírókat segítette, így fedezte fel Cseke Pétert is, akit mindig Pétörkének szólított. A költők mentora ugyanott Lászlóffy Aladár volt. Költőink nyelvőrsege című hosszabb írásában elmeséli, hogy – többek között – mit tanult Mikó Imrétől és Dávid Gyulától: a szögletes zárójelek titkát. Ezzel jelölték az általuk szerkesztett szövegekben a cenzor által kihagyásra ítélt részeket, hogy később, jobb időkben visszaállíthassák az eredetit, vagy figyelmeztessék az utódokat a hiányra. Példaként Mikó Imre 1973-ban szerkesztett tanulmánykötetében szereplő Kosztolányi-nekrológot említi. A szövegben előforduló szögletes zárójel miatt megkereste az írás eredetijét 1936-ból, a Kosztolányi halála utáni napokból, így derült ki, hogy az 1973-as cenzor érzékenységet az „örökkévaló”, a „magyar kérdés”, a „magyar világfelfogás” és a „faj” szavak bántatták, ezért a bekezdés, amelyben előfordultak, száműzve lett a szövegből, de a szögletes zárójellel Mikó Imre üzent az utókornak. Maga a nekrológ Jancsó Béla tollából Cseke Péter számára is meglepetés volt, mert abból tudta meg, hogy Kosztolányi 1934-ben – életében először és utoljára – Erdélyben is járt, Kolozsváron és Marosvásárhelyen tartott felolvasóesteket.

Hogy Cseke Péter az erdélyi irodalmi élet minden apró, mégis lényeges mozzanatát ismeri az első világháborút követő száz évből, arról meggyőződhetünk a Szellemi otthonteremtők erdélyi (h)arcai című fejezet tanulmányaiból.

1923-ban lép kötettel az olvasók elé a fiatal író- és művésznemzedék: a Tizenegyek, ahogyan magukat nevezték. A programadó tanulmányukat, amely számot vet

az erdélyi irodalom megváltozott történelmi helyzetével, Balázs Ferenc írta. A mögötte felsorakozó további tíz közül ma a legismertebb név Tamási Ároné. Ügyük felkarolója a köztisztletnek örvendő idős Benedek Elek volt, kisbaconi otthona pedig ennek a „világba induló és onnan a kisebbségi életkezdéshez nélkülözhetetlen tapasztalatokkal hazatérő fiatal értelmiségek Mekkájává” – írja róluk Cseke Péter, kiemelve, hogy „a Tizenegyek elsőül mutattak példát a népi gondolat és az avantgárd modernség összekapcsolására térségünkben.”

A Tizenegyek fellépésére Budapesten is felfigyeltek. Szabó Dezső örömmel üdvözlí őket, de pár évvel később éppen ő bírálja Tamási Áront, viszont elnyeri Németh László barátságát. Magyarok Romániában címmel jelent meg 1935-ben Németh László tanulmánya, amelynek sokan nem örültek Erdélyben. Most Tamási áll ki barátjáért: „...a mi legnagyobb problémáinkat éles szemmel mind kihalásztá, és tiszteltetreméltó bátorsággal beszélt róluk.” Erdélyi bírálói szerint viszont „...nem a felvetett kérdések körül keresi a megoldást és a megközelítő igazságot, hanem párt, felekezet és egyéni szempontokból bírálgat egy könyvet.”

Természetesen Cseke Péter talál az erdélyi irodalom sokszor és sokak által megírt és elemzett híres folyóirata, az Erdélyi Helikon történetében is a mai olvasó számára érdekességet, mégpedig a lap szerkesztőjének, Kuncz Aladárnak ma is nagyon érvényes szemléletét. Kuncz nagy figyelmet szentelt a regionális és nemzetiségi kultúráknak a katalánoktól a szudétánémetekig, a bretonoktól a flamandokig. Az erdélyi szellemet is, hagyományait is regionálisnak tekintette, és vallotta: „...ha még történelmi hagyományai nem volnának is, akkor is mai helyzeténél, létfenntartási ösztönénél fogva ragaszkodni kell mindazokhoz a nyelvi, műveltségi, művészeti és irodalmi sajátosságokhoz, amelyek [...] úgyszólván a pusztá létét is jelentik. De öngyilkosság volna regionalizmusunk, ha megfeledkeznénk a nélkülözhetetlen európai távlatokról: ha irodalmi alkotásaiban nem az európaiságot biztosító színvonalat és műformát keresné...”

A könyv negyedik része, a Hazatérő irodalom annak a négy évnek az irodalmával foglalkozik, amelyben Észak-Erdély a hazatalálás örömét, Dél-Erdély magyarsága pedig újból a hazavesztés fájdalmát élte át, míg a Tamaszunk: a világszabadság című ötödik rész a Ceaușescu-korszak magyar értelmiségi közérzetét mutatja be sokoldalúan.

Az egyik írásnak maga Cseke Péter a főszereplője, vagyis inkább kolozsvári lakása, amelyről a bécsi Die Presse 1990. január 8-i számában Krizsán Árpád fotóriporter-től cikk jelent meg Von „Wanzen” und alten Securitate-Bekannten („Poloskák”-ról és szekuritátés ismerősökről) címmel. A képes riport azt az izgalmas eseményt örökítette meg, amikor a Ceaușescu-diktatúra bukása után a telefonközpontok megkapják a szigorúan őrzött listákat és az utasítást, hogy szereljék le az addig lehallgatott lakásokból a „poloskákat”. Cseke Péter és Cs. Gyimesi Éva lakása azért keltett nagy figyelmet, mert a telefonközpont technikusa sem találta meg a szerkezetet, mígnem több órai keresés után, a tömbházban lakók nagy érdeklődése mellett, a lépcsőházi kapcsolószerény mögött leltek rá a szekusok, ugyanis ahhoz csak nekik volt kulcsuk.

Történetek és sorsmozaikok idézik ezt a diktatúrából a remélt szabadság világába való átmenetet, „Az (ön)korlátozásmentes gondolkodás öröme”-t, ahogy egyik írásának címe mondja. Ezt az örömet az 1989 utáni Kolozsváron legjobban az újjászületett Korunk szerkesztőségében élhette át. Viszont nem jutott ebből az örömből az egyik legszerencsétlenebb sorsú székely írónak, Böződi Györgynek, akit egyik büntetésekör nádvágásra ítélték a Duna-deltában, a román Gulágon. Bár szabadulása után visszatérhetett az irodalomhoz, régi hangját már nem találta meg, és a szabadság élményét sem: a Ceaușescu-diktatúra utolsó hónapjában halt meg Budakeszin.

Sok jeles idősebb kortársának állít emléket Cseke Péter felidézve alakjukat, személyiségüket is, nemcsak életművüket. Gelu Pateanu (akit Gyalu néven szólítottak magyar barátai) fiatal költőként szintén megjárta a Duna-deltát, majd műfordításból élt – a klasszikus és a kortárs magyar irodalom szerencséjére. A bukaresti Hét című folyóiratnál talált munkahelyre és barátokra, majd amikor a rendőri zaklatások elől elhagyta a fővárost, tizenegy évig Énlaka, majd Etéd lett az otthona. Marosvásárhely fekete márciusa idején halálos fenyegetést kapott, ekkor áttelepült Budapestre. Végző nyughelye a Farkasréti temető, ahol a Magyar Írószövetség, a Budapesti Székely Kör és a Budaörsi Székely Kör kopjafát állított az egyetlen öskolozsvári római katolikus román család utolsó leszármazottjának.

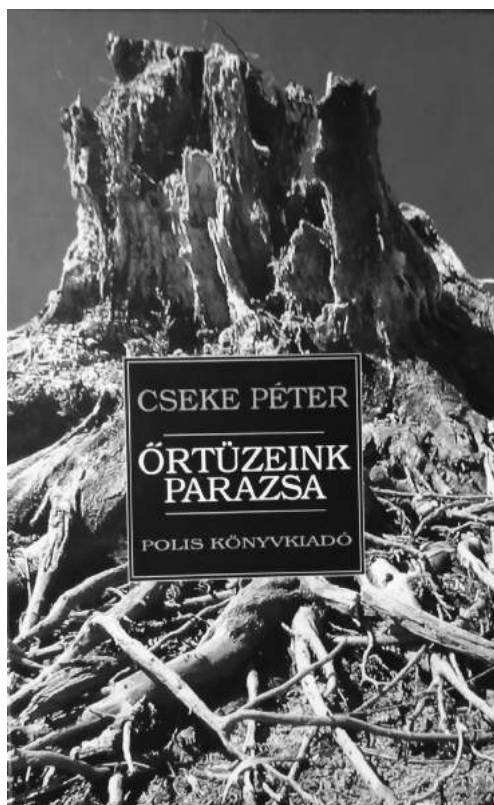
„Főként arról és azokról írhattam, ráadásul azoknak, akik ’56 történelmi drámája után elkerültek az élet napos oldaláról” – Tóbiás Áron író, újságíró összegzi így saját munkásságát. A Szabad Kossuth Rádió szerkesztőbizottságának tagjaként előbb börtönre, majd szilenciumra ítélt Tóbiás Áron egyike annak a két-három írónak a könyv szereplői közül, akik nem Erdély szülöttei voltak, Cseke Péter mégis fontosnak tartotta jelenlétüket a kötetben, mert életművük az ottani örtüzek parazsát is éleszti. Tóbiás Áron a szinte a rendszerváltozásig tartó szilenciuma idején az asztalfióknak írta, illetve az eltett magnószalagokra vette fel riportjait, portréit a magyar szellemi élet szintén hallgatásra ítélt vagy éppen csak megtűrt személyiségeivel. Ezek a könyvek 1990 után láthattak napvilágot, hasonlóképpen a Magyar Rádió három kötetbe foglalt hiteles történetével.

A nyírségi tanyavilágból származott Nagy Károly, az anyanyelvi konferenciák egyik kezdeményezője, szervezője, ahogyan a róla szóló írás címe mondja: A szigetmagyar-ság szószólója. Az ő sorsát is ’56 határozta meg: menekülni kényszerülve az Egyesült Államokban folytatta az egyetemi katedráig emelkedő tanári pályáját, közben hétvégi magyar iskolákat szervezett, és az emigráció megtartó közösségeit. De tekintete nemcsak Magyarorszáig látott, hanem a trianoni ország határain túlra is. Cseke Péterhez 1974-ben Kányádi Sándor segítségével jutott el a fiatal amerikai szociológus: „Olyan – időben és térben – távolra került szerzők »társaságát« hozta közénk, akiknek a nevével addig csak a két világháború közötti erdélyi folyóiratokban találkozhattam a Korunk, a Hitel, a Független Újság, a Termés hasábjain. Örömmel fedeztem fel újra magamnak Faludy Györgyöt, Flórián Tibort, Kovács Imrét. Később, amikor a népi írókkal kezdttem foglalkozni, egy Új Látóhatár-példány is eljutott hozzám, ama nevezetes 1971-es

Németh László-különszám, amelyben újra találkozhattam Kovács Imrével, Cs. Szabó Lászlóval, ismerkedhettem a Szabó Dezső-monográfiát író Gombos Gyulával.”

A rövid idézet is érzékelteti, hogy Nagy Károly már jóval a kelet- és közép-európai változások előtt kereste – nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is – a legkisebb lehetőségeket, módszereket is ahhoz, hogy valóban ötágú síp legyen a Kárpát-medencében szétdarabolt, nyugatra pedig szétszóródott magyarság. Ezt a jelképet választották a köré csoportosuló amerikai magyarok a New Brunswickban szerkesztett és kiadott folyóiratuk címének is.

A harmadik, nem Erdélyből származó író, Pomogáts Béla neve, szerepe számos összefüggésben felbukkan a könyv lapjain, hiszen – mint Cseke Péter írja a Pomogáts Béla erdélyi irodalomképe című fejezetben – nagy vállalkozása, a Magyar irodalom Erdélyben: megkerülhetetlen munka. De felsorolni is nehéz lenne a Széchenyi-díjas irodalomtörténész valamennyi Erdéllyel kapcsolatos esszéjét, könyvét, Cseke Péter nem is tesz erre kísérletet ebben a rövid fejezetben, hiszen a közelmúltban jelent meg tanulmánya a Pomogáts Bélával készült életinterjúval egy kötetben, amelyben áttekinti a 20. század egyik legmeghatározóbb magyar irodalomtörténészének gazdag életművét.

MÁLNÁSI FERENC

MAGYARÓRA: AZ ÓRA ÜVEGHARANGJA ALATT

2019-ben új lap született: Magyaróra, a magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak lapja. A novemberben megjelent első összevont számot (I. évfolyam 1–4.) mutatja be egy több évtizeden át tanító magyartanár.

Kezdődik a Magyaróra!

„Az iskolai magyartanítás befolyásolja a mindenkori nemzedékek nyelvi ismereteit, nyelvhasználatát, irodalmi ismereteit, nemzettudatát. Éppen ezért a magyartanár egyénisége, tudása és módszertani felkészültsége meghatározó minden iskolatípusban. A magyar nem tantárgy, hanem szívügy – mondta hajdanán egy gimnáziumi kollégám” – olvashatjuk Adamikné Jászó Anna A régi Magyartanításról a Magyaróra elé című beköszöntő írásában. A Magyaróra elődjei: Anyanyelvünk az Iskolában (1954), Irodalomtanítás (1955), A Magyar Nyelv és Irodalom Tanítása (1958), Magyartanítás (1960). Az írás így folytatódik: „A korábbi Magyartanítás rovatai a tantárgy összetettségéhez igazodtak: irodalom, olvasás, fogalmazás, műhelymunka, nyelvhelyesség, nyelvtan és helyesírás, hírek, könyvszemle, ötlettár. Kik írták a Magyartanítás tanulmányait? Elsősorban főiskolai és egyetemi tanárok, de nagyon sok „terepen dolgozó” tanár és tanító is bekapcsolódott, tapasztalataik közlésével segítve a mindennapi gyakorlatot. Doktoranduszok tanulmányait is publikáltuk a műhelymunka rovatban, ők mindig valamilyen új tudományágra, új kutatásra irányították a figyelmet. Fontosnak tartottuk a kapcsolatot a határon túli kollégákkal: Erdélyből, Kárpátaljáról rendszeresen kaptunk tanulmányokat.” A debütáló Magyaróra szerkesztőbizottsága – Adamikné Jászó Anna (elnök), Balázs Géza, Baranyai Katalin, Fráter Zoltán, Széplaki Erzsébet – fontosnak tartja az értékek megőrzését és a folyamatosságot. A Magyartanítás 56 évfolyamot ért meg, ezt a hagyományt mindenképpen folytatni kell, ezért határozta el Balázs Géza és az Anyanyelvápolók Szövetsége, hogy Magyaróra néven folytatja a hagyományt. „Nyilvánvalóan meg kell majd felelni az új kihívásoknak, az új tantervnek, az internetes világnak, a megváltozott módszertani kultúrának és még ki tudja, mi mindennek.” A lap készítői: Balázs Géza felelős szerkesztő, Blankó Miklós, Lengyel Klára és Pölcz Ádám szerkesztők.

Bánk bán-búvárlatok

A bemutatkozó, összevont 1–4. számnak a témája: Bánk bán-búvárlatok. A „klasszikus” Bánk bán című fejezet első tanulmánya, Major Hajnalka: Esztelenség, legjobb

tragédiánk vagy a nemzeti hagyomány kegytárgya? A szerző a Bánk bán tanításának történetét ismerteti részletes tantervek, tananyagbeosztások és a témáról szóló szakirodalom alapján. Bemutatja, hogyan lett és maradt a tananyag része a Bánk bán, illetve azt, milyen korú diákok, milyen művekkel olvashatták együtt a drámát. Körmendi Tamás a Bánk bán történeti valóságának háttérét meséli el, a mű néhány szereplőjét veszi sorra, szembeállítva fiktív irodalmi szerepüket azzal, amit manapság nagyjából bizonyosan tudni vél a történeti kutatás, s amit a szükséges kútfőink az eseményekről tudni engednek. Balogh Piroska a stílus és kommunikáció kapcsán azt világítja meg, hogy a darab világában a hatalmi diskurzusokra, azaz a kényszerítő beszédre kétféle válaszlehetőség kínálkozik: a (verbális) panasz és a (nonverbális) agresszió. Tiborc panaszbeszéde képes verbalizálni saját keserű sorsát, de panasz közben olyan empatikusan figyelő beszédpartnerét, hogy képes higgadtan, szavakkal megfogalmazni annak lelkiállapotát, pontosan érzékeli és érzékelteti azt is, amikor Bánk a vele folytatott dialógus során eleinte voltaképp másról, szinte magának beszél. (Köszönöm Balogh Piroskának ezt a megközelítést, mert annak idején Tiborc panaszait csupán társadalompolitikai szempontból magyaráztuk diákjainknak!) Blankó Miklós a Bánk bán drámát és operát stilisztikai szempontból veti össze, s Getrudis és Bánk konfliktusáról szólva megállapítja: „Az operaváltozat retorikai szempontból sokkal látványosabb nyelvi eszközökkel él, érthetőbb a szörend, az ismétlések vagy a didaktikus, rövid felkiáltások.(...) A zene és az énekhang ki tud fejezni olyan tartalmakat, amelyeket a próza a szöveggel pótol, így tehát az operaszöveg lehet lényegre törőbb, inkább alkalmas a színpadi megjelenítésre.” Krasznai Gáspár Katona és Erkel Bánk bánja című tanulmányában éppen ezt igazolja: „a rendkívüli szép zene rendhagyó és egyedülálló hangszerelést kap. A hegedűk mellett összesen négy hangszer vesz részt Melinda dallamának kíséretében: viola d’amore, angolkürt, hárfa és cimbalom. A kíséretet a hárfa lágy játéka mellett a cimbalom biztosítja. Erkel e magyar népi hangszer bevezetésével a mű magyaros zenei tónusát fokozta.” Magam is tapasztaltam, hogy a Tisza-parti jelenetnek a zenekari bevezetőjét és az első felvonás fináléját Melinda verbunkos sóhajmotívuma koronázza meg („Édes Bánkom, végy karodba...”), s mellette a „Hazám, hazám, te mindenem...” kezdetű Bánk-nagyária azóta is visszacseng a fülünkben. „Az összevont óráknak fontos momentumai kell, hogy legyenek a zenei motívumok zongorán történő bemutatása, a szóban forgó zenei eszközök szemléltetése, valamint a felsorolt részletek stílushű, kifejező eléneklése. Az élő zenei élményt ugyanis semmi más nem pótolja” – fogalmazta meg Krasznai Gáspár.

A modern Bánk bán

A „modern” Bánk bán című fejezetben olvasható Czibula Katalin tanulmánya: A Bánk bán korszerű problémái – középiskolás fokon: „A Bánk bán olyan társadalmi és egyéni problémákat, olyan nehéz emberi választásokat ábrázol, amelyek képesek érvényesülni a mai olvasói közegben is.” Néhány olyan hívószót mutat be a szerző, amelyek

Katona József mellszobra a kecskeméti Katona-múzeum udvarán (Kép: BG)

mentén korszerű műalkotásként közelíthető meg a mintegy százéves szöveg: magyarok és idegenek, a nők és a társadalmi szerepvállalás, drogproblémák és áldozathibáztatás, karrier és magánélet. Nádasdy Ádám költőt, műfordítót, nyelvészt Katona József munkájának prózai újrafordításáról kérdezi Mécsáros Márton. Deák-Takács Szilvia pedig a mű tanításával kapcsolatos kreatív projektet mutat be: szófelhők a szómagyarázatokról, a szereplők tulajdonságairól, tankockák, online gondolattérkép a dráma szereplőiről, átiratok, közös írás Google Docsban, a szereplők Europass-önéletrajza, Rambo-dráma QR-kóddal, képernyőfotó, felírtos, hanganyaggal ellátott film. Mindezeket kipróbálta a kisvárdai Bessenyei György Gimnáziumban. A magam szerény ismeretével (és persze több évtizedes magyartanári tapasztalatával) úgy látom, hogy így módon a klasszikus és a modern összejátszásával,

a diákok szövegértési-szövegalkotási kompetenciájának fejlődését biztosan sikerül elősegíteni. Beke József, a Bánk bán szótár szerzője, a dráma nyelvének legalaposabb ismerője a Bánk bán legújabb szövegéről szólva elismeri, hogy „az új szöveg Katona művének közismert, számos homályos kifejezését világosabbá teszi, némely túlságosan tömör kifejezését közérthetővé oldja.” A maga szemszögéből kiemeli, megvilágítja ennek az új, mai szövegnek néhány olyan helyét, amely a dráma hagyományosan kérdéses kifejezését értelmezi.

Bánk bán a magyarórán

A harmadik – Bánk bán a magyarórán című – fejezet gazdag választékából is kiemelek néhány írást. Ploniczky Tamás Minden a tálaláson múlik? című írása innovatív ötleteket ad a 200 éves Bánk bán tanításához. Hiszen a dráma tanításának a tartalmából fakadó aktualitása előny lehet, olyan tartalmi elemek fordulnak elő, amelyek egy 21. századi diák számára is érdekfeszítők lehetnek. A Keserű József – Szabó Szilvia szerzőpáros Tiborc panaszát szövegmanipulációs feladatként oktatja hetedikes diákoknak, azzal a céllal, hogy felkeltse az érdeklődést a mű iránt. Libárdi Péter arra a kérdésre keresi a választ: Mire jó a Bánk bán az iskolában? Tanóráin előszeretettel alkalmazza a befogadás-központú és kompetenciafejlesztő irodalomtanítási formákat, amelyek a kritikai gondolkodáson alapulnak. Érdekes elolvasni a művet, mert aktuális emberi és

közösségi élményeket szolgált meg, mint a nemzeti identitás és öntudat, hatalomvágy, becsületérzés, szerelmi féltékenység, apa viszonyulása a fiához, honvágy, idegengyűlölet. Nagy-Varga Zsolt: Endre király, az érző ember és a felelős államférfi című írásában próbálja tudatosítani diákjaiban azt, hogy a hétköznapi konfliktusok irodalmi művön keresztül is megközelíthetők, megoldhatók. Szabó Roland az infokommunikációs technológia felhasználását – pl. a kahoot nevű programot (<https://kahoot.com>) – vonja be az oktatásba. Witzl Balázs a Bánk bánt integrált, sokoldalú módon képzelte el: a magyar nyelv és irodalom, a történelem, az ének-zene és végül a tánc és dráma együtteseként, négy tanár kb. kéthetes együttműködése révén a tizedik évfolyam során.

BBSz. = Bánk bán szótár

Kép: BG

Mindehhez sokat segíthet a Bánk bán szövegének alapos megértése, például a Bánk bán szótár segítségével. Már Illyés Gyula is ezért „igazította át” a drámát: „a szövegen illusztrálni a magyaráznivalót, megcsiszolni ott ezt a drágakövet, ahol a mi időnk kívánná, ott, ahol még rajta egy régi kori közet nyoma”. Az írói szótárak értékét így összegzi Balázs Géza: „A Zrínyi-, Petőfi-, Arany-, Juhász Gyula-, Radnóti-szótárunk, valamint a Toldi- és Bánk bán szótár együtt hallatlan nagy érték, mely magyar nyelvünk csodálatos gazdagságát, szépségét foglalja magába.”

Tanárok mondják

Blankó Miklós körkérdésére – Én így tanítom a Bánk bánt – Bacsó Péter, Pethőné Nagy Csilla, Deák Márton, Constantinovits Milán, Tóth László, Pécsi Bálint véleménye olvasható. És még felsorolni is sok: feladatötletek, nyitott tanári kérdések, a Bánk bán konfliktusrendszere, értelmezési nehézségek, változó Gertrudis-kép, a mű befogadástörténete és utóélete. Szabó Rozália: Ricsi a Bánk bánban című írását már nyugalmazott magyartanárként ol-

Kép: BG

Balázs Géza bemutatja a Magyaróra Bánk bán-számát
(Kép: BM)

vastam fel diákjaimnak, s Katonához hasonlóan elmosolyodtam, mert Ricsi bár „rohadalom”-ként értékelte az irodalom tantárgyat, de átszűrte a maga világgépén ezt a „teremtett világot” (Cs. Gyimesi Éva), s a végén diáknyelven véleményezi: „egész király volt, nem rossz arcok ezek a Bánkéék – csak kár, hogy nincs náluk wifi.” Ricsinek és társainak ajánlom: keressék meg mobiljukon a www.emlekhazak.hu honlapot, hívják fel a Kecskeméti Katona József Emlékházat, csoportosan látogassák meg, egy csokor virágot tegye-

nek Katona József szobrához, de elzarándokolhatnak a Gertrudis magyar királyné tiszteletére, halálának 800. évfordulójára felavatott emléktáblához is Pilisszentkeresztre. Ehhez is ad tanácsot a Magyaróra.

A Fórum rovatban magyartanárok fejtik ki véleményüket az oktatásról. Vízkeleti Szilveszter megdöbbenően életszagú feljegyzését az illetékesek figyelmébe ajánlom. Ismertetésemet kedves kollégáimnak írtam, akiket csak biztatni tudok: legyenek előfizetői, olvasói, munkatársai ennek az új folyóiratnak, ne sajnálják az időt és energiát, hogy a tanterv, a tankönyvek alapján vagy nélküle, saját ötletekkel gazdagítsák a Bánk bán órákat, diákjaikkal „üljenek be az óra üvegharangja alá, s hasson a Mendelejvetáblázat izgalma” (Németh László) vagy Bánk és Tiborc párbeszéde...

A Magyaróra első számának ünnepi bemutatója a kecskeméti Katona József Emlékmúzeumban volt.

A Magyaróra 2020-tól évente 4 számmal jelentkezik. Az első összevont szám áprilisban Retorika minden tantárgyban, a második novemberben Kortárs magyar irodalom témával jelenik meg. A lap előfizethető a postahivatalokban. Egy-egy szám megrendelhető a www.e-nyelv.hu könyvesboltjában, sőt itt van lehetőség jelképes összegért (500 Ft) egy-egy szám letöltésére is. Az összevont számok ára: 2000 Ft, az éves kedvezményes előfizetés: 2500 Ft. Ugyanebben a könyvesboltban vásárolható meg Beke József Bánk bán szótára is.

BALÁZS GÉZA

AZ ÁGHEGY ÉVKÖNYV

Amikor a Magyar Liget és az Ághegy közös évkönyvének bemutatójára összegyűlünk, nekem az Ághegy szimbolikája ugrik be elsőnek.

Legelsőnek egy Duras-darab címe: Naphosszat a fákon – Kaposváron Törőcsik Mari főszereplésével mutatták be éppen 10 éve.

A második, s ez mindannyiunk közös élménye: Kányádi Sándor Valaki jár a fák hegyén. Csak az első két és utolsó negy sorát mondom:

valaki jár a fák hegyén / ki gyújtja s oltja csillagod
valaki jár a fák hegyén / mondják úr minden porszemen / mondják hogy maga
a remény / mondják maga a félelem

A fák hegye, az ághegy itt tehát a remény és a félelem egyszerre. S ha most az Ághegy című skandináviai magyar irodalmi és művészeti folyóiratra gondolunk, akkor érezzük, hogy ebben is benne van a remény: még vagyunk, és benne van félelem: de még meddig.

Nemrég olvastam a Kodály Zoltán feljegyzéseiből összeállított kötetet: Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers...

Egy pillanatra megállok, rezignáció fog el: nem céltalan az egész? Belátható időn belül a magyar nyelv meg fog szűnni, mondják a tudósok.

A magyar lélek 12. kapuja a dal. Aki belép rajta, bejut a magyar lélek tündérpalotájába. Tele kinccsel.

Az utcán szeretném megállítani az embereket, mikor loholnak a haszon, a falat kenyér után, hogy vigaszt és bátorságot merítsenek a csodakútból.

A régi beata Hungaria nyomait kereshetjük... Aki nem ünnepli a jeles napokat, annak a kalendárium élettelen, száraz papír.

Csoda, hogy a magyar megmaradt. De minden csoda három napig tart. S egyre csak bámuljuk, s nem gondoskodunk további megmaradásáról, mégiscsak elfogy.

Ne éljünk vissza a csodával! Adjuk meg létének természetes alapjait minden téren! Engedjük, hogy természete szerint éljen és fejlődjön tovább!

Nyelvünk gyönyörű zenéjét oly sokan fűjják hamisan! Elhangolt, húrhíjas zongora szól úgy, mint sokak beszéde. Lehet ezt még rendbe tenni? Lehet.

És hogyan? Például anyanyelvi művelődéssel.

Olvasok az Ághegyben:

Bartók Béla emlékezetéről,
Cserhalomról,
nemzeti érzésről,
az első világháború emlékezetéről,
a Magyarország Barátai Alapítványról,
a Kolozsvári Magyar Napokról,
egy olyan érdekes színjátékot, hogy Hatvan év Lundban.
És olyan érdekes összeállítást is, mint:
Hogyan viselkedjünk Norvégiában?
56 nyomós ok, amiért egyszer mindenkinek Magyarországra kell menni.
És persze látok remek színes képeket.

Ághegy-bemutató az MNYKNT konferenciatermében (Képek: BG)

GRÉTSY LÁSZLÓ

MEGJELENT A NAGY MAGYAR TÁJSZÓTÁR!

Akik az egynyelvű szótárak elismert szaktekintélyének, a Tinta Könyvkiadónak meghívója nyomán részt vettek a március 19-i sajtótájékoztatón, csodálkozhattak. Megszokhatták ugyanis, hogy a kiadó egyszerre négy-öt vagy még több könyvével lép a nyilvánosság elé, s felkérésére egy-egy referens rövid, szellemes kiselőadásban be is mutatja a neki jutó művet. Ez esetben csupán egyetlen könyv szerepelt a bemutatandó művek listáján, ám azt az egyet négyen is megvizsgálták s értékelték különféle szempontból. Az est „szónokai”: Paládi-Kovács Attila néprajztudós, akadémikus, továbbá Cs. Nagy Lajos, N. Császi Ildikó, Parapatics Andrea s nem utolsósorban a kötet főszerkesztője s egyúttal a Tinta Könyvkiadó igazgatója, Kiss Gábor.

Hogy egy jelentős, nagy munkával van dolgunk, azt már a könyv címe is elárulja, hiszen ott szerepel benne a nagy jelző. A főszerkesztő, Kiss Gábor meg is magyarázta választásukat. Elmondta, hogy Magyar tájszótár című munka már megjelent kettő is. Az egyik 1838-ban Döbrentei Gábor és klasszikus költőnk, Vörösmarty Mihály szerkesztésében, a második pedig két kötetben (1893., 1901.), Szinnyei József szerkesztésében. A harmadik nagy, átfogó munka Új magyar tájszótár címmel látott napvilágot öt kötetben (1979–2010.) B. Lőrinczy Éva főszerkesztésével, illetve az utolsó kötet a főszerkesztő halálát követően Hosszú Ferenc szerkesztésében. A most bemutatott szótár címéül szinte tálcán kínálkozott a nagy jelző, hiszen ez a mű a maga bő ezeroldalmi terjedelmével erre mindenképpen rászolgált.

A tájszótárakra megjelenésük idejétől függetlenül mindig szükség van, hiszen a tájszavak teljes szókészletünk részei, s nyomtatott formában való közzétételük nagy segítség számunkra – minden kutató és minden nyelvhasználó számára – e szókincs megőrzésében, megkedveltetésében, népszerűsítésében. Nem véletlen, hogy a már említett két jelző nélküli Magyar tájszótár is megjelent immár a harmadik évezredben is, az 1838-i 2015-ben, éppen a Tinta Könyvkiadó gondozásában, az 1893–1901 között megjelent Szinnyei-féle pedig pótlékokkal kiegészítve és egy kötetbe foglalva 2003-ban a Nap Kiadónál. Tévedés azt gondolni, hogy ez a mostani szótár, ha csak parányit is, de árt az Új magyar tájszótárnak. Ezek a szótárak egymásnak nem vetélytársai, riválisai, hanem szövetségesei. Mindegyiküket érdemes ma is akár tanulmányozni, akár csak olvasgatni, mert bár ugyanabból merítenek, de más célokat szem előtt tartva, másképpen. A Lőrinczy-féle ötkötetes szótár például az olyan névmásnak egy oldalnál is terjedelmesebb szócikkében több tucat olyan kiejtési és alakváltozatát is közli, mindegyik adatához a pontos lelőhelyet is megadva, amelyeknek fonetikus leírása nemegyszer csak mellékjeles írásmóddal lehetséges: ajan, oan, oàn, oã, óan, oja, ójan, ojen, ojjén, olyan, olyan, olyan stb. A most megjelent Nagy magyar tájszótárnak történetesen

nincs is olyan címszava, csupán a szintén névmási rokon változatok közül szerepelnek a következők: olyanosmi, olyas, olyaski, olyik, olyki-olyki. Szótárunk főszerkesztője az előszóban világosan kimondja, hogy tudatosan mellőzték a fonetikus leírásban használt mellékjeles írásmódot – így nem jelölték a kettőshangzókat, diftongusokat sem –, a j–ly hang jelölésében tapasztalt következetlenségeket pedig úgy küszöbölték ki, hogy azokat a címszavakat, amelyeknek adataiban j-vel és ly-nal írott egyaránt van, két címszónak tekintették, s mindkettőt fölvtették. Az előszó tartalmazza is ezt a 26 szópárból álló listát: ámbojog – ámbolyog, aszaj – aszaly, bojgatagos – bolygatagos stb. (Mint e szótárnak nem csupán méltatója, hanem egyúttal viszonylag figyelmes olvasója is itt zárójelben megjegyzem, hogy e listából a csobojó – csobolyó és a pisojog – pisolyog törlendő, mert a szótárban végül is mindkettő csak ly-os írásmóddal szerepel. Ugyanakkor fölvehető helyettük a jány és a lány szópár, amelynek mindkét tagja önálló címszó.)

Természetesen több más lényeges különbség is van a két összevetett szótár között – például az is, hogy a Lőrinczy-féle szótár a szócikkeiben rendszeresen közöl állandósult szókapcsolatokat, szólásokat, akár példamondatokat is, míg az NMTsz. mindig csak a címszót, annak szófaját és jelentését, illetve jelentéseit adja meg –, de éppen ez az eltérő szerkesztésforma mutatja meg mindkét szótártípusnak a lényegét. Az ÚMTsz. a múlt század közepén kidolgozott elvei szerint a legfőbb feladatának azt tekintette és tekinti, hogy Szinnyi József említett Magyar tájszótárának méltó folytatása legyen, vagyis az 1890 és 1960 közé eső időszak különböző nyomtatott és kézíratos forrásokban megbúvó tájszóanyagát adja közre, mégpedig a kor színvonalának megfelelő tudományos igényességgel. Az általam ismertett tájszótár munkatársai ellenben két fontos feladatot is tűztek maguk elé, s mindkettőt teljesítették is. Egyrészt feldolgoztak 20 regionális tájszótárt, felerészben már a 21. században megjelenteket, ami átmenetet, hidat jelent az ÚMTsz. forrásanyagának felső határa, 1960 és a jelen között, másrészt pedig szemelgető módszerrel számos szóadatot gyűjtöttek ki az eddig megjelent tájszótárakból és értelmező szótárakból, aminek eredményeként e szótár adatai csaknem két évszázadot ölelnek fel, s minden eddiginél nagyobb rálátást tesznek lehetővé a magyar tájszókincs egészére.

Mindent összevetve teljes meggyőződéssel állíthatom, hogy a Nagy magyar tájszótár egy gondosan előkészített, az érdeklődők széles rétegei számára készült olyan munka, amely több mint 55 000 jól megválasztott címszavával, értelmezéseinek tömör, de mindig világos, jól érthető voltával csakugyan alkalmas arra, hogy fölkeltsse az olvasók érdeklődését. Még az sem lehetetlen, hogy némelyik olvasó a szótár egy-egy szavát – pl. darancs 'göröngy, gally', édesel 'megcsókol', fürünkél 'fürdik' – megkedveli, s beépíti beszédébe. Ez lenne az igazi siker! (Nagy magyar tájszótár – 55 000 népies, tájnyelvi és archaikus szó magyarázata. Főszerkesztő: Kiss Gábor. Tinta Könyvkiadó, 2019, 1008 oldal.)

Megjelent az Édes Anyanyelvünkben. (A szerk.)

BLANKÓ MIKLÓS

A MAGYAROK KEDVENC ITALÁRÓL – MÁSKÉPPEN

„Olld fel szaporán a fagyot, rátéve a tűzre a fát, és vedd elő nagyvonalúan a négy-éves színbort a szabin korsóból, ó Thaliarchosz” – Horatius carmenje bordalnak indul, majd bölcselő ódává nővi ki magát (Thaliarchushoz – részlet, BM szabad fordítása). A lírai én tehát a boron keresztül juttatja a bölcsesség mámoros állapotába a befogadót. A Veszelszki Ágnes szerkesztette Borkommunikáció című kötetben is ez az érzés foghat el minket: a borról való hétköznapi beszédől a borfilozófiáig juthat el az olvasó, miközben a szőlő- és bortermelés legszebb pillanatait megörökítő fényképeket csodálhatja. Eközben szükségszerűen előkerül egy üveg minőségi bor is. A Borkommunikációnak ez is a célja: a minőségi borfogyasztásra és a borról való hatékony kommunikációra hívja fel a figyelmünket.

Veszelszki Ágnes a bevezetőjét (10–17) egy Márai Sándor-idézettel kezdi: „a bornak nemcsak íze, illata és szesztartalma van, hanem mindenek fölött szelleme is.” A tanulmánykötet üzenetét, úgy vélem én is, jól megragadják Márai sorai. A szerkesztő beszámol arról, hogy a kötet egy 2016-ban, a Budapesti Corvinus Egyetemen indult azonos című kurzusának ötletén alapul. A könyv a bort állítja a középpontba a művelődéstörténet, a marketing, a kommunikáció, a borszakírás és a nyelvészet nézőpontjából.

A kötet első fejezete a Borkommunikációs alapvetések címet viseli. Balázs Géza a magyar bor művelődéstörténetéről írt tanulmányt (20–29), amelyben a magyarság egyik szimbólumának, a magyarok kedvenc italának nevezi a bort – erről a nemzetkarakterológiai jellegről a szerző által idézett Szekfű Gyula is írt. A bor a népi szokásokban (áldomás, szüret), a nyelvben (borravaló) és a költészetben is fellelhető. Kovács Lajos a bor és szakralitás kapcsolatáról írt (30–43): a szőlőből készült alkoholos ital már a Gilgames-eposzban megjelenik, az antik kultúrát végigkíséri, és nagy bibliai hagyománya is van. A bor az utolsó vacsorával válik Jézus vérének jelképévé. Szakáli István Loránd és Szám István a magyarországi szőlőfajták három csoportját mutatja be (44–61): az őshonos, a honosított, valamint a hibrid szőlőfajtákat. Ezenkívül a hungarikum borok marketingjének és a borturizmusnak a problémás kérdéseit is felvázolja. Benyák Zoltán a borvidékek kommunikációja kapcsán megállapítja (62–77), hogy ezeknek sokszor nincs is kommunikációjuk, ha pedig van, az alapkérdéseik sincsenek tisztázva, a kommunikáció tehát „talajnélküli”. Igen találó a borvidékek általa felállított mátrixrendszere. A Balaton két partjának szőlőtermelését veti össze Gyanó Szilvia gazdaságtörténeti, néprajzi és technikai téren (78–93). Nem feledkezik meg az államszocializmus intézkedéseinek máig tartó hatásairól sem. Szappanos Péter borgazdasági írása (94–107) alapján nincs még egy olyan iparág, amelybe annyian belevágnának szenvedélyből, mint a borászat. Érdekes adat, hogy 0,7 l borhoz 1 kg szőlőre van szükség, és egy közepes árkategóriájú bor előállításának árának csak 40%-a a szőlőalapanyag költsége. Hofmeister-Tóth Ágnes és Totth Gedeon írásából (108–123) az derül ki, hogy a bor „egy komplex és nagyon érzelmi termék”. E nedű marketingkommunikációjának főbb területeit és eszközeit gyűj-

tik össze, de a bormárkáknak is helyet szentelnek tanulmányukban. Kovács László a „jó” és a „rossz” márkanevekről ír (persze a kifejezéseket ő is idézőjelesen használja) (124–137). Kovács 862 bormárkanévet számolt össze a nagyáruházakban, miközben egy hallgatókkal íratott felmérése szerint átlagosan csak négyet-ötöt ismernek. A bor dizájnjáról olvashatunk Ipacs Géza tollából (138–159): a kapszula, a dugó, az üveg és a címke mind meghatározza a bor küllemét, amely Ipacs csoportosításában lehet tradicionális, minimál, vicces, tipografált, vintage és elegy. Németh Ágnes a borszakírás kérdéskörét veszi górcső alá (160–171). A „fajsúlyos habkönnyedséget” tartja a legjobb szakírói stílusnak, kiemeli a nyelvhelyesség és a kritika építő jellegének fontosságát. Veszelszki Ágnes a bor illemtanáról közöl tanulmányt (172–187): milyen ételhez milyen bort kínálhatunk, hová helyezzük el az asztalon a borospoharakat, és melyik pohár melyik borhoz való. Azt is megtudhatjuk, hogy nem való a borospoharat a kehelyrésznél fogni, és azt, hogyan illik koccintani, meg étkezés közben inni. Költőink és a bor kapcsolatát Pál Dániel Levente idézi meg (188–192).

A második fejezet az Esettanulmányok címet kapta. Orbán Gergely a BalatonBor marketingstratégiájának titkaiba avatja be olvasóját SWOT-analízis segítségével (196–209). Az online borpiac trendjeit Balogh Jeremiás Máté mutatja be (210–219), kiemelve a közösségi média szerepét. Lakits Eszter, Rácz Dominika és Szabadi Dorina a borleírásokat három kísérleten keresztül elemzi (220–231), felhíva arra a figyelmet, hogy milyen nehéz egy-egy bor jellemzőinek szavakba öntése. A szintén nagy hagyományokkal rendelkező fröccsök terminológiáját a kötet szerkesztő Veszelszki Ágnes állította össze (232–240). Magyarai Sára a nyelvi világkép elméletét bemutatva megállapítja (242–249), hogy az, ahogyan beszélünk valamiről, tükrözi az értékrendünkben való elhelyezkedését, és ezt igazolják a borral kapcsolatos jelentésalkotások is. Balázs Géza a bor frazeológiakincsét tárja fel (250–257): a borral való jókívánságok, az átkok, a jóslás, a bor minőségi megítélése egyaránt tükröződik a magyar nyelv állandó szókapcsolataiban. Veszelszki Ágnes a 21. századi világunkban egyre inkább domináló mémekről közöl írást (258–267). Ezeknek célpontjába – nem meglepő módon – a bor is belekerül.

A Függelékben érdekes fröccsterminológiai táblázatot (Falyuna Nóra, Veszelszki Ágnes, 270–281) és színes szakirodalmat is találhatunk (282–295). Igen hasznosnak tartom A szerzők szakmai bemutatása című részt, ahol a húsz szerző rövid életrajzát és arcképét közlik (298–302).

Veszelszki Ágnes a tanulmányokat harminc fényképész művészfotóival színesíti. Ezek a szőlő és a bor témájában születtek. Így a kötet tényleg ínycsiklandó, azt kézbe venni igazi gasztronómiai élmény. A Borkommunikáció szerkesztője és a kiadó jól tudta, hogy minőségi borkultúráról csak minőségi kötetben lehet hitelesen szólni, ezért esztétikus és gondos kivitelre törekedtek.

A kötet létjogosultságára pedig talán Koch Csaba fülszövegének sorai adnak leginkább választ: „A borról sokat kell beszélni (ha úgy tetszik, kommunikálni). [...] Próbáljuk ezáltal megérteni a megérthetlent, ahogy a szőlőszemből csoda lesz, s ez a csoda, amit bornak nevezünk, az emberi lét szinte minden területét áthatja.” (Borkommunikáció. Aszútól a zenitig. Szerk. Veszelszki Ágnes. Századvég Kiadó, Budapest, 2018, 302 oldal.)

Megjelent az Édes Anyanyelvünkben. (A szerk.)

SZERZŐINK

Adamikné Jászó Anna – nyelvész, professor emeritus (ELTE, Budapest)

Badar Ivett – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárád)

Balázs Géza – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár (ELTE, PKE), az MNYKNT elnöke (Budapest)

Barthalos Márton – orvos (Budapest)

Bincze Diána Ibolya – magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, író, költő (Jánosháza)

Biriki Antal – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárád)

Birtalan Andrea – egyetemi hallgató (ELTE), szerkesztő (Budapest)

Blankó Miklós – egyetemi hallgató és tanszéki demonstrátor (ELTE), az ELTE Online főszerkesztője, a Manyszi irodavezetője (Budapest)

Bodó Barna – politológus, egyetemi tanár (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár, Temesvár)

Borsi Vivien – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárád)

Czajlik József – színész, rendező, igazgató (Kassai Thália Színház, Kassa)

Cseke Péter – irodalom- és esztétikorténész, ny. intézetigazgató egyetemi tanár, a Korunk főszerkesztő-helyettese (Kolozsvár)

Cservenka Judit – szerkesztő, újságíró, a Kossuth rádió ny. munkatársa (Budapest)

Deák Ferenc Loránd – magyartanár (Nagy Mózes Elméleti Líceum, Kézdivásárhely)

Dénes László – újságíró, költő, a nagyváradi Szent László Egyesület sajtóreferense, Tőkés László sajtótanácsosa

Dupka György – újságíró, szerkesztő, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének elnöke (Ungvár)

Farkas Árpád – költő (Sepsiszentgyörgy)

Fazekas Emese – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárád)

Fazekas Mátyás Ferenc – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem) (Nagyvárád)

Fráter Zoltán – egyetemi docens (ELTE), a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke (Budapest)

Grétsy László – ny. főiskolai tanár, professor emeritus (ELTE), Prima Primissima díjas nyelvész, az Anyanyelvpolók Szövetségének tiszteletbeli elnöke

Juhász Zoltán András – egyetemi hallgató (ELTE), a Magyar Nemzeti Múzeum tárlatvezetője, a Melanchthon Szakkollégium elnöke (Héreg)

Karmazsin István Benjámin – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárád)

Kásler Miklós – Széchenyi-díjas orvosprofesszor, az emberi erőforrások minisztere, az Országos Onkológiai Intézet korábbi főigazgató főorvosa (Budapest)

Klinghammer István – térképész, egyetemi tanár, akadémikus, korábban rektor, államtitkár (ELTE, Budapest)

Kolumbán Adrienn – egyetemi hallgató (PKE, Nagyvárád, SZTE, Szeged)

Korzenszky Richárd – emeritus perjel (Tihanyi Bencés Rend), magyartanár, korábban iskolaigazgató, államtitkár (Tihany)

Kökövcics Anett Emese – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárád)

Lezsák Sándor – költő, tanár, politikus, a Magyar Országgyűlés alelnöke (Budapest, Lakitelek)

Málnási Ferenc – ny. magyartanár (Kolozsvár)

Máté László – tanár, ny. kulturális diplomata (Kassa)

Minya Károly – nyelvész, intézetigazgató, habil. főiskolai tanár, rektorhelyettes, a Manyszi munkatársa (Nyíregyházi Egyetem) (Nyíregyháza)

Nick Ferenc – a magyar kultúra lovagja, kuratóriumi elnök (Budapest, Aranyosapáti)

Oláh Karola – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárád)

Pomogáts Béla – Széchenyi-díjas irodalomtörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, a Magyar Írószövetség volt elnöke, az MNYKNT tiszteletbeli elnöke (Budapest)

Pölcz Ádám – nyelvész, retorikakutató, mb. tanszékvezető adjunktus (ELTE), a Manyszi munkatársa (Bugyi, Budapest)

Pusztay János – Prima Primissima díjas nyelvész, professor emeritus (Szombathely, Horvátszidány)

Szilák Flóra – egyetemi hallgató (ELTE), tudományrovat-vezető (ELTE Online, Budapest)

Szűts-Novák Rita – magyartanár, kurátor (Országos Széchényi Könyvtár), doktorandusz, óraadó oktató (Eszterházy Károly Egyetem, Eger, Budapest)

Szűts Zoltán – médiakutató, egyetemi docens (Eszterházy Károly Egyetem, Eger, Budapest)

H. Tóth István – nyelvész, egyetemi docens (Prága, Budapest, Kecskemét)

H. Varga Gyula – nyelvész, ny. főiskolai tanár (Eszterházy Károly Egyetem), a Kommunikációs Nevelésért Egyesület elnöke (Eger)

Wacha Balázs – nyelvész, az MTA Nyelvtudományi Intézetének ny. tudományos főmunkatársa, az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájának oktatója (Budapest)

Zágorec-Csuka Judit – az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola könyvtárosa és magyartanára, a maribori egyetem habilitált doktora (Lendva)

Zsigmond Győző – néprajzkutató, egyetemi tanár, a Körösi Csoma Sándor anyanyelvi vetélkedő kezdeményezője (Bukaresti Egyetem, Bukarest, Sepsiszentgyörgy)

HATÁRTALAN NYELV ÉS IRODALOM

Korzenszky Richárd:
Klinghammer István:
Dupka György:
Bodó Barna:
Balázs Géza:
Cseke Péter:
Kolumbán Adrienn:
Wacha Balázs:
Minya Károly:
Fráter Zoltán:
Pusztay János:
Pusztay János:
Zágorec-Csuka Judit:
Barthas Márton:
H. Varga Gyula:
Nick Ferenc:

ÉVFORDULÓK

Juhász Zoltán András:
MNYKNT:
Balázs Géza:
Szűts-Novák Rita:
H. Tóth István:
Bincze Diána Ibolya:
Bincze Diána Ibolya:
Málnási Ferenc:
Nagy Gáspár:
Máté László:
Málnási Ferenc:

BIHAR TÁJAIN

Badar Ivett:
Fazekas Máttyás Ferenc:
Borsi Vivien:
Fazekas Emese:
Biriki Antal:
Oláh Karola:
Kökövcics Anett Emese:
Karmazsin István Benjámin:
Présház.eu, Manyszi.hu:
Dénes László:
Manyszi-infó:

MÁGYAR ISKOLA

Adamikné Jászó Anna:
Blankó Miklós:
Szűts Zoltán:
Pölcz Ádám:
Szilák Flóra:
H. Tóth István:
Zsigmond Győző:

MÁGYAR MŰVÉSZET

Deák Ferenc Loránd:
Blankó Miklós:
Dénes László:

KÖSZÖNTÉSEK, TÁRSALGÓ

Balázs Géza
Blankó Miklós
Czajlik József
Farkas Árpád
Lezsák Sándor

SZEMLE

Cservenka Judit:
Juhász Zoltán András:
Balázs Géza:
Cservenka Judit:
Málnási Ferenc:
Balázs Géza:
Grétsy László:
Blankó Miklós:

Nevét is, virágát is tudom...

A magyarság a Kárpát-medencében

Határtalan magyar irodalom

Honismeret – szórvány – stratégia

Eltűnő tájneveink

A többségi és kisebbségi viszonyrendszer a Korunk látókörében

Székely viccek pragmatikai elemzése

Szósztátyár

Mi van veled kortárs magyar dráma?

Új szavak „a magyarságért”

Határtalan magyar irodalom

Badacsonyi fennforgások

Nyelve(in)k világa konferencia Mariborban

Ünnepi gála a magyar nyelv napján a Pesti Vigadóban

Egri nyelv művelők köre – magyar nyelv hete

A 3. Aranyoszigeti magyar anyanyelvi és olvasótáborról

„A béke az európai országok közös alkotása kell legyen...”

II. Rákóczi Ferenc esszékonferencia

Bánk bán szótár

„Bánk bánom nem engedődött meg az eléadásra, hanem csak a nyomtatásra”

„Százszor földobnál, én visszaszállnék...” Ady Endre (1877–1919)

Emlékezés Apáczai Csere Jánosra halálának 360. évfordulóján

240 éve jelent meg az első magyar újság, a Magyar Hírmondó

Tenni vágyó lelkület – emlékezés Kisfaludy Sándorra

130 éve született Karácsony Benő

Anyáol, anyaszentegyház... Hetven éve született Nagy Gáspár

Czine Mihály közöttünk

„A jó vers élőlény, akár az alma...” Emlékezés Weöres Sándorra

Az Érmellék története

Az érmelléki szőlészet és borászat

Az én Nagyváradom

Nagyvárad vizei

A nagyváradi vár rövid története

Micske

Margit városa: Margitta

A berettyóújfalu herpályi Csonkatorony

Kölcsey Ferenc-emlékház Szödémeteren

Ki volt Színi Sebő Zoltán?

Biharország irodalma, nyelve és néprajza

A klasszikus magyar irodalom olvasásának szükséges voltáról

Nemzeti minimum

Oldszkül

Hagyományteremtő mesemondó program, meseünnep és mesekonferencia

„Boltot nyitni könnyű, nyitva tartani nehéz” – a 20. Kossuth-szónokversenyéről

Nemzeti mitológiánk, az Egri csillagok taníthatóságáról

35 éves a KAV

Plugor Sándor művészete

A Duna óriásmetaforája József Attila A Dunánál című versében

A költészet világnapja, március 21.

Birtalan Andrea

Bodó Barna

Cservenka Judit

Kásler Miklós

Pomogáts Béla

Anyanyelv nélkül nincs nemzeti jövő. Nyelvünk és kultúránk

„Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét...”

Pomogáts Béla. Egy irodalomtörténész portréja

Cseke Péter: Örtüzeink parazsa

Magyaróra: az óra üvegharangja alatt

Ághegy évkönyv

Megjelent a Nagy magyar tájszótár!

A magyarok kedvenc italáról – másképpen

2000 Ft